

# STUDII DE MORFOLOGIE A LIMBII ROMÂNE

**ÉTUDES DE MORPHOLOGIE  
DE LA LANGUE ROUMAINE**

**STUDIES IN MORPHOLOGY  
OF THE ROMANIAN LANGUAGE**

MIOARA AVRAM

STUDII  
DE  
MORFOLOGIE  
A  
LIMBII  
ROMÂNÊ



EDITURA ACADEMIEI ROMÂNÊ

Bucureşti, 2005

Copyright © Editura Academiei Române, 2005.  
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

Adresa: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE  
Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5,  
050711, București, România  
Tel.: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06  
Fax: 4021-318 24 44  
E-mail: edacad@ear.ro  
Adresa web: www.ear.ro

Referenți: Acad. MARIUS SALA  
Acad. G. MIHĂILĂ

Redactor: ADRIANA GRECU  
Tehnoredactor: MARIA CRISTOGEL  
Coperta: RĂZVAN-DAN CURELEȚ

---

Bun de tipar: 4.05.2005. Format 16/61×86.

Coli de tipar: 21,25.

C.Z. pentru biblioteci mari: 459-55

C.Z. pentru biblioteci mici: 459

**ISBN: 973-27-1152-3**

---

## CUVÂNT ÎNAINTE

*Volumul de față grupează 30 de articole ale autoarei apărute, între 1958 și 2004, în diverse periodice de specialitate (SCL, LR, LLR, RRL, AUI) sau în actele unor reuniuni științifice interne ori internaționale, din țară sau din străinătate; la sfârșitul fiecărui articol se indică locul și data primei apariții. Textele sunt reproduse în general ca atare, cu minime modificări de ordin tehnic (în vederea unificării) și stilistic; patru texte, care au fost publicate inițial în limba franceză, figurează aici în traducere românească.*

*Unite prin două elemente comune, constând în obiectul de studiu (morfologia românească) și în metoda de cercetare (specifică pentru ceea ce se numește gramatica tradițională sau clasică), articolele din acest volum se deosebesc între ele din diverse puncte de vedere.*

*Chiar în privința obiectului de studiu există anumite deosebiri, legate de încadrarea mai mult sau mai puțin strictă în limitele lui. Pe de o parte, nu toate articolele aparțin exclusiv morfologiei, ci unele dintre ele tratează și probleme din celălalt domeniu al gramaticii – sintaxa – și câteodată depășesc gramatica, referindu-se la probleme de lexicologie (semantică, etimologie, raportul dintre omonimie și polisemie) și de formare a cuvintelor (derivare sufixală, conversiune). Pe de altă parte, descrierea morfologiei românești este însoțită uneori de considerații generale și de referiri la alte limbi, romanice sau neromanice.*

*Deosebiri mai mari rezultă din modul de abordare și din varietățile limbii române care sunt studiate. Cele mai multe articole sunt de morfologie descriptivă a limbii literare contemporane (cu sau fără aspecte de gramatică „a greșelilor” sau corectivă), altele se încadrează în morfologia istorică sau în morfologia dialectală. Câteva dintre ele au un caracter exclusiv sau preponderent teoretic, în timp ce la altele predomină descrierea sau istoria unor fapte.*

*Deosebiri există și în ce privește nivelul tratării, dependent adesea de destinatarii principali avuți inițial în vedere, în funcție de profilul publicațiilor în care au apărut textele reproduse acum: alături de studii destinate în special cercetătorilor lingviști (dar și studenților de la facultățile de litere), în care se aduc în discuție fapte sau/și interpretări noi, volumul cuprinde și câteva articole care se adresează unui public mai larg – mai ales cadrelor didactice din învățământul preuniversitar și elevilor dornici de a progresa în înțelegerea gramaticii –, oferind explicații și precizări referitoare la forme și fenomene cunoscute în linii mari; textele din ultima categorie au avut versiuni prezentate în emisiuni radiofonice.*

*Bineînțeles, originalitatea contribuțiilor din paginile care urmează trebuie apreciată în raport cu data primei lor apariții, căci între timp unele noutăți de la acea dată au fost preluate în alte lucrări.*

*Ordinea articolelor din acest volum nu este cronologică. După primele patru articole, consacrate unor probleme generale, ordinea adoptată este cea obișnuită în tratatele de morfologie pentru succesiunea diverselor părți de vorbire.*

*De menționat că prezentul volum nu conține toate contribuțiile autoarei la studierea morfologiei limbii române; nu au fost reproduse aici textele cu teme de morfologie incluse în volumul Probleme ale exprimării corecte (București, 1987).*

*Adunarea în volume de autor a unor articole risipite în diverse publicații, unele greu accesibile, are în primul rând scopul de a înlesni documentarea cercetătorilor ulteriori. Când aceste texte sunt grupate tematic este posibilă identificarea unei concepții de ansamblu, care în cazul de față se concretizează în opțiunea metodologică, în sprijinirea pe fapte cât mai numeroase și în valorificarea critică a cercetărilor anterioare, mergând până la observații din primele gramatici românești. Fără a pretinde că soluțiile și descrierile propuse sunt neapărat definitive și singurele posibile, autoarea speră ca volumul să demonstreze că gramatica tradițională este încă productivă, că deci – contrar părerii unor colegi – ea nu și-a trăit traiul și că în interiorul ei se pot găsi mereu aspecte interesante care merită să fie semnalate sau aprofundate.*

## STRUCTURA MORFOLOGICĂ – MĂRTURIE INCONTESTABILĂ A LATINITĂȚII LIMBII ROMÂNE

Pentru un nespecialist înrudirea dintre o limbă și alta, originea unei limbi sau apartenența la o anumită familie se lasă deduse din elementele de vocabular comune. Cele mai vechi demonstrații ale latinității limbii române s-au referit exclusiv la asemănările unor cuvinte românești și latinești ca *pâine* și *panis* (Grigore Ureche, Miron Costin), *om* și *homo* (Miron Costin), *încep* și *incipio* (Dimitrie Cantemir). Desigur, originea cuvintelor din materialul de bază – cum sunt cele citate –, ponderea cuvintelor moștenite din latină în acest vocabular nu sunt lipsite de importanță în caracterizarea limbii române ca limbă romanică sau neolatină, continuatoare directă a latinei vorbite în Dacia. Mai important însă decât orice zonă a vocabularului pentru recunoașterea indiscutabilă a originii unei limbi este caracterul structurii ei gramaticale și în special al celei morfologice. Mai multe elemente explică această poziție a structurii morfologice în studiile comparativ-istorice: pe de o parte, marea ei stabilitate în timp, pe de alta, caracterul abstract, arbitrar (sau nemotivat, în sensul că mijloacele concrete de exprimare a unei categorii gramaticale nu sunt în nici un fel impuse de conținutul ei) și mai ales particularitatea de a se manifesta în modul de funcționare în limbă a cuvintelor de orice origini. De aceea latinitatea structurii morfologice a limbii române constituie pentru orice inițiat dovada esențială și incontestabilă a originii limbii înseși.

Latinitatea structurii morfologice a limbii române este evidentă în toate sectoarele ei, în inventarul de categorii și procedee gramaticale, de la concepte până la exprimarea lor concretă: sunt de amintit astfel cele trei genuri ale substantivelor, felul de declinare a substantivelor și adjectivelor, unitățile constitutive ale unor clase lexico-gramaticale ca pronumele și numeralul și ale claselor de

instrumente gramaticale ca articolul, prepoziția și conjuncția, iar la verb păstrarea celor patru conjugări și a unui sistem temporal bogat și complex, ca și lipsa aspectului, categorie gramaticală caracteristică pentru alte familii de limbi, cum sunt cele slave. Morfologia românească este mult mai simplă decât cea latinească, dar important este că elementele existente sunt păstrate din latină. Caracterul romanic al morfologiei românești este dat atât de felul în care s-a conservat moștenirea latină, cât și de faptul că diferențele față de latină sunt rezultatul evoluției în sensul unor tendințe existente încă din latină și continuate și de alte limbi romanice.

În ce privește moștenirea directă, româna este în morfologie mai conservatoare decât celelalte limbi romanice, întrucât ea păstrează adesea în mai mare măsură unele trăsături ale flexiunii latinești: clasele de substantive continuatoare ale celor trei declinări din latina populară, formele speciale de genitiv-dativ singular feminin și de vocativ singular masculin, genul neutru, declinarea pronumelor. Uneori tocmai pentru că româna a conservat unele elemente de structură gramaticală pierdute în restul României s-a încercat să li se dea o explicație externă; în această situație este genul neutru, la care, chiar dacă am admite intervenția unei influențe străine (slave) în menținerea sau întărirea lui, nu putem lăsa neobservată împrejurarea că mărcile sale, desinențele de plural *-uri*, *-e*, *-ă*, sunt exclusiv latinești.

Alteori limba română prezintă unele deosebiri față de latină care se constată și în alte limbi romanice, în continuarea unor tendințe existente încă din latină: în această categorie de fapte intră articolul ca parte de vorbire necunoscută latinei, dar existentă în toate limbile romanice, precum și înlocuirea flexiunii sintetice cu procedee analitice la comparația adjectivelor și adverbilor sau la unele forme verbale.

Printre deosebirile față de latină poate că cea mai importantă este constituirea articolului, dar lipsa lui din latină nu-l face să fie un element neromanic. Dacă toate limbile romanice au articol, creat în continuarea unor tendințe manifestate din latina târzie, e de subliniat că limba română, dezvoltată printre limbi de diverse familii care nu aveau articol, și-a creat și ea această categorie și, mai mult, că articolul românesc are o bogăție de specii, forme și funcții pe care nu



le cunosc celelalte limbi romanice; deosebirea de poziție a articolului hotărât românesc – enclitic față de articolul proclitic al celorlalte limbi romanice – are o importanță mult mai mică decât asemănările referitoare la conceptul în sine și la dezvoltarea pe aceeași bază a demonstrativului latinesc *ille*.

Latinitatea structurii morfologice românești poate fi cu ușurință evidențiată prin păstrarea unor neregularități de flexiune, cum sunt cele întâlnite la substantivul *om* cu pluralul *oameni* ca și latinescul *homo – homines*, la pronumele *eu* cu dativul *mie* ca și latinescul *ego – mihi*, în conjugarea verbului *a fi* cu radicalele diferite *sunt, este, era, fu* etc. Mai importantă însă decât conservarea particularităților gramaticale latinești ale cuvintelor moștenite și ele din latină este tratarea tuturor cuvintelor din limba română, indiferent de originea lor și de epoca intrării în limbă, după același model al cuvintelor moștenite.

În istoria sa, limba română, ca orice limbă, a venit în contact cu diverse alte limbi, dintre care unele au avut influențe mai mari sau mai mici asupra vocabularului ei. Există deci în limba română cuvinte împrumutate din diferite limbi, uneori în procente apreciabile, cel puțin în anumite varietăți ale limbii. Cuvintele nu există însă în limbă numai prin rădăcina lor și nici numai sub forma-tip sub care se găsesc de obicei în dicționare și sub care se citează în mod curent (nominativul singular la substantive, infinitivul prezent la verbe etc.), ci prin totalitatea formelor lor flexionare. Forma-tip poate să semene, la unele cuvinte, mai mult cu limba sursă, dar la formele flexionare situația se schimbă.

Verbele românești sunt de diverse origini, cele moștenite din latină reprezentând abia o zecime din inventarul total, dar toate celelalte se conjugă după modelul verbelor moștenite, cu desinențe, sufixe temporale sau modale și elemente auxiliare latinești. De la orice verb, provenit din substratul dac ca *a bucura*, împrumutat din slavă ca *a iubi*, din maghiară ca *a bănuî*, din greacă așa cum e *a sosi*, perfectul compus se formează cu verbul auxiliar de origine latină *a avea*, mai mult ca perfectul cu ajutorul sufixului *-se-* și gerunziul cu sufixul *-ând* sau *-ind* moștenite din latină, conjunctivul e marcat de conjuncția *să* de aceeași origine, diateza pasivă se realizează cu auxiliarul latinesc *a fi*, iar reflexivul folosește pronumele moștenite și ele din latină; prin

flexiunea lor de proveniență latină, forme ca *se bucură, iubești* sau *este iubit, a bănuir* sau *bănuiesc, sosind, să sosească* etc. sunt elemente ale limbii române și numai rădăcina le trădează legătura cu limba de origine. Substantivele *basm* și *plug* sunt împrumutate din slavă, dar ele nu se pot folosi într-o propoziție românească decât sau cu articolul nehotărât sau hotărât, ambele de origine latină, sau cu prepoziții de aceeași origine, iar la plural cu desinențe moștenite: în formele de plural articulat *basmele* sau *plugurile*, atât desinențele *-e* și *-uri*, cât și articolul hotărât *-le* sunt latinești. Deși limba maghiară nu cunoaște categoria genului, substantivele românești împrumutate din maghiară sunt încadrate la unul dintre cele trei genuri (*meșter* e masculin, *vamă* feminin, iar *oraș* neutru), iar adjectivele capătă forme de gen și se supun regulilor acordului în gen: *chipeș – chipeșă, gingaș – gingașă*, flexiunea lor nemaiavând nimic comun cu maghiara. La fel, flexiunea substantivelor împrumutate din turcă nu mai păstrează nimic din limba sursă: *cafegiu* urmează modelul lui *fiu*, primind desinența *-u* la singular și *-i* la plural, iar *cafea* modelul lui *stea*, cu desinența *-le* la genitiv-dativul singular și la pluralul nearticulat; adjectivele *murdar* și *fistichiu* capătă aceleași forme ca adjectivele moștenite *rar* și *târziu*. Adjectivele și adverbele de orice origine (*vesel* din slavă, *chipeș* din maghiară, *ieftin* din greacă, *murdar* din turcă) își formează comparativul de inegalitate cu adverbul moștenit *mai*, iar superlativul relativ cu același adverb precedat de articolul *cel*. Verbele împrumutate din slavă pierd categoria aspectului și capătă în schimb mai multe timpuri și moduri. Orice împrumut este adaptat deci din punct de vedere morfologic după modelul cuvintelor moștenite, funcționarea tuturor cuvintelor în limba română fiind asigurată de elemente materiale și procedee exclusiv latinești.

Cunoscând aceasta, se înțelege de ce putem întâlni în limba noastră propoziții, fraze și chiar texte mai lungi alcătuite exclusiv din elemente latinești (poezii populare ca doina dobrogeană analizată de B. P. Hasdeu în legătură cu teoria sa „limba în circulațiune”, de la apariția căreia, în volumul al III-lea al lucrării *Cuvinte din bătrâni*, se împlineste anul acesta un secol; strofe întregi din poeziile lui M. Eminescu: strofa întâi din *Somnoroase păsărele* sau din *Atât de fragedă...*, de exemplu), dar nu și propoziții alcătuite exclusiv din

elemente de alte origini, întrucât, chiar dacă s-ar folosi numai cuvinte propriu-zise împrumutate din slavă, maghiară, greacă sau turcă, legătura dintre ele nu poate fi făcută decât cu formanți gramaticali și cuvinte auxiliare (articol, desinențe, prepoziții etc.) de origine latină. Enunțuri posibile ca *Plugurile brăzdează ogoarele*, *Stăpânul grijuliu păzește roadele grădinii*, *Moșul povestește babei sfârșitul basmului*, *Meștere, privește, am isprăvit șiragul*, *Cafegiul bogat lipsea mereu* sau *Haiducii pândeau prilejul nimerit străjuind drumurile* și enunțuri reale ca proverbul *Frica păzește bostanii* (cf. și expresii verbale ca *a feșteli iacaua*) au din punct de vedere lexical numai elemente de împrumut, dar funcționarea acestora este pur romanică din punct de vedere gramatical. În felul acesta trebuie precizate și nuanțate afirmațiile unor mari înaintași, după care nu se poate produce „o frază românească de cinci șiruri în care cuvintele să fie numai slavice sau numai turce, sau numai slavice și turce” (B. P. Hasdeu) sau „cu greu vom putea construi o propoziție, cât de scurtă, care să fie compusă numai din vorbe neromane” (S. Pușcariu). Inevitabilă nu este intervenția unor cuvinte moștenite din latină, ci a elementelor gramaticale de această origine.

LLR VII (X), 1981, 3, p. 3–6.

## MIJLOACE MORFOLOGICE DE DIFERENȚIERE LEXICALĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Existența unor forme flexionare duble specializate pentru exprimarea unor sensuri diferite (tipul rom. *coarne* – *cornuri*, engl. *brothers* – *brethren*, rus. *зубы* – *зубья*) este un fenomen cunoscut multor limbi și semnalat de obicei chiar în gramaticile practice elementare. Din punct de vedere teoretic însă, situația acestor „forme” nu este deloc clară: se încadrează ele în aceeași unitate lexicală a unui cuvânt polisemantic sau avem a face cu două unități separate?

Judecând după locul pe care îl au în gramatici substantivele de tipul celor citate mai sus, în capitole denumite „substantive cu forme duble de plural”<sup>1</sup>, se pare că prima dintre cele două interpretări reprezintă concepția cea mai răspândită. În opoziție cu aceasta, articolul de față își propune să demonstreze că ultima interpretare este cea justă, cu alte cuvinte, că avem a face în acest caz cu un tip special de omonime. (Către această interpretare înclină și Al. Graur<sup>2</sup> și Iorgu Jordan<sup>3</sup>, în legătură cu exemple izolate, fără a teoretiza și generaliza; același punct de vedere este susținut de Paula Diaconescu într-o lucrare recentă<sup>4</sup>, de care am luat cunoștință după redactarea articolului de față.)

Dacă prin cuvânt ca unitate lexicală înțelegem totalitatea formelor lui flexionare – susceptibile de diverse întrebuințări sintactice – și totalitatea sensurilor, nu putem încadra în unitate forme care exprimă sensuri lexicale proprii numai lor sau – invers – sensuri lexicale care nu se pot exprima prin orice altă formă din paradigma respectivă.

---

<sup>1</sup> Vezi <sup>1</sup>GLR, vol. I, p. 129 și 140–141.

<sup>2</sup> Graur, *Încercare*, p. 127.

<sup>3</sup> Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 42 și 279.

<sup>4</sup> *Diferențele dintre omonimie și polisemie*, comunicare ținută la Cercul de lingvistică generală al Facultății de Filologie din București (31 martie 1958).

Se poate spune că un substantiv are forme duble de plural numai atunci când ele nu sunt specializate pe anumite sensuri, ci circulă paralel, o formă veche coexistând cu una mai nouă sau o formă regională cu una literară; e cazul rom. *vis* – *vise* și *visuri*<sup>5</sup> sau *coală* – *coli* și *coale*. În momentul în care s-a produs specializarea celor două forme pe sensuri diferite unitatea lexicală inițială s-a scindat în două: morfologia reduce astfel polisemia unui cuvânt, ajutând la crearea unor omonime diferențiate în unele forme.

Capacitatea polisemiei de a da naștere la omonime este discutată de obicei numai sub aspectul dezvoltării semantice; se consideră astfel că, prin pierderea unor verigi din lanțul evoluției semantice, două sensuri ale unui cuvânt ajung să fie atât de diferite, încât nu se mai poate simți legătura dintre ele, ceea ce dă fiecăruia dreptul la autonomie lexicală<sup>6</sup>. De asemenea este discutată proveniența unor omonime din unul și același cuvânt pe calea formării cuvintelor prin schimbarea categoriei gramaticale (substantivizarea unui adjectiv, de pildă).

Fenomenul aici în discuție reprezintă un caz special de omonimie, născută prin diferențierea pur flexionară, morfologică, a sensurilor diferite ale unui cuvânt polisemantic. Cuvântul nou creat poate rămâne evident subordonat din punct de vedere semantic față de cuvântul mai vechi; importantă însă este marcarea diferențierii.

Articolul de față nu-și propune să discute dreptul la autonomie lexicală al sensurilor aparent depărtate ale unui cuvânt unic scindat pe

---

<sup>5</sup> Cele două forme de plural pot apărea nediferențiate chiar la unul și același vorbitor și chiar la un mânuitor în scris al limbii literare. Un exemplu recent îl constituie *visele* și *visurile* la distanță de 12 rânduri în articolul *Tinerete* de Mircea Zăciu („Tribuna” 1958, nr. 12 (59), p. 1/1).

<sup>6</sup> Acest punct de vedere, care părea să fie general în lingvistica sovietică, formează în prezent obiectul unei discuții la ordinea zilei. Discuția a fost deschisă de articolul lui V. I. Abaev, *O padače omonimov v slovare* (apărut în „Voprosy jazykoznanija” 1957, 3, p. 31–43), care a criticat atât principiul, cât mai ales exagerările în aplicările lui lexicografice. În decembrie 1957, Consiliul științific al secției din Leningrad a Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a U. R. S. S. a consacrat problemei omonimiei o ședință lărgită specială, cu o durată de două zile, la care au participat și specialiști din alte centre științifice (vezi cronică lui V. N. Grigoriev, *Obsuždenie problemy omonimii*, în „Voprosy jazykoznanija” 1958, 2, p. 162–163).

cale pur semantică; după cum au arătat criticii acestui punct de vedere, interpretările lexicologice, bazate în asemenea cazuri, în mod inevitabil, numai pe simțul lingvistic al cercetătorului, pot fi arbitrare. Dar, pentru cuvintele la care există diferențieri flexionare, cred că asocierea criteriului morfologic cu cel semantic în recunoașterea individualității unui cuvânt înlătură orice arbitrar, ducând la rezultate acceptabile pentru susținătorii ambelor păreri<sup>7</sup>, cu deosebirea că pentru cei care acceptă valabilitatea exclusivă a criteriului semantic mijloacele morfologice de diferențiere sunt elemente auxiliare ulterioare, care intervin într-un moment când scindarea cuvântului polisemantic inițial în două omonime este deja produsă (V. V. Vinogradov spune, în *Russkij jazyk (Grammatičeskoe učenie o slove)*, Moscova/Leningrad, 1947, p. 155, că „scindarea cuvântului în două sau mai multe cuvinte independente – omonime – este subliniată adesea prin deosebiri în formele de număr”), în timp ce pentru mine numai momentul asocierii diferențierii morfologice cu diferențierea semantică marchează constituirea perechii de cuvinte autonome.

Întrucât clasificările existente ale omonimelor variază în ceea ce privește atât criteriile adoptate (confuze de multe ori)<sup>8</sup>, cât și terminologia, consider necesar să dau aici clasificarea la care m-am oprit.

După originea lor omonimele se clasifică în:

1) Omonime cu etimoane diferite [*a*] din aceeași limbă; *b*) din limbi diferite]. În această categorie se încadrează și omonimele

---

<sup>7</sup> Cronica citată mai sus informează că, în cadrul discuției de la Leningrad, „majoritatea participanților au susținut teza referenței [= L. L. Kutina] că apariția unei noi serii derivate și particularitățile gramaticale ale însele nu sunt indicii obligatorii ale omonimiei” (p. 163). Dacă este vorba de particularitățile morfologice, indicația *ele însele (сами по себе)* o interpretez în sensul afirmației mele de mai sus că variantele flexionare nespecializate pe anumite sensuri nu constituie cuvinte diferite. Nu știu însă dacă discuțiile au avut în vedere particularitățile morfologice; în redarea principalelor intervenții ale diverșilor vorbitori nu se fac referiri decât la criteriul sintactic (F. P. Filin), de altfel ca și în articolul lui V. I. Abaev.

<sup>8</sup> Unele clasificări confundă, de exemplu, criteriul originii și pe cel al gradului de omonimie (vezi clasificarea făcută de Al. Graur, *loc. cit.*).

provenite prin derivare de la același cuvânt de bază cu afixe omonime sau polisemantice.

2) Omonime provenite dintr-un cuvânt unic [*a*] prin îndepărtarea unor sensuri de punctul de plecare al dezvoltării semantice; *b*) prin procedeul sintactic de formare a cuvintelor pe calea schimbării categoriei gramaticale; *c*) prin mijloace morfologice].

Din punct de vedere static se pot face două clasificări ale omonimelor.

Într-o primă clasificare s-ar distinge:

1) omonimele propriu-zise, care sunt omonimele din cadrul aceleiași părți de vorbire;

2) falsele omonime<sup>9</sup>, adică forme identice din paradigmele unor părți de vorbire diferite (rom. subst. *cer* – verb 1 sg. și 3 pl. *cer*; rus. numeralul *три* – verb imperativ *три*).

Importante sunt omonimele propriu-zise, din cadrul aceleiași părți de vorbire; acestea se clasifică în:

1) omonime totale, adică omonime în întreaga lor paradigmă (tip rom. *lac* < lat. *lacus* și *lac* < germ. *Lack* sau fr. *laque*, ambele substantive neutre cu pluralul *lacuri*);

2) omonime parțiale<sup>10</sup>, adică omonime numai la anumite forme ale lor.

Omonimele născute prin diferențierea morfologică a exprimării sensurilor unui cuvânt polisemantic intră în categoria omonimelor parțiale (tip rom. *arc* – *arcuri* și *arc* – *arce*), fără a i se suprapune, deoarece aici intră și omonime cu etimoane diferite care au și flexiune diferită (tip rom. *masă* – *mese* și *masă* – *mase*).

Opoziția dintre omonimele totale și cele parțiale constă în marcarea sau nemarcarea diferenței de sens existente și această

---

<sup>9</sup> Aceste omonime sunt numite de unii lingviști omonime lexico-gramaticale (K. A. Levkovskaja, *Lexikologija nemeckogo jazyka*, Moscova, 1956, p. 151) sau omoforme („termenul acad. V. V. Vinogradov”, după K. A. Levkovskaja, *lucr. cit.*, p. 152).

<sup>10</sup> Termenul *omonime parțiale* este de obicei folosit și pentru ceea ce am numit aici false omonime (vezi opoziția între omonimele *vollständige* și *unvollständige* la B. Trnka, *Bemerkungen zur Homonymie*, în „Travaux du Cercle Linguistique de Prague” IV, 1931, p. 154).

clasificare interesează pentru a distinge omonimele după capacitatea lor de „rezistență”: la categoria omonimelor totale poate interveni mult discutata stingherire reciprocă (în cazul când ele fac parte și din sfere semantice apropiate), pe când la omonimele parțiale existența unor forme diferite exclude posibilitatea de stingherire reciprocă și a celor identice, pentru motivul că vorbitorul are conștiința raportării acestora la întreaga paradigmă (care constituie de fapt unitatea lexicală a cuvântului respectiv).

În aceeași serie de omonime se pot găsi unele totale și altele parțiale. Astfel substantivele românești *corn*, *-i* masculin (Bot.) și *corn*, *-i* masculin (Muz.) constituie o pereche de omonime totale, dar intră într-un raport de omonimie parțială cu *corn* – *coarne* neutru și cu *corn* – *cornuri* neutru. Dintre toate acestea, *corn* – *coarne* neutru, prin pluralul lui, este omonim parțial și cu *coarnă* – *coarne* feminin.

În cadrul omonimelor parțiale mijloacele morfologice de diferențiere au rol activ la omonimele născute din cuvinte polisemantice și rol secundar, pasiv, la omonimele de origini diferite. Altfel spus, în primul caz ele creează omonimia ca atare (în opoziție cu polisemia anterioară), pe când în celălalt ele marchează caracterul parțial al unei omonimii produse pe alte căi, care ar fi putut fi însă totală. Într-un caz ele constituie deci mijloace de evitare a polisemiei, iar în celălalt mijloace de evitare a omonimiei totale; față de amândouă aceste fenomene, omonimia parțială reprezintă o categorie pozitivă. Folosirea mijloacelor morfologice de marcarea a diferențelor semantice duce astfel la îmbogățirea vocabularului și la precizarea elementelor lui constitutive.

\*

Elementele morfologice care pot avea funcțiunea lexicală de diferențiere a omonimelor variază de la o limbă la alta: pentru limba rusă, de exemplu, V. V. Vinogradov recunoaște această funcțiune formelor de număr la substantive<sup>11</sup>, iar în ceea ce privește limba germană, K. A. Levkovskaja arată, tot pentru substantivele omonime,

---

<sup>11</sup> *Lucr. cit.*, p. 155.



că ele se pot deosebi atât prin mijloacele de formare a numărului plural<sup>12</sup>, cât și prin genul gramatical<sup>13</sup>.

Care sunt aceste mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba română<sup>14</sup>? La substantiv se găsește diferențierea prin gen, prin forme deosebite de plural în cadrul aceleiași gen<sup>15</sup>, prin însăși categoria numărului, prin forme diferite cazuale sau de articulare. La verb se poate produce diferențierea prin forma activă sau reflexivă și prin desinențe sau rădăcini diferite în cadrul aceleiași conjugări.

1. Diferențierea prin *g e n* este o marcă clară a faptului că avem a face cu unități lexicale diferite: un masculin *cap* cu pluralul *capi*, opus lui *cap* neutru, în ciuda coincidenței lor formale la singular, sau un neutru *țigaret* opus femininului *țigaretă*, în ciuda coincidenței lor formale la plural. Schimbarea după gen nu intră în flexiunea substantivului, deci apariția unei asemenea modificări duce la crearea unui cuvânt independent.

Trebuie arătat că diferențierea prin gen a două substantive omonime constituie un mijloc pur gramatical numai în ceea ce privește diferențierea între masculine și neutre, a căror formă-tip, de singular, coincide: *curent* – *curenți* m. și *curent* – *curente* n. Diferențierea prin gen între feminine și neutre este marcată prin existența unor forme-tip deosebite<sup>16</sup>: *batist* n. – *batistă* f., *cartel* n. – *cartelă* f. Elementul diferențiator *-ă* are în aceste cuvinte dubla valoare de desinență și de sufix lexical, încât acest procedeu de diferențiere nu mai aparține exclusiv morfologiei, ci este un mijloc lexico-gramatical, care constituie

<sup>12</sup> *Lucr. cit.*, p. 148.

<sup>13</sup> *Ibidem*, p. 149.

<sup>14</sup> Articolul se bazează pe materialul oferit de DLRC.

<sup>15</sup> De obicei cele două procedee se confundă. Așa se explică faptul că există lucrări care vorbesc de forme triple de plural, dând ca exemple *corn* – *corni* m., alături de *coarne* și *cornuri* n. (<sup>1</sup>GLR I, p. 140–141; Al. Graur, *loc. cit.*; Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 42).

<sup>16</sup> De aceea în general numai această diferențiere este discutată la capitolul „Gen” din lucrările asupra limbii române, pe când diferențierea între masculine și neutre, marcată la plural, se discută la „Număr” (vezi Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 276 și 278).

categoria intermediară între mijloacele pur lexicale (de formare a cuvintelor) și cele pur morfologice<sup>17</sup>.

Cum se ajunge la diferențierea prin gen a sensurilor unui cuvânt polisemantic și, astfel, la crearea unor omonime? Excluzând situațiile în care diferența de gen exprimă o realitate de conținut – masculinul desemnând persoana față de neutru care desemnează un obiect neînsuflit din aceeași sferă semantică (tipul rom. *bas* – *bași* m. față de *bas* – *basuri* n.; cf. și distincția din limba franceză între masculin și feminin: *un trompette* – *une trompette*) –, interesează cazurile când două obiecte la fel de neînsuflite sunt denumite prin substantive de genuri diferite: rom. masculin și neutru (*curent* – *curenți* m., *curent* – *curente* n.) sau feminin și neutru (*cartelă* f. – *cartel* n.), fr. masculin și feminin (*le finale* – *la finale*) etc.

K. Jaberg a demonstrat, pe baza materialului oferit de AIS, rolul diferențiator pe care îl poate avea genul gramatical în dezvoltarea unui cuvânt polisemantic: din diferențele de gen existente la unul și același cuvânt polisemantic între limba literară și graiuri unele graiuri își creează posibilitatea de a distinge morfologic unele sensuri de altele, acceptând, de exemplu, genul literar pentru sensul fundamental și păstrând genul dialectal pentru accepțiuni speciale<sup>18</sup>.

În cadrul unei limbi literare, în cazul neologismelor, limba folosește de obicei șovăielile în stabilirea unui gen: se știe că, în procesul de adaptare a neologismelor la sistemul morfologic al limbii care le împrumută, există o perioadă în care ele pot circula sub două aspecte: unul mai apropiat de limba de origine<sup>19</sup> și unul mai apropiat de noua limbă. Când nu intervine folosirea celor două forme pentru

---

<sup>17</sup> Procedeu corespunzător la verb este diferențierea prin încadrarea în conjugări diferite (tip *îndesa* – *îndesi*), care constituie un procedeu lexico-gramatical întrucât vocala caracteristică fiecărei conjugări are dubla valoare de sufix morfologic și lexical.

<sup>18</sup> Vezi Karl Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936: discuția despre FLOREM, p. 55–57, CAPUT, p. 57–63, și, mai puțin, despre BALTEUS, p. 48. La FLOREM se constată că unele graiuri profită în același timp de diferența morfologică și de cea fonetică, reușind să diferențieze trei denumiri de obiecte deosebite (graiul din Bormio: *al fior* m. „floarea”, *la fior* f. „floarea făinii” și *la flor* f. „smântâna”).

<sup>19</sup> Păstrarea genului masculin sau feminin într-o limbă ca franceza, de pildă, a fost favorizată adesea de împrumutarea substantivelor în îmbinări cu adjective care marchează mai clar genul (vezi Al. Graur, *Discuții în jurul genului neutru*, în „Viața românească” 1957, nr. 5, p. 15).

diferențiere semantică, una dintre ele se pierde cu timpul sau continuă să existe numai la unii vorbitori. La unele neologisme cele două forme de gen pot continua situația din limba de bază; rezultatul francez a două împrumuturi din italiană, *cartuccio* și *cartuccia*, este identic – *cartouche* –, dar diferența dintre cele două cuvinte se menține prin diferența de gen după sens (*le cartouche* Arh., *la cartouche* Mil.)<sup>20</sup>. Alteori cauza încadrării la două genuri constă în etimologia multiplă a unui neologism „internațional”: perechea rom. *cartel* n. – *cartelă* f. se explică, după DA, prin împrumutarea primului din franceză, iar a celui de al doilea din italiană<sup>21</sup>. În sfârșit, alteori, un cuvânt unic la origine poate avea pentru un sens nou genul din limba care i-a dat acest sens: fr. *le finale* (Muz.) și *la finale* (Lingv.) au aceeași origine, latină, dar primul provine direct din italiană, cu genul de acolo, pe când al doilea reprezintă substantivizarea adjectivului *final*<sup>22</sup>.

Nu totdeauna distincția prin gen este netă; uneori o singură formă este strict specializată, pentru alte sensuri fiind posibile forme de gen diferite: e cazul perechii rom. *garderob* n. – *garderobă* f. *Garderob* n. nu poate însemna decât „dulap pentru haine”, dar acest sens poate fi exprimat și de *garderobă* f. Pe de altă parte, substantivul *garderobă* f. are sensuri proprii numai lui: „1. (În săli de spectacole, în localuri publice și în unele instituții) Loc, special amenajat, unde funcționarii sau publicul venit din afară își lasă paltoanele, pălăriile etc. 2. Toată îmbrăcămintea pe care o are cineva [...] Totalitatea costumelor păstrate în depozitul unui teatru”<sup>23</sup>. Aceasta nu înseamnă că nu există două cuvinte distincte: *garderob* n., cu varianta *garderobă* f., și *garderobă* f. fără variante de gen<sup>24</sup>.

---

<sup>20</sup> Vezi *Grammaire Larousse du XX<sup>e</sup> siècle*, Paris, 1936, p. 146.

<sup>21</sup> Vezi și Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 276. Diferențierea din română există și în italiană: *cartello* m. (de unde fr. *cartel*) și *cartella* f.

<sup>22</sup> Vezi *Grammaire Larousse*, p. 146.

<sup>23</sup> DLRC.

<sup>24</sup> Aceasta este situația din limba literară actuală, oglindită și în DLRC. În DA există un singur cuvânt *garderobă*, fără nici o indicație specială; această tratare lexicografică pare justificată de un citat ca cel din Mirea, C. II 5, care nu ar mai fi posibil astăzi: *Un spectator la teatru în garderob paltonu-și lasă*. Trebuie arătat că *garderob* s. n. are pluralul literar *garderoburi*, dar și o variantă *garderoabe* (vezi DA), care se deosebește de pluralul substantivului feminin *garderobă* – pl. *garderoabe* prin tratamentul vocalei din silaba accentuată a temei.

Cele mai multe diferențieri prin gen în limba română se produc la termenii neologici<sup>25</sup>, deosebiți astfel fie de termenii generali (*elementi* m. – *elemente* n.), fie de termenii tehnici ai altei specialități (*compuși* m. – *compuse* n.)<sup>26</sup>.

Diferențierea prin gen există și la unele cuvinte vechi: în limba literară contemporană există un substantiv *umăr* – *umeri* masculin (cu varianta veche și regională *umăr* – *umere* n.), cu sensul fundamental de parte a corpului omenesc și alte sensuri derivate, și alt substantiv *umăr* – *umere* n. „obiect pe care se așază hainele pentru a se atârna în cui; umerăș”<sup>27</sup>.

2. Posibilitățile de diferențiere prin forme de plural deosebite în cadrul aceluiași gen sunt condiționate în primul rând de existența unor desinențe variate de plural la genul respectiv. De aceea, fiindcă în limba română nu există decât o singură desinență de plural pentru masculine (*-i*), substantivele de acest gen nu au posibilitatea de a-și marca diferențierea sensurilor prin plurale.

În schimb, pentru substantivele feminine există trei desinențe de plural: *-e*, *-i* și, rar, *-uri*. Variația între desinențele *-e* și *-i* dă posibilitatea creării unor perechi de omonime parțiale ca:

{ *bandă* – *bande* „ceată”  
  { *bandă* – *benzi* „fâșie”

{ *copcă* – *copci* „cheotoare”, „gaură, groapă”  
  { *copcă* – *copce* „săritură de animal”

{ *dată* – *date* (calendaristică sau „fapt stabilit”)  
  { *dată* – *dăți* „momentul când are loc un fapt”

{ *plasă* – *plase* (împletitură)  
  { *plasă* – *plăși* (veche unitate administrativă)

---

<sup>25</sup> Vezi Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 278–279.

<sup>26</sup> Vezi Al. Graur, *art. cit.* din „Viața românească” 1957, nr. 5, p. 14–15.

<sup>27</sup> În DLRC nu este indicată nici o repartiție pe sensuri a formelor de plural *umeri* și *umere*.

$\left\{ \begin{array}{l} \textit{vară} - \textit{veri} \text{ (anotimpul)} \\ \textit{vară} - \textit{vere} \text{ „verișoară”} \end{array} \right.$

Desinența de plural *-uri* la feminine nu stă pe același plan cu celelalte două. Sunt puține substantive la care aceasta este singura folosită în limba literară contemporană, cu valoare pur morfologică: *ceartă – certuri*, *leafă – lefuri*, *lipsă – lipsuri*<sup>28</sup>. Dacă întâmplător unul dintre aceste substantive are un omonim originar în forma-tip, putem întâlni o pereche de omonime ca:

$\left\{ \begin{array}{l} \textit{leafă} - \textit{lefuri} \text{ „salariu”} \\ \textit{leafă} - \textit{lefi} \text{ „partea scobită a unei linguri sau partea tăioasă a unui topor, hârleț etc.”} \end{array} \right.$

cu variație între desinențele *-i* și *-uri*. Dat fiind însă caracterul regional al substantivului *leafă – lefi*, această pereche de omonime parțiale este ca și inexistentă (neîntâlnindu-se în același sistem).

De cele mai multe ori pluralele în *-uri* la feminine sunt forme secundare, cu o nuanță lexicală, proprie lor, care le deosebește de pluralele paralele: pluralul *blăni* arată numai pluralitatea cantitativă a obiectului *blană*, pe când *blănuri* înseamnă „mai multe feluri de blană” sau „mai multe obiecte lucrate din blană”, deci cantitate (sumă) + calitate. Nuanța dată de desinența *-uri* se datorește provenienței ei de la pluralul substantivelor neutre; valoarea lexicală a desinenței *-uri* la feminine s-a gramaticalizat, fiind aceeași la toate substantivele care, pe lângă pluralul obișnuit, au și unul în *-uri* (*mâncare – mâncări – mâncăruri* etc.), și a dus la constituirea unui tip special de plural<sup>29</sup>. De aceea cele două plurale diferite ale unui substantiv ca *blană* ne îndreptățesc să distingem și aici o pereche de cuvinte deosebite (*blană*

<sup>28</sup> Vezi Vladimir Hořejší, *Problema substantivelor așa-zise „neutre” în limba română în lumina legăturilor cu alte limbi*, în SCL VIII, 1957, 4, p. 418.

<sup>29</sup> Al. Graur, *Sur le genre neutre en roumain*, în BL V, 1937, p. 7–8, consideră că pluralul în *-uri* la feminine este un „superplural” neutru; *blănuri*, *făinuri* sunt, după Domnia sa, substantive pluralia tantum de tipul lui *friguri*, discutat aici mai jos, la p. 25.

– *blăni* și *blană* – *blănuri*), singularul *blană* neavând sensuri diferite corespunzătoare.

Pe lângă desinențe, pluralul substantivelor feminine poate fi marcat și prin alternanțele fonetice produse în tema substantivului. Cum același sunet poate intra în alternanțe diferite (*a ~ e* sau *a ~ ă*) sau se poate supune o dată alterării, pe când altă dată rămâne neatins, toate aceste posibilități reprezintă și ele mijloace morfologice de diferențiere lexicală. Femininele ne oferă astfel și următoarele perechi de omonime parțiale diferențiate la plural prin *v o c a l a d i n t e m ă*, deși desinența est aceeași:

{ *masă* – *mese* (mobila sau „prânz”)  
{ *masă* – *mase* „mulțime”

{ *spată* – *spate* „piesă la războiul de țesut”, „paloș”  
{ *spată* – *spete* (osul)

{ *bandă* – *benzi*  
{ *bandă* – *bânzi* (alături de *bande*)

{ *vargă* – *vergi* „nuia, vergea”  
{ *vargă* – *vărgi* „dungă, vârstă”

Pentru discuția de aici nu interesează cauzele comportării diferite a vocalelor din aceste cuvinte (de exemplu, faptul că pluralului *mese* îi corespunde în limba veche singularul *measă* sau faptul că *vărgi* este un fonetism regional acceptat de limba literară o dată cu adoptarea sensului respectiv), ci situația actuală din limba literară.

Alt gen căruia desinențele de plural diferite îi dau posibilitatea folosirii acestora pentru diferențierea lexicală a cuvintelor este neutrul. Prin folosirea desinenței *-e* sau *-uri* s-a creat o serie întreagă de cuvinte perechi (omonime parțiale):

{ *arc* – *arcuri*  
{ *arc* – *arce* (geometrie)

- { *bob* – *boburi* (tip de sanie)
- { *bob* – *boabe* „grăunte”, „obiect mic”
- { *canat* – *canaturi* (la ușă, fereastră)
- { *canat* – *canate* „jumătatea unei piei de animal”
- { *caval* – *cavale* „fluier”
- { *caval* – *cavaluri* „șanțuleț de irigație”
- { *cămin* – *căminuri* „tip de sobă”, „încăpere subterană pentru accesul la conducte”
- { *cămin* – *cămine* „casă”, „instituție cu caracter social-cultural”
- { *corn* – *coarne* (la animale și la unelte)
- { *corn* – *cornuri* (recipient sau Franzelută)
- { *cot* – *coate* (la om)
- { *cot* – *coturi* „cotitură”
- { *pichet* – *picheturi* (textile)
- { *pichet* – *pichete* (de grăniceri sau de greviști)
- { *resort* – *resorturi* „arc”
- { *resort* – *resoarte* „sector de activitate”
- { *stat* – *state* „organizație”, „tablou, listă”
- { *stat* – *staturi* „înălțime a corpului omenesc”
- { *strai* – *straie* „haine”
- { *strai* – *straiuri* (marină: „parâmă”)
- { *ulei* – *uleiuri* „lichid gras (vegetal sau mineral)”
- { *ulei* – *uleie* „trunchi de copac scorburos”

Cazuri izolate de perechi de substantive neutre create prin procedee morfologice mai complicate (un plural neregulat și unul regulat) sunt perechile:

{ *cap* – *capete* „partea superioară a corpului”, „partea extremă a unui obiect”  
 { *cap* – *capuri* (geografie)

și

{ *atu* – *atale* (la jocul de cărți)  
 { *atu* – *atuuri* (fig.)

Dacă la substantivele citate mai sus deosebirile semantice sunt strict marcate din punct de vedere formal, situația nu se prezintă totdeauna la fel de clar. Există cuvinte la care, dintre două desinențe, specializarea exclusivă s-a produs numai pentru unele sensuri, la celelalte fiind posibile ambele flexiuni. Este cazul femininelor:

{ *coadă* – *cozi* (la animale, fructe, frunze, flori, obiecte sau „capăt”, „șir de oameni”)  
 { *coadă* – *cozi* și *coade* „cosiță”, „trenă la veșminte”

sau al neutrelor:

{ *ciubuc* – *ciubuce* „tip de pipă”, „ornament”  
 { *ciubuc* – *ciubucuri* și *ciubuce* (fig.)  
 { *control* – *controale* „registre de evidență”  
 { *control* – *controale* și *controluri* „verificare”  
 { *raport* – *rapoarte* „comunicare scrisă sau verbală”  
 { *raport* – *raporturi* și *rapoarte* „relație”

Faptul că una dintre formele de plural este comună nu înseamnă că în acest caz nu avem a face cu cuvinte diferite. Opoziția dintre ele este marcată prin limitarea uneia dintre cele două forme de plural la anumite sensuri. Există deci un cuvânt *raport* cu pluralul *rapoarte*<sup>30</sup> și alt cuvânt *raport* cu pluralul literar *raporturi*, dar și cu varianta *rapoarte*.

<sup>30</sup> Acesta este singurul plural literar a c t u a l. D. Bolintineanu întrebuița însă în acest sens pluralul *raporturi*, nespecializat încă: *Raporturile agintelui său secret din Fănești îi anunțară că Elena nu priimește pe nimeni*. D. Bolintineanu, *Opere alese*, II. *Proză*, București (Biblioteca pentru toți), 1955, p. 226.



3. Diferențierea prin categoria numărului constituie un procedeu legat și totuși deosebit de cel precedent. E vorba aici de pluralele eliberate de raportarea la un singular și devenite astfel cuvinte independente. În această situație se pot distinge două categorii:

1) Substantive pluralia tantum provenite din substantive singularia tantum; tip: *friguri*.

2) Substantive pluralia tantum cu o formă de plural deosebită de pluralul obișnuit al substantivelor din care provin.

Exemple:

feminin: *bucate* (cf. *bucată* – *bucăți*)

neutre: *miroase* (cf. *miros* – *mirosuri* și *miroase*)

*moațe* (cf. *moț* – *moțuri*)

*oțele* (cf. *oțel* – *oțeluri*)

Asemenea plurale au autonomie semantică și formală, ceea ce înseamnă că ele reprezintă unități lexicale deosebite de cuvintele de bază din care s-au dezvoltat.

4. Diferențierea prin formele cazuale se identifică, la substantivele feminine, cu diferențierea prin formele de plural: cele două omonime parțiale *masă* se deosebesc formal nu numai prin pluralele *mese* și *mase*, ci și prin formele – identice cu acestea – de genitiv-dativ singular (unei *mese* – unei *mase*).

În afara acestei situații generale, există în limba română un exemplu de diferențiere prin formele cazuale de vocativ singular:

{ *Domn* – *Doamne*  
{ *domn* – *domnule* și *domnul* (= nominativul), cu variantele fonetice *dom'le*, *don'* și *dom'*

Între desinențele de vocativ singular *-e* și *-ule* ale substantivelor masculine există de obicei o deosebire de nuanță, dar o deosebire de ordin afectiv: anumite substantive pot avea forme duble de vocativ diferențiate între ele după sentimentul exprimat de vorbitor<sup>31</sup>. *Domn*

---

<sup>31</sup> Vezi Graur, ML I, p. 94 și 98–100, și Laura Vasiliu, *Observații asupra vocativului în limba română*, în SG I, 1956, p. 12–15.

este însă un substantiv polisemantic care și-a specializat formele de vocativ pe sensuri bine distinse între ele: forma veche de vocativ *Doamne* a rămas specifică sensurilor vechi ale cuvântului, pe când în noua sa întrebuințare cuvântul și-a format un nou vocativ, *domnule*. Prin aceasta unitatea lexicală a cuvântului *domn* s-a scindat în două, luând naștere o pereche de omonime parțiale, diferențiate prin formele lor de vocativ singular<sup>32</sup>.

5. Un caz particular de diferențiere prin articulare, asemănător într-o câțiva cu cel precedent, al substantivului *domn*, este acela al substantivului *tată*. Spre deosebire de celelalte substantive masculine în -ă (de declinarea I), care primesc articolul hotărât enclitic numai în forma lui feminină (*popă – popa, vlădică – vlădica, pașă – pașa*), substantivul *tată* se poate articula în două feluri: *tata* și *tatăl*, cu diferențe implicite de declinare articulată (genitiv-dativ *tatei* și *tatălui*, deși forma nearticulată este numai (*unui*) *tată*). Cele două forme de articulare (și de declinare articulată) sunt specializate din punct de vedere semantic.

DLRC indică amândouă aceste forme fără a spune nimic despre sensurile lor. Verificând posibilitatea întrebuințării celor două forme de articulare în fiecare dintre cele șapte sensuri cuprinse în acest dicționar, constat următoarea repartiție:

1° (și 7°?): ambele forme

2°, 3° și 4°: numai *tata* (gen.-dat. *tatei*)

5° și 6°: numai *tatăl* (gen.-dat. *tatălui*)

Până și la sensul 1°, la care se întâlnesc ambele forme, s-a produs între ele o diferențiere, însă pe alt plan, *tata* însemnând „tatăl meu”<sup>33</sup>.

Deși repartiția formelor de articulare discutate este mai complexă decât situația prezentată de formele flexionare ale altor cuvinte, cred că și aici trebuie distinse două cuvinte:

---

<sup>32</sup> Acad. Al. Graur îmi atrage atenția asupra situației asemănătoare a vocativelor *soro* și *soră*: pentru o infirmieră sau pentru o călugăriță singura formă de adresare este *soră*, pe când pentru persoana chemată prin gradul de rudenie respectiv sau pentru o prietenă se întrebuințează vocativul *soro*.

<sup>33</sup> Vezi Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 89.

1) *tată* – art. *tata* sau *tatăl* la sensul 1° (și 7°?) și numai *tata* la sensurile 2°, 3° și 4°. Cele două forme de articulare de la sensul 1° sunt condiționate sintactic (*tatăl* nu apare decât cu determinări, spre deosebire de *Tatăl* „Dumnezeu”).

2) *Tată* – art. numai *Tatăl* (sensurile 5° și 6°: „Dumnezeu”, „creator”).

6. La verb diferențierea prin forme de diateză, respectiv prin forma activă sau reflexivă, se produce numai atunci când reflexivul nu este un reflexiv obișnuit (obiectiv sau pasiv), ci are valoare independentă. Printr-o diferențiere de acest fel s-au creat în limba română perechi de cuvinte ca *a uita* – *a se uita*, *a îndura* – *a se îndura*.

Al. Graur<sup>34</sup> consideră că aceste cuvinte sunt omonime provenite din cuvinte polisemantice prin ruperea totală a sensurilor unul de altul, prin pierderea verigilor de legătură din dezvoltarea semantică. Discutând problema numai sub raportul semantic, Domnia sa neglijează deosebirea formală produsă de absența sau prezența obligatorie a pronumelui reflexiv. Datorită permanentei prezențe a pronumelui la verbul reflexiv, acesta nici nu poate fi socotit omonim cu verbul activ<sup>35</sup>, diferența dintre ele fiind clar marcată formal, deși nu în structura internă a cuvântului. De aceea cred că nașterea omonimiei din polisemie pe calea dezvoltării semantice este un fenomen nedemonstrat încă pentru limba română. Cele două exemple, care sunt singurele date de Al. Graur, nu îl pot susține, deoarece:

a) procedeul de șcindare a unității lexicale inițiale nu este numai semantic, ci și morfologic;

b) rezultatul nu este omonimia.

În aceeași categorie cu perechile discutate se găsesc și *a pleca* – *a se pleca* și *a alcătui* – *a se alcătui*.

---

<sup>34</sup> Vezi Graur, *Încercare*, p. 127.

<sup>35</sup> În limba vorbită actuală există o singură formă, și anume persoana a 2-a plural a modului imperativ, la care cele două verbe au ajuns omonime: verbul reflexiv *a se uita* are, pe lângă forma normală *uitați-vă*, și o formă fără pronume, *uitați*, omonimă cu aceeași persoană a verbului activ *a uita*. Apariția formei fără pronume la verbul *a se uita* se datorește existenței la persoana a 2-a singular a aceluiași mod a două forme: *uită-te* și forma, contrasă din aceasta, *uite*, care, fiind redusă la un singur cuvânt, face impresia că este lipsită de pronume. (Această formă *uite* nu este însă omonimă cu persoana corespunzătoare a verbului *a uita*, care este *uită*.)

La unele dintre perechile citate situația este într-o câțva mai complexă: *a alcătui* „a constitui, a construi”, verb tranzitiv, poate avea și diateză reflexivă propriu-zisă: *a se alcătui* „a se compune”; acest reflexiv *a se alcătui*, care face parte din flexiunea verbului *a alcătui*, se deosebește de verbul totdeauna reflexiv *a se alcătui* „a cădea la învoială” prin construcția complementului cu prepoziția *din* la primul și *cu* la cel de al doilea<sup>36</sup>. Și *a uita*, ca verb tranzitiv, poate avea în flexiunea sa diateză reflexivă: *a se uita* (pe sine însuși), deosebită de verbul totdeauna reflexiv *a se uita* „a privi” prin imposibilitatea construirii cu un complement indirect.

7. Diferențierea prin forme deosebite în cadrul aceleiași conjugări este un fenomen paralel cu diferențierea întâlnită la substantiv între formele de plural din cadrul aceluiași gen. Spre deosebire de situația similară de la substantive, diferențierea formelor duble de conjugare nu a fost decât prea puțin remarcată (<sup>1</sup>GLR nu o semnaleză deloc, iar în monografia consacrată verbului românesc de Alf Lombard<sup>37</sup> este înregistrată numai sporadic).

Cel mai important este fenomenul de diferențiere întâlnit la conjugarea I și a IV-a între formele cu și fără desinențele *-ez*, *-esc*, la timpurile și persoanele unde acestea pot apărea. Iorgu Iordan amintește acest fenomen în treacăt în *Limba română actuală*<sup>38</sup> și în *Limba română contemporană*<sup>39</sup>, dând următoarele exemple de verbe cu sens diferit după cum se conjugă cu sau fără desinențele citate: *acord – acordez, manifest – manifestez, potol – potolesc, reflect – reflectez* și *strâmb – strâmbez*, iar Alf Lombard semnaleză existența unor diferențieri semantice numai la verbele *izda*<sup>40</sup>, *poseda*<sup>41</sup>, *trăda*<sup>42</sup>.

---

<sup>36</sup> Vezi mai jos, la p. 36, diferențierea prin determinările sintactice.

<sup>37</sup> Lombard, VR.

<sup>38</sup> Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 136.

<sup>39</sup> Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 443–444.

<sup>40</sup> Lombard, VR I, p. 461.

<sup>41</sup> *Ibidem*, p. 330.

<sup>42</sup> *Ibidem*, p. 461.

La multe verbe formele cu sau fără desinențele în discuție reprezintă simple variante flexionare, nediferențiate ca sens. Una dintre aceste variante este forma literară actuală, cealaltă fiind o formă regională sau veche, adesea o formă rară, mai mult sau mai puțin individuală, care dovedește fie nesiguranța uzului<sup>43</sup>, fie intenția de originalitate; singurele diferențe existente între aceste forme sunt cele de ordin stilistic<sup>44</sup>. Tipurile de verbe cu flexiunea nediferențiată ca sens sunt *lucru – lucrez* la conjugarea I și *simt – simțesc* la conjugarea a IV-a<sup>45</sup>. (În cadrul conjugării a IV-a o categorie mai largă o constituie verbele onomatopice care au mai totdeauna o flexiune dublă, „tare” și „slabă”<sup>46</sup>.)

Cele două forme de conjugare nediferențiate se pot întâlni în vorbirea aceluiași individ, ceea ce arată tocmai lipsa siguranței în întrebuințarea lor. Un asemenea exemplu îl constituie verbul neologic *a denota*, pe care Al. Odobescu îl întrebuințează, la persoana a 3-a singular a indicativului prezent, sub formele *denotează* (S. I 362) și *denotă* (S. III 124)<sup>47</sup>.

Existența paralelă a două forme de conjugare la unul și același verb a putut duce uneori la amestecul lor într-o flexiune în care se împletesc amândouă. Este cazul verbului *a trebui*, care în limba literară are prezentul indicativ tare, dar conjunctivul slab: *trebuie – (să) trebuiască*. După DLRC și alte verbe sunt într-o situație asemănătoare:

*cura*<sub>2</sub> „a desfăca” are prezentul indicativ numai cu *-ez*, dar la conjunctiv se poate conjuga și fără *-ez*: *să cure*;

*străluci*, conjugat în general cu *-esc*, apare la persoana a 3-a singular și sub forma *străluce*.

Alte exemple și discuția asupra problemei se găsesc la Lombard, VR<sup>48</sup>.

---

<sup>43</sup> Mai ales la neologisme, în perioada lor de adaptare; vezi Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 134–135, și Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 443.

<sup>44</sup> Vezi discuția la Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 443.

<sup>45</sup> Exemple numeroase de verbe recente și vechi cu variante flexionare nediferențiate se găsesc în lucrările citate ale lui Iorgu Iordan; liste complete dă Lombard, VR, fără a distinge verbele cu flexiunea specializată pe sensuri.

<sup>46</sup> Vezi Lombard, VR II, p. 659–669 și 856–858.

<sup>47</sup> Vezi DLRC; alte exemple interesante la Lombard, VR I, p. 509–510.

<sup>48</sup> I, p. 559–560, și II, p. 893–899.

Între flexiunile cu sau fără desinențele *-ez, -esc* s-a stabilit însă adesea o distincție netă, fiecare dintre ele specializându-se pentru anumite sensuri. DLRC înregistrează următoarele diferențieri:

<i>absolvi</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>{ 1° <i>absolvesc</i> „termin un an școlar”</li> <li>{ 2° <i>absolv</i> „scutesc un acuzat de pedeapsă”</li> </ul>
<i>acorda</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>{ 1°, 2° <i>acord</i> (1° atenție, 2° predicatul cu subiectul)</li> <li>{ 3° <i>acordez</i> (un instrument muzical)</li> </ul>
<i>asemăna</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>{ 1°, 2° <i>asemăn</i> „sunt la fel; compar”</li> <li>{ 3° <i>asemănez</i> „nivelez”<sup>49</sup></li> </ul>
	<ul style="list-style-type: none"> <li>{ <i>ciurui</i><sub>1</sub>: <i>ciuruiesc</i> „dau prin ciur; găuresc”</li> <li>{ <i>ciurui</i><sub>2</sub>: 3 sg. <i>ciuruie</i> „(despre apă) curge și roind”</li> </ul>
	<ul style="list-style-type: none"> <li>{ <i>contracta</i><sub>1</sub>: <i>contractez</i> (o obligație, o boală)</li> <li>{ <i>contracta</i><sub>2</sub>: 3 sg. și pl. <i>contractă</i> „micșorează dimensiunile”</li> </ul>
<i>manifesta</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>{ 1° <i>manifest</i> „arăț”</li> <li>{ 2° <i>manifestez</i> „fac manifestație”</li> </ul>
	<ul style="list-style-type: none"> <li>{ <i>mira</i><sub>1</sub>: <i>mă mir</i> „sunt surprins”</li> <li>{ <i>mira</i><sub>2</sub>: <i>mă mirez</i> „mă privesc în oglindă”<sup>50</sup></li> </ul>
<i>ordona</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>{ 1° <i>ordon</i> „dau ordin”</li> <li>{ 2° <i>ordonez</i> „pun în ordine”</li> </ul>
	<ul style="list-style-type: none"> <li>{ <i>raporta</i><sub>1</sub>: 3 sg. și pl. <i>raportă</i> „aduce beneficii”</li> <li>{ <i>raporta</i><sub>2</sub>: <i>raportez</i> (3 sg. și pl. și <i>raportă</i>) „stabilesc o relație”</li> <li>{ <i>raporta</i><sub>3</sub>: <i>raportez</i> „prezint un raport”</li> </ul>

<sup>49</sup> Aceste diferențieri nu interesează însă limba literară contemporană: sensul în care apare forma *asemănez* este învechit, verbul *mira*<sub>2</sub> (*mirez*) este franțuzism învechit, iar *repurta*<sub>2</sub> (*report*) rar.

<sup>50</sup> Vezi nota precedentă.

{ *repurta*<sub>1</sub>: *repurtez* „obțin”  
{ *repurta*<sub>2</sub>: *report* „îmi îndrept gândul spre trecut”<sup>50</sup>

{ *turna*<sub>1, 2</sub>: *torn*  
{ *turna*<sub>3</sub>: *turnez* (un film)

La acestea ar trebui adăugat și

*reflecta* { *reflect* „răsfrâng, oglindesc”  
{ *reflectez* „cuget, meditez”,

pentru care DLRC nu recunoaște diferențierea pe sensuri existentă în realitate<sup>51</sup>, și

*concura*: *concurez* „fac concurență, particip la un concurs”

deosebit de

*concura*: 3 sg. și pl. *concură* „a tinde spre același rezultat, a duce la același scop”, formă și sens a căror neînregistrare în DLRC surprinde<sup>52</sup>, cu atât mai mult cu cât acest dicționar dă sensul corespunzător la *concurrent*<sub>1</sub> adj<sup>53</sup>.

În schimb, despre *îndoi*, pe care DLRC îl prezintă ca strict diferențiat (I *îndoi*, II, III *îndoiesc*), cred că intră mai curând în altă categorie, și anume aceea a verbelor la care distincția nu este la fel de netă: specializarea exclusivă s-a produs la unele sensuri, în timp ce la celelalte se pot folosi ambele flexiuni. După DA reiese că situația lui *îndoi* este următoarea:

I (activ și refl.) și III (refl.) numai *îndoiesc* „dublez; am îndoială”;  
II (activ și refl.) *îndoi* și *îndoiesc* „împăturesc, curbez, aplec”.

---

<sup>51</sup> Vezi Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 136, și Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 444; cf. *Mic dicționar ortografic*, București, 1953, și *Dicționar ortoepic*, București, 1956.

<sup>52</sup> În DA ele sunt consemnate. Iată și un exemplu actual pentru acest sens al lui *concura* cu persoana a 3-a sg. și pl. *concură* la indicativ prezent: *Toate aceste elemente concură în a da notelor Profirei Sadoveanu un farmec aparte*. „Gazeta literară” 1957, nr. 47 (193), p. 1/2.

<sup>53</sup> Sensul 2<sup>o</sup> „care tinde spre același rezultat, care duce la același scop”; s-ar fi putut spune „care concură” (vezi 1<sup>o</sup> „care concurează”).

Din această categorie fac parte, după DLRC, verbele:

<i>adopta</i>	{ 1° <i>adopt</i> și <b><i>adoptez</i></b> „înfiez” 2° <b><i>adopt</i></b> „îmi însușesc o părere, o metodă etc.”
<i>învârti</i>	{ <b><i>învârtesc</i></b> și <b><i>învârt</i></b> 5° <b><i>mă învârt</i></b> <sup>54</sup> „obțin un avantaj; îmi reușește ceva”
	{ <i>pica</i> <sub>1</sub> : <b><i>pic</i></b> „cad” <i>pica</i> <sub>2</sub> : <i>pic</i> și <b><i>pichez</i></b> „(despre avioane) cobor în picaj”
	{ <i>țârâi</i> <sub>1</sub> : 3 sg. <i>țârâie</i> și <b><i>țârâiește</i></b> (despre ploaie, insecte, sonerii, instrumente cu coarde) <i>țârâi</i> <sub>2</sub> : <b><i>țârâi</i></b> „șes (ciorapul)”
<i>ura</i>	{ <b><i>urez</i></b> 2° <b><i>urez</i></b> și <b><i>ur</i></b> (cu plugușorul)

Aici se adaugă și

*importa*<sub>1</sub>: *import* și ***importez*** „aduc în țară mărfuri prin import”

*importa*<sub>2</sub>: 3 sg. ***importă*** „are importanță”,

deși DLRC nu înregistrează la *importa*<sub>1</sub> forma cu *-ez*<sup>55</sup>.

În sfârșit, la altă categorie de verbe specializarea nu e generală, ci limitată, fie la unele graiuri, fie la unii vorbitori.

Verbe cu diferențiere regională între sensuri sunt *a potoli* și *a strâmba*, citate de Iorgu Iordan<sup>56</sup> ca diferențiate în „vorbirea populară din sudul Moldovei”<sup>57</sup>:

*potol* (*focul se potoale* „e gata să se stingă”) – *potolesc* (mânia)

*strâmb* (cu sens figurat) – *strâmbez* (un cui etc.)<sup>58</sup>

---

<sup>54</sup> Cu o pronunțată nuanță stilistică.

<sup>55</sup> Vezi însă DA.

<sup>56</sup> Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 136, și Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 444.

<sup>57</sup> Iordan, <sup>2</sup>LRC, *loc. cit.*; Iordan, <sup>2</sup>LRA, *loc. cit.*, spune „la Tecuci, de pildă”.

<sup>58</sup> Diferențierea lui *a strâmba* există și în comuna Vârlezi, raionul Bujoru, reg.

Galați (com.).



Unii vorbitori ai limbii literare manifestă tendința de diferențiere semantică a celor două flexiuni ale unor verbe ca *însemna* și *îndrepta*:

*însemn însemnez*

*îndrept îndreptez*

Înceind discuția asupra diferențierii semantice prin flexiunea cu sau fără desinențele *-ez*, *-esc*, trebuie precizat că această diferențiere este marca existenței unor omonime parțiale, care trebuie distinse ca unități lexicale deosebite, deși în majoritatea formelor flexionare ele sunt perfect omonime. Ca și la substantive, diferențierea apare uneori între omonime originare (de exemplu la omonimele *turna*), dar de cele mai multe ori ea este un mijloc de evitare a polisemiei, constituind indicele scindării unui cuvânt polisemantic într-o pereche de omonime<sup>59</sup>.

Uneori această diferențiere poate constitui și un mijloc de reducere a atracției paronimice; este situația unor verbe ca:

{ *apropia* – *apropii*  
*apropria* – *apropriez*

{ *confirma* – *confirm*  
*conforma* – *conformez*

---

<sup>59</sup> Ceea ce nu înseamnă că vorbitorii care nu stăpânesc cu precizie normele limbii literare nu le pot confunda; e vorba însă, în aceste cazuri, de greșeli de limbă evidente. Iată întrebunțate exact pe dos flexiunile celor două verbe *a manifesta*:

1) *manifestează* „arată” în loc de *manifestă*:

*Și iată că unica odraslă a ultimei Crane [...] manifestează la șaptesprezece ani vădite înclinări spre poezie. „Gazeta literară”, 1955, nr. 21, p. 4.*

2) *manifestă* „face manifestație” în loc de *manifestează*:

*Își aduce aminte despre cele ce i le-a spus Marghiloman chiar ieri: „Se manifestă zdravăn. Am întâlnit la amiază pe Calea Victoriei o manifestație cu placarde și drapel roșii [...]”. „Magazin” 1957, nr. 10, p. 2/4.*

*Concura* cu sensul „a duce la același rezultat” apare adesea conjugat cu desinența *-ez*:

*[...] definirea profilului multor personaje [...] care cu trăsăturile lor distincte concurează la închegarea ansamblului „Scânteia tineretului” 1957, 30 noiembrie, p. 2.*

*Tot ce e cuprins în pătrarul hârtiei concurează la crearea impresiei de convertire a lumii la nivelul jucăriei artistice. „Tribuna” 1957, nr. 45, p. 2/4.*

{ *infirma* – *infirm*  
 { *informa* – *informez*

și, mai puțin,

{ *adapta* – *adaptez*  
 { *adopta* – *adopt* și *adoptez*

{ *sări* – *sar*  
 { *săra* – *sărez* și *sar*.

Diferențierea semantică între formele cu desinențele *-ez*, *-esc* și cele lipsite de aceste desinențe a dat naștere unei categorii destul de largi, care s-a dezvoltat în mod evident din secolul trecut și până astăzi prin verbele neologice (diferențiate treptat<sup>60</sup> fie între ele, fie față de verbele vechi omonime) și în care am văzut că există tendința de a se încadra și alte verbe până acum cu flexiunea nespecializată.

Dar, pe lângă desinențe, flexiunea verbală oferă și alte posibilități de diferențiere semantică, de o importanță mai redusă.

Un fenomen paralel cu unul întâlnit la substantivele feminine, mult mai limitat însă, este diferențierea prin tratamentul diferit al vocalei din temă la unele persoane.

După indicațiile din DLRC<sup>61</sup>, cele două omonime *semăna* s-ar putea deosebi prin formele de persoana 1 singular a indicativului prezent:

{ *semăna*<sub>1</sub>: *semăn* (plante sau idei)  
 { *semăna*<sub>2</sub>: *semăn* și *seamăn* „mă asemăn; par”.

Tot după DLRC, o pereche asemănătoare ar fi

{ *alega*<sub>1</sub>: *aleg*, 3 sg. *aleagă*  
 { *alega*<sub>2</sub>: 3 sg. *alegă* (după CADE *aleghează*);

<sup>60</sup> D. Bolintineanu folosea încă forma *raport* (1 sg.) cu înțelesul actual al lui *raportez*: *Nu aș face mai bine să o las în pace și să-i raport ei că nu poci nimic?* D. Bolintineanu, *Opere alese*, II. *Proză*, ediția citată, p. 194.

<sup>61</sup> Vezi și Lombard, VR I, p. 170 și 178.

situația acestor cuvinte este însă mai complicată: pe de o parte, cele două verbe se deosebesc și prin forma reflexivă a primului față de forma activă a celui de al doilea (deci nu sunt omonime; vezi mai sus, p. 27–28), pe de alta, ele nu se întâlnesc în același sistem, *alega*<sub>1</sub> (refl.) fiind învechit și popular, iar *alega*<sub>2</sub> termen tehnic juridic.

Un caz special îl constituie diferențierea semantică între rădăcina sincopată și cea nesincopată a verbului *a căuta*. Variantele fonetice *căuta* și *căta*<sup>62</sup> se suprapun în toate sensurile (*căta* fiind regional și arhaic, față de literarul *căuta*), cu excepția sensului impersonal al persoanei a 3-a singular „trebuie”, pe care nu-l exprimă decât forma *cată* (este sensul II 5° al lui *căuta* din DLRC, la care se dă precizarea „m a i a l e s în forma *căta*”).

O diferențiere asemănătoare, limitată pe cât se pare la informatorul respectiv, a fost înregistrată întâmplător în cursul anchetelor efectuate în Valea Jiului, în vara anului 1953, de colectivele de dialectologie ale institutelor de lingvistică din București și Cluj. Punându-se întrebările necesare pentru a se obține indicativul prezent al verbului *a usca*, s-a constatat că informatorul Todea Băncilă din comuna Isroni, raionul Petroșani, distingea din punct de vedere semantic cele două rădăcini ale verbului: formele cu rădăcina sincopată *usc-* (caracteristice graiului) de cele nesincopate. După acest informator, cămașa *se uscă*, omul *uscă* fânul, pe când oamenii *se usucă* la soare; la perfectul compus el spune *cămașa s-a ȳuscăt*, dar *m-am ȳusucăt* „*m-am zbi<sup>ș</sup>it*”.

Un asemenea exemplu, oricât de izolat ar fi, este edificator pentru înțelegerea felului în care contribuie morfologia la diferențierea lexicală: folosindu-se existența întâmplătoare a unor forme flexionare duble de gen, număr, caz și articulare la substantive, sau de conjugare la verbe, fiecare dintre acestea se specializează pentru exprimarea unor anumite sensuri lexicale.

\*

Mijloacele de marcare a diferențelor de ordin semantic sunt variate și ele ilustrează colaborarea în același scop a diverselor părți

---

<sup>62</sup> Etimologii diferite (\**cautare* și *captare*)? Vezi întrebarea la Lombard, VR I, p. 317.

constitutive ale limbii. La o clasificare a tuturor acestor mijloace, în cadrul uneia și aceleiași părți de vorbire, aş distinge în primul rând două categorii mari: mijloacele formale, restrânse la modificarea cuvântului în cauză, și mijloacele combinatorii, constând în folosirea acestui cuvânt cu anumite determinări, lexicale<sup>63</sup> sau sintactice<sup>64</sup>, sau într-o anumită topică<sup>65</sup>.

În cadrul mijloacelor formale disting patru categorii de mijloace: 1) fonetice, 2) lexicale, 3) morfologice și 4) lexico-gramaticale.

Mijloc fonetic de marcare a diferențelor semantice în limba română este accentul<sup>66</sup>.

Lexicale sunt mijloacele de formare prin afixe menținute în întreaga flexiune a unor cuvinte noi care se diferențiază din punct de vedere semantic față de cuvântul de bază sau înrudit, fără ca această diferențiere să fie legată de valoarea afixului respectiv: false diminutive care preiau un sens al cuvântului de bază, eliberându-l pe acesta de polisemie sau de omonimie (tip *verișoară* – *vară*, *porumbel* – *porumb*); formații cu variante ale aceluiași sufix lexical (tip *-ie* și *-iune*: *divizie* – *diviziune*, *rație* – *rațiune*); formații cu sufixe fără valoare diferențiată de obicei (tip *-na* și *-ia*: *îngreunată* – *îngreuiată*).

Mijloace lexico-gramaticale sunt elementele formative bivalente, care îndeplinesc în același timp funcțiunea de sufix lexical și desinență, ducând la crearea unor substantive de genuri diferite (tip *cartel* – *cartelă*), sau funcțiunea de sufix lexical și sufix gramatical, ducând la crearea unor verbe de conjugări diferite (tip *îndesa* – *îndesi*).

Folosirea acestor din urmă mijloace și mai ales folosirea mijloacelor pur morfologice, care au constituit obiectul lucrării de față, pentru marcarea diferențierii semantice reprezintă aspecte

---

<sup>63</sup> Tip *miere de albine*, *chiper negru* (vezi Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 42; Academia Republicii Populare Române, Institutul de Lingvistică din București, *Limba română. Fonetică – Vocabular – Gramatică*, București, 1956, p. 41).

<sup>64</sup> Tip *a împrumuta cuiva* sau *pe cineva* față de *a împrumuta de la cineva*. Vezi și construcțiile diferite ale celor două verbe *a (se) alcătui*, p. 28.

<sup>65</sup> Este cazul adjectivelor diferențiate ca sens după locul lor față de substantivul determinat. Vezi A. Graur, *Place de l'adjectif en roumain*, în Graur, ML II, p. 40–41; <sup>1</sup>GLR II, p. 268–269.

<sup>66</sup> M-am ocupat de această problemă în articolul *Note asupra accentului ca mijloc de diferențiere semantică în limba română*, în *Omagiu Iordan*, p. 53–58.

elocvente ale interdependenței dintre morfologie și vocabular. S-ar părea chiar că, în acțiunea de scindare a unui cuvânt polisemantic în unități diferite, elementele flexionare își depășesc rolul și trec în domeniul formării cuvintelor. De fapt, elementele flexionare se deosebesc de afixele care formează cuvinte noi prin aceea că nu ele – desinențele, articolul sau pronumele reflexiv – sunt purtătoarele, cauza apariției unui nou sens lexical, ci ele exprimă doar o diferențiere semantică produsă pe alte căi (evoluție semantică internă, împrumuturi de sensuri prin calcuri etc.). Limitele dintre morfologie și formarea cuvintelor sunt însă într-adevăr mai puțin stricte decât se crede uneori și aceasta nu numai din pricina asemănărilor de mecanism dintre cele două sisteme, a elementelor formative bivalente sau a derivării unor cuvinte din forme flexionare ale cuvântului de bază<sup>67</sup>, ci și din pricina rezultatelor la care poate duce, la unele cuvinte, flexiunea.

Diferențierea lexicală prin mijloacele morfologice discutate este un fenomen dezvoltat în limba literară contemporană datorită neologismelor, la care formele flexionare duble din procesul de adaptare la sistemul limbii române au fost reținute pentru specializarea lor treptată pe anumite sensuri sau care au primit o flexiune deosebită față de cuvintele vechi omonime. Bineînțeles, tipul de cuvinte diferențiate prin flexiune exista în limbă<sup>68</sup>, dar și la cuvintele vechi fenomenul s-a dezvoltat, adesea datorită calcurilor sau pătrunderii în limba literară a unor sensuri regionale.

Bogația flexiunii substantive și verbale a limbii române oferă deci posibilități de diferențiere nu numai a exprimării sensurilor gramaticale, ci și a exprimării unor sensuri lexicale. Se poate spune deci că în limba română există o tendință de limitare morfologică a omonimiei la substantive și la verbe<sup>69</sup>, ceea ce are ca rezultat numărul mai mare al omonimelor parțiale față de cele totale.

---

<sup>67</sup> Acestea sunt singurele aspecte ale raportului dintre derivație și morfologie discutate în <sup>1</sup>GLR I, p. 41–46.

<sup>68</sup> Diferența semantică între substantivele *bucate* și *bucăți*, pluralul de la *bucată*, apare din cele mai vechi texte.

<sup>69</sup> K. A. Levkovskaja face o observație asemănătoare cu privire la limba germană, în care constată „tendința de limitare morfologică a substantivelor omonime” (vezi *lucr. cit.* în nota 9, p. 149).

Admițând marcarea diferențierii lexicale ca o caracteristică deosebitoare a unor omonime față de cuvintele polisemantice niciodată diferențiate, rezultă că, pentru cuvintele la care am arătat că specializarea nu este generală, omonimia este o noțiune relativă, care variază de la vorbitor la vorbitor, după cum acesta distinge sau nu din punct de vedere formal sensurile respective. Acolo unde există o diferențiere formală cât de parțială, aceasta indică existența a două cuvinte. Diferențierea morfologică a omonimelor parțiale este pentru vorbitor singurul element sesizabil, care dă într-adevăr cuvintelor dreptul de autonomie lexicală: un nespecialist confundă mai degrabă într-un singur cuvânt omonimele originare, dacă omonimia lor este totală, decât omonimele parțiale provenite dintr-un singur cuvânt polisemantic.

Acceptarea acestui punct de vedere teoretic are și consecințe de ordin lexicografic, dicționarele – cel puțin cele ale „limbii literare contemporane”, unilingve sau bilingve – trebuind să distingă în articole separate cuvintele cu flexiune multiplă specializată sub raport semantic. Nu vor mai fi posibile deci articole ca cele din DLRC în care se atribuie aceluiași cuvânt genuri, plurale sau forme de conjugare diferite, în ciuda sensurilor lor specializate: CORN<sup>2</sup>: (I 1°, 6°) *coarne* și (I 4°, 5°, II) *cornuri* s. n., (I 3°) *corni* s. m., în timp ce, pe de altă parte, criteriul semantic și cel sintactic au fost aproape exagerat folosite în delimitarea unităților lexicale.

SCL IX, 1958, 3, p. 315–333; versiune franceză: *Procédés morphologiques de différenciation lexicale en roumain*, în „Revue de linguistique” IV, 1959, 1, p. 39–58.

## DATE DIALECTALE RECENTE ȘI MĂRTURIA VECHILOR GRAMATICI ALE DACOROMÂNII

Se discută din ce în ce mai mult în ultima vreme despre raportul dintre specializare și cercetările interdisciplinare; în ce privește lingvistica, s-a subliniat adesea necesitatea deschiderii ei către alte științe. Problema se poate pune chiar în interiorul lingvisticii, sub aspectul raportului dintre diferitele ramuri ale acestei științe, a căror interdependență este în general recunoscută. Comunicarea de față se ocupă de un aspect mai puțin cunoscut al acestor raporturi, anume utilitatea colaborării sau a schimbului de informații între dialectologi și specialiștii în istoria gramaticii.

Voi încerca să demonstrez cu ajutorul câtorva exemple aparținând morfologiei verbului că vechile gramatici românești (anterioare anului 1870) oferă uneori cercetătorilor un material dialectal prețios, insuficient utilizat până acum. Lingviștii au „redescoperit”, în epoca modernă, pe teren sau în textele literare, anumite forme pe care autorii de gramatici – tipărite sau manuscrise – le șemnalaseră cu un secol sau două mai înainte. O confruntare între înregistrările recente și atestările vechi este profitabilă pentru ambele discipline lingvistice: pentru dialectologia dacoromână ea contribuie în primul rând la o mai bună cunoaștere a istoriei fenomenului în cauză și, în unele cazuri, permite să se precizeze aria lui de răspândire și chiar sugerează unele explicații; în ce privește istoria gramaticilor limbii române, datele actuale confirmă autenticitatea anumitor forme care câteodată riscă să fie considerate suspecte. Altfel spus, colaborarea acestor două discipline îi poate ajuta pe specialiștii respectivi să evite unele erori de interpretare: istoricii gramaticii ar înceta să mai califice drept „invenții” ale unui anumit autor sau drept „curiozități” faptele care nu figurează în alte gramatici din epocă, dar se regăsesc în zilele noastre în graiurile regionale, iar

dialectologiei ar atribui cu mai multă prudență – și, în orice caz, cu precizările de rigoare – eticheta de „inovații” recente fenomenelor atestate în secolele precedente.

Sursele tradiționale ale dialectologiei dacoromâne sunt înregistrările efectuate de lingviști și textele folclorice, cărora li se adaugă uneori mărturia textelor literare, fie pentru a se preciza aria de răspândire a unui fenomen – ținându-se seamă de proveniența regională a unui scriitor –, fie pentru a se demonstra pătrunderea unui regionalism în limba literaturii artistice. Examinarea gramaticilor nu intră în deprinderile dialectologilor care se ocupă de dacoromână; aceasta se poate explica prin experiența lor referitoare la ceea ce oferă (sau mai curând nu oferă) dialectologiei gramaticile moderne, care descriu o normă mai mult sau mai puțin obiectivă. Dar gramaticile vechi se deosebesc în această privință de gramaticile moderne.

În perioada anterioară constituirii normelor supradialectale ale limbii literare moderne, gramaticile nu erau chemate să descrie o normă unanim acceptată. Autorul unei gramatici descria fie propriul său idiolect, pe care îl confunda cu norma (este, se pare, cazul lui D. Eustatievici, 1757<sup>1</sup>), fie opta pentru tipul de gramatică-tezaur ((T. Cipariu, 1869<sup>2</sup>), fie, în sfârșit, propunea o normă subiectivă, realizată prin selectarea unor forme de diverse proveniențe, conformă propriei sale orientări (este cazul lui G. Săulescu, 1833<sup>3</sup>). Oricum, în toate gramaticile de acest tip, până la cele mai modeste, există șansa de a găsi forme regionale în paradigmele prezentate sau cel puțin în comentariul asupra lor. Unii autori formulează chiar observații cu privire la anumite deosebiri dialectale: vezi, de exemplu, la Ienăchiță Văcărescu, în 1787, discuția despre formele de prezent indicativ *lucru* și *lucrez*, *pociu* și *pot*<sup>4</sup> sau, la G. Săulescu, în 1833, observațiile asupra formelor diferite de auxiliar folosite de moldoveni și de munteni la persoana a 3-a singular a perfectului compus: *a/au* (I, p. 115) și a

---

<sup>1</sup> Vezi Dimitrie Eustatievici Brașoveanu, *Gramatica rumânească 1757. Prima gramatică a limbii române*, ediție, studiu introductiv și glosar de N. A. Ursu, București, 1969, p. XXV–XXVI.

<sup>2</sup> Cipariu, *Gramateca* I.

<sup>3</sup> Seulescul, *Grammatică* I.

<sup>4</sup> Văcărescul, <sup>2</sup>*Observații*, p. 94–95.



viitorului: *o/a* (I, p. 116). Dacă în cazurile citate este vorba de fapte bine cunoscute din istoria limbii române, în alte cazuri gramaticile oferă – cu sau fără o mențiune specială – prima atestare a unor forme regionale.

Din păcate, nu s-au folosit decât foarte puțin datările furnizate de gramatici. Istoricul gramaticilor limbii române a fost făcut de obicei „în sine”, interesul mergând mai ales spre problemele de terminologie, de orientare și de influențe<sup>5</sup>. În ultimii ani, la datele oferite de gramatici a început să se facă apel în studiile de istorie a limbii române literare referitoare la constituirea normelor moderne (vezi Ion Gheție și Mirela Teodorescu<sup>6</sup>, de asemenea C. Frâncu<sup>7</sup> pentru istoria unor forme verbale și Mariana Costinescu<sup>8</sup> pentru studierea din acest punct de vedere a primelor două gramatici ale limbii române). Chiar când este vorba despre problema vechimii formelor care au devenit normă, există încă cercetători care se limitează la a urmări apariția lor în gramaticile moderne, elaborate de lingviști în sensul propriu al termenului: astfel, în discuția privitoare la acceptarea în gramatici a formelor de mai mult ca perfect plural cu *-ră-* (de tipul *veniserăm, veniserăți, veniseră*), Al. Graur<sup>9</sup> și, mai recent, Victorela Neagoe<sup>10</sup>, luând ca punct de plecare gramatica lui H. Tiktin (1891), afirmă că gramatica lui Al. Rosetti și J. Byck (1945) este prima care nu a condamnat aceste forme, în timp ce Gramatica Academiei (1954) este prima lucrare în care ele sunt prezentate înaintea formelor fără *-ră-*; în

---

<sup>5</sup> Vezi Romulus Ionașcu, *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluțiunea studiului gramaticii limbii române de la 1757 până astăzi*, Iași, 1914.

<sup>6</sup> *L'influence de la langue littéraire sur les parlers daco-roumains. À propos de la désinence -u de la 3<sup>e</sup> personne du pluriel de l'imparfait de l'indicatif*, în RRL X, 1965, 1–3, p. 183–192.

<sup>7</sup> Vezi, de exemplu, *Din istoria perfectului simplu românesc: formele de persoana I și a II-a plural cu sufixul -ră-*, în ALIL XVIII, 1967, p. 175–191.

<sup>8</sup> *Normă și dialect în primele gramatici românești*, în *Studii de limbă literară și de filologie* (redactor responsabil Ion Gheție), II, București, 1972, p. 9–24. Mariana Costinescu este autoarea unui studiu mai amplu în manuscris, *Normele limbii române literare în gramaticile românești dintre 1780 și 1954*.

<sup>9</sup> Graur, TA, p. 246.

<sup>10</sup> *Despre -ră- în formele de perfect simplu și de mai mult ca perfect*, în FD VIII, 1973, p. 130.

realitate, prioritatea aparține, pentru persoana a 3-a plural, lui Ienăchiță Văcărescu, 1787 (p. 59, 63, 69 etc.) și, pentru toate persoanele de la plural, lui Ion Eliade Rădulescu, 1828<sup>11</sup> (curând după aceea, G. Săulescu prezintă, în 1833, ambele tipuri: I, p. 115, 119, 123, 127<sup>12</sup>). Faptul că primii gramaticieni care dau aceste forme sunt originari din Muntenia concordă cu situația care reiese din *Atlasul lingvistic român*<sup>13</sup> (acum 40 de ani *-ră-* era încă mai bine reprezentat în graiurile din această provincie). Datele ALR confirmă indirect până și veridicitatea paradigmei hibride care figurează în gramatici ca aceea a lui I. Văcărescu, 1787, sau aceea a lui A. T. Laurian, 1840<sup>14</sup>, unde *-ră-* este limitat la persoana a 3-a plural (vezi în punctele 105 și 791 paradigmele de tipul *cântasem, cântaseși, cântaseră*<sup>15</sup>). În sfârșit, constatarea că până prin 1930–1940 raportul dintre formele cu *-ră-* și cele fără *-ră-* era, în graiurile dacoromâne, net favorabil acestora din urmă permite o explicație obiectivă a ceea ce Al. Graur a numit „rezistența oficialității” față de formele cu *-ră-*<sup>16</sup>. În același timp, dacă observăm că formele cu *-ră-* au fost condamnate mai ales de gramaticienii originari din Transilvania<sup>17</sup>, putem să găsim o explicație subiectivă a acestei atitudini în caracterul neetimologic al formelor în cauză, care le făcea incompatibile cu preferințele latinizante.

Cât despre dialectologii care semnalează forme rare ori necunoscute sau care stabilesc aria actuală a unor fenomene, s-ar putea presupune că ei se mărginesc din principiu la studiul sincron și că n-ar avea rost să li se recomande surse de informare mai vechi. În

---

<sup>11</sup> I. Eliad, *Grammatică românească*, Sibiu, 1828, p. 44, 47, 49 etc.

<sup>12</sup> Prioritatea lui I. Eliade Rădulescu a fost menționată încă în 1914 de R. Ionașcu, *lucr. cit.*, p. 103, nota 1.

<sup>13</sup> ALR II SN VII, hărțile 2018 și 2019.

<sup>14</sup> A. Treboniu Laurian, *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis, vulgo valachicae*, Viena, 1840, p. 114, 139, 159, 165.

<sup>15</sup> Se poate adăuga, pentru punctele 784 și 899, tipul *cântasem, cântaserăși, cântaseră*. Dintre cele 6 puncte cu *-ră-* la persoana a 3-a plural numai 2 îl au la toate persoanele pluralului.

<sup>16</sup> Graur, TA, p. 246.

<sup>17</sup> Vezi Cipariu, *Gramateca* I, p. 308, 344.

măsura în care ei fac totuși apel la mărturia scriitorilor din secolul trecut sau chiar la înregistrări dialectale de la sfârșitul secolului – dacă nu și la date mai vechi din istoria limbii române –, nu văd altă explicație a faptului că ei ignoră gramaticile vechi decât vina gramaticienilor, mai exact a celor care se ocupă cu istoria gramaticilor românești, de a nu fi relevat valoarea informativă a acestor lucrări.

Iată acum, pentru a ilustra pledoaria precedentă, câteva fapte regionale extrase din aceste gramatici.

1. Voi aminti mai întâi, pe scurt, problema desinenței regionale de persoana a 2-a singular a mai mult ca perfectului *-(se)i* în loc de *-(se)și*, de care m-am ocupat recent<sup>18</sup>. Formele de tipul *cântasei*, corespunzătoare formei literare *cântaseși*, au fost notate sporadic în Oltenia și în Muntenia, între 1912 și 1937, de mai mulți dialectologi. În 1943 Iorgu Iordan a semnalat prezența acestor forme în limba literară, la doi scriitori originari din Oltenia și la un profesor din nordul Moldovei; apariția ulterioară a ALR II SN VII a confirmat existența unor arii compacte ale acestei desinențe în cele două regiuni: ansamblul Olteniei (cu prelungiri în vestul Munteniei<sup>19</sup> și în sudul Transilvaniei) și nordul Moldovei. Necunoscând-o decât prin intermediul limbii literare, Iorgu Iordan era convins de caracterul recent al formei în discuție, pe care a explicat-o plecând de la forma în *-(se)și* prin substituirea lui *-și* cu *-i*. Faptul că forma în *-(se)i* este semnalată ca formă unică de persoana a 2-a singular a mai mult ca perfectului în unele gramatici etimologizante din secolul trecut, cea a lui A. T. Laurian, 1840<sup>20</sup>, și cea a lui Aron Pumnul,

---

<sup>18</sup> *O desinență regională la persoana a 2-a singular a mai mult ca perfectului românesc*, în SCL XXIV, 1973, 5, p. 487–492 [în volumul de față p. 182–189].

<sup>19</sup> Grație informațiilor pe care Magdalena Vulpe a binevoit să mi le pună la dispoziție, sunt acum în măsură să precizez întinderea acestor prelungiri cu ajutorul datelor furnizate de anchetele recente pentru NALR. Muntenia: forma în discuție apare într-o arie compactă care cuprinde județele Olt, Teleorman, Ilfov și Argeș, și ea se întâlnește de asemenea în alte părți ale Munteniei (mai ales în sudul județului Dâmbovița).

<sup>20</sup> De unde a fost împrumutată și de Ioanne Germaniu Codru [Drăgușanu], *Rudimentele gramaticii române. Estrase din Tentamen criticum...*, Ploiești, 1848, p. 40, 50.

1864<sup>21</sup>, sugerează însă o altă explicație în aceeași măsură posibilă: nu este exclus ca forma în *-sei* să fie un arhaism morfologic, conservat în graiurile regionale, pe care acești autori vor fi preferat-o pentru că *-sei* poate fi dedus mai ușor din lat. *-sses*, pe când *-seși* reclamă o explicație specială.

2. Exemplul următor privește variantele regionale ale imperativului, persoana a 2-a plural, ale verbelor pronominale, de tipul *duce-vă-ți* (pentru *duceți-vă*), care au reținut atenția mai multor cercetători<sup>22</sup>. Ele au fost discutate pornindu-se de la atestările regionale din epoca modernă (datând din jurul lui 1900: 1896, G. Weigand – 1905, S. Pușcariu); printre atestările literare de acest tip semnalate până acum cea mai veche pare să fie prezența lui *deschide-vă-ți* la poetul muntean Iancu Văcărescu, în 1848<sup>23</sup>. Examinarea câtorva dintre primele gramatici ale limbii române ne permite să datăm mult mai devreme aceste forme interesante: în gramatica manuscrisă din 1757 a lui D. Eustatievici<sup>24</sup> se întâlnește *alege-vă-ț* ca unică formă de persoana a 2-a plural a imperativului în paradigma verbului *a (se) alege*, în timp ce gramatica, tot manuscrisă, a lui Macarie<sup>25</sup>, datând de pe la 1772, are o formă de același tip alături de forma generală:

---

<sup>21</sup> Pumnul, *Grammatik*.

<sup>22</sup> Vezi, acum în urmă, I. Mării, *Însemnări despre imperativele regionale „duce-vă-ți”/„duce-vi-ți” și „culcați-vă-ți”/„culcați-vi-ți”*, în CL XIV, 1969, 2, p. 255–263, care citează bibliografia problemei și prezintă, pentru întâia oară, datele din ALR, reluate apoi parțial, în mod superfluu, de Marilena Tiugan, *Note morfo-sintactice*, în FD VIII, 1973, p. 197–198.

<sup>23</sup> Dat fiind caracterul mult mai recent al celorlalte atestări literare invocate în discuția consacrată formei în chestiune (Șt. O. Iosif, B. Delavrancea, Al. Macedonski), este potrivit să adăugăm la lista lor exemplele următoare, întâlnite în operele unor scriitori contemporani cu Iancu Văcărescu: *întoarce-vă-ți* la Anton Pann, 1852 (vezi Al. Rosetti, *Limba lui Anton Pann (1794–1854) în „Povestea vorbii”*, București, 1951, p. 2) și *aduce-vă-ți* la Costache Conachi, 1856 (vezi Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, 1971, p. 570).

<sup>24</sup> În ediția citată (vezi nota 1), p. 57.

<sup>25</sup> Vezi Mariana Costinescu, *art. cit.*, p. 23.

*duceți-vă, duce-vă-ți*. În 1840, gramatica lui Iordache Golescu<sup>26</sup> oferă, la rândul ei, ambele tipuri, care de data aceasta nu sunt puse în paralel și care se disting prin poziția accentului, indicată de autor: *făce-vă-ți* (p. 48) și *făcéți-vă* în tabelul 8, p. 60<sup>27</sup>.

În măsura în care unele gramatici prezintă paradigma mai multor verbe pronominale aparținând unor conjugări diferite, se pot face anumite observații referitoare la compatibilitatea tipului de imperativ în discuție cu diversele clase de verbe: constatarea că D. Eustatievici<sup>28</sup> dă *săvârșiți-vă, îmbunați-vă, ajutați-vă, miș<i>cați-vă*, dar *alege-vă-ț* și că I. Golescu are *adunați-vă* (p. 42), dar *făce-vă-ți* (cf. mai ales deosebirea, deja menționată, între *făce-vă-ți* și *făcéți-vă*) confirmă opinia după care tipul de imperativ în discuție este limitat la conjugarea a III-a și este puternic dependent de plasarea accentului pe temă<sup>29</sup>. În același timp, absența din gramaticile epocii a formelor de tipul *ajutați-vă-ți*<sup>30</sup> ar putea reprezenta un argument material în favoarea anteriorității tipului *duce-vă-ți* față de forma *duceți-vă-ți*, susținută de A. Istrătescu-Tzurea<sup>31</sup> și de I. Mării<sup>32</sup>, care se bazează amândoi pe simple deducții, împotriva explicației propuse de J. Byck<sup>33</sup>, după care *duce-vă-ți* < *duceți-vă-ți*. În sfârșit, în ce privește explicațiile propuse de Alexandrina Istrătescu-Tzurea și de I. Mării, după

<sup>26</sup> *Băgări de seamă asupra canoanelor gramăticești*, București, 1840.

<sup>27</sup> Pentru variantele de accentuare care denotă o ezitare frecventă între conjugările a II-a și a III-a vezi la același autor dubletul *băteți-vă* (p. 34) / *bătéți-vă* (tabelul 8).

<sup>28</sup> *Lucr. cit.*, p. 51, 54, 59, 62.

<sup>29</sup> Cu privire la această chestiune vezi J. Byck, *Sur l'impératif en roumain*, în BL III, 1935, p. 54–64.

<sup>30</sup> În ce privește acest tip, în discuțiile anterioare s-au citat numai atestări – regionale și populare – foarte recente, posteroare anului 1920, și s-a menționat absența lor din operele scriitorilor. Cf. însă formele *mirăți-vă-ți, umpleți-vă-ți* semnalate de Gh. Bulgăr, *Particularități de limbă și stil în opera lui C. Bolliac*, în CILL [I], 1956, p. 101 (autorul afirmă, fără nici o referință, că aceste forme ar fi fost „condamnate încă de Heliade”); vezi și G. Istrate, în „Studii și cercetări științifice” (Iași), Filologie VII, 1956, 1, p. 15.

<sup>31</sup> *Cu privire la imperativul duce-vă-ți*, în GS, VII, 1937, p. 300–303; vezi și Alexandrina Istrătescu, *ibidem*, VI, 1933–1934, 1–2, p. 336–337.

<sup>32</sup> Vezi nota 22.

<sup>33</sup> Vezi nota 29.

care imperativul *duce-vă-ți* ar fi în realitate o formă inversă a condiționalului: *duce-v-ați*, respectiv a viitorului: *duce-v-ăți*, este interesant de remarcat că gramaticile în care se întâlnește imperativul de tipul *duce-vă-ți* au înregistrat și forme inverse ale optativului și ale viitorului (I. Golescu: *face-v-ați*, p. 49; *face-vă-veți*, p. 48) și inversiuni de tipul *ducu-mă* (Macarie<sup>34</sup>).

3. Ultimul exemplu este în legătură cu câteva forme flexionare ale verbului *a fi*; Mircea Zdrenghea<sup>35</sup> a semnalat, în 1948, existența în Valea Sebeșului a următoarei paradigme analogice a indicativului prezent al acestui verb: *iescū*, (*iești*), (*iește*), *ieștem*, *ieșteți*, *iesc(ū)*.

În ce privește forma de persoana 1 singular *esc(u)*, care este „cea mai des întrebuițată dintre toate”<sup>36</sup>, autorul reproduce alte atestări provenind din regiunile transilvănene vecine – uneori sub forma *iestū* – extrase din lucrări de dialectologie apărute din 1888 până în 1930; B. Cazacu<sup>37</sup>, tot în 1948, adaugă la acestea alte atestări regionale moderne, precum și o atestare din „limba scrisă”, datorată lui Petru Maior (*Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1834). Atestările regionale moderne au fost completate ulterior prin datele furnizate în 1957 de Lidia Sfârlea<sup>38</sup>, care confirmă prezența formei *esc* în Valea Sebeșului, și, mai recent, prin datele din ALR II SN VII, unde această formă este notată în două puncte: 130 și 574, pe harta 2156.

Pentru persoana a 3-a plural se semnalase, cam în aceleași regiuni, forma *iest*<sup>39</sup>, singura care se regăsește în ALR II SN VII,

---

<sup>34</sup> Vezi R. Ionașcu, *lucr. cit.*, p. 15.

<sup>35</sup> *Analogii în conjugarea verbului auxiliar a fi*, în DR XI, 1948, p. 194–196.

<sup>36</sup> Ea este de altfel înregistrată și în DA, s. v. *fi*.

<sup>37</sup> *Sur les formes du subjonctif présent du type să fibă (h'ibă, șibă, știbă) en daco-roumain*, în BL XVI, 1948, p. 151–153.

<sup>38</sup> *Coexistența mai multor sisteme morfologice în același grai regional (Valea Sebeșului)*, în CL II, 1957, p. 153–154.

<sup>39</sup> Vezi Tache Papahagi, *Cercetări în Munții Apuseni*, în GS II, 1925–1926, I (1925), p. 51; D. Șandru, în BL III, 1935, p. 129 (citată de B. Cazacu, *art. cit.*, p. 151, nota 3); R. Todoran, *Note morfologice*, în CL I, 1956, p. 127–128.

harta 2157, punctul 105<sup>40</sup>. În Valea Sebeșului Lidia Sfârlea nu a întâlnit nici o formă analogică pentru această persoană, ceea ce a făcut-o să se îndoiască de afirmația lui M. Zdrenghea după care forma *iesc* de la persoana 1 singular ar fi fost extinsă la persoana a 3-a plural<sup>41</sup>.

Formele de la persoana 1 și a 2-a plural *ieștem, ieșteți*, semnalate de M. Zdrenghea și confirmate apoi de Lidia Sfârlea pentru aceeași regiune, nu sunt sprijinite de alte atestări regionale (inclusiv ALR) sau literare și, mai mult, cei doi cercetători citați menționează raritatea acestor forme și limitele stilistice ale întrebuintării lor<sup>42</sup>.

În aceste condiții este cu atât mai interesant de știut că în gramatica sa din 1848 Nicolau Bălășescu<sup>43</sup> – originar din împrejurimile Sibiului – a semnalat, cu un secol înainte de M. Zdrenghea, paradigma *escă, ești, este, estem, esteți, estă* ca variantă a prezentului *sânt (îs, -s), ești, este, sântem, sânteți, sânt*<sup>44</sup>. Forma de persoana 1 singular *esc*, singura inclusă de N. Bălășescu în tabelul conjugării normale a lui *a fi* (p. 71: *eu sânt sau esc*), fusese înregistrată din 1822 în gramatica lui Constantin Diaconovici Loga, originar din Banat (*eu sânt sau escu*)<sup>45</sup>, și în 1833 în cea a moldoveanului G. Săulescu

---

<sup>40</sup> Vezi și Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*, București, 1961, p. 102, după care am avea a face cu folosirea la plural a formei de persoana a 3-a singular.

<sup>41</sup> Ca și în istroromână.

<sup>42</sup> Ele sunt folosite „ironic” (M. Zdrenghea); „mai mult ridiculizate decât acceptate” (Lidia Sfârlea).

<sup>43</sup> *Gramatică română pentru seminarii și clase mai înalte (Grammatica Daco-Romana)*, Sibiu, 1848, p. 98–99; vezi și observația de la p. 105: „Românii folosesc adesea în vorbire *îsă* și *'să (sum)* în loc de *sânt*; a m a u z i t c h i a r [spațierea mea]: *esc, escă, este, estem, esteți, estă*”.

<sup>44</sup> În legătură cu deosebirea fonetică dintre formele cu *-st-* citate de N. Bălășescu și cele cu *-șt-* notate de M. Zdrenghea și de Lidia Sfârlea se poate aminti mențiunea lui M. Zdrenghea (*art. cit.*, p. 195) după care în graiul respectiv „grupul *st* > *șt*, în cuvinte ca *stele, steag* > *ștele, șteag*”, fenomen pe care autorul îl atribuie influenței săsești. El explică însă, pe drept cuvânt, fonetismul *iește* prin analogie cu *ești*, persoana a 2-a singular; vezi aceeași explicație în DA, în legătură cu forma veche *este*, care apare într-un text transilvănean de pe la 1580.

<sup>45</sup> *Gramatica românească*, text stabilit, prefată, note și glosar de Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Timișoara, 1973, p. 94.

(Seulescul, *Grammatică I*, p. 102: *sânt și sâm, îs, escu*)<sup>46</sup>; în 1848 ea apare și în gramatica lui I. Codru Drăgușanu (p. 69: *eu-sũ saũ escũ = „formă bună”, sânt = „formă vițiată”*) și apoi în alte câteva gramatici datorate unor autori ardeleni: la Gavriile I. Munteanu în 1860 (*sunt, sũ, sum și escũ*)<sup>47</sup> și la T. Cipariu în 1869. Acesta din urmă a avansat și o explicație, pe care o regăsim mai târziu la W. Meyer-Lübke<sup>48</sup>, Fr. Streller<sup>49</sup>, în DA, la M. Zdrengea, B. Cazacu, Alf Lombard<sup>50</sup> și W. Roth<sup>51</sup>: forma în discuție ar fi refăcută plecându-se de la persoana a 2-a singular *ești*, după modelul verbelor în *-esc, -ești, -ește*; T. Cipariu apropie totodată această formă de o formă latină, cum urma să facă ulterior É. Bourciez<sup>52</sup>, care o va explica prin lat. *escit, escunt*. Pasajul în chestiune din gramatica lui T. Cipariu merită să fie citat, pentru a se restabili o prioritate: „Inse pre alocuria dein *esti* formara sî pers. 1. sing. *escu*, cá sî cumu *esti* ar’ fi in locu de *esci*, lat. *esco, -is*. Lucretius I, 620: *quid escit?* etc.” (Cipariu, *Gramateca I*, p. 275).

Formele analogice de plural citate în gramatica lui N. Bălășescu prezintă un interes particular deoarece, întrucât nu există în aromână, ele pot fi invocate ca argument împotriva explicației lui *escu* de la persoana 1 singular printr-o influență sud-dunăreană, cum credeau O. Densusianu<sup>53</sup> cu referire la *escu* din unele graiuri transilvănene și R. Ionașcu<sup>54</sup> despre aceeași formă din gramatica lui G. Săulescu.

---

<sup>46</sup> Gramatica lui Ioan Alexi (*Grammatica Daco-Romana sive Valchica...*, Viena, 1826) nu intră în discuție, întrucât ea înregistrează pe *escu* numai ca formă aromână (macedoromână): „e s c u, in prima persona solum in Dialecto Macedo-Romano usurpatur” (p. 81).

<sup>47</sup> Munteanu, *Gramatică I*, p. 48; autorul adaugă că toate aceste patru forme sunt „romanice” (p. 49).

<sup>48</sup> Meyer-Lübke, *Grammaire II*, p. 278.

<sup>49</sup> *Das Hilfsverbum im Rumänischen*, în JIRS, IX, 1902, p. 5.

<sup>50</sup> Lombard, VR II, p. 717.

<sup>51</sup> *Beiträge zur Formenbildung von lat. ‘esse’ im Romanischen*, Bonn, 1965, p. 81–82. Cunoașterea formelor *estem/ieștem, esteți/ieșteți* i-ar fi permis autorului să adauge la capitolul „Einfluss einer Person auf eine andere im Präsens” o situație reprezentată prin influența persoanei a 3-a singular asupra persoanei 1 și a 2-a plural.

<sup>52</sup> Bourciez, *Éléments*, p. 212.

<sup>53</sup> Densusianu, HLR I, p. 330.

<sup>54</sup> *Lucr. cit.*, p. 118.



Scopul acestei comunicări a fost doar de a sugera anumite apropieri posibile între constatările actuale ale dialectologilor și mențiunile cuprinse în câteva vechi gramatici ale limbii române; nu mi-am propus să epuizez, în legătură cu problemele discutate, faptele furnizate de aceste două tipuri de surse de informare.

*Données dialectales récentes et le temoignage des anciennes grammaires du dacoroumain, în XIV Congresso internazionale di linguistica e filologia romanza, Napoli, 15–20 aprile 1974. Atti, II, Napoli/Amsterdam, 1976, p. 109–119.*

# INTERFERENȚE FLEXIONARE ÎNTRE NUME ȘI PRONUME ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Ca substitut al numelui, este normal ca pronumele să aibă particularități flexionare (categoriile gramaticale și mijloace concrete de exprimare a lor) comune cu el. Dacă asemănările merg până la a justifica includerea pronumelui și a flexiunii lui în clasa numelui (alături de substantiv, adjectiv, numeral), respectiv în flexiunea nominală, aceasta este o problemă controversată, în legătură cu care există argumente pro și contra. Indiferent însă dacă este considerată autonomă sau subordonată celei nominale, flexiunea pronominală are particularitățile ei (după cum, de altfel, și în cadrul flexiunii nominale propriu-zise substantivul, adjectivul și numeralul au, fiecare, particularități mai mult sau mai puțin definitorii)<sup>1</sup>.

În istoria limbii române se constată numeroase interferențe, respectiv influențe reciproce, între pronume și celelalte trei părți de vorbire menționate: interferențe atât pur flexionare, cât și lexicale sau/și privitoare la formarea cuvintelor care pot interesa și flexiunea. Unele sunt vechi, altele recente, fără ca vârsta lor să poată fi stabilită totdeauna cu precizie. Comunicarea de față își propune să prezinte o sinteză a tuturor acestor interferențe, cuprinzând și fapte cunoscute – dar nu totdeauna interpretate ca interferențe –, și fapte noi.

## I. Interferențe pur flexionare

1. Influențele exercitate dinspre pronume spre substantiv și părțile de vorbire dependente de acesta au început cu crearea articolului, de

---

<sup>1</sup> Pentru caracteristicile flexiunii pronominală vezi, în ultimul loc, Gabriela Pană Dindelegan, *Pronumele*, în *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, de Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, București, 1997.

origine pronominală, prin care se realizează o bună parte din flexiunea nominală în ansamblu; dar, creat pentru opoziția de individualizare a substantivului, articolul a fost preluat în timp de la acesta și de unele pronume<sup>2</sup>, fie ca element formativ stabil în întreaga paradigmă (la *însul, dânsul*, unde rolul fix al articolului poate fi interpretat ca în structura unor substantive proprii), fie ca element formativ parțial al unor pronume diferențiate astfel de adjectivul pronominal corespunzător (la *unul* vs. *un* și compusele lor *nici unul, vreunul, altul* vs. *alt*, mai demult și la *carele*), cu particularitatea prezenței articolului la acestea numai la cazurile nominativ și acuzativ, el fiind înlocuit la genitiv și dativ cu particula deictică *-a* (NA *altul*, GD *altuia*, spre deosebire de NA *dânsul*, GD *dânsului*).

Printr-o influență exercitată dinspre substantiv și adjectiv spre pronume se explică desinența neetimologică de număr și caz *-le* la pronume și adjective pronominale posesive de genul feminin: *mea – mele, ta – tale, sa – sale* și prin acestea în flexiunea cazuală a pronumelor de politețe *dumneata – dumatiale, dumneasa – dumisale* (influența modelului din interiorul pronumelui, de la pronumele personal *ea – ele* și de la demonstrativul *acea – acele*, ar fi fost prea slabă fără aceea a substantivelor de tipul *stea – stele* și a adjectivelor de tipul *tinerea – tinerele* și, oricum, modelul pronumelui personal nu ar putea explica decât desinența de plural, nu și folosirea ei la genitiv-dativul singular; flexiunea adjectivelor posesive menționate prezintă cel mai mare grad de asemănare cu aceea a adjectivelor calificative *greu și rău*)<sup>3</sup>; la aceeași specie posesivă s-au exercitat influențe ale flexiunii substantivele asupra genitiv-dativului adjectivelor pronominale feminine conjuncte în îmbinări de tipul *soră-sa*, cu genitiv-dativul *soră-sei/soră-sii*<sup>4</sup>. De asemenea, construcțiile analitice cu prepoziții + acuzativul în locul formelor cazuale sintetice de genitiv și de dativ s-au extins de la substantive, numerale și adjectivele cantitative la unele pronume și adjective pronominale, probabil inițial

---

<sup>2</sup> Vezi Valeria Guțu Romalo, *Unele valori ale articolului în limba română actuală*, în *Omagiu Iordan*, p. 365–369.

<sup>3</sup> Vezi Al. Graur, *Din istoricul tipului stea / stele*, în SG III, 1961, p. 5–9.

<sup>4</sup> Vezi Sandfeld/Olsen, SR I, p. 67–68.

prin îmbinările alcătuite din substantive însoțite de adjectivele pronominale corespunzătoare pronomelor în cauză: mai întâi la pluralul pronomelor cantitative *câți* și *câtiva* (pentru care concurența între *câtor*, *câtorva* și *a câți*, *a câtiva*, respectiv *la câți*, *la câtiva* este înregistrată în majoritatea gramaticilor<sup>5</sup>), apoi, cel puțin construcția cu *la* în locul dativului – care și la substantiv este mai răspândită decât cea cu *a* în locul genitivului –, și la pronume necantitative (pentru acestea atestările sunt mai târzii și în general neconsemnate în gramatici, chiar dacă vor fi existând de mai multă vreme). Modelul substantivelor explică și folosirea articolului nehotărât înaintea pronomului nehotărât *altul* și a adjectivului corespunzător *alt*, chiar dacă se admite și intervenția unei influențe străine<sup>6</sup>.

De la adjectivele propriu-zise – mai ales de la cele calificative – s-a extins la adjectivul pronominal *ceva* categoria comparației, în speță folosirea acestuia la gradul comparativ de superioritate: *mai ceva* cu sensul calitativ „mai de seamă, mai frumos, mai bun etc.” (DA) este atestat cel puțin din a doua jumătate a secolului al XIX-lea; la I. Nădejde și la I. Creangă (*Cum pățise și alți pețitori, poate mai ceva decât aceștia*).

2. În limba contemporană – pe care o identific cu limba secolului al XX-lea – și în perioada strict actuală – de după 1989 – interferențele flexionare de acest fel s-au înmulțit și s-au diversificat.

Dinspre pronume spre unele adjective s-a produs extinderea desinențelor de genitiv-dativ specifice pronomului (și articolului provenit din acesta). Am discutat mai demult, în 1985<sup>7</sup>, după semnalări datorate altor cercetători<sup>8</sup>, extinderea desinenței de genitiv-dativ plural *-or* la adjectivele *anumit*, *destul*, *diferit*, *felurit*, *mult*,

---

<sup>5</sup> Vezi, de exemplu, <sup>2</sup>GLR I, p. 335, 367.

<sup>6</sup> Vezi discuția la C. Frâncu, *Vechimea și răspândirea unor pronume, adjective pronominale și numerale cu articol nehotărât: un alt(ul), un al doilea, un același*, în AUI XXX, 1984, p. 33–44.

<sup>7</sup> Mioara Avram, *Note asupra flexiunii adjectivului în limba română contemporană*, în SCL XXXVI, 1985, 3, p. 179–182 [în volumul de față p. 137–141].

<sup>8</sup> M-am referit atunci numai la Graur, TA, p. 71; vezi însă, mai înainte, Iordan, GLR, p. 152.

*puțin*, care, în urma acestui fapt, au ajuns să constituie o nouă clasă flexionară, a adjectivelor cu cinci forme în total (față de patru avute anterior)<sup>9</sup>. În ultimii ani am constatat nu numai înmulțirea exemplurilor de tipul *anumitor*, *diferitor*, ci și extinderea similară, deocamdată rară, a desinenței de genitiv-dativ singular masculin-neutru *-ui* în exemple ca *anumitui*<sup>10</sup>, ceea ce face ca acest adjectiv să ajungă la cel puțin șase forme, dacă nu chiar la șapte în eventualitatea atestării formei corespunzătoare de genitiv-dativ singular feminin *\*anumitei*<sup>11</sup>. Tot de la pronume s-a produs extinderea la genitiv-dativul plural al adjectivelor substantivizate *mult*, *puțin*: *multora*, respectiv *puținora* și, mai recent, la genitiv-dativul feminin singular al adjectivului (*pen*)*ultim* și al numeralului ordinal *prim* a particulei deictice *-a* pentru marcarea deosebirii dintre valoarea adjectivală și cea substantivală: la forma *primeia*, semnalată de mine în 1984<sup>12</sup> și întâlnită ulterior din ce în ce mai frecvent (ADEV. 1994, nr. 1297, p. 1/3; ROM. LIB. 1996, nr. 2037, p. 24/2, și 2000, nr. 3142, p. 1/2), se adaugă *ultimeia* și *penultimeia*, înregistrate în anii din urmă (*La ultima raportare s-a indicat o cifră inferioară penultimeia*. „Cațavencu” II, 1991, nr. 47 (86), p. 4/6).

---

<sup>9</sup> Chiar dacă unele adjective vizate la care apare această desinență de genitiv-dativ plural nearticulat – limitată contextual la antepunere și la absența altui determinant anterior – au statut controversat, fiind considerate de unii cercetători adjective pronominale nehotărâte (*anumit*, pentru care vezi nota 50) sau/și numerale nehotărâte (*mult*, *puțin*, pentru care vezi și nota 51), există măcar două cuvinte reprezentante indiscutabile ale acestui tip de adjective propriu-zise: *diferit* și *felurit*. Cf. și *destul* (cu GD pl. *destulor*), care numai la Rosetti/Byck, <sup>2</sup>GLR, p. 61, 63, este considerat pronume și adjectiv pronominal nehotărât.

<sup>10</sup> În articolul citat în nota 7 remarcam tocmai lipsa de corelare a desinenței de genitiv-dativ plural *-or* cu desinența de genitiv-dativ singular de aceeași origine pronominală; forma cu *-ui*, semnalată acum, demonstrează completarea paradigmei și înlăturarea asimetriei.

<sup>11</sup> Neatestarea acesteia ca formă nearticulată de genitiv-dativ singular (în paradigma lui *anumită*) se poate datora omonimiei dintre desinența pronominală *-ei* și segmentul constituit din desinența adjectivală *-e* + articolul hotărât *-i* (ca în *numitei* de la *numita*).

<sup>12</sup> Mioara Avram, *Forme flexionare cu sau fără -a*, în LL 1984, 3, p. 338 (în Avram, PEC, p. 117).

De la substantiv spre pronume se extind construcțiile analitice pentru suplinirea sau exprimarea diferită a genitiv-dativului. Pe de o parte, o noutate relativă sau parțială este extinderea construcțiilor prepoziționale, cu *a* în locul genitivului sintetic și cu *la* în locul dativului sintetic, și la pronume invariabile cu formă de singular (*ce, ceea ce, ceva*)<sup>13</sup>, precum și la unele pronume de felul lor variabile, mai ales la pluralele *unii* (*Am dat bani la unii dintre ei*), *alții* (un citat din I. Minulescu: *Nu-ți cer să-mi spui / Nimic din tot ce-ai spus la alții / Ci tot ce n-ai spus nimănui*), dar și la singulare ca *fiecare* (*Am dat la fiecare dintre ei/ele*, în loc de *fiecăruia/fiecăreia*) sau *nimeni* (*Nu dă bani la nimeni*; un citat din G. Coșbuc: *Taina voastră-n veci de veci / La nimeni n-o s-o spui!*). Pe de altă parte, o noutate absolută este extinderea la pronume a articolului proclitic de genitiv-dativ *lui*, mai ales în varianta *lu*, în locul formelor cazuale afixale, cu articol enclitic sau/și cu desinență (+/- particula deictică *-a*)<sup>14</sup>: (*al*) *lu altul*, (*al*) *lu ăla* sau *ăsta*, (*al*) *lu cutare*, (*al*) *lu dânsul*, (*al*) *lu mata(le)*, (*al*) *lu cine* și chiar la pluralul unor pronume; iată două exemple cu pronumele demonstrativ *ăla* la ambele numere: *Și i-am dat lu' ăla una și aia a fost*. ROM. LIB. 1996, nr. 1875, p. 24/3; *E și el la mâna lu' ăia*. ROM. LIB. 1994, nr. 1258, p. 1/5. Semnalată de Iorgu Iordan<sup>15</sup> din perioada interbelică, numai pentru singularul pronumelui nehotărât *altul*, cu un citat izolat din „Adevărul literar”, 1935 (*Asta să i-o spui lui altul*), folosirea articolului proclitic în flexiunea pronominală – la diverse pronume și la ambele numere – a luat o mare amploare în limba vorbită, de unde este preluată și în textele scrise care redau sau mimează oralitatea (foarte multe exemple de acest fel se întâlnesc în săptămînalul satiric „Academia Cațavencu”). Periferică încă în dacoromâna vorbită și marcată stilistic în cea scrisă, această folosire a genitiv-dativului sau numai a genitivului cu *lu* la pronume este gramaticalizată de mult în meglenoromână (numai la genitiv: *lu țista*, dativul fiind înlocuit cu *la* + acuzativul: *la țista, la mini* etc.)<sup>16</sup> și mai

<sup>13</sup> Mioara Avram, *Note asupra pronumelui ceea ce*, în SCL XXXI, 1980, 4, p. 353–355 (în Avram, PEC, p. 119–122).

<sup>14</sup> Vezi Avram, <sup>2</sup>GPT, p. 99, 492.

<sup>15</sup> Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 83, nota 2.

<sup>16</sup> Vezi Caragiu Marioțeanu, *Compendiu*, p. 280.

ales în istroromână (la genitiv-dativ singular și plural: *lu țela, lu țesta, lu al'ț*)<sup>17</sup>. De remarcat că la pronumele care aveau (și au în limba literară) forme diferite de gen numai la genitiv-dativul singular (*cutare, fiecare*) folosirea construcțiilor analitice (prepoziționale sau cu articolul proclitic) antrenează dispariția opoziției de gen.

Cu mai mică certitudine, tot prin influența flexiunii substantivelor (articulate) ar putea fi explicate unele variante hipermarcate ale pronumelor demonstrative de diferențiere, de care m-am ocupat în 1994<sup>18</sup>: *ălălaltul* (P. Dumitriu, în Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu*, Iași, 1994, p. 144), *ăstălaltul* (idem, *ibidem*, p. 73), *cestălaltul* ACAD. CAȚ. V, 1995, nr. 43 (207), p. 2/3). Dacă pentru formele articulate de nominativ-acuzativ de tipul sg. *ălălaltul, ăstălaltul*, pl. *ăi(a)lalții (ăilalții ADEV. LIT. IV, 1994, nr. 221, p. 10/4; ăialanții ROM. LIB., 1994, nr. 1258, p. 1/5), ăști(a)lalții (ăștilalții ACAD. CAȚ. V, 1995, nr. 13 (177), p. 8/3; ăștilanții ROM. LIB., 1994, nr. 1258, p. 1/5)* e suficientă explicația prin influența pronumelui nehotărât *altul*, pl. *alții*, pentru formele de genitiv-dativ plural *ălorlalților, ăstorlalților* (ultima atestată, în varianta *ai ăstorlanților*, în ROM. LIB. 1994, nr. 1258, p. 1/5) această explicație nu mai este valabilă, dat fiind că *alții* are genitiv-dativul *altora*, nu *\*alților*<sup>19</sup>; genitiv-dativul plural în *-lor*, normal și general la articol și la substantivele articulate (*bărbații – bărbaților*), are însă un antecedent și în cadrul flexiunii pronominale, la pronumele personal *dânșii – dânșilor*. Într-o situație oarecum asemănătoare, prin posibilitatea unei duble explicații, este apariția unor forme de vocativ (egal cu nominativul, dar marcat prin intonație și prin interjecția *măi*) la pronumele demonstrative *acesta, acela* și la pronumele nehotărât *cutare: măi, acesta!*<sup>20</sup>, respectiv *măi, cutare!*; și aici există ante-

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 200.

<sup>18</sup> Mioara Avram, *Un pronume cu multe variante: demonstrativul de diferențiere*, în LLR XXIII, 1994, 3–4, p. 5–7 [în volumul de față p. 152–155].

<sup>19</sup> Demonstrativul *acei – acelor*, cu forme numai aparent asemănătoare, nu poate fi considerat și el model, deoarece nu conține articolul hotărât enclitic.

<sup>20</sup> Vezi Avram, <sup>2</sup>GPT, p. 176. <sup>2</sup>Rosetti/Byck, GLR, p. 146, înregistrează vocativele *mă ăsta!* și *mă ăla!* folosite „în graiul familiar [...] când vorbitorului nu-i e prezent în minte numele celui căruia i se adresează”.

cedentul reprezentat de pronumele personal și de politețe de persoana a doua, care au vocativ, dar mi se pare mai plauzibilă explicația prin influența substantivelor, la care vocativul are o poziție mai puternică, și aceasta cu atât mai mult cu cât noile vocative apar la pronume echivalente cu persoana a treia, ca substantivele, nu cu persoana a doua.

De la adjectivele propriu-zise sau calificative a continuat extinderea categoriei comparației, care apare acum nu numai la unele adjective pronominale, ci și la pronume și nu numai cu gradul comparativ de superioritate, ci, mai rar, și cu gradul superlativ (absolut și relativ). Iorgu Iordan a semnalat în 1943, în *Limba română actuală*<sup>21</sup>, fără citate însă, comparativul unor pronume „când se dă o semnificație specială”; lista exemplelor sale, încheiată cu „etc.”, cuprinde pronume personale (*Astăzi sunt mai eu decât oricând*) și îmbinări alcătuite dintr-un pronume personal și unul de întărire (*Trebuie să fim mai noi înșine decât am fost până acum*; acest exemplu are mențiunea „din declarația unui ministru”), posesive (*Ideea aceasta n-a fost niciodată mai a ta decât în momentul de față*) și nehotărâte (*N. mi s-a părut mai altul decât de obicei*; *X este mai cineva decât Y*, ultimul pronume amintind, evident, de mai vechiul și popularul comparativ *mai ceva*). În aceeași lucrare nehotărâțul *oarecare* este înregistrat la *Lexic*<sup>22</sup>, pentru sensul „banal”<sup>23</sup>, cu un citat în care este folosit cu un determinant gradual echivalabil cu superlativul absolut: *Cuvintele lor erau cu totul oarecari*; în ultimul timp am întâlnit adesea folosirea acestui adjectiv pronominal la superlativul absolut gramaticalizat (*un om foarte oarecare*) sau la superlativul relativ (*cel mai oarecare om*)<sup>24</sup>.

Dar, poate, cea mai importantă influență flexionară exercitată dinspre adjectivele propriu-zise sau calificative spre adjectivele pronominale este reprezentată de apariția unor noi forme cazuale de genitiv-dativ singular feminin cu desinența de tip adjectival *-e* în locul celei de tip pronominal *-ei*. Semnalată mai demult pentru adjectivul

---

<sup>21</sup> Vezi Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 301.

<sup>22</sup> *Ibidem*, p. 507.

<sup>23</sup> În DLR, s. v. *oarecare* (3), acest sens este formulat „lipsit de importanță, neînsemnat; care nu iese din comun, obișnuit” (spațiat în text).

<sup>24</sup> Vezi Avram, <sup>2</sup>GPT, p. 191.



pronominal nehotărât *altă* în contexte în care este precedat de articolul nehotărât *o* sau de adjectivele pronominale *acea, această, oricare (unei/acelei/acestei/oricărei alte păreri vs. altei păreri)*<sup>25</sup>; noua desinență *-e* apare acum și la alte adjective pronominale, în contexte diferite, caracterizate prin postpunere: la adjectivul demonstrativ de apropiere *aceasta (fetei aceste(a) vs. acestei fete)*<sup>26</sup> și la adjectivul demonstrativ de diferențiere *cealaltă*, la primul termen al acestui compus (*fetei celelalte vs. celeilalte fete*).

Ultima situație discutată, privind genitiv-dativul feminin singular al adjectivelor demonstrative postpuse, este deosebit de interesantă, întrucât constituie o excepție de la două tendințe unanim recunoscute ale limbii contemporane: tendința de slăbire a flexiunii și tendința de reducere a cumulului de mărci sau a exprimării redundante a unor categorii gramaticale, ambele tendințe reflectate în slăbirea acordului în caz<sup>27</sup>. Pentru genitiv-dativul adjectivului demonstrativ postpus aceste tendințe sunt ilustrate exclusiv cu pluralul (*băieților aceștia, fetelor acestea* în loc de ...*acestora*) și cu singularul masculin-neutru (*băiatului/lucrului acesta* în loc de ...*acestuia*)<sup>28</sup>, afirmându-se în mod expres că genitiv-dativul feminin singular se supune în continuare regulii tradiționale de acord realizat prin forma egală cu cea a pronumelui (tip *fetei acesteia*, îmbinare considerată singura existentă, dat fiind că *\*fetei aceasta* este nereperată)<sup>29</sup>. Dar femininul face

---

<sup>25</sup> Jordan, <sup>2</sup>LRA, p. 122; Avram, <sup>2</sup>GPT, p. 191–192. Și la genitiv-dativul singular, la toate genurile, adjectivul pronominal *alt* are, alături de forma cu desinența pronominală specifică *-or*, forme utilizate numai pentru situațiile în care este precedat de alte atribute adjectivale (*acestor, diferitor, multor*), dar ele sunt egale cu nominativ-acuzativul plural (*diferitor alte obiecte de toaletă* „Dilema” VII, 1999, nr. 334, p. 3/3) și deci pot fi explicate prin generalizarea acestora pentru reducerea cumulului de mărci, fără a reprezenta forme suplimentare propriu-zis noi.

<sup>26</sup> Gheorghe Moldoveanu, *Adjectivele demonstrative au două sisteme de flexiune cazuală*, în LR XLII, 1993, 5, p. 215–220.

<sup>27</sup> Vezi <sup>2</sup>GLR II, p. 507; Graur, TA, p. 299, 349–350.

<sup>28</sup> Vezi, de exemplu: Jordan, <sup>2</sup>LRA, p. 423–424; Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice, 2. Contribuții socioculturale*, București, 1978, p. 178–179.

<sup>29</sup> Am făcut eu însămi greșeala de a afirma (<sup>2</sup>GPT, p. 175) că la *fetei acesteia* „acest acord nu se omite”.

excepție de la tendințele de slăbire a flexiunii și de reducere a cumulului de mărci, implicit a acordului în caz, nu atât prin conservarea acordului/formei tradițional(e) la unii vorbitori – care, de altfel, le conservă adesea și la plural sau la masculin-neutrul singular, în ciuda riscului de ambiguitate referențială<sup>30</sup> –, cât prin folosirea unei forme speciale de genitiv-dativ singular a adjectivului postpus care diferă de pronume (și de adjectivul antepus), neavând desinența *-ei*, și este egală cu nominativ-acuzativul plural, ca la adjectivele propriu-zise. Gh. Moldoveanu a semnalat, în 1993<sup>31</sup>, forma nouă de genitiv-dativ singular feminin postpus în varianta *acestea* (*fetei acesteia*), cu atestări exclusiv orale, susținute de o anchetă la elevii de clasa a IX-a din Galați (răspunsurile la anchetă au oscilat între *fetei acesteia*, *fetei aceasta* și *fetei acesteia*, cu predominarea netă a ultimului tip)<sup>32</sup>; în limba scrisă am întâlnit varianta *aceste* (de exemplu, în *laptele dimineții aceste* la poetul L. Dimov, *Vis cu bufon*, în volumul *Carte de vise*, 1969, și *rege al întinderii aceste* la N. Stănescu, *Foamea de cuvinte*, în volumul *Oul și sfera*, 1967). În mod similar, în loc de *fetei celeilalte*, în limba actuală a apărut posibilitatea de a se spune *fetei celelalte*, cu aceeași desinență de tip adjectival (*-e* în loc de *-ei*) la primul termen al compusului. Deosebirea între formele noi de genitiv-dativ singular feminin *alte* și *aceste(a)*, *celelalte* constă în aceea că la adjectivul nehotărât *altă* noua formă *alte* s-a fixat ca unica posibilă pentru adjectivul antepus precedat de *o*, *acea*, *această*, *oricare*, în timp ce la adjectivele demonstrative *această* și *cealaltă* noua formă este o formă secundară, în concurență cu cea tradițională. Formele discutate demonstrează că flexiunea cazuală la adjectivele pronominale respective nu a slăbit, ci s-a complicat prin sporirea ei cu variantele formale poziționale de tip adjectival; de asemenea, folosirea acestor

---

<sup>30</sup> Pentru această ambiguitate vezi Avram, <sup>2</sup>GPT, p. 175.

<sup>31</sup> *Art. cit.* în nota 26.

<sup>32</sup> La Narcisa Forăscu (coord.), *Dificultăți gramaticale ale limbii române*, București, 2001, nu există un articol consacrat demonstrativului de apropiere. La Andrei Crijanovschi, *Dicționar de dificultăți ale limbii române*, Chișinău, 2000, figurează chiar mai multe articole (*aceasta*, *această*, *acest*, *acesta*), dar s. v. *aceasta* „pr. dem. (absolut) și adj. dem. f. (numai postpus)” pentru genitiv-dativul singular al adjectivului, după forma recomandată *femeii acesteia*, se dă doar „greșit *femeii acesteia*” (?).

forme demonstrează că nu s-a renunțat la cumulul de mărci, în speță la exprimarea redundantă a cazului, care continuă să fie dublu sau chiar triplu marcat la genitiv-dativul singular feminin, dar într-o nouă realizare, simplificată și, în același timp, eficientă: prin adoptarea desinenței de tip adjectival *-e* se evită repetarea desinenței pronominale *-ei* în îmbinări ca *unei/acelei/acestei/oricărei altei* + substantiv, care devin *unei/acelei... alte...*, respectiv se obține o formă ceva mai simplă la *fetei celelalte* față de *fetei celeilalte* și una mult mai simplă, cu o silabă în minus, la *fetei aceste(a)* față de *fetei acesteia*.

Crearea de variante poziționale/contextuale la unele adjective pronominale după modelul adjectivelor propriu-zise confirmă utilitatea conceptului de declinare sintagmatică sau de grup („expresii declinate”), susținută în ultimele decenii de Vl. Hořejší<sup>33</sup>, Paula Diaconescu<sup>34</sup> și Tamara Repina<sup>35</sup>, pe baza grupurilor nominale alcătuite din substantive și adjective calificative. Luarea în considerare a acestui tip de declinare în care sunt implicate adjective pronominale necesită studierea comportării lor flexionare în îmbinări complexe ca *o aceeași opinie, un oarecare om, acești câțiva oameni, oricare alt om*, ca și studierea comportării unor adjective propriu-zise în prezența/absența adjectivelor pronominale (de exemplu, *părerea acestor/altor diferiți colegi* vs. *părerea diferitor alți colegi*); probleme similare pun și unele îmbinări mai simple, în care sunt implicate pronume, ca *eu unul, nimeni/oricare/oricine altul* sau *nimeni altcineva*. Dintre aceste îmbinări de pronume care pun probleme de flexiune numai tipul *eu unul* este înregistrat de Melania Florea<sup>36</sup> în inventarul grupurilor nominale cu un centru pronume, însă fără referire la flexiune (la formarea genitiv-dativului). Dar detalierea acestor aspecte ar depăși obiectul limitat al comunicării de față. Pentru complexitatea flexionară a îmbinărilor pronominale menționate e

---

<sup>33</sup> *Les particularités du système de la flexion nominale roumaine dans le cadre des expressions déclinées*, în RRL X, 1965, 1–3, p. 249–252.

<sup>34</sup> Diaconescu, *Structură*, p. 234–254.

<sup>35</sup> *Caracterul sintagmatic al declinării românești*, în SCL XXII, 1971, 5, p. 459–470.

<sup>36</sup> *Structura grupului nominal în limba română contemporană*, București, 1983, p. 91–93.

suficient să dau ca exemplu genitiv-dativul îmbinării *nimeni altul*: pe lângă tipurile previzibile în lumina discuției de până acum – tipul tradițional *nimănui altuia*, cel evoluat cu termenul al doilea invariabil: *nimănui altul*, eventual și tipurile analitice cu ambii termeni invariabili: popularul *la nimeni altul*, familiarul *lu nimeni altul* –, în limba actuală se folosește din ce în ce mai mult un tip cu primul termen invariabil: *nimeni altuia* (*Primarul a dispus concesionarea suprafeței intravilane de 25000 m. p. nimeni altuia decât senatorului de Olt*. ROM. LIB. 1997, nr. 2330, p. 2/5; *Care Daiana este fiica nimeni altuia decât Marin Voicu*. ACAD. CAȚ. VIII, 1995, nr. 30 (349), p. 3/2); acest ultim tip seamănă într-un fel, ca flexiune, cu substantivele compuse *scris-cititul*, *genitiv-dativul* (GD *scris-cititului*, *genitiv-dativului*) sau, mai direct, cu grupurile nominale *tanti Matilda* (GD *tanti Matildei*) ori *moș Ion* (V *moș Ioane!*).

## II. Interferențe lexicale și privitoare la formarea cuvintelor

Pe lângă interferențele pur flexionare, pot interesa flexiunea și unele interferențe lexicale sau/și privitoare la formarea cuvintelor; pe acestea le voi prezenta și mai sumar, cu observația că influențele de acest fel pe care le-am identificat sunt numai dinspre nume spre pronume, dacă excludem conversiunea pronomelor în substantive<sup>37</sup>.

Conversiunea inversă, a substantivelor în pronume sau pseudo-pronume, interesează în mai mare măsură. Anumite substantive (inclusiv adjective substantivizate sau locuțiuni substantivale) sunt folosite ca un fel de substitute ale unor pronume personale, nehotărâte sau negative. Cu excepția lui *subsemnatul*, care provine dintr-un adjectiv participial substantivizat, ca echivalent al pronumelui personal *eu* (DLR), și a unor nume de litere (*x/X*, *Y*, *n*, învechit și *N*), ca echivalente ale unor pronume sau adjective pronominale nehotărâte (*cineva*, mai rar *ceva*, de asemenea *atâția*, pentru care vezi nota 46), toate celelalte au aparența de nume proprii (manifestată și la *X*, *Y*, *N* în

---

<sup>37</sup> Pentru aceasta vezi Dumitru Bejan, *Despre substantivarea pronumelui în limba română*, în LL 1986, 3, p. 286–291.

scrierea cu majuscule<sup>38</sup>): ca substitute ale pronumelui personal *eu* limbajul argotic, uneori și cel familiar sau/și popular folosesc nume ca *Bentea*, *Mandea*<sup>39</sup>, *Măndelul*, *Pieptea* (toate patru se găsesc la Ion Coja, *Marele manipulator și asasinarea lui Culianu, Ceaușescu, Iorga*, București, 1999, p. 110, care precizează că au sensul „eu”) sau *Mandiru* (DLR)<sup>40</sup>, iar ca substitute ale pronumelui negativ *nimeni* numele *Cotea*<sup>41</sup> sau *Mutu(l)*, eventual locuțiunea învechită *Mutul de la manutanță*<sup>42</sup>. Legătura dintre pronume și substantivele proprii se manifestă și în extinderea la pronume a unor sufixe lexicale antroponimice ca *-ică* și *-iță* – masculine – sau *-escu*: *cutărică*, *cutăriță* și *Cutărescu*<sup>43</sup> (toate invariabile, folosite la genitiv-dativ cu articolul proclitic *lu(i)*, ceea ce a putut contribui la tratarea similară a pronumelui de bază *cutare*, cu flexiune desinențială în normă); de asemenea, *Icsulescu* (scris și *X-ulescu*)<sup>44</sup>. Dacă pronumele este prin definiție un substitut al numelui, substantivele care substituie pronume sunt un fel de pro-pronume.

Un rezultat al unei alte influențe dinspre substantiv spre pronume, în domeniul formării cuvintelor, este posibilitatea diminutivării sufixale<sup>45</sup> a unor pronume: de politețe, familiarul *mățăluță* și regionalul *tălică*; nehotărâtele demonstrative<sup>46</sup> *atâtic(a)*, reg. *atātuș* și

---

<sup>38</sup> Vezi Avram, <sup>2</sup>GPT, p. 191.

<sup>39</sup> Acesta provine din locativul pronumelui personal țigănesc de persoana I singular (vezi DLR).

<sup>40</sup> Pentru *Mandea*, *Mandiru* și *Pieptea*, vezi și Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, 1975, p. 332.

<sup>41</sup> În DA, s. v. *cot* [2], acestui derivat i se atribuie alte sensuri („nume glumeț care se dă celui ce e obișnuit să refuze orice-i cei [...], dracului [...] și [...] unui câne care umblă în zigzag pe urma iepurelui”), dar din citate rezultă clar sensul (absent) „nimeni”: *Te-a împrumuta Cotea, nu eu*. Pamfile, J. 1 sau *Trece cât trece, da nu vine nici Cotea să cumpere*. Ion. Cr. III 220.

<sup>42</sup> Vezi Iorgu Iordan, *Stilistica...*, p. 292.

<sup>43</sup> Vezi Avram, <sup>2</sup>GPT, p. 191.

<sup>44</sup> *Ibidem*.

<sup>45</sup> Vezi Iorgu Iordan, *Stilistica...*, p. 164.

<sup>46</sup> Interpretarea curentă astăzi a lui *atât(a)* (pronume, adjectiv pronominal și adverb pronominal) este cea care-l încadrează la specia nehotărâtelor; cred însă că e mai corectă încadrarea sa la demonstrative, ca la Tiktin, <sup>2</sup>GR, p. 77 [vezi acum Mioara Avram, *Încadrarea lexico-morfologică a pronumelor (și pronominalelor) atât și atare*, în LR LII, 2003, 4, p. 123–127, și în volumul de față, p. 156–161].

chiar *atâticuța* (toate în DA); negativele populare *nimeric(ă)/nimerica*, *nimicuț(ă)* și chiar *nimicuța* (toate în DLR). În același domeniu al derivării, o influență exercitată dinspre substantiv și adjectiv spre pronume constă în atașarea prefixului preponderent nominal *ne-* la pronumele nehotărât *altul*, prin care s-a creat pronumele negativ de diferențiere *nealtul* (folosit în construcția comparativă *ca nealtul*)<sup>47</sup>, echivalent popular al îmbinării *nimeni altul*.

Alte influențe în formarea cuvintelor s-au produs la pronume dinspre numeral: după modelul numeralului ordinal s-a creat mai demult pronumele (și adjectivul pronominal) relativ-interogativ *al câtelea* (atestat acum și însoțit de *cel de: cu ocazia prinderii celui de-al câtelea trandafir știi tu în buchetul vieții* „Național” III, 1999, nr. 663, p. 11/2), iar mai recent corespondentul nehotărât/demonstrativ *al atâtelea*<sup>48</sup>. Adjectivul pronominal nehotărât pronomeral ca substitut de cardinale *n*, de origine substantivală ca nume de literă folosită în notația matematică (*n obiecte, de n ori*), și-a creat atât compusul *n-sprezece* pentru substituirea unor numere mai mari, cât și corespondente pentru substituirea numeralelor ordinale: masculinele *al n-ulea, al n-sprezecelea* (*al enșpelea mariaj al lui Liz Taylor*, „Dilema” I, 1993, nr. 1, p. 2, col. 2) și femininele *a n-a, a n-sprezecea*, utilizate în locuțiunile adverbiale *a n-a oară*, respectiv *a n-sprezecea oară*<sup>49</sup>.

\*

Faptele grupate în comunicarea de față relevă în primul rând labilitatea granițelor dintre nume și pronume (care explică și controversele referitoare la statutul morfologic al unor cuvinte ca *anumit*)<sup>50</sup>,

---

<sup>47</sup> În DLR și în <sup>2</sup>DEX cuvântul este calificat, impropriu, drept pronume nehotărât.

<sup>48</sup> Înregistrat lexicografic numai în CADE și în DOOM; vezi și Sandfeld/Olsen, SR I, p. 249–250.

<sup>49</sup> Vezi Avram, <sup>2</sup>GPT, p. 152.

<sup>50</sup> Considerat pronume (și adjectiv pronominal) nehotărât de: SDLR, s. v.; Lombard, LR, p. 233; Lombard/Gâdei, DM, p. II 66. Cf. discuția nuanțată despre „câteva adjective, asemănătoare, ca înțeles, cu pronumele nedefinite [...], precum: *anumit, diferit, divers, felurit*” la Iordan, GLR, p. 151.

*mult*, *puțin*<sup>51</sup> și, mai ales, *tot*<sup>52</sup>), continua interdependentă și continuele interferențe ale acestor părți de vorbire. Toate reprezintă aspecte ale dinamicii limbii în diverse perioade și în mod special în perioada actuală. Dintre faptele discutate atenție mai mare merită inovațiile produse în clasa pronumelui, care este considerată închisă ca inventar lexical și conservatoare ca flexiune.

Ca și alte fapte de limbă recente, produse ca efect al unor tendințe în curs, adesea contradictorii, cele discutate aici sunt, în majoritatea lor, neadmise de normele limbii literare și limitate la anumite registre (limba vorbită, populară, familiară, limbajul argotic) sau varietăți teritoriale; câteva dintre ele par cel puțin tolerate în limba literară (de exemplu, genitiv-dativul plural *anumitor*, *diferitor*), dacă nu chiar gramaticalizate (de exemplu, variantele poziționale de genitiv-dativ singular feminin ale adjectivelor pronominale demonstrative: *aceste(a)*, *celelalte* și nehotărâte: *alte*). Caracterul neliterar al celor mai multe dintre faptele pe care le-am descris ca apărute în perioada contemporană sau chiar în cea strict actuală face ca datarea lor să fie aproximativă și pasibilă de modificări în eventualitatea semnalării unor atestări mai vechi; dar, chiar dacă și-ar avea începutul în perioade anterioare, este sigur că au căpătat recent măcar circulație mai mare și prin aceasta pot fi considerate caracteristice pentru limba din zilele noastre.

*Actele Colocviului Catedrei de limba română* [Universitatea București, Facultatea de Litere], 22–23 noiembrie 2001. *Perspective actuale în studiul limbii române*, București, 2002, p. 11–19.

---

<sup>51</sup> Vezi Gabriela Pană Dindelegan, *La interferența mai multor părți de vorbire: „mulți”, „puțini”*, în LLR XXVI, 1997, 1, p. 3–6.

<sup>52</sup> Vezi Magdalena Popescu-Marin, *Din istoria cuvântului tot*, în SCL XXXVII, 1986, 1, p. 50–56.

## „GENUL COMUN” ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Câteva lucrări recente au afirmat, direct<sup>1</sup> sau indirect<sup>2</sup>, inexistența în limba română a unor substantive de „(sub)genul comun”<sup>3</sup>, adică a unor substantive nume de ființe care să funcționeze, după împrejurări, în strânsă concordanță cu sexul exprimat, atât ca masculine, cât și ca feminine<sup>4</sup>. Articolul consacrat de Ecaterina Goga „genului comun în Romania”, susținând faptul că limba română nu are asemenea substantive, ajunge la concluzii categorice asupra poziției ei „cu totul aparte de celelalte limbi romanice”<sup>5</sup>, a izolării ariei dacoromâne, a intoleranței ei față de formele unice etc.<sup>6</sup>

---

<sup>1</sup> Ecaterina Goga, *Observații asupra genului comun în Romania*, în SCL XVII, 1966, 2, p. 198–200.

<sup>2</sup> Am în vedere diverse lucrări care, ocupându-se de categoria genului în limba română, menționează faptul că alte limbi au și un gen comun. De exemplu: Paula Diaconescu, *Numărul și genul substantivelor românești*, în SCL XV, 1964, 3, p. 310–311; Gregorio Escudero și Dumitru Copceag, *Gramatica limbii spaniole*, București, 1965, p. 120–121; Iordan/Manoliu, *Introducere*, p. 130.

<sup>3</sup> Nu-mi propun să discut aici justetea terminologiei și a interpretării tradiționale care încadrează aceste substantive în sistemul genurilor; rămânând deocamdată în acest cadru, e de preferat termenul „subgen”, care precizează deosebirea de planuri față de genurile masculin și feminin, în interiorul cărora se detașează substantivele în cauză.

<sup>4</sup> Unele gramatici românești vechi vorbesc de un gen „comun sau obștesc” în limba română, dar exemplele date (*slugă, vită, barză, gazdă* la Văcărescul, <sup>2</sup>*Observații*, p. 17, *vită și gazdă* la Iordache Golescul, *Băgări de seamă asupra canoanelor gramăticești*, București, 1840, p. 105, vezi și p. 15) denotă confundarea acestei categorii cu substantivele epicene (deși gramaticile citate au, separat, un gen numit „confuz”, „întunecat sau amestecat”, care corespunde direct substantivelor epicene: *vultur, privighetoare, rândurea, șoarice, șarpe, broască*; la Nicolau Bălășescu, *Grammatică română pentru seminarii și clase mai înalte*, edițiunea II, Sibiu, 1850, se vorbește chiar de „genul epicen sau comun”), generice sau cu contradicție între gen și sex.

<sup>5</sup> *Art. cit.*, p. 200.

<sup>6</sup> *Ibidem*, p. 199. Nu merită să fie comentată atragerea inutilă în discuție a unor substantive epicene sau cu alte particularități de gen.



Contribuția de față își propune să demonstreze că există totuși și în limba română unele substantive în situația celor discutate de gramaticile altor limbi ca aparținând (sub)genului comun.

De altfel, cel puțin un tip clar de asemenea substantive a fost semnalat în <sup>2</sup>GLR și el nu ar fi trebuit să scape cercetătoarei citate. Fără a folosi termenul de gen comun și chiar fără a discuta problema la capitolul *Genul substantivelor* – ceea ce se poate considera o greșeală de organizare a faptelor –, Gramatică Academiei arată despre substantivele compuse invariabile că „aceste substantive pot fi uneori masculine, altele feminine, după persoana la care se referă: *un gură-cască, o gură-cască, un vorbă-lungă, o vorbă-lungă*”<sup>7</sup>.

Această observație necesită, desigur, unele precizări. Nu toate substantivele compuse invariabile care se referă la persoane sunt în situația gramaticală menționată; dintre exemplele date în lucrarea citată se exclude, de pildă, substantivul *burtă-verde*. Categoria pare totuși destul de bogată, în ciuda datelor incomplete sau nesigure pe care le oferă dicționarele<sup>8</sup>. Dintre cele două tipuri de substantive compuse invariabile, înregistrate în Gramatica Academiei – compuse

---

<sup>7</sup> <sup>2</sup>GLR I, p. 92. Prin aceasta se corectează afirmații mai vechi, ca aceea făcută de Halina Mirska, în SMFC I, 1959, p. 179, după care toate substantivele compuse dintr-un verb și un substantiv sunt de genul masculin (vezi și felul cum citează exemplele însoțite de articol nehotărât, la p. 155–156).

<sup>8</sup> Nu numai pentru substantivele compuse, ci și pentru celelalte tipuri de substantive de subgenul comun dicționarele și diverse lucrări lexicografice oferă date incomplete, în sensul că la multe substantive care circulă în vorbire cu ambele genuri se indică numai unul, de obicei masculinul (de exemplu, în DLRC *gură-cască* e calificat numai ca masculin, deși între citate există unul care atestă întrebuintărea feminină cel puțin la singularul colectiv: *unde se strânsese multă gură-cască* Caragiale, P. 24), nesigure sau chiar greșite, în sensul că la altele genul sau genurile indicate se referă la semantica termenului, la posibilitatea de referire la un bărbat sau la o femeie, nu la forma lui (așa se face că substantivul *caiafă* apare în același dicționar drept masculin și feminin, deși gramatical el se comportă, ca apelativ, numai ca feminin); la substantivele care apar fără indicarea unui gen (și fără citate concludente) nu se poate ști dacă autorii au marcat prin asta subgenul comun sau lipsa lor de cunoștințe (vezi cuvinte ca *motroce(a), putore(a), rânjotcă* în MCD I, p. 81, 89, 91). De aceea, datele asupra exemplurilor din lucrarea de față, extrase din dicționare și în primul rând din DA tipărit și manuscris, sunt completate adesea cu ceea ce cunosc eu din limba vorbită despre comportarea lor gramaticală.

din verb + substantiv și din substantiv + adjectiv – se încadrează mai mult la subgenul comun compusele din verb + substantiv subordonat verbului (de obicei complement direct, dar și circumstanțial), mai ales în această topică „progresivă”, verb – substantiv (în care și numărul formațiilor înseși este mai mare): *calcă-n străchini*, *cască-gură*, *încurcă-lume*, *papă-lapte*, *pierde-vară*, *vântură-lume*, *zgârie-brânză* etc., dar și în topica „regresivă”, mult mai rară, substantiv – verb: *gură-cască*. În principiu aici posibilitățile de aplicare a subgenului comun sunt nelimitate, excepțiile putând fi explicate semantic (cf. substantive numai masculine ca *împușcă-n lună*, *fluieră-vânt*, *linge-blide*, *sare-garduri* sau *târâie-brâu*). La substantivele nume de persoane, compuse din substantiv + adjectiv posibilitățile sunt mai reduse, deoarece (pe lângă restricțiile de ordin semantic, cf. *burtă-verde*, amintit și mai înainte, sau *coate-goale*, numai masculine) genul substantivului din alcătuirea compusului, marcat și la adjectiv, poate influența întregul: *o gură-spartă* sau *o mână-lungă* nu desemnează neapărat o persoană de sex feminin, ci pot fi folosite ca epitete și pentru un bărbat; numai un masculin ca *un vorbă-lungă* sau singulare ca *un/o mațe-pestrițe* sunt sigur legate de un conținut masculin, respectiv feminin.

Substantivele compuse invariabile referitoare la persoane pot fi însă și de alte tipuri. Chiar dacă nu vom considera tipuri deosebite compusele din verb (+ pronume) + substantiv în vocativ: *lă-mă-mamă* și compusele exclusiv din forme verbale (+ pronume): *lasă-mă-să-te-las*<sup>9</sup>, admițând că acestea – care au și ilustrări izolate – se pot atașa la tipul verb + substantiv, discutat mai înainte, trebuie adăugate, ca un tip în plus, substantivele compuse din interjecții rimate: *terchea-berchea*, *tranca-fleanca*. Aceste tipuri nu sunt bogate în formații, dar posibilitățile de aplicare a subgenului comun sunt la fel de largi ca la tipul, bine reprezentat, verb + substantiv.

Din punctul de vedere al conținutului este ușor de văzut că toate substantivele compuse care interesează subgenul comun au două

---

<sup>9</sup> *Lasă-mă-să-te-las* este menționat în <sup>2</sup>GLR, I, p. 90, printre exemplele de substantive compuse invariabile, dar rămâne în afara celor două tipuri de asemenea substantive stabilite acolo: verb + substantiv și substantiv + adjectiv.

trăsături generale: pe lângă faptul că denumesc persoane, sunt compuse din categoria celor pe care Halina Mirska<sup>10</sup> le-a numit „afective”, cu sensuri figurate, mai exact epitete. (O singură excepție pare a fi compusul *pur-sânge*, care însă se folosește mai mult atributiv pe lângă substantivele *cal*, respectiv *iapă*.)

Epitetele de subgenul comun nu sunt însă numai compuse. Se pot găsi astfel de situații în primul rând printre substantivele derivate, invariabile și ele ca număr, caz și articulare, cu sufixele *-ă* sau *-ală* (regresiv de la *-ăli*): *cicală*; *-ce(a ?)*: *orben(i)ce*, *plângoace*, *zgribce*; *-ea* (*-olea*, *-ore(a)*): *buftea*, *somnora(a)*; *-ică*: *mutulică*; *-ilă*: *mâncăcilă*, *mofturilă*, *somnorilă*<sup>11</sup>; *-otcă* (*-orcă*): *cenușotcă*, *ulițotcă* (*ulițorcă*) ș. a.<sup>12</sup>, dar și printre substantive neanalizabile terminate în *-a* sau *-ea*: *haha*, *haplea*.

Epitetele invariabile sunt substantive la limita dintre apelative și numele proprii<sup>13</sup>. Apartenența la subgenul comun, pe care o întâlnim în cea mai mare măsură la epitete, se regăsește, în proporții diferite, la ambele clase de substantive nume de ființe și mai ales de persoane.

La substantivele proprii nume de persoane se întâlnește subgenul comun nu atât la nume propriu-zise, cât la hipocoristice „moderne” ca *Adi*, *Bubu*, *Cici*, *Didi*, *Gabi*, *Gigi*, *Lili*, *Michi*, *Riri*, *Sașa*, *Titi*, *Toto*, *Țuțu*, *Vali* etc.<sup>14</sup> și la nume provenite din apelative în limbajul copiilor, ca *Bebe* sau *Coca*. Aspectul mai vechi și cel popular al limbii române nu sunt nici ele lipsite de astfel de situații: prenume

---

<sup>10</sup> *Loc. cit.*, p. 154–157.

<sup>11</sup> În SMFC II, 1960, p. 150–160, am considerat greșit că derivatele de acest fel cu *-ilă* sunt exclusiv de genul masculin, chiar dacă sunt aplicate unor ființe de sex femeiesc (vezi în special p. 154 și 156).

<sup>12</sup> De exemplu, *cotrohaliță* (vezi DA).

<sup>13</sup> Am discutat caracteristicile unor astfel de substantive în SMFC, II, 1960, p. 154.

<sup>14</sup> Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 64, citează pe *Adi* de la *Adrian* sau *Adriana* și *Luci* de la *Lucia* sau *Lucian*; dar și *Gusti*, dat numai pentru *Augustin*, sau *Tavi*, pentru *Octavian*, circulă și pentru femininele *Augustina*, *Octavia*. Situația aceasta ne poate fi transmisă din alte limbi. De exemplu, *Sașa* provine din limba rusă, unde are exact aceeași situație; vezi V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk (Grammatičeskoe učenje o slove)*, Moscova/Leningrad, 1947, p. 80.

ca *Fira*, *Mina*<sup>15</sup>, *Nedelea*, *Oprea*, *Petra* și *Petrea*, *Sima* au fost înregistrate pentru ambele sexe<sup>16</sup>. Într-un anumit sens s-ar putea vorbi de o situație asemănătoare la numele de familie tratate ca masculine sau feminine după purtătorul lor (*un adevărat Văcărescu*, *o adevărată Văcărescu*), dar fenomenul pare aici mai puțin gramaticalizat, în orice caz mai mult sintactic decât morfologic. Substantive de subgenul comun există și printre numele proprii de animale. Astfel au fost înregistrate<sup>17</sup> ca fiind în același timp nume de boi (sau de bivoli) și de vaci (sau de bivolițe) nume ca *Cendea* sau *Cenghea*, *Cerbolea*, *Marțolea*, *Mișca*, *Mândrilă*<sup>18</sup>, *Rendea* sau *Renghea*, *Silea*, *Surchea*, *Ursilă*, *Verilă*, iar ca nume de cai și iepe: *Bubi*, *Mișca*, *Pișta* sau *Piștea*, *Șarga*; situațiile de acest fel sunt frecvente mai ales la numele hipocoristice de câini: *Bobi*, *Bubi*, *Țumpi*, dar și *Zalinca*, și de pisici<sup>19</sup>: *Michi*, *Miți*, *Țuchi* etc., dar și *Miorlăilă*. De remarcat că numele proprii de animale de subgenul comun seamănă ca structură fie cu epitetele (*Marțolea*, *Mândrilă*), fie cu numele proprii de persoane (*Bobi*, *Michi* etc.).

Printre apelative singurele exemple clare de substantive de subgenul comun sunt unii termeni regionali de rudenie și de adresare respectuoasă ca: *babă* (m. „termen de adresare către un bărbat”; f. „femeie în vârstă”, „bunică” etc.)<sup>20</sup>, *ceică* (m. „unchi” sau „termen de

---

<sup>15</sup> La acest nume a intervenit și o schimbare de accent: femininele actuale sunt numai în *-a* neaccentuat, în timp ce masculinul original era în *-ă*.

<sup>16</sup> Vezi N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. XXVI.

<sup>17</sup> Pentru cele mai multe dintre cele citate aici vezi Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 152–153 și Glosarul, p. 353 ș. u.

<sup>18</sup> În SMFC II, 1960, p. 159, nota 7, mi-am exprimat îndoiala cu privire la întrebuițarea lui *Mândrilă*, *Ursilă*, *Verilă* ca (masculine și) feminine, deci ca nume de (boi și de) vaci. Ulterior am constatat că cele trei derivate cu *-ilă*, atestate izolat astfel, se încadrează într-o categorie mai largă.

<sup>19</sup> Unele sunt comune și pentru câini și pentru pisici, pentru câini și cai etc., dar aceasta nu interesează aici.

<sup>20</sup> Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, București, 1966, p. 18 și 275. Nu înțeleg de ce autorul tratează pe *babă* m. „bade” o dată ca extensiune a lui *babă* f. < sl. și o dată, s. v. *babu* (*băbă*), creație a graiului copiilor.

adresare către un bărbat”; f. „mătușă”<sup>21</sup>, *naică* (m. „frate mai mare”; f. „termen de adresare către o femeie mai în vârstă”)<sup>22</sup>, *nană* (m. „termen de adresare către un bărbat mai în vârstă”; f. „termen de adresare către o femeie”, „iubită”, „nașă”)<sup>23</sup>, *neică* (m. „termen de adresare către un bărbat”; f. „termen de adresare către o soră”)<sup>24</sup> și *uică* (m. „unchi”, „strămoș”; f. „mătușă”)<sup>25</sup>, la care se poate adăuga eventual *foche* („copil din flori – băiat și fată”)<sup>26</sup>. Nu pentru toți termenii citați există certitudinea folosirii de către aceiași vorbitori cu ambele sensuri și genuri – ceea ce constituie condiția admiterii lor la subgenul comun –, dar cel puțin pentru unii datele sunt concludente în favoarea categoriei discutate. Astfel *uică* a fost înregistrat ca masculin și feminin, cu sensurile „unchi”, respectiv „mătușă” în două puncte din rețeaua ALR I (II, h. 165 și 168): punctele 9 și 28, la aceiași vorbitori (aria lui *uică* m. „unchi” e mult mai mare în ALR, iar existența lui *uică* f. „mătușă” sau „termen de adresare către o femeie mai în vârstă” e confirmată de atestări bănățene din alte lucrări); tot așa *ceică* m. „unchi” și f. „mătușă” în punctul 5 din ALR I/II, h. 166 și 167. La *babă*, *nană* și *neică* există o evidentă deosebire de pondere între sensurile de un gen sau altul: *babă* f. și *nană* f. sunt generale, în diferite întrebuițări, în timp ce *babă* m. a fost înregistrat sporadic, fie ca apelativ cu sensul „bade” în câteva localități oltenești (H. V 129, ALR I/II, h. 202, pct. 865; cf. însă h. 162, pct. 860: *băbă*), fie în nume proprii compuse de tipul *Baba-Novac*, iar *nană* m. este atestat de asemenea sporadic, în Banat și Oltenia (în ALR I/II, în alte puncte decât *nană* f., dar uneori vecine), și mai ales la vocativ sau în îmbinări cu nume proprii care marchează sexul (*nana*

---

<sup>21</sup> Idem, *ibidem*, p. 143: *ceică* m. și f. și 275: *ceaică* m. (s. v. *ceace*); de astă dată separarea este și mai curioasă, deoarece se indică același etimon (scr. *čajko*). Marius Sala, în SCL VI, 1955, 1–2, p. 146, consideră fără temeii că *ceică* m. „unchi” poate fi o eroare din partea subiectului anchetat pentru ALR I în pct. 5.

<sup>22</sup> V. Scurtu, *lucr. cit.*, p. 274.

<sup>23</sup> Idem, *ibidem*, p. 273–275.

<sup>24</sup> Idem, *ibidem*, p. 269–272.

<sup>25</sup> Idem, *ibidem*, p. 130–131. Autorul explică extinderea lui *uică* m. < scr. *ujka* „unchi (fratele mamei)” prin terminația *-a*, specifică femininelor. Se poate să fi intervenit și confuzia cu *uină* „mătușă” (în aceeași arie).

<sup>26</sup> Idem, *ibidem*, p. 76.

*Gheorghe, nana Ion*); *neică* este general ca masculin, iar femininul a fost înregistrat izolat, într-o îmbinare cu un nume propriu la vocativ (*neico Mario*). În sfârșit, atestările lui *naică* f. sunt mai numeroase și mai libere, variate ca întrebuințări, în timp ce *naică* m. apare numai în îmbinări de tipul *naică Lupule*. Este de remarcat că toate apelativele citate au fost înregistrate de obicei (*uică* are numai ca masculin pluralul înregistrat)<sup>27</sup> numai cu forme de singular, la cazurile nominativ-acuzativ și vocativ. Pentru unele dintre aceste apelative sunt necesare câteva mențiuni cu privire la situația lor parțial diferită de cea obișnuită la subgenul comun: din punct de vedere semantic trebuie semnalat faptul că nu totdeauna este vorba de o identitate a sensurilor substantivului masculin și feminin cu deosebiri limitate la sexul ființei, ci apar uneori sensuri în plus sau o sferă mai largă de aplicare la unul dintre cele două genuri (vezi *nană*, chiar și *ceică*, *neică*), alteleori nuanțe de sens (vezi *babă*), iar din punctul de vedere al originii se constată că la unele substantive originea celor două genuri nu este aceeași, deci subgenul comun se datorește în acest caz suprapunerii unui element lexical cu alt sens și alt gen decât omonimul anterior (*babă* m., balcanism < tc. față de *babă* f. < sl.; poate și *nană* m. împrumut balcanic, restrâns teritorial, față de *nană* f., general în limbă, explicat prin slavă pentru unele sensuri și prin latină pentru altele).

Lista apelativelor de subgenul comun ar putea fi completată cu unele cuvinte pentru care datele care ne stau la dispoziție sunt insuficiente. Cel puțin la unii vorbitori sunt în această situație pronumele substantivizate *cutare* și mai ales diminutivele *cutărică* și *cutăriță*<sup>28</sup>: *un cutărică*, *o ~*. În principiu s-ar putea încadra la subgenul

---

<sup>27</sup> În studiul său *Répartition territoriale des noms de parenté en daco-roumain (d'après l'ALR)*, în RRL XI, 1966, 1, p. 31–61, consacrat în mod special distincției de gen la termenii de rudenie, Magdalena Vulpe nu discută nici un caz de subgen comun, deși situațiile de acest fel ar fi întărit concluzia la care ajunge în legătură cu preferința limbii române pentru procedee morfologice (nelexicale).

<sup>28</sup> DA le înregistrează pe ultimele ca substantive nearticulate fără un anumit gen, considerându-le masculine sau feminine după exemplele de tipul *pe cutăriță-l lua*, respectiv *fă, cutăriță*; în aceste situații nu avem a face însă cu substantive, ci cu pronume diminutivate, așa cum le califică DLRC. Pronumele *cutărică* și *cutăriță* devin substantive când sunt însoțite de articolul nehotărât și atunci se comportă ca substantivele de subgenul comun.

comun și unele substantive invariabile ca *maia*, dacă nu s-ar prefera întrebuințarea atributivă în formule ca *un indian*, *un bărbat maia*, respectiv *o indiană*, *o femeie* ~, față de *un maia*, *o maia*.

Dar, pe lângă exemplele clare de apelative care aparțin subgenului comun, mai există două categorii de situații care pot fi aduse în discuție în legătură cu acest subgen: a) cuvinte care ar fi de subgenul comun dacă am admite existența lui la un singur număr gramatical sau la un singur caz (nominativ-acuzativ)<sup>29</sup> și b) cuvinte care se comportă formal ca substantivele de subgenul comun, dar se desosebesc de ele fie prin faptul că unul dintre cele două genuri – masculin sau feminin – are în același timp valoare generică, fie prin aceea că avem a face cu variante din alte aspecte ale limbii, deci diferența de gen nu corespunde direct opoziției de sexe.

În prima situație menționată sunt substantivele actuale *complice* și *novice*, mai demult și *colega* (*colegă*), *confidinte*, care la singular (în totalitatea lui sau numai la nominativ-acuzativ) se comportă fără deosebire de formă ca masculine și ca feminine (*un complice*, *o* ~<sup>30</sup>; *un novice*, *o* ~), în timp ce pluralul are forme diferite după cele două genuri: m. *complici*, *novici*, f. (= sg.) *complice*, *novice*. Datorită lipsei de coincidență perfectă între formele de ambele genuri, aceste substantive constituie un tip de omonimie parțială, care interesează însă îndeaproape subgenul comun. Tot aici se pot încadra și exemple ca *băiețică* m. „diminutiv de la *băiat*”, folosit numai la singular, invariabil după caz, și f. „diminutiv de la *băiată* «fată»”, cu pl. și gen.-dat. sg. *băiețele*; în acest caz dicționarele indică și o repartitie teritorială exclusivă a celor două sensuri și genuri<sup>31</sup>. În aceeași categorie s-ar putea să intre și unele exemple de epitete sau nume proprii de persoane și animale de ambele sexe date mai sus, dacă între cele două genuri intervin deosebiri de forme la genitiv-dativ singular:

---

<sup>29</sup> Întrucât însă încadrarea la un gen sau altul privește substantivul ca unitate lexicală cu totalitatea formelor lui flexionare (vezi și Al. Ionașcu, *Contextele diagnostice și problema genului substantivelor*, în SCL XVII, 1966, 1, p. 31), nu se pot admite limitări la unele forme nici pentru subgenul comun.

<sup>30</sup> E curios că Ecaterina Goga, *art. cit.*, p. 199, îl dă pe *complice* numai m.: *un complice*, deși dicționarele au atestări pentru feminin.

<sup>31</sup> Vezi V. Scurtu, *lucr. cit.*, p. 85 și 86.

astfel, exemple ca *Petr(e)a* sau *Sima* sunt de subgenul comun numai dacă masculinul urmează tipul vechi de flexiune cazuală enclitică identic cu femininul *Petrei*, *Simei*; dacă masculinele se declină cu articol proclitic: *lui Petr(e)a*, *lui Sima*, față de femininele *Petrei*, *Simei*, numele citate ies din sfera propriu-zisă a subgenului comun; dacă însă femininele adoptă și ele flexiunea cu articol proclitic și se ajunge la forme unice de genitiv-dativ *lui Petr(e)a*, *lui Sima* m. și f., numele aparțin iarăși subgenului comun. Atestările incomplete cu privire la formele flexionare (de număr, caz, articulare sau nearticulare) ale termenilor de rudenie discutați mai înainte impun rezerva că la unii dintre ei s-ar putea să existe diferențe formale, care i-ar exclude din subgenul comun.

Apelative nume de ființe ale căror diferențe de gen nu corespund direct opoziției de sex din cauză că unul dintre genuri are și valoare generică sunt, de exemplu, *găgâlice* și *slugă*<sup>32</sup>, la care femininul este și generic, deci neconcludent pentru indicarea sexului, în timp ce la masculin genul are un conținut semantic precis; dimpotrivă, în cazul lui *poetă* se poate presupune că vechiul *poetă* m., latinism folosit, de exemplu, de Gh. Șincai, avea și valoare generică, față de care numai *poetă* f. apare total motivat. Într-o situație asemănătoare se găsesc și numeroase substantive din categoria epitetelor: *găgăuță*, *nătăfleată*, la care genul formal masculin (*un ~*) indică sigur o persoană de sex bărbătesc, în timp ce genul formal feminin poate indica persoane de ambele sexe, fiind foarte expresiv în referirea la bărbați<sup>33</sup>; aici intervin însă și deosebiri de formă care fac ca substantivele citate să se asemene și cu tipul *complice*: pluralul este diferit la cele două genuri gramaticale, cel puțin la *găgăuță* – m. *găgăuți*, f. *găgăuțe* (la *nătăfleată* pluralul este mai puțin folosit, iar când se folosește apare fie egal cu forma de singular, fie cu forme diferențiate de gen care pot fi de proveniență adjectivală: m. *nătăfleți*, f. *nătăflețe*). Un caz mai aparte este cel al apelativului *gazdă* m. și f., care din punct de vedere semantic este la fel cu *slugă* (femininul are două valori: generică și

---

<sup>32</sup> Și în unele limbi slave *sluga* prezintă un amestec de comportare masculină și feminină (vezi Louis Hjelmslev, *Essais linguistiques*, Copenhaga, 1959, p. 245–246).

<sup>33</sup> Vezi J. Byck, *Le féminin péjoratif*, în BL I, 1933, p. 109.



referitoare la o persoană de sex femeiesc, numai masculinul indică sigur sexul persoanei), dar formal se deosebește de tipul *slugă* prin aceea că masculinul nu există decât în forma de singular: *un gazdă* și *o gazdă*, pluralul însă numai *gazde* f.<sup>34</sup>, probabil din cauza dificultăților formale de realizare a unui plural cu *-i* la o temă în *-zd* (vezi și întrebuintărea numai la singular a lui *gazdă* ca adjectiv masculin și a substantivului masculin cu formă refăcută *gazd*); asemănarea cu subgenul comun la acest substantiv este și mai limitată decât la tipul *complice*, cu care seamănă din punct de vedere formal.

Cealaltă categorie de apelative nume de ființe la care diferențele de gen gramatical nu corespund direct opoziției de sex, de astă dată din cauză că nu funcționează cu ambele genuri în același aspect al limbii, este reprezentată de exemple ca numele de insecte *răgace* și *viespe*, înregistrate în dicționare ca feminine și masculine. De fapt, limba literară folosește aceste substantive numai ca epicene de genul formal feminin, iar în unele graiuri ele apar ca epicene de genul formal masculin<sup>35</sup>; nu am întâlnit opoziția de gen (și sex) la unul și același vorbitor și, chiar dacă s-ar întâlni, unul dintre genuri ar fi neconcludent din punct de vedere semantic din moment ce are și valoare generică. Tipul interesează să fie amintit pentru că a putut fi

---

<sup>34</sup> Vezi exemplele din scrierile lui Pavel Dan la Th. Hristea, *Moșiunea regresivă în limba română*, în *Omagiu Rosetti*, p. 386. Th. Hristea consideră că „prin apartenența lui la două genuri diametral opuse, substantivul nume de persoană *gazdă* constituie un caz cu totul izolat în sistemul morfologic al limbii române”, deși cunoaște și situația lui *slugă* din limba veche.

<sup>35</sup> În această situație ele intră în categoria substantivelor cu variante de gen nemotivate semantic, numite uneori ambigue, confuze, nestabile sau „nomina incerta”. Astfel de substantive există în limba română mai ales printre numele de inanimate: *fine*, *sine* (vezi formele articulate în *-a* și *-le*); *zori* pl. (art. *zorii* și *zorii*). G. Escudero și D. Copceag, *lucr. cit.*, p. 116, consideră că unicul exemplu de substantiv ambiguu din limba română este pluralul *fragi*, simțit de unii vorbitori ca feminin (*două fragi*), de alții ca masculin (*doi fragi*); acestui plural îi corespund de fapt singulare diferite: *frag* m. și *fragă* f., dar nesiguranța referitoare la gen apare la cei care-l folosesc exclusiv la plural (uneori la același vorbitor; în „Cum vorbim” IV, 1952, 5, p. 28, Maria Drăgan a semnalat prezența celor două forme de gen în același context, într-o traducere: *aduse câțiva fragi trandafirilor atârnați de tulpinele lor subțirele și îi oferi locotenentului [...] – Sunt coapte [...]*).

interpretat ca aparținând subgenului comun. Astfel, Aron Pumnul<sup>36</sup> se declară împotriva motiunii cu sufixe, arătând că substantivele românești „țarmurite în *e* pot însă pna pnen *e* îmbe genurile, ca și însușițivele, precum: *pomul verde*, *frunză verde*; deci va fi: *iepure*, *iepurele* (bărbătușul); *iepurê*, *iepurea* (femeiușca); *pește*, *peștele* (bărbătușul), *pește*, *peștea* (femeiușca); *vespe*, *vespele* (bărbătușul); *vespe*, *vespea* (femeiușca) etc.”<sup>37</sup>. Oare forme ca *Iepura*<sup>38</sup> și *Viezura*<sup>39</sup> atestate în onomastică pot fi interpretate ca reprezentând mai vechi \**iepurea* și \**viezurea*?

Nu intră în categoria subgenului comun, dar se apropie de ea, încât au putut fi încadrate aici în studiile asupra altor limbi<sup>40</sup>, substantivele a căror întrebuintare masculină și feminină nu diferențiază cele două sexe ale unei ființe, ci denumirea unui animat de un inanimat. Pentru posibilitatea de aplicare a genului opus, motivat semantic, la un cuvânt inițial masculin sau feminin, cu aceleași particularități formale ca substantivele de subgenul comun, interesează însă și aducerea în discuție a acestor cazuri. Se pot cita astfel *țândărică* și, mai recent, *așchiuță* – feminine ca nume de inanimate și masculine ca epitete (și nume proprii) personale – sau *moșulică* – masculin ca nume de persoană, feminin ca nume de joc țărănesc –, *zăloagă* – masculin ca epitet de persoană, feminin ca nume de obiect inanimat „semn, zălog”–.

De asemenea nu intră în categoria subgenului comun substantivele cu contradicție între formă și sens care apar cu unele

---

<sup>36</sup> *Formăciunea cuvintelor românești*, manuscris de pe la 1856–1859, publicat postum de I. G. Sbiera, în *Voci asupra vieții și însemnătății lui A. Pumnul, precum și scrierile lui mărunte și fragmentare*, Cernăuți, 1889, p. 257.

<sup>37</sup> De remarcat că în poemul, plin de curiozități lingvistice, *Neagoe în Epicenia*, poetul Ion Gheorghe recurge la rețeta pumnistă pentru a realiza perechi de masculine și feminine la substantivele în *-e*: unde *muntele cu muntea se cunoscuseră-n de ei; arborele brad de arborea bradă* („Luceafărul” X, nr. 17 (261), 29.IV.1967, p. 3).

<sup>38</sup> Vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 397.

<sup>39</sup> Idem, *ibidem*, p. 290.

<sup>40</sup> Vezi, de exemplu, la L. Hjelmslev, *lucr. cit.*, p. 208, rus. *голова*; la G. Escudero și D. Copceag, *lucr. cit.*, p. 121, sp. *barba*. Cf. însă V. V. Vinogradov, *lucr. cit.*, p. 78, care arată că substantivele nume de inanimate aplicate prin metaforă sau prin metonimie oamenilor, indiferent de sex, sunt numai apropiate de genul comun.

determinări de gen datorate acordului, mai mult sau mai puțin ocazional, după înțeles<sup>41</sup>; cf. exemple ca *Tălpoiul a venit posomorâtă* (Creangă, P., 98, în DLRC, s. v. *tălpoi*).

Din cele expuse până acum rezultă că limba română are categoria subgenului comun, deși nu mult dezvoltată și mai ales redusă la elemente lexicale fără mare importanță în limbă. Din punct de vedere semantic substantivele românești care aparțin acestei categorii sunt epitete și apelative care desemnează numai persoane, precum și nume proprii de persoane și de animale. Din punct de vedere formal substantivele de subgenul comun se caracterizează ca structură prin compunere (mai ales prin compunerea cu verbe sau cu interjecții), prin finalele *-ă*, *-e*, *-ea*, *-a* – ultimele două neobișnuite la alte substantive nearticulate –, la numele proprii și prin finale vocalice mai puțin obișnuite: *-i*, *-o*, iar ca flexiune prin invariabilitate sau variabilitate redusă, uneori chiar prin defectivitate de număr sau de cazuri și de articulare.

În privința subgenului comun limba română prezintă și asemănări, și deosebiri față de celelalte limbi romanice.

Existența însăși a categoriei constituie cea mai importantă asemănare și infirmă ceea ce s-a spus despre „izolarea ariei dacoromâne”, unde „nu poate fi vorba de constituirea unei subclase a genului comun”<sup>42</sup>. Mai departe, se pot observa asemănări de ordin formal: tipul de substantive compuse de subgenul comun există în diverse limbi romanice, deși tocmai el este aproape totdeauna neglijat în descrierea substantivelor cu această particularitate de gen<sup>43</sup> (vezi fr. *un, une sans-souci*, it. *il, la gonfianuvoli* „trufaș, fanfaron”<sup>44</sup>, sp. *el, la sabelotodo* „știe-tot”<sup>45</sup>), iar la substantivele necompușe de acest subgen sunt caracteristice în italiană și în spaniolă finalele *-e*

---

<sup>41</sup> Pentru necesitatea de a nu se confunda subgenul comun cu o *constructio ad sensum* vezi L. Hjelmslev, *lucr. cit.*, p. 209.

<sup>42</sup> Ecaterina Goga, *art. cit.*, p. 199.

<sup>43</sup> Printre exemplele discutate de Ecaterina Goga, *art. cit.*, p. 195–204, nu se dă nici măcar un substantiv compus de acest fel.

<sup>44</sup> Vezi Anca Giurescu, *Încercare de definire a substantivelor compuse din limba italiană*, în SCL XVI, 1965, 6, p. 831.

<sup>45</sup> Vezi G. Escudero și D. Copceag, *lucr. cit.*, p. 120.

(it. *commediante, confidente*, sp. *estudiante, intérprete*) și *-a* (it. *artista, diarista*, sp. *belga, suicida, patriota, telegrafista*)<sup>46</sup>.

Deosebiri între română și celelalte limbi romanice se constată mai ales pe planul semantic: deși se poate găsi și pe acest plan o asemănare între română și celelalte limbi romanice în sensul limitării subgenului comun la nume de persoană, spre deosebire de limba latină, unde printre substantivele de acest fel erau și nume de animale<sup>47</sup>, româna restrânge și mai mult sfera semantică a subgenului comun, întrucât, cu excepția unor neologisme lipsite de circulație, acest subgen apare în română numai la epitete, rar și la apelative termeni de adresare, deci în general la substantive cu valoare afectivă, în categoria cărora se pot încadra și numele proprii hipocoristice, în timp ce în celelalte limbi romanice sunt de subgenul comun cele mai diferite tipuri de nume de persoane, neutre din punct de vedere stilistic, prin care se indică profesia, naționalitatea, apartenența la un curent oarecare etc. Această deosebire se vede foarte clar la substantivele compuse de subgenul comun, al căror tip structural este în general același în diverse limbi romanice: pe când însă în italiană și în spaniolă substantivele compuse din verb + substantiv, de exemplu, de subgenul comun pot fi atât epitete (it. *gonfianuvoli*, sp. *sabelotodo*, citate mai sus), cât și nume de persoane indicând profesia (it. *portalettere* „poștaș(ă)”, sp. *limpiabotas* „lustragiu de sex bărbătesc, respectiv femeiesc”), în limba română substantivele de acest fel nu sunt decât epitete (*cască-gură, papă-lapte* etc.). Deosebirea de conținut referitoare la clasele semantice și la afectivitate se manifestă și pe plan formal, în faptul că româna are la subgenul comun formații cu sufixe expresive ca *-ea, -ilă* etc.<sup>48</sup>, în timp ce celelalte limbi romanice au derivate cu sufixe „neutre” ca fr. *-iste*, it., sp. *-ista*, it., sp. *-ante, -ente*, fr. *-aire*, sp. *-ita* etc. sau compuse cu sp. *-cida, -crata, -nauta*.

Lista elementelor de formare este în măsură să evidențieze și altă deosebire, privitoare la repartiția stilistică a substantivelor de subgenul comun: în limba română acestea sunt aproape exclusiv

---

<sup>46</sup> Pentru spaniolă vezi lucrarea precitată, p. 120–122.

<sup>47</sup> Vezi Ecaterina Goga, *art. cit.*, p. 200.

<sup>48</sup> Vezi p. 67.

populare (uneori regionale) sau de proveniență populară, pe când franceza, italiana și spaniola au multe substantive de acest fel specifice limbii literare, uneori chiar savante, livrești. Mai mult, dacă în română se constată că substantive înregistrate în dicționarele limbii literare de un singur gen (*papă-lapte* m., *găgăuță* f.) circulă în limba vorbită și cu genul opus în aceeași formă, deci ca substantive de subgenul comun, spaniola vorbită manifestă tendința de diferențiere formală a genurilor în cazuri în care norma literară recomandă o formă unică de subgenul comun (vezi exemple ca f. *la estudianta*, *la presidenta* față de formele literare *el*, *la estudiante*, respectiv *el*, *la presidente*<sup>49</sup>; cf. *artista* m. în spaniola americană față de norma spaniolă *artista* m. și f.<sup>50</sup>).

În sfârșit, unele deosebiri de ordin formal sunt legate de deosebirile flexionare generale dintre limba română și celelalte limbi romanice și ele pot explica deosebirea referitoare la sfera subgenului comun, la ponderea acestei categorii în sistemele gramaticale respective. În primul rând, faptul că substantivele feminine românești au finală vocalică (excepțiile de tipul *marți* sau *Carmen* sunt neglijabile) exclude întrebuintarea feminină a masculinelor cu finală consonantică (spre deosebire de franceză, unde multe feminine au finală consonantică ca și masculinele, și spre deosebire de italiană sau spaniolă, unde masculinele au finală vocalică). În al doilea rând, limba română, care are mărci de plural și forme cazuale diferențiate după genuri, limitează extinderea subgenului comun la apelativele care ar urma să apară cu întrebuintări libere (vezi exemple ca *novice* sau *complice*, care, cel puțin în româna literară, nu sunt de subgenul comun, întrucât au plurale diferențiate după genul masculin, respectiv feminin, în timp ce fr. *novice*, *complice* sunt de subgenul comun, având un plural unic în *-s*), astfel încât subgenul comun apare în limba română mai ales la substantive folosite numai la singular sau invariabile după număr. Limitarea la aceste situații este legată nu numai de deosebirile care s-ar produce la plural în forma însăși a substantivului, îndată ce ar interveni un plural în *-i* pentru masculin,

---

<sup>49</sup> Vezi G. Escudero și D. Copceag, *lucr. cit.*, p. 120.

<sup>50</sup> Vezi Ecaterina Goga, *art. cit.*, p. 200.

față de unul în *-e* pentru feminin, ci și de articolul hotărât enclitic, care ar marca deosebiri de gen și acolo unde morfemul de plural al substantivului ar fi unic (căci dacă pluralul nearticulat *gâgâlici* – ca și singularul nearticulat și articulat în *-a* – poate fi la fel de bine masculin și feminin, formele de plural articulate hotărât marchează deosebirea de gen: *gâgâlicii* m., *gâgâlicile* f.); de altfel această deosebire poate fi marcată și la singular la substantivele în *-e*: *complicele* și *complicea*, față de *un, o complice*. Desigur, articolul hotărât enclitic, deși sudat, nu face parte din structura substantivului, fiind în situația tuturor determinantelor variabile după gen care ne ajută tocmai să recunoaștem apartenența unui substantiv la subgenul comun. Nu mi se pare însă întâmplător faptul că substantivele românești de subgenul comun sunt fie defective de articularea hotărâtă enclitică (toate epitele compuse), fie cu finale (*-ă, -e*) care permit la singular articolul hotărât nediferențiat după genuri *-a*.

Principial deci limbi ca franceza sau spaniola, cu morfeme unice de plural și cu articol hotărât proclitic, sunt mai compatibile cu aplicarea subgenului comun decât limbile cu flexiune de număr bogată și cu articol enclitic.

Ca origine, nici unul dintre substantivele românești pe care le-am considerat de subgenul comun nu este moștenit (deși limba latină, după cum se știe, avea substantive de genul comun); ele sunt creații ale limbii române sau împrumuturi. Compusele cu structură asemănătoare din alte limbi romanice pot atesta cel mult moștenirea unui tip latinesc popular sau reprezintă o inovație comună<sup>51</sup>. Unele deosebiri, arătate mai sus, între limba română și alte limbi romanice reprezintă, în același timp, asemănări cu limbile slave, unde<sup>52</sup> subgenul comun este caracteristic în special pentru epitete personale, formate cu sufixe expresive, pe care adesea le-a împrumutat din limbi slave și româna.

---

<sup>51</sup> În ILR I, p. 115, compusele cu prim termen verbal sunt considerate „o inovație romanică timpurie și în continuu progres”.

<sup>52</sup> Vezi, de exemplu, situația din limba rusă, expusă în *Grammatika russkogo jazyka*, Moscova, 1960, tom. I, p. 109, și, mai pe larg, la V. V. Vinogradov, *lucr. cit.*, p. 71–80.

Sub raport teoretic, existența situațiilor de limită, asemănătoare cu subgenul comun din diferite puncte de vedere, rezervele cu privire la deosebirile formale, semantice sau de origine dintre unele perechi de substantive masculine și feminine, faptul că genul nu face parte din flexiunea substantivului etc. pledează pentru transferarea problemei substantivelor discutate aici din cadrul prea strâmt al (sub)genului comun în acela al omonimiei (totale și parțiale) de un tip special. În articolul de față am preferat să dau descrierea situației substantivelor de acest fel din limba română în termenii în care a fost discutată de cercetătorii de până acum pentru diverse limbi.

SCL XVIII, 1967, 5, p. 479–489.

## DESPRE „GENUL COMUN”

69

Existența unor substantive nume de animate care funcționează, după împrejurări, în strânsă concordanță cu sexul exprimat, fie ca masculine, fie ca feminine și care sunt numite, în mod tradițional, substantive de „genul comun” sau „nomina communia” a fost relevată în diverse limbi indo-europene, vechi și moderne. Am examinat, foarte recent, situația acestor substantive în română<sup>1</sup>. Bazându-mă mai ales pe datele furnizate de latină și de limbile romanice, îmi propun să discut, în cele ce urmează, câteva probleme privitoare la raporturile dintre această categorie de substantive și particularitățile flexionare ale limbilor în cauză și să fac câteva precizări teoretice și terminologice.

1. Substantivele de „genul comun” din limbile indo-europene vechi – de exemplu, din latină (*civis*, *lepus* etc.) – au fost interpretate ca arhaisme morfologice, ca rămășițe ale unor stări anterioare apariției deosebirilor flexionare de gen<sup>2</sup>. Substantivele din limbile moderne – de exemplu, din limbile romanice – caracterizate prin aceleași particularități morfologice nu sunt însă toate în aceeași situație. După cât se pare, limbile romanice n-au moștenit din latină nici un substantiv cu particularități ale „genului comun”: pe de o parte, multe substantive latinești de acest tip aveau un caracter strict literar și nu au fost transmise limbilor romanice, iar, pe de altă parte, unele dintre ele, în primul rând numele de animale, chiar dacă au fost moștenite, au fost moștenite cu un gen unic, fie ca substantive epicene (cel mult cu o variație liberă a genului: it. *lepre*, rom. *viespe*), fie ca substantive care au dobândit – uneori deja în latină – un corespondent pentru

---

<sup>1</sup> În SCL XVIII, 1967, 5, p. 479–489 [în volumul de față p. 64–79].

<sup>2</sup> Vezi, de exemplu, A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, [I], Paris, 1921, p. 204, 212; ILR I, p. 119.



desemnarea sexului opus (rom. *bou, câine, iepure* etc.). În limbile romanice actuale există două feluri de substantive de „genul comun”. Unele dintre ele sunt substantive de tip savant, împrumutate din latină sau din greacă ori formate după modelul acestora, de exemplu, it., sp. *artista*, it. *ipocrita*, sp. *hipócrita*; aceste substantive, prezente aproape exclusiv în limbile romanice occidentale (cf. totuși în română latinismele efemere *confidinte, colegă, poetă*), pot fi considerate ca fiind arhaisme morfologice, dar arhaisme artificiale, introduse pe cale savantă în epoca modernă a limbilor respective. Limbile romanice posedă însă și substantive de „genul comun” care sunt de tip popular, formate prin mijloace proprii (mai ales prin compunere: fr. *sans-souci*, it. *gonfianuvoli*, sp. *sabelotodo*, rom. *gură-cască*, dar și prin derivare cu anumite sufixe: it., sp. *-ante, -ista*, fr. *-iste, -aire*, rom. *-ce, -ea, -ilă, -otcă* etc.) sau provenind din diverse limbi (sp. *azteca*, rom. *babă, uică*); pentru toate aceste substantive „genul comun” nu mai reprezintă un arhaism morfologic, el a fost recreat de limbile romanice ca urmare a tendinței de marcare a distincției între masculin și feminin, tendință realizată pe calea cea mai simplă, cea mai gramaticalizată, care constă doar într-o schimbare a categoriei gramaticale a genului, mai exact în crearea genului opus prin faptul că un substantiv ajunge să se comporte după ambele genuri. Această recreare a „genului comun” în limbile romanice moderne poate fi circumscrisă în acțiunea mai generală de reorganizare a genurilor și ea se explică prin tendința de motivare<sup>3</sup>, combinată cu tendința de simplificare.

Categoria „genului comun” este posibilă numai la anumite tipuri structurale: la substantivele a căror finală nu este specializată pentru un anumit gen (se constată că extinderea finalelor în mod normal feminine la substantive masculine<sup>4</sup> este mai frecventă decât procedeul invers<sup>5</sup>) și la substantivele invariabile sau a căror flexiune este redusă.

---

<sup>3</sup> Vezi, pentru această tendință, Louis Hjelmslev, *Essais linguistiques*, Copenhaga, 1959, în special p. 219, 230. Nu se vede motivul pentru care în ILR I „genul comun” este considerat nemotivat (p. 120).

<sup>4</sup> Vezi, de exemplu, V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk (Grammatičeskoe učenie o slove)*, Moscova/Leningrad, 1947, p. 71 și 79.

<sup>5</sup> Cf. totuși sp. *mártir, reo, testigo*.

„Genul comun” poate să se dezvolte mai ales: a) în limbile lipsite de articol sau în cele care au un articol definit proclitic (în opoziție cu limbile al căror articol definit este enclitic) și b) în limbile în care morfemele flexionare sunt mai puțin specializate după genuri. În felul acesta se explică amploarea mai mare a acestei categorii în limbi slave ca rusa și în limbi romănice occidentale ca franceza, italiana și spaniola, în comparație cu limba română. În română categoria „genului comun” a putut fi creată la substantive invariabile sau cu o variabilitate redusă, adesea chiar caracterizată prin defectivitate de număr, de caz și mai ales de formă articulată.

Recrearea „genului comun” în unele limbi moderne se explică deci prin cauze semantice (tendința de motivare a genului la numele de animate, tendința mai puternică la numele de persoane decât la numele de animale, ceea ce justifică reducerea sferei semantice a acestui „gen”<sup>6</sup>) și prin condiții formale, printre care slăbirea flexiunii ocupă locul cel mai important. Condițiile formale sunt legate și de împrumuturile lexicale (cuvinte și afixe) care au introdus sau au îmbogățit anumite tipuri flexionare apte pentru aplicarea „genului comun”: este cazul elementelor latine savante în *-a* din italiană și din spaniolă sau al împrumuturilor slave în *-ă*<sup>7</sup>, *-(e)a* din română. În absența condițiilor formale care să permită aplicarea ambelor genuri la același complex fonc, cauza semantică – tendința de motivare – ar fi avut ca rezultat apariția unui derivat moțional, progresiv sau regresiv (de exemplu, sp. *azteca*, fr. *aztèque*, de „genul comun” în limbile menționate, sunt redatate în română prin *aztec m.*, *aztecă f.*, în timp ce *maya* rămâne și în română de „genul comun”)<sup>8</sup>. Condițiile formale impun deci anumite limite extinderii categoriei „genului comun”, categorie care ar fi foarte economică, dat fiind că ea satisface printr-un minimum de mijloace necesitatea motivării.

---

<sup>6</sup> Vezi Ecaterina Goga, în SCL XVII, 1966, 2, p. 200.

<sup>7</sup> Totuși, contrar părerii exprimate de G. Nandriș (Istituto Universitario Orientale, Napoli, „Annali”, Sezione slava, IX, 1966, p. 56), româna a moștenit din latină tipul de substantive masculine în *-a* (> *ă*): *tată*.

<sup>8</sup> În ce privește rolul formei vezi și A. Meillet, *lucr. cit.*, p. 212.

În unele limbi au o structură favorabilă apariției „genului comun” mai ales epitetele, substantive care posedă o valoare afectivă, intermediare între apelative și numele proprii; într-adevăr, în limbi ca româna, rusa etc. se constată o tendință de specializare a acestei categorii gramaticale pentru substantivele expresive.

2. În cursul discuției am folosit termenul tradițional cel mai răspândit până la ora actuală, „genul comun”. Este însă evident că la substantivele în cauză nu avem a face cu un „gen” diferit de masculinul și de femininul existente în limbile respective. Rămânând în sistemul genurilor, ar fi preferabil mai curând să folosim un termen ca „subgen<sup>9</sup> (comun)”, care ar putea pune în relief diferența de planuri (în interiorul genurilor masculin și feminin, substantivele care pot exprima și genul opus constituie o categorie distinctă, întocmai cum – dintr-un punct de vedere diferit – poate fi degajat un grup de substantive posedând trăsăturile subgenului personal)<sup>10</sup>.

Substantivele de „genul comun” sunt, într-un anumit sens, o ficțiune: ele funcționează după cele două genuri alternativ, nu concomitent, deci apar sub formă concretă când ca masculine, când ca feminine<sup>11</sup>. Termenul (s u b) g e n c o m u n este, de fapt, impropriu, căci tocmai genul nu este comun, această calitate fiind doar o caracteristică a complexului fonic prin care se exprimă două genuri opuse. Dat fiind că substantivele în discuție aparțin, în realitate, celor două genuri ale numelor de animate, termenul care ar conveni mai bine pentru aceste substantive ar fi cel de substantive ambigene (este termenul folosit, în mod nejustificat, de unii gramaticieni români pentru a desemna substantivele neutre ale limbii române, care se comportă după ambele genuri, anume ca masculine la singular și ca

---

<sup>9</sup> Utilizat adesea pentru a desemna grupări ca subgenul animat, subgenul personal.

<sup>10</sup> Un substantiv poate să fie masculin (sau feminin) și, totodată, să posedă trăsături ale subgenului personal sau animat și ale subgenului comun, întocmai cum el poate fi masculin (sau feminin), personal și epicen.

<sup>11</sup> De aceea mi se pare și mai ciudat să se considere că substantivele de „genul comun” formează o a patra clasă, alături de neutre, masculine și feminine (cum fac Iordan/Mănoiliu, *Introducere*, p. 125).

feminine la plural, distingându-se *ipso facto* de cele două genuri). Totuși, nu este necesar să înlocuim terminologia tradițională; mai curând este vorba de a preciza specificul categoriei și interpretarea ei.

Substantivele de subgenul comun pun câteva probleme care se aseamănă cu cele puse de substantivele epicene și de substantivele „confuze” („instabile”, „ambigue” sau *nomina incerta*). Cele trei categorii au fost considerate când „genuri”, când „clase morfologice” legate de categoria gramaticală a genului. În același timp, se constată uneori confuzii în ce privește încadrarea unui substantiv într-o clasă dată<sup>12</sup>. Substantivele de (sub)genul comun sunt foarte apropiate de substantivele mobile, dar din punctul de vedere al formei ele se aseamănă cu substantivele „confuze”, iar din punct de vedere semantic cu epicenele. Toate aceste clase de substantive își pot găsi locul într-o descriere a genurilor care, luând ca punct de plecare forma, precizează dacă aceeași formă aparține sau nu și unui alt gen, precum și caracterul motivat sau nemotivat al formelor de gen: în interiorul genurilor gramaticale existente într-o limbă și diferențiate în esență prin forma determinantului pot fi distinse, față de substantivele care posedă numai genul respectiv – motivat sau nemotivat – substantive care posedă și forme de un gen diferit – și acesta, motivat sau nemotivat-. Printre numele de animate, genului unic nemotivat îi aparțin, pe de o parte, substantivele epicene, care desemnează ambele sexe cu ajutorul unei forme unice de gen (în primul rând nume de animale, dar și substantive nume de persoane, ca rom. *custode*, *cunoștință*, *haimana*), și, pe de altă parte, substantive care prezintă o contradicție totală între gen și sex (rom. *o cătană*, fr. *la sentinelle* etc.). La substantivele care funcționează și după un alt gen această situație poate fi *m o t i v a t ă* semantic – este vorba aici, în ce privește animatele, de substantivele de (sub)genul comun – sau *n e m o t i v a t ă* – este cazul substantivelor care posedă variante de gen nediferențiate din punct de vedere semantic, substantive numite uneori confuze, ambigue, instabile sau *nomina incerta*, ca fr. *amour*, *automne*,

---

<sup>12</sup> În unele tratate de gramatică se întâlnesc chiar clasificări ca „epicene sau comune”, ca să nu mai vorbim de exemplele clasificate greșit. Epicenele sunt uneori numite „de genul «subcomun»” (vezi N. Minissi, în Istituto Universitario Orientale, Napoli, „Annali”, Sezione slava, IV, 1961, I, p. 29).

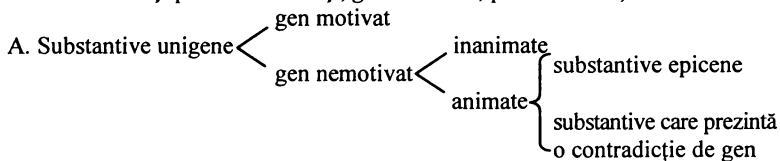
sp. *mar*, *puente*, rom. *fine* (art. *finea* și *finele*) sau *zori* (art. *zorii* și *zorile*) –. Între cele două situații în care variația de gen este motivată sau nemotivată semantic se înscrie o situație reprezentată de substantivele nume de animate care au o variantă nemotivată și alta motivată (rom. *o agă*, *un ~*, *o beizadea*, *un ~*) și de perechile de animate/neanimate ai căror membri sunt diferențiați prin gen (fr. *critique*, *trompette*, sp. *barba*, rom. *un țândărică*, *o ~*)<sup>13</sup>. De remarcat că, în timp ce formele multiple de gen diferențiate din punct de vedere semantic (deci și subgenul comun) există în același sistem lingvistic, la același vorbitor, formele nemotivate, cu caracter de variante libere, nu apar în același sistem.

De la genul unic, motivat sau nemotivat, se poate trece la comportarea după genuri diferite. Se poate ajunge astfel la substantive de (sub)genul comun fie plecând de la substantive unigene motivate, în sensul că noțiunea în cauză (de obicei o ocupație) a fost la origine proprie unui singur sex (de exemplu, rus. *судья*, sp. *abogado*), și trecând prin faza în care acest gen unic nu mai este motivat, deci prin faza de epicen, fie plecând de la substantive unigene nemotivate – atât substantive epicene, cât și substantive conținând o contradicție de gen –, care își refac cel puțin o formă motivată (de tipul: rom. *un gazdă*, *un nătăfleț*); în acest din urmă caz unul dintre cele două genuri, cel refăcut, este în întregime motivat, celălalt putând fi atât motivat, cât și nemotivat (generic), fără diferențiere formală.

Din cele arătate<sup>14</sup> rezultă că limbile cuprind, în materie de gen, situații mult mai variate decât cele incluse de obicei în clasele de

<sup>13</sup> Unii autori – de exemplu, L. Hjelmslev, *lucr. cit.*, p. 208 – încadrează și aceste substantive în genul comun. În ce mă privește, cred că este vorba doar de clase similare; cf. și V. V. Vinogradov, *lucr. cit.*, p. 73.

<sup>14</sup> Pentru a se înțelege mai bine clasificarea propusă se poate vedea schema următoare, care prezintă clasele de substantive aparținând în română genului masculin (schema este valabilă și pentru feminin și, *grosso modo*, pentru neutru):



substantive de genul comun, epicene sau confuze. În general, au fost lăsate în afara clasificărilor curente situațiile de tranziție (perechile de nume de animate și de inanimate, diversele tipuri de substantive „semimotivate”: cu o variantă motivată și alta nemotivată, cu o formă indubitabil motivată și alta posedând o motivare indistinctă).

Revenind la (sub)genul comun, care este adevăratul obiect al discuției noastre, ultima problemă de rezolvat ar fi următoarea: un astfel de substantiv, având o formă masculină și o formă feminină diferențiate după sex, reprezintă o singură unitate lexicală (un singur cuvânt) sau, dimpotrivă, două cuvinte?<sup>15</sup> După părerea mea<sup>16</sup>, asocierea unei deosebiri formale și a unei deosebiri semantice reflectă existența a două unități lexicale diferite. Substantivele de subgenul comun reprezintă deci mai curând perechi de omonime, anume omonime totale în ce privește formele lor, dar diferențiate printr-o categorie morfologică manifestată numai în determinanții lor<sup>17</sup>: în primul rând în articol<sup>18</sup> (definit sau nedefinit), care poate fi considerat o determinare mai mult sau mai puțin morfologică; în al doilea rând, în determinările sintactice de toate felurile, printre care cea mai importantă este determinarea cu ajutorul unui atribut exprimat printr-un adjectiv propriu-zis sau printr-un adjectiv pronominal<sup>19</sup>. „Determinanții” (sau substitutele) nu joacă toți același rol în ce privește posibilitatea de a marca genul unui substantiv; pentru

B. Substantive care funcționează și după un alt gen	{	forme motivate – animate = (sub)genul comun
		forme „semimotivate”
		forme nemotivate – <i>nomina incerta</i> (substantive confuze, ambigue, instabile)

{	o formă motivată/o formă nemotivată: animat/inanimat; animat/animat
{	o formă indubitabil motivată/o formă indistinctă: animat/inanimat

<sup>15</sup> Vezi A. A. Zaliznjak, în „Voprosy jazykoznanija” XIII, 1964, 4, p. 27.

<sup>16</sup> Expusă și în SCL IX, 1958, 3, p. 315 și urm. [în volumul de față p. 12–16].

<sup>17</sup> Până la un anumit punct, aceste substantive se aseamănă cu verbele ale căror sensuri sunt diferențiate cu ajutorul recțiunii (de exemplu, rom. *a împrumuta pe cineva* și *a împrumuta de la cineva*).

<sup>18</sup> Rolul articolului în organizarea genurilor a fost semnalat de A. Meillet.

<sup>19</sup> Vezi, cu privire la determinarea adjectivală, L. Hjelmslev, *lucr. cit.*, p. 204–209.

(sub)genul comun există pericolul ca forma de gen a unor pronume, adjective nume predicative etc. să se datoreze – la substantivele care conțin o contradicție între formă și sens – acordului ocazional după înțeles<sup>20</sup>, nu apariției unei noi forme de gen a substantivului, care să poată justifica includerea acestuia în (sub)genul comun.

Tipul de omonimie constituit de substantivele numite, tradițional, de (sub)genul comun apare de obicei prin simpla includere a unui nume de animat în amândouă genurile capabile să exprime sexul, procedeu care poate fi considerat drept derivare morfologică<sup>21</sup>. (Apartenența la ambele genuri poate fi originară, datând din momentul apariției în limbă a substantivului în cauză, sau unul dintre cele două genuri poate fi secundar; această distincție nu este interesantă în studiul sincron ic al limbilor.) Cu ajutorul derivării morfologice de același tip ca cea utilizată pentru (sub)genul comun se pot realiza și omonime parțiale ale căror forme pentru genurile opuse coincid la un singur număr gramatical sau la anumite cazuri: de exemplu, rom. *un, o complice*, pl. *complici* m., *complice* f. Uneori la rezultate asemănătoare cu cele ale derivării morfologice pe care am discutat-o se ajunge pe calea derivării lexicale (vezi rom. *băiețică* m. < *băiat* și f. < *băiată*) sau prin suprapunerea unui împrumut lexical cu un sens diferit (rom. *nană, babă*).

*Sur le „genre commun”, în Actes du X<sup>e</sup> Congrès International de Linguistes, Bucarest, 28 août – 2 septembre 1967, IV, București 1970, p. 409–415.*

---

<sup>20</sup> Asupra acestui fapt a atras atenția L. Hjelmslev (*lucr. cit.*, p. 209)

<sup>21</sup> Așa cum se vorbește de „derivare lexicală și derivare sintactică” (Jerzy Kuryłowicz, în „Bulletin de la Société Linguistique de Paris” XXXVII, 1936, p. 79–92).

## GENUL SUBSTANTIVELOR STRĂINE ÎNTREBUINȚATE CA ATARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Comunicarea de față se ocupă de procesul prin care un substantiv străin întrebuițat ca atare<sup>1</sup>, deci în faza în care este simțit și citat drept cuvânt aloglot (xenism, străinism; germ. *Fremdwort*, it. *forestierismo*)<sup>2</sup>, se încadrează în categoria gramaticală a genului, proprie limbii române, ca și tuturor celorlalte limbi romanice. Alături de substantive (ca engl. *story*, fr. *boutique*, germ. *Weltanschauung*, gr. *koiné*, it. *scippo*, lat. *imago*, rus. *glasnost*, sp. *patio*) sunt luate în considerație și așa-numitele locuțiuni sau sintagme substantivale (ca fr. *coup de foudre*, germ. *Drang nach Osten*, it. *dolce far niente*, lat. *axis mundi*, sp. *paso doble*), care pun aceeași problemă a conferirii unui gen românesc în momentul inserării într-un context neapozitional.

În acest proces de atribuire a unui gen gramatical funcționează, în principiu<sup>3</sup>, trei criterii: criteriul etimologic (genul din limba de origine, dacă aceasta are gen<sup>4</sup>), cel semantic (care este cel mai complex, vizând diverse aspecte: natura semnificatului, criteriu operant mai ales la numele de animate; echivalența sinonimică și influența dubletelor paronime de tipul *story/istorie*, *imago/imagine*; transferul prin elipsa termenului generic) și cel formal (terminația).

---

<sup>1</sup> Uneori cu marcarea grafică de rigoare prin caractere cursive sau prin semnele citării.

<sup>2</sup> Vezi L. Hjelmslev, *Le langage*, Paris, 1960, p. 87, apud Marius Sala, *El problema de las lenguas en contacto*, Mexico, 1988, p. 141.

<sup>3</sup> Nu iau în considerare și cazuri aberante datorate subînțelegerii contextuale (de exemplu: *Lucrarea se înscrie ca a treia în seria [...] Această „Band 3” este rezultatul [...]. ROM. LIT. XVIII, 1985, nr. 10, p. 19/1*) sau confuziei de număr (de exemplu: *un scriitor care nu mai frecventează de mult acel fantomatic „templa serena” al meditațiilor gratuite „Luceafărul” XXXI, 1988, nr. 30 (1367), p. 10/4*).

<sup>4</sup> Fie și exprimat numai indirect, prin substitutul pronominal, cum e cazul în engleză.



Câteva exemple pentru fiecare: 1) Numai prin criteriul etimologic se explică genul feminin cu care este folosit uneori substantivul *catharsis* (n. în DOOM). 2) Numai prin cel semantic, și anume prin genul echivalentului românesc *limbă*, se explică genul feminin atribuit rusismului *jazyk* – m. în limba rusă – în sintagma *acestei moldavskij jazyk* (Carlo Tagliavini *Originile limbilor neolatine*, traducere: Anca Giurescu, Mihaela Cârstea-Romașcanu, București, 1977, p. 287); tot astfel, genul feminin atribuit substantivelor englezești (*mass*) *communication* și (*mass*) *culture* în citatul *asimilarea progresivă a formelor așa-numitei „mass communication” și ale unei „mass culture”* (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, în LL 1972, 4, p. 614) se explică prin echivalarea – și paronimia – cu *comunicare*, respectiv *cultură*, după cum genul feminin cu care apare substantivul german *Ausbau* – m. în limba sa – în citatul *Autonomia este, așadar, un Abstand urmat de o Ausbau* (Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice, 2. Contribuții socioculturale*, București, 1978, p. 59) se datorează echivalentului românesc „terminare a unei construcții”. 3) Numai prin criteriul formal se explică genul neutru al anglicismului *girl* (și *cover-girl*, *script-girl*), demonstrat de formele articulate enclitic, ca dativul *cover-girl-ului* (în <sup>1</sup>DCR, s. v.), și de pluralul *girluri*. Uneori genul atribuit poate rezulta din coincidența a două criterii:

– etimologic și semantic: *captatio (benevolentiae) f., vanitas vanitatum f.; un capitulare imperial* (Al. Niculescu, *lucr. cit.*, p. 35); *o „reelaboración parcial”* (G. Mihăilă, în LL 1978, 1, p. 122); *miss f.*;

– etimologic și formal: *chewing-gum n., aide-mémoire n., patio n.*<sup>5</sup>; *un fel de bilingvism (cultural) conștient de tipul acelei bilinguită consapevole descrise de [...] Al. Niculescu, lucr. cit.*, p. 6). Pentru ponderea acestor criterii față de cel semantic mi se pare semnificativ tratamentul diferit, în același context, al unor nume de dansuri spaniole: *frumusețea violentă, orgolioasă a unei jota aragoneze, a unui zapateado andalus, a unei seguidilla* („Săptămâna” 1975, în <sup>1</sup>DCR, s. v. *jota*);

---

<sup>5</sup> De fapt, etimologic e numai nonfeminin, în franceză și, respectiv, spaniolă genul fiind masculin. Asimilarea masculinelor nume de inanimate cu neutrul este aici o simplificare de natură metodologică.

– semantic și formal: *chartreuse* n. (DOOM; cf. *lichior*); *karma* și *yoga* f. (cf. *lege*, *fatalitate*, respectiv *doctrină*, *filozofie*) sau chiar din coincidența tuturor celor trei criterii: *curriculum (vitae*; acum și ~ *școlar*) n., *cow-boy* m., *show* n.

Toate aceste criterii constituie repere mai puțin ferme decât s-ar crede, întrucât fiecare dintre ele are anumite limite sau contradicții interne, și această situație se reflectă în existența unor variante de gen pentru unul și același substantiv. Criteriul etimologic se complică în cazul cuvintelor cu etimologie multiplă care au gen diferit în limbile sursă (*yoga* m. în franceză, dar f. în italiană) sau al cuvintelor cu gen dublu în aceeași limbă sursă (*synopsis* n. < fr. *synopsis* f. și m.). Criteriul semantic este, poate, cel mai nesigur, pentru că atât sinonimele, cât și termenii generici subînțelesi pot fi de genuri diferite: cele două genuri (f. și n. chiar în DOOM) ale lui *koine* în română se pot explica semantic prin echivalența cu *limbă*, respectiv *idiom* (eventual *dialect*, *limbaj*). Criteriul formal este limitat de împrejurarea că unele finale nu sunt specifice unui anumit gen (în primul rând *-e*, dar și *-a* sau *-i* vocalic)<sup>6</sup>. Variantele de gen ale unuia și aceluiași substantiv iau naștere mai ales prin orientarea după criterii diferite, deci din concurența acestora. De exemplu:

*axis mundi*: *un* ~ (ROM. LIT. XXII, 1989, nr. 24, p. 14/4; cf. genul masculin din latină și finala consonantică, dar și rom. *ax*) și *o* ~ (*ibidem* – autori diferiți –, p. 12/2; cf. rom. *axă*, *osie*);

*baby-talk*: *un* ~ n. (*acest* ~; cf. genul din engleză și finala consonantică, dar și rom. *idiom*, *limbaj*, *fel de a vorbi*) și *o* ~ (*această* ~; cf. rom. *vorbi*, *limbă*);

*café frappé*: *un* ~ n. (cf. genul masculin din franceză și finala *-é*) și *o* ~ (DEX-S, scris *café frappée*; cf. rom. *cafea*);

*coup de foudre*: *un* ~ „Săptămâna” 1986, nr. 47 (832), p. 6/2; „Opinia studentească” XVII, 1990, nr. 50, p. 4/4; cf. genul masculin al fr. *coup* și finala consonantică a locuțiunii) și *o* ~ („Sportul” 1.II.1970,

---

<sup>6</sup> Vezi Avram, <sup>1</sup>GPT, p. 33–34.

p. 1/2; cf. rom. *lovitură de trăsnet, impresie puternică, dragoste la prima vedere*)!<sup>7</sup>;

*dolce farniente*: *un* ~ (<sup>3</sup>DN; cf. it. *il dolce far niente*) și *o* ~ („Expres magazin” III, 1992, nr. 12 (86), p. 2/5; cf. rom. *lene, trândăvie, inactivitate plăcută*);

*koine*: *un* ~ (<sup>3</sup>DN; *unui* „*koine interbalcanic*” Eugen Munteanu, în ALIL XXXI, 1986–1987, p. 438; cf. finala *-é* și rom. *idiom*) și *o* ~ (DEX-S; Emil Petrovici, în LR IX, 1960, 5, p. 61, 66, 78; Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 56, 57; cf. genul feminin din greacă și franceză, precum și rom. *limbă*), în DOOM s. f./s. n.;

*glasnost(i)*: *un* ~ n. (*faimosului glasnost* ROM. LIB. XLIX, 1991, nr. 14467 (433), p. 4/2; cf. finala consonantică) și *o* ~ (cf. genul feminin din rusă și rom. *transparentă*);

*laudatio*: *o* ~ (cf. genul feminin din latină și rom. *laudă, cuvântare, elogiere*) și *un* ~ ! (*unui laudatio* ~ în traducerea discursului rostit de H. R. Jauss, la decernarea titlului de Doctor Honoris Causa al Universității din Iași; cf. rom. *discurs, elogi*);

*mea culpa*: *o* ~ (cf. genul feminin din latină, mai puțin finala *-a* și rom. *recunoaștere a greșelii, culpă*) și *un* ~ (*un prompt și pălmuitor – pentru ei – mea culpa* L. Kalustian, *Conspirație sub cer deschis*, București, 1976, p. 229; cf. genul masculin din franceză și rom. *act, gest*);

*petitio principii*: *o* ~ (T. Maiorescu, *Logica*, București, 1898, p. 144; cf. genul feminin din latină și rom. *petiție*) și *un* (*consecințele acestui petitio principii* I. Coteanu, în SCL XXV, 1974, 3, p. 315; cf. genul masculin din franceză și rom. *raționament*);

*story*: *un* ~ (<sup>3</sup>DN n.; *un alt* ~ SC. 1977, în <sup>1</sup>DCR; *unui story* „*șmecheresc*” ROM. LIT. XX. 1987, nr. 10, p. 23/1; cf. genul din engleză) și *o* ~ (*nu o story fabricată, ci reală* „Săptămâna” 1974, în <sup>1</sup>DCR, s. v. *bluesman*; *o* „*love story*” „*Luceafărul*”, XXXI, 1988, nr. 10 (1347), p. 2/1; cf. genul rom. *istorie, poveste, povestire*);

---

<sup>7</sup> Al. Graur, *Capcanele limbii române*, București, 1976, p. 16, explică astfel genul feminin din acest citat: „autorul s-a luat probabil după genul cuvântului *foudre* «trăsnet», feminin, dar în cazul acesta genul îl dictează *coup* «lovitură», care e masculin; de fapt în românește ar fi trebuit folosit neutrul”.

*Weltanschauung*: un ~ ! (*un Weltanschauung mitic* ROM. LIT. XX, 1987, nr. 3, p. 22/1; cf. finala consonantică și rom. *mod de a privi lumea și viața*) și o ~ (*adevărata Weltanschauung* ROM. LIT. XX, 1987, nr. 6, p. 15/2; cf. genul feminin din germană și rom. *concepție, viziune*).

Până acum, în mod deliberat, am prezentat și ilustrat existența variantelor de gen ale substantivelor aloglote exclusiv cu situații în care el rezultă din articolul nehotărât sau din alte determinante antepuse (adjectiv pronominal – mai ales demonstrativ sau nehotărât –; adjectiv calificativ cu articolul enclitic; numeral ordinal). Limitată la aceste situații, descrierea faptelor din română poate crea impresia falsă a identității cu ceea ce se constată în toate celelalte limbi romanice, unde întâlnim, în diferite grade, același fenomen al variantelor de gen datorate concurenței unor criterii<sup>8</sup>.

Particularitatea limbii române în această privință rezultă numai dacă luăm în considerare și situațiile în care substantivele aloglote sunt prevăzute cu articolul hotărât, care – după cum se știe – este enclitic (postpus și aglutinat). Articolul hotărât enclitic blochează soluțiile în care un gen gramatical dat – motivat din punct de vedere etimologic sau/și semantic – este incompatibil cu terminația substantivului, deci impune aplicarea criteriului formal. Aceasta face ca între substantivul nearticulat, articulat hotărât indirect (prin determinantul antepus) sau însoțit de articol nehotărât (proclitic), pe de o parte, și același substantiv articulat hotărât (enclitic), pe de altă parte, să apară deosebiri în ce privește posibilitățile de optare pentru un anumit gen (și variantele corespunzătoare). De exemplu, se spune atât *un, unui* (sau *acest, acestui, alt, altui, propriul, propriului*) *Weltanschauung*, cât și *o, unei* (sau *această, acestei, altă, altei, propria, propriei*) *Weltanschauung*, dar numai *Weltanschauungul* și *Weltanschauungului* (nu *\*Weltanschauunga*); tot astfel: *un* și *o baby-talk*, dar numai *baby-talk-ul* (nu *\*baby-talk-a*); *un* și *o café frappé*, dar numai *café frappé-ul* (nu *\*café frappé-a*); *un* și *o glasnost(i)*, dar

---

<sup>8</sup> Vezi, pentru franceză: Pierre Guiraud, *Les mots étrangers*, Paris, 1965, p. 113 (*un* sau *une interview?*); Joseph Hanse, *Nouveau dictionnaire des difficultés du français moderne*, ediția a doua, Paris/Louvain-la-Neuve, 1987, tiraj nou 1989, p. 460 (nume de publicații și de partide englezești și germane).

numai *glasnostiul* (nu \**glasnostia*); *un* și *o story*, dar numai *story-ul* (nu \**story-a*) etc. Una dintre cele două variante de gen existente la forma nearticulată datorită acțiunii unor criterii diferite, în speță varianta feminină<sup>9</sup>, este deci defectivă de articularea hotărâtă (sau nearticulabilă)<sup>10</sup>.

Este posibil, de altfel, și ca unele substantive aloglote și în special locuțiunile substantivale de acest tip să nu permită nici un fel de articulare hotărâtă și să funcționeze cu această valoare în forma nearticulată. Contextele specifice sunt constituite din definiții; iată un asemenea context pentru îmbinarea terminologică latinească, folosită în logică, *conversio simplex*: *D. e. conversio simplex din judecata [...] este [...] T. Maiorescu, Logica, p. 57. Există însă și alte situații: substantivele feminine lady sau miss pot fi însoțite de articolul nehotărât (o lady, o miss), dar nu suportă articolul hotărât, fiind utilizate, la nevoie, în forma nearticulată: A sosit lady X. Neutralizarea opoziției de articulare nu are însă implicații asupra genului.*

La substantivele nume de animate concurența dintre criteriul semantic și cel formal poate duce la situații mai bizare, în care forma nearticulată este de un (singur) gen, iar cea articulată de altul: de exemplu, *o cover-girl*, f. după sens<sup>11</sup>, dar *cover-girl-ul*, n. după formă (vezi *covergirl-ului* în <sup>1</sup>DCR, s. v., unde cuvântul e dat totuși drept „s. f.”), deși genul neutru este aberant din punct de vedere logic.

Investirea substantivelor aloglote cu un gen funcțional se dovedește așadar a fi un fenomen mai complex în română decât în celelalte limbi romanice în primul rând datorită faptului că din encliza articolului său hotărât decurge o pondere mai mare a criteriului formal. Aceasta explică multe deosebiri dintre română și franceză în ce privește genul unor substantive străine comune ambelor limbi: anglicisme ca *party* și compusele lui, *garden* ~, *punk* ~, *surprise* ~ (f. în franceză, n. în română), germanisme ca *Gestapo* (f. în franceză, n. în română) și *Weltanschauung* (f. în franceză, dar f. și mai ales n. în

---

<sup>9</sup> Unicul exemplu de substantiv cu articol hotărât feminin pe care l-am găsit este suspect: *softwarea*, în <sup>1</sup>DCR, s. v. *software*,

<sup>10</sup> Cf. Avram, <sup>1</sup>GPT, p. 52; în aceasta decisiv este criteriul formal.

<sup>11</sup> Vezi *ibidem*, p. 34.

română), grecisme, precum *catharsis* (f. în franceză, în mod curent n. în română), indianisme ca *yoga* și *karma* (m. în franceză, f. în română), latinisme ca *mea culpa* (m. în franceză, de obicei f. în română).

Alte particularități ale românei în problema discutată decurg din existența genului neutru, care este atribuit multor substantive masculine în alte limbi (romanice și neromanice) și, cum s-a văzut din exemplul anglicismului *girl* – cu compusele sale –, chiar și unor substantive originare și logic feminine.

Din diferite motive, care țin de insuficiența atestărilor în contexte concludente sub aspect gramatical, dicționarele românești evită uneori precizarea genului la substantivele nefamiliare lexicografilor. În mod special, substantivele din categoria celor de care m-am ocupat aici au avut parte de acest tratament când au fost înregistrate în lucrări recente ca <sup>3</sup>DN, <sup>1</sup>DEX și DEX-S, <sup>1</sup>DCR, purtând simpla mențiune *s.*, respectiv *loc. s.*, sau *sint. s.* Absența unei indicații asupra genului trebuie decodată ca însemnând „cu genul necunoscut”. După părerea mea, se abuzează de acest procedeu comod, căci, de cele mai multe ori, incertitudinea nu planează asupra tuturor celor trei genuri, ci numai asupra distincției dintre masculin și neutru în absența atestării pluralului. E clar însă măcar faptul că substantivele atestate în formele articulate *-ul*<sup>12</sup>, *-ului*<sup>13</sup> sau însoțite de articolul nehotărât *un*<sup>14</sup>, de determinante ca *așa-numitul*<sup>15</sup>, *marele*<sup>16</sup>, *al doilea*<sup>17</sup> nu pot fi feminine, încât mai corect ar fi să fie prezentate drept (*s.*) *m. sau n.* Cât pentru cele atestate la singular cu articole și alte determinante feminine, neindicarea genului nu mai constituie un exces de prudență, ci o

---

<sup>12</sup> Vezi în <sup>1</sup>DCR cuvintele *dudain, fair-play, lock-out, minirok, pop-art, scanner, science-fiction, star-sistem.*

<sup>13</sup> Vezi, *ibidem*, cuvintele *catharsis, pop, pop-corn, science-fiction, show-business, slapstick, standing.*

<sup>14</sup> *Ibidem: drive-in, block-out, punk-party, punk-rock, puzzle, reprint, respiro, sloop, staff.*

<sup>15</sup> *Ibidem: slot, quipre, subat, wind-surfing.*

<sup>16</sup> *Ibidem: șlem.*

<sup>17</sup> *Ibidem: volet.*

inadvertență (vezi în <sup>1</sup>DCR, s. v. *schippo* –sic – s., citatul cu *așanumita schippo*; cf. și s. v. *tutu*, s. n. – ca și în <sup>1</sup>DEX și <sup>3</sup>DN –, citatul cu *celebra tutu*). La fel de nejustificată este neprecizarea genului la substantive înregistrate cu un plural în *-uri* opus singularului terminat în consoană<sup>18</sup>.

Din discuția de până acum a rezultat că genul preferat pentru substantivele aloglote folosite în context românesc este neutru, cu desinența de plural *-uri*. Ponderea acestui gen nu surprinde, desigur, la numele inanimate<sup>19</sup>, deși chiar la ele vine în contradicție cu tendința de trecere la masculin a unor substantive mai vechi din terminologia tehnică<sup>20</sup>; extinderea neutruului la nume de animate, mai exact de persoane feminine (*girl* și compusele), demonstrează în ce măsură el este considerat genul cel mai adecvat (comod?) pentru substantivele aloglote. Datorită criteriului formal, genul neutru este atribuit nu numai unor substantive etimologic masculine, ci și unora etimologic feminine; de exemplu: germanismele *Bildung* (*Bildung-ul* „Literatur” II, 1992, nr. 11 (44), p. 8/2) și *Endlösung* (*un Endlösung* „Săptămâna” 1991, nr. 10, p. 4/5)<sup>21</sup> sau franțuzismele *banlieue* (*un banlieue*<sup>22</sup> – sic – „22” II, 1991, nr. 21 (71), p. 16/2) și *cité* (*așanumitul* „*Cité fleurie*” SC. 1976, în <sup>1</sup>DCR, s. v. *squatter*).

---

<sup>18</sup> Vezi în <sup>1</sup>DCR cuvinte ca *passing-shot*, *shop* și *work-shop*, *skylab*, *staff*.

<sup>19</sup> Cf. situația împrumuturilor asimilate, discutată de Graur, TA, p. 83, 85, 94; Adela-Mira Tănase, *Genul substantivelor de origine franceză în limba română*, în „Analele Universității din Timișoara”, seria Științe filologice VI, 1968, p. 177–186; Sanda Reinheimer-Rîpeanu, *Genul substantivelor împrumutate de română din franceză*, în LR XXXVI, 1987, 1, p. 46–55; Florica Băncilă, Dumitru Chițoran, *Remarks on the morphological adaptation of English loan-words in Romanian*, în „Analele Universității din București”. Filologie XXV, 1976, p. 35–44; Maria Bota, *Observații asupra morfologiei neologismelor de origine engleză în limba română literară*, în LL 1978, 1, p. 34–38.

<sup>20</sup> Vezi Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 61, nota 16; Graur, TA, p. 93–94.

<sup>21</sup> Cf. și „o prezentare în genul *Einführung-ului* lui Meyer-Lübke” Ovid Densusianu, *Opere*, I. *Lingvistică*, ediție îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb, București, 1968, p. 383 (text din 1934).

<sup>22</sup> La acest cuvânt a putut interveni și raportarea greșită la genul lui *lieu*, după cum arată scrierea fără *-e*.

Fenomenele constatate la substantivele străine prezintă multe similitudini cu comportamentul altor tipuri de substantive: diverse tipuri de compuse și în special cele compuse din abrevieri (cf. *I.T.B.* n. vs. *I.R.T.A.* f.; *U.R.S.S.* f. și n.: *fosta* sau *fostul U.R.S.S.*, dar numai *U.R.S.S.-ului*), nume proprii de echipe, vapoare, mărci (cf. *o Toyota/Lancia/Skoda* vs. *un Nissan/Ford/Volvo*; situații extreme: *același „Venus”* (echipa de fotbal) L. Kalustian, *lucr. cit.*, p. 386, și *regizor al „Sahiei”* „Cinema” VIII, 1970, nr. 6 (90), p. 45/1)<sup>23</sup>.

Deși problema studiată aici pare minoră, dat fiind caracterul periferic al unităților lexicale la care se referă, ea are atât o importanță practică, legată de rezolvarea unor ezitări contemporane, relativ frecvente în anumite stiluri, cât și una de altă natură, vizând istoria limbii. Observarea soluțiilor diferite la care se apelează în sincronie, sesizarea motivației lor și a restricțiilor cunoscute de unele dintre ele contribuie la înțelegerea și explicarea mecanismului de adaptare a împrumuturilor în diacronie<sup>24</sup>, fenomen căruia lingviștii ieșeni<sup>25</sup> i-au dat o deosebită atenție.

Desigur, problema aleasă drept obiect al comunicării de față ar putea fi urmărită ea însăși din punct de vedere istoric pentru a se releva eventuale preferințe diferite acordate unui criteriu în anumite perioade. Cel mai supus variației mi se pare criteriul etimologic, care

---

<sup>23</sup> Pentru situația din limba franceză în privința problemelor de gen la unele dintre aceste clase de substantive vezi Maurice Grevisse, *Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*, neuvième édition revue, Gembloux (Belgia)/Paris, 1969, p. 208–210.

<sup>24</sup> Pentru legătura dintre studiile sincronice și cele diacronice vezi Eugenio Coseriu, *Sincronia, diacronia e historia. El problema del cambio lingüístico*, Montevideo, 1958.

<sup>25</sup> G. Ivănescu și L. Leonte, *Fonetica și morfologia neologismelor române de origine latină și romanică*, în „Studii și cercetări științifice” (Iași). Filologie VII, 1956, 2, p. 1–20; N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, și *Le problème de l'étymologie des néologismes du roumain*, în RRL X, 1965, 1–3, p. 53–59; Despina Ursu, *Încadrarea morfologică a substantivelor neologice în limba română din perioada 1760–1860*, în ALIL XVI, 1965, p. 113–120; G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980.



este dependent de cunoștințele vorbitorului român asupra limbii-sursă; desosebiri pot exista nu numai între indivizi sau/și grupuri sociale, ci și între perioade din istoria limbii caracterizate statistic de cunoașterea mai bună a unor limbi străine (latina, greaca, franceza) de către oamenii de cultură. Chiar folosirea în sine a substantivelor străine în context românesc, dar mai ales preferința pentru atribuirea unui gen după criteriul etimologic, de câte ori acest lucru nu este imposibil, sunt manifestări tipice ale bilingvismului persoanelor cultivate, de care s-a ocupat sărbătoritul nostru<sup>26</sup>.

*Omul și limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu* (= AUI XXXVII–XXXVIII, 1991–1992), p. 171–177.

---

<sup>26</sup> E. Coseriu, *Sprachliche Interferenz bei Hochgebildeten*, în *Sprachliche Interferenz. Festschrift für Werner Betz zum 65. Geburtstag*, Tübingen, 1977, p. 77–100.

## MOȚIUNEA LA SUBSTANTIVE NEUTRE NUME DE ANIMATE

1. Genul neutru este caracterizat de obicei drept genul numelor de inanimate, deși această caracteristică nu este exclusivă nici în sensul cuprinderii tuturor numelor de inanimate (vezi, de exemplu, masculinele *ban, ciorap, dinte, par, sac* și femininele *casă, gheață, muncă, rochie, stradă*), nici în cel al limitării stricte la ele. Ca excepții constând în substantive neutre nume de animate s-au semnalat regionalismele învechite *birău* „primar” (cu o variantă de plural *birai*), *feștig* „boiangiu” (pl. *feștiguri*), *pec* „brutar” (cu o variantă de plural *pecuri*) și *tist* „ofițer” (pl. *tisturi*), învechitele *cadiascher* „mare demnitar turc” și *regeal* „idem”, generalele *animal, clan, dobitoc, macrou, neam, norod, planton, popor, star, trib*, precum și adjectivele substantivizate *carnivor, mamifer, rozător, vertebrat* etc. (unele dintre cele din urmă cu variante feminine: *rozătoare, vertebrată*)<sup>1</sup>. Excepțiile din categoria numelor de animale (afară de *macrou*) au fost explicate prin sensul lor generic<sup>2</sup>, la care nu este relevantă distincția de sex (cf. femininele *fiară, jivină, lighioană, viețuitoare, vită*), iar cele de tipul *popor, trib* prin sensul lor colectiv; acceptarea acestor explicații reduce lista excepțiilor autentice la cele câteva regionalisme și arhaisme, negliabile, și la relativ importante neologisme *macrou* (explicat prin faptul că a fost cunoscut mai întâi ca denumire a unui produs alimentar<sup>3</sup>), *planton* și *star* din limba literară actuală. Când devine necesară precizarea sexului la anumiți indivizi reprezentanți ai

---

<sup>1</sup> Multe dintre acestea sunt menționate de Graur, TA, p. 90 (care citează și variante învechite de genul neutru ale unor substantive astăzi numai masculine: pluralele *cecale*, „șacali”, *leoparduri*), și de Paula Diaconescu, *Structură*, p. 95 (care citează și neutre doar parțial nume de animate, în unul dintre sensurile lor: *manechin*)

<sup>2</sup> Vezi Al. Graur, *Genul neutru în românește*, în LR III, 1954, 1, p. 42; cf. A. Graur, *Sur le genre neutre en roumain*, în BL V, 1937, p. 9.

<sup>3</sup> Vezi A. Graur, în BL V, *loc. cit.*

unor clase de animale se pot concepe perechi moționale cu teremeni de genul masculin și, respectiv, feminin: de exemplu, *un erbivor* (pl. *erbivori*) și *o erbivoră*. Este interesantă situația lui *dobitoc*, care este de genul neutru numai în sensul propriu „animal”, dar în sensul figurat, ca epitet pentru oameni, are forme de masculin și de feminin: *dobitoc* – pl. *dobitoci*, *dobitoacă* – pl. *dobitoace*.

2. Articolul de față se ocupă de câteva substantive neutre nume de animate care posedă trăsătura [+uman] și care se află într-o situație specială din punct de vedere morfologic, cu unele consecințe semantice. În afară de *star* și de *manechin*, acestea nu au fost atrase până acum în discuția despre substantivele neutre nume de animate.

Substantivul neologic *personaj* s. n. (pl. *personaje*) se referă la ființe de ambele sexe, ca și substantivul *persoană* s. f. Pentru a desemna însă un personaj feminin detestabil ziaristul Cristian Tudor Popescu a recurs, oral (într-o emisiune de televiziune) și în scris, la creația *personajă*, exploatând și valoarea peiorativă a femininului la unele formații ad-hoc<sup>4</sup>. Faptul acesta permite concluzia că s-a creat o pereche moțională *personaj* s. n. (cu sensul referitor la bărbați) – *personajă* s. f. Pentru interpretarea pluralului *personaje* ca referitor la ființe de sex femeiesc, într-o împrejurare dată, iată următorul exemplu, datorat altui ziarist: [...] *ca să nu pățim ca personajele canine [...] ale unei alte anecdote, care, aflând una despre cealaltă că nu locuiesc nicăieri, se bucurau că sunt vecine* „Deci” I, 2002, nr. 1, p. 16/6.

Anglicismul *star* s. n. (pl. *staruri*) denumește un „artist sau sportiv de succes”, fără distincție de sex, ca și sinonimul său feminin *vedetă*. Pentru indicarea unui referent de sex femeiesc unii vorbitori folosesc cuvântul ca feminin, limitat însă la singularul nearticulat însoțit de determinanți (inclusiv de articolul nehotărât): *această (acestei) star, o (unei) star*<sup>5</sup>. Moțiunea substantivului de bază *star* se aplică, bineînțeles, și la formațiile înrudite *megastar* și *superstar*.

---

<sup>4</sup> Vezi J. Byck, *Le féminin péjoratif*, în BL I, 1933, p. 108–110.

<sup>5</sup> Pentru acest tip de flexiune defectivă vezi Mioara Avram, *Genul substantivelor străine întrebuițate ca atare*, în *Omul și limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu* (= AUI XXXVII–XXXVIII, 1991–1992), p. 173–174 [în volumul de față p. 92–93], și Avram, <sup>3</sup>GPT, p. 51, 73.

Exact în aceeași situație cu *star*, în ce privește limitarea la singularul nearticulat a corespondentului feminin nou creat, se găsesc anglicismele mai recente *sex-simbol* s. n. „persoană care are trăsăturile fizice considerate ideale pentru un sex” și *top-model* s. n. „persoană care exercită profesiunea de manechin de lux”; ultimul apare ca feminin în exemple ca *divorțat de frumoasa top-model* ROM. LIB. 1995, nr. 1696, p. 14/1<sup>6</sup>. Spre deosebire de ce s-a întâmplat în familia lui *star*, de la substantivul de bază, neologismul mai vechi *model* s. n., nu s-a creat (încă?) un corespondent feminin, ca de la compusul *top-model*.

Anglicismul, de asemenea recent, *vip* s. n. – la origine un acronim neanalizabil în română – denumește, tot fără deosebire de sex, o „persoană foarte importantă în societate”. Simțind nevoia să indice sexul persoanei vizate, unii vorbitori, inclusiv ziariști, folosesc un feminin *vipă* (de exemplu: [...] *aflându-se că vedeta are o oareșicare atracție pentru desen, chiar dacă în fază infantilă, cuiva i-a venit ideea de a-i organiza VIP-ei o expoziție de pictură*. ROM. LIB. 1997, nr. 2275, p. 22), după care s-a creat și un plural masculin: *vipi* (articulat *vipii*), deci perechea moțională normală *vip* s. m., pl. *vipi* – *vipă* s. f., pl. *vipe*; la aceasta este de presupus că a contribuit și paronimia cu perechea moțională *tip* s. m. – *tipă* s. f. (față de genericul *tip* s. n. – pl. *tipuri*, referitor, în funcție de context, fie la animate, fie la inanimate; cf. *memburu* s. n. – pl. *membre*, de la care, pentru denumirea unor ființe, s-a creat perechea *memburu* s. m., pl. *membri* – *membră* s. f., pl. *membre*).

La substantivele neutre menționate, care sunt totdeauna nume de animate, pot fi adăugate două substantive neologice care denumesc animate numai în câte unul dintre sensurile lor: *cadru* s. n. „persoană din efectivul unei întreprinderi sau instituții, membru al unei organizații”, frecvent în câteva îmbinări consacrate, ca, de exemplu, *cadru didactic*, *cadre de conducere*, *cadru de nădejde*, și *manechin* s. n., „persoană angajată pentru a îmbrăca diverse creații vestimentare și a le prezenta public”.

Pentru indicarea unui referent de sex femeiesc în limbajul familiar se folosește în glumă femininul *cadră* (*cadră de nădejde*); la

---

<sup>6</sup> Vezi Avram, *Anglicismele*, p. 17.

aceasta a contribuit, desigur, existența substantivului *cadră* s. f. „femeie frumoasă”.

La fel s-au petrecut lucrurile cu substantivul *manechin* s. n., căruia i s-a creat corespondentul feminin *manechină*; de exemplu: *Unei manechine i se cere să fie naturală, să se simtă în largul ei pe scenă.* „Curentul” III, 1999, nr. 28, p. 24/5. Nu este exclus să se ajungă și la masculinul *manechin*, pl. \**manechini*.

3. Moțiunea este unanim definită drept „formarea de substantive feminine de la masculine și de substantive masculine de la feminine”, în concordanță cu genul natural (= apartenența la un anumit sex)<sup>7</sup>. După cum arată perechile *personaj* s. n. – *personajă* s. f. (cu pluralul identic *personaje*), *un star* s. n. – *o star* s. f. (cu pluralul identic *staruri*), *un sex-simbol* s. n. – *o sex-simbol* s. f. (cu pluralul identic *sex-simboluri*), *un top-model* s. n. – *o top-model* (cu pluralul identic *top-modele*), *vip* s. n. (pl. *vipuri*) – *vipă* s. f. (pl. *vipe*), *cadru* s. n. – *cadră* s. f. (cu pluralul identic *cadre*), *manechin* s. n. – *manechină* s. f. (cu pluralul identic *manechine*), sfera moțiunii s-a extins – într-o măsură diferită de la un cuvânt la altul (cu sau fără afix, în ultimul caz cu limitare la singularul nearticulat și cu marcarea prin determinanți), deocamdată timid în ce privește numărul de atestări și neadmis în normă – la substantive neutre nume de animate, care intră astfel în opoziție cu corespondente feminine. Moțiunea ocazională se întâlnește și la substantive epicene nume de animale, de genul masculin sau feminin, precum și la alte substantive cu sens generic de aceleași genuri (vezi, de exemplu, *elefant* s. m. – *elefantiță* s. f., *pește* s. m. – *peștoaică* s. f., *ministru* s. m. – *ministră* sau *ministreasă* s. f.; *mierlă* s. f. – *mierloi* s. m., *rândunică* s. f. – *rândunel* s. m.), dar la cele șapte perechi moțiionale discutate în acest articol fenomenul prezintă un interes aparte, dat fiind că termenii de bază sunt substantive, nume de animate, de genul n e u t r u, despre care s-a afirmat în mod expres că nu ar apărea „în cupluri de opoziții paradigmatică cu masculinul sau cu femininul, pentru a marca exclusiv opoziția dintre sexe”<sup>8</sup>; alături de sensul inițial generic, substantivele neutre în discuție capătă un sens secundar

<sup>7</sup> Vezi, de exemplu, <sup>2</sup>GLR I, p. 62.

<sup>8</sup> Diaconescu, *Structură*, p. 96.

restrâns la un referent masculin, în opoziție cu femininul marcat. Crearea unor corespondente feminine este favorizată de caracteristica formală a neutrilor românesc de a fi identic cu masculinul la singular.

Existența moțiunii și a sensului restrâns la un referent de sex bărbătesc conferă numelor de animate de care m-am ocupat statutul de excepții incontestabile în cadrul genului specializat pentru inanimate. De remarcat că toate substantivele discutate în § 2 sunt neologisme, ceea ce înseamnă că avem a face cu o inovație a limbii contemporane.

4. Crearea, fie și redusă la singularul nearticulat, a substantivelor feminine de tipul (*o star*, (*frumoasa*) *model*, identice în forma lor proprie cu corespondentele neutre de bază, de care le deosebesc doar determinanții, afectează nu numai definiția moțiunii (vezi § 3) – consecință și a existenței femininelor marcate prin afixe (de tipul *vipă*) –, ci și, în mod exclusiv, definiția (sub)genului comun<sup>9</sup>, prin implicarea substantivelor neutre în amândouă aceste concepte legate de categoria gramaticală a genului. Pe de altă parte, substantivele feminine de tipul menționat impun completarea descrierii moțiunii cu un nou procedeu de realizare: infirmând descrierea curentă, care ia în considerație doar derivarea progresivă (prin adăugarea unor afixe)<sup>10</sup> – procedeu cel mai frecvent –, eventual și derivarea regresivă (prin suprimarea unor afixe)<sup>11</sup>, formarea substantivelor feminine de acest tip ilustrează folosirea conversiunii, într-o posibilă accepție mai largă a termenului<sup>12</sup>.

LR LII, 2003, 1–3, p. 9–13.

---

<sup>9</sup> Vezi Mioara Avram, *Genul «comun» în limba română*, în SCL XVIII, 1967, 5, p. 479–489 [în volumul de față p. 64–79], *Sur le «genre commun»*, în *Actes du X<sup>e</sup> Congrès International des Linguistes. Bucarest, 28 août – 2 septembre 1967*, IV, București, 1970, p. 409–415 [versiune românească în volumul de față p. 80–87], și Avram, <sup>3</sup>GPT, p. 53–54.

<sup>10</sup> <sup>2</sup>GLR I, *loc. cit.*

<sup>11</sup> Pentru care vezi Th. Hristea, *Moțiunea regresivă în limba română*, în *Omagiu Rosetti*, p. 385–388.

<sup>12</sup> Cu privire la alte accepții largi ale acestui termen, extins de la trecerile între părți de vorbire la trecerile între clase lexico-gramaticale mai mici (substantive proprii și comune, specii de pronume) vezi Mioara Avram, *La sphère de la conversion et quelques interférences avec d'autres procédés de formation des mots*, în *Proceedings of the Fourteenth International Congress of Linguists. Berlin/GDR, August 10–August 15, 1987*, I, Berlin, 1991, p. 656.

# DESINENȚE PENTRU CUVINTE STRĂINE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

În cartea sa *Nume de locuri*<sup>1</sup>, Al. Graur s-a ocupat de adaptarea unor nume străine de populații adoptate în românește sub forma pluralului francez sau spaniol (*eschimos* < *eskimo*, *zulus* < *zulu*), semnalând două aspecte ale acestui fenomen: **a**) formarea de la singular ca *eschimos*, *incas*, *papuas*, *zulus* a unui nou plural *eschimoși*, *incași*, *papuași*, *zuluși* și **b**) formarea de la pluralul în *-și* a unui nou singular (masculin) în *-ș*: *incaș*, *papuaș*, „desigur sub influența sufixului românesc *-aș*”.

Problema nu se pune, firește, numai pentru numele de populații; Al. Graur însuși trimite pentru faptele de sub **a** la *pampas* < *pampa* cu noul plural *pampasuri*, precum și la forma *cortesuri* (vezi singularul *cortes*<sup>2</sup> în <sup>2</sup>DN). De asemenea ea nu privește numai împrumuturile sub forma de plural franceză sau spaniolă, situația fiind aceeași pentru împrumuturi din engleză de felul lui *comics*: *comicsuri* sau din germană (vezi un exemplu ca *Stukas-uri*).

Contribuția de față își propune să schițeze tabloul complex al tipurilor de flexiune (nearticulată) aplicată împrumuturilor substantive masculine cu pluralul în *-s* în limba de origine, pentru a demonstra faptul că în procesul de adaptare morfologică a acestor cuvinte s-a ajuns la constituirea unor desinențe proprii de plural.

1. Un prim tip este constituit de împrumuturile recente care păstrează flexiunea originară, având la singular (cu finala vocalică sau

---

<sup>1</sup> București, 1972, p. 156.

<sup>2</sup> Cu accentul notat *cortés*, desigur după modelul lui *notes*, pentru care accentuarea *notés* e recomandată de *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a III-a, București, 1971 (vezi însă în DLRC și DM *nótes*, iar în DLR ambele accentuări sub forma titlu *nótes*).

consonantică) desinența zero, iar la plural *-(e)s*: *bit* – pl. *bits*; *hippy* pl. *hippies*. Acest tip rămâne în afara sistemului românesc de flexiune, reprezentând faza în care cuvintele respective nu sunt adaptate la limba română<sup>3</sup>. El nu se întâlnește însă ca atare decât la formele nearticulate: *acești* – sau *mulți, niște* – *hippies* (vezi și *eventualilor hippies* în CONT. din 20.XI.1970, p. 4<sup>4</sup>), folosirea articolului impunând apariția desinenței românești de plural; vezi un exemplu ca *civilizado* cu pluralul nearticulat *civilizados* și articulat *civilizados-ii* (traducerea cărții lui Adrian Cowell, *Inima pădurii*, București, 1968, p. 13, 11, 221), cf. *hippies-ii* la Hortensia Pârlog, *art. cit.*, p. 56, a căror neintegrare propriu-zisă în limba română e marcată prin separarea grafică a semnelor gramaticale românești.

Pentru unele împrumuturi încadrarea în tipul românesc de formare a pluralului masculin nu prezintă nici un fel de dificultate: vezi exemple ca *manageri, sprinteri*, mai recent *beatnici* sau *fani*. Pentru altele însă, în special pentru cele cu finală vocalică, adaptarea morfologică este mult mai dificilă.

2. Un mijloc simplist de adaptare este tratarea lor ca substantive invariabile prin generalizarea fie a formei de singular, fie a celei de plural. Mai răspândite și pătrunse în normă sunt cazurile de generalizare, ca formă unică pentru ambele numere, a formei de singular cu finală vocalică: *boa, checiua, flamingo, marabu, nandu*; această soluție este cu deosebire adecvată pentru substantivele cu singularul în *-i* vocalic sau semivocalic: *cow-boy, dandi, tory*, de aceea *hipi* are și un plural identic cu singularul, *hipi* (articulat *hipii* „Săptămâna” nr. 100, 3.XI.1972, p. 9/9). Folosirea ca formă unică a formei de plural în *-s*, extinsă și la singular, se întâlnește accidental, ca greșeală de exprimare: vezi exemple de singulare ca *cruzeiros* (*Noul cruzeiros... va valora 1000 de cruzeiros actuali*, sub titlul *Febra cruzeirosului și a prețurilor*, în SC. nr. 6802, 15.XI.1965, p. 4/8; cf.

---

<sup>3</sup> Din care cauză păstrează adesea și grafia originală – vezi *hippies*.

<sup>4</sup> Citat după Hortensia Pârlog, *Termeni de origine engleză în publicistica română contemporană*, în „Analele Universității din Timișoara”, seria Științe filologice IX, 1971, 1, p. 64.



port. *cruzeiro*, pl. -os)<sup>5</sup> sau *hippies* (*Un „hippies” înlocuiește stufosul câine al vedetei*, în ROM. LIB. nr. 8578, 24.V.1972, p. 2/1)<sup>6</sup>.

3. Destul de multe substantive masculine s-au fixat cu singularul în -s, care reprezintă forma originală de plural, dar urmează modelul de flexiune al substantivelor românești cu finala consonantică, formând pluralul în „pseudo-*i*”. Aici intră exemple ca *ananas*, *bambus*, *eschimos*, (*h*)*indus*, *incas*, pentru care e interesant de arătat că trecerea la singular a formei de plural în -s s-a petrecut și în alte limbi. Dacă pentru *ananas* forma cu -s este generalizată în principalele limbi europene (engleză, franceză, germană, italiană, rusă, spaniolă)<sup>7</sup>, pentru alte cuvinte, internaționale ca radical, prezența lui -s la singular poate fi un indiciu al sursei directe de unde a intrat cuvântul în română, ajutând la precizarea unor etimologii. Astfel, *bambus* nu poate proveni decât din germ. *Bambus*, corespondentele din alte limbi fiind fără -s (engl. *bamboo*, fr. *bambou*, it., sp. *bambu*, rus. *бамбук*)<sup>8</sup>, *cocos* numai din germ. *Kokos* sau rus. *кочос* (vezi engl. *coco(a)*, fr., sp. *coco*, it. *cocco*)<sup>9</sup>, iar *merinos* s. și adj. din fr. *mérinos* sau rus. *меринос* (engl., it., sp. *merino*, germ. *Merino*)<sup>10</sup>. La ultimele două exemple, pentru care explicația prin rusă este posibilă alături de altă limbă, se adaugă un grup mai numeros de cuvinte care au numai în limba rusă un corespondent cu -s la singular: *eschimos* – rus. *эскимос* (engl., germ. *Eskimo*)<sup>11</sup>, (*h*)*indus* – rus. *индус* (engl. *Hindu(oo)*, fr. *Hindou*, germ. *Hindu*)<sup>12</sup>, *rapuas* – rus. *папуас* engl. *Papua*, fr. *Papou(a)*, germ.

<sup>5</sup> Un exemplu analog din limba franceză este *un lei* (ca denumire a monedei românești *leu*), în „Jeune Afrique” nr. 607, 26.VIII.1972, p. 34.

<sup>6</sup> Vezi și un adjectiv ca (*sângele ei*) „*indios*” („Cinema” VIII, 1970, nr. 6 (90), p. 44).

<sup>7</sup> Fiind preluată din sp. *ananas*, *anana* bazat pe un guarani *nana*.

<sup>8</sup> Etimologia corectă în <sup>1</sup>MDE: < germ. și în DM: < germ. *Bambus* (fr. *bambou*), dar greșită în <sup>2</sup>DN: < fr. *bambou*.

<sup>9</sup> DM, <sup>2</sup>DN și <sup>1</sup>MDE se limitează la etimonul german.

<sup>10</sup> Toate dicționarele românești, inclusiv DLR, indică numai etimonul francez.

<sup>11</sup> DM și <sup>1</sup>MDE îl explică totuși exclusiv prin franceză (în DM *Esquimaux*, fără precizarea că e plural); în <sup>2</sup>DN lipsește.

<sup>12</sup> DM îl dă totuși din fr. *Hindou*, iar <sup>1</sup>MDE „după” fr.

*Papua* sau *Papuaner*, sp. *papu*)<sup>13</sup>, *zulus* – rus. *зулус* (engl., germ. *Zulu*, fr. *Zoulou*, it., sp. *zulu*)<sup>14</sup>; cf. și substantivul neutru *pampas* rus. *пампас* (engl., fr., it., sp. *pampa*, germ. *Pampa*)<sup>15</sup>. Un substantiv masculin pentru care nu am găsit un corespondent cu *-s* la singular în altă limbă, deci pentru care putem presupune că această modificare s-a produs în română, este *incas* (engl., fr. *Inca*, germ. *Inka*, rus. *инка*, sp. *inca*)<sup>16</sup>; în aceeași situație pare a fi și *chippewas* (engl. *Chippewa*)<sup>17</sup>.

Categoria acestor substantive cu *-s* la singular și cu pluralul în „pseudo-*r*”<sup>18</sup> cunoaște trei tipuri de flexiune. a) Cel mai simplu este tipul la care *-s* din temă se menține nealterat: *papuas* – pl. *papuasi* (f. sg. *papuasă* – pl. *papuase*)<sup>19</sup>, formele cele mai apropiate de etimonul rus. *папуас* – *папуасы*. b) Cum însă finala *-s*<sup>i</sup> (*-s* palatalizat) e neobișnuită în limba română, masculinul nearticulat își transformă finala în *-ș*<sup>i</sup>, aplicând alternanța curentă *s* ~ *ș*, ceea ce dă naștere tipului reprezentat de *ananas* – pl. *ananași*, *bambus* – pl. *bambuși*<sup>20</sup>, iar dintre numele de locuitori de *eschimos* – pl. *eschimoși* (f. sg. *eschimosă* – pl. *eschimose*); aici se încadrează și formele recomandate ale lui (*h*)*indus*, *incas*, *zulus*, precum și o variantă flexionară a lui *papuas* – pl. *papuași* care amintește modificarea vechiului plural *persi* în *perși*. Exemplele cu femininul cuvintelor de

---

<sup>13</sup> DLR îl explică dintr-un fr. *papouas*, care e pluralul unei variante rar înregistrate în dicționarele franțuzești alături de generalul *Papou*; DM îl dă „după” fr. *Papouas*. Prin germ. *Papuaner* se explică varianta *papuani* (pl.), neînregistrată în dicționarele actuale, dar singura dată de C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, III, Sibiu, 1904.

<sup>14</sup> După <sup>1</sup>MDE e din franceză.

<sup>15</sup> DLR dă ca etimon fr. *pampa*, la care <sup>2</sup>DN și <sup>1</sup>MDE adaugă sp. *pampa*, ceea ce nu se potrivește decât pentru varianta *pampa*. DM trimite la fr. *pampas*, fără precizarea că e vorba de plural.

<sup>16</sup> <sup>1</sup>MDE îl explică prin franceză.

<sup>17</sup> Neînregistrat în dicționarele românești. Vezi însă traducerea cărții lui Fenimore Cooper, *Ultimul mohican*, București, 1965, p. 274 și 271.

<sup>18</sup> Asemănătoare în fond cu exemple ca *haiduc(i)* sau *heruvim(i)*, pentru care vezi J. Byck et A. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL I, 1933, p. 34–35; un exemplu mai recent este *tuareg(i)*.

<sup>19</sup> Variante neînregistrate în dicționare.

<sup>20</sup> Cf. *cactus* – *cactuși*, *iris* – *iriși* cu *-s* originar la singular.

acest fel – substantive sau adjective –, ca *limbă papuasă*, *limbile papuase* (vezi Lucia Wald și Elena Slave, *Ce limbi se vorbesc pe glob?*, București, 1968, p. 284, respectiv 265), se pot raporta atât la un masculin plural în *-si*, cât și la unul în *-și*. c) Alterarea lui *s* se poate extinde însă la tot pluralul, de unde o variantă a tipului cu pluralul masculin în *-și* la care femininul e în *-șe*: *incasă* – pl. *incașe*.

4. De aici se reface cu ușurință un singular în *-ș*, introducându-se deci în tema lexicală modificarea morfonologică legată inițial de plural. Acest nou tip este reprezentat de formele sub care s-a fixat, în limba literară actuală, cuvântul *papuaș* – pl. *papuași* (f. sg. *papuașă* – pl. *papuașe*) și de alte câteva substantive ca *kiowaș* – *kiowași*<sup>21</sup> (vezi engl. *Kiowa*), *șerpaș* – *șerpași*<sup>22</sup> (engl., fr. *Sherpa*); el este urmat uneori și de *incas*, de la care se întâlnesc variantele de singular *incaș*, f. *incașă* (la alte nume de locuitori însă, ca *apaș*, *comanș*, *malgaș*, consoana *ș* – originară sau provenită dintr-un *č* – face parte din temă). O influență a sufixului românesc *-aș* este posibilă, dar nu e obligatoriu să fie invocată, dată fiind existența unor exemple ca *metiș*, variantă a lui *metis* refăcută după pluralul în *-și*, *oaspeți*, *-ă*, variante ale lui *oaspe(te)* refăcute după pluralul *oaspeți*<sup>23</sup>.

5. Elementul care mi se pare cel mai interesant în diversitatea soluțiilor de adaptare morfologică a substantivelor împrumutate este apariția unui plural masculin în *-și* (cu femininul *-se* sau, mai des, *-șe*) pentru flexiunea unor substantive cu singularul în altă finală decât *-s* sau *-ș*, deci constituirea unei desinențe *-și* (f. *-se*, *-șe*) – desprinse din tipurile discutate mai sus sub 3 b și c – care se opune desinenței zero de la singular. Am în vedere exemple ca *daimio* – pl. *daimioși*<sup>24</sup>, *hipi* –

---

<sup>21</sup> Absent din dicționare; vezi însă traducerea cărții lui Karl May, *Winnetou*, I, București, 1972, p. 155, 157 (*ibidem*, p. 152, *tribul kiowa*).

<sup>22</sup> Absent din dicționare; vezi însă <sup>1</sup>MDE, s. v. *Everest*. În „Lumea” nr. 22, 29.V.1975, p. 21/4, varianta *șerpas*.

<sup>23</sup> Pentru ambele vezi DLR. Numeroase alte exemple la J. Byck et A. Graur, *art. cit.*, p. 27 și la Theodor Hristea, *Derivarea regresivă morfologică în raporturile ei cu cea lexicală*, în *Sistemele limbii*, p. 107; la acesta din urmă și *papuaș* < *papuași*, cu mențiunea inexactă că n-ar figura în dicționare (vezi însă DM).

<sup>24</sup> Vezi traducerea cărții lui Jules Verne, *Istoria marilor descoperiri*, II, București, 1963, p. 311.

pl. *hipiși*, *kalapalo(și)*<sup>25</sup>, *maia(și)*<sup>26</sup>, *maqua(și)*<sup>27</sup>, *nahukua(și)*<sup>28</sup>, *omagua(și)*<sup>29</sup>, *tuamotu(și)*<sup>30</sup>. Aici intră și o serie de substantive atestate numai în forma de plural, deci adaptate direct cu *-și* pentru *-s*: de exemplu, *bambarași*, *-șe*, *guanși*<sup>31</sup> etc.; cf. și *jeanși* (vezi *jeanșii cumpărați*, în CONT. nr. 21 (1384), 18.V.1973, p. 5/4)<sup>32</sup>. Uneori aplicarea desinenței *-și* pare a fi însoțită de o modificare de accent, absentă la tipul de sub 4, care face plauzibilă ipoteza influenței unor sufixe ca *-aș*, *-uș*: *máia* – *maiáși*, *zúlu* – *zulúși*.

6. În orice caz, o asemenea influență e de presupus la tipul în care temei consonantice a singularului, obținută prin înlăturarea unei finale vocalice ca *-o*, *i* se adaugă la plural o desinență mai complicată, cu *-și* precedat de o vocală. Reprezentativ este exemplul *mingo* – pl. *mingași*<sup>33</sup>, dar s-ar putea ca tot aici să se încadreze și *ainu* (DER) – *ainoși* (<sup>1</sup>MDE).

Chiar în forma *-și* (f. *-se*, *-șe*), desinența de plural semnalată aici este o desinență complexă, cu structură analizabilă, în genul desinențelor verbale *-ești*, *-ezi*, *-răm* sau al desinenței nominale *-uri*. Ea apare uneori în variație liberă cu desinența zero sau cu „pseudo-*i*”, desinența curentă a pluralului masculin (cf. *hipii/hipiși*). Desinența *-i* pare mai puțin compatibilă cu finalele vocalice ale unor denumiri exotice masculine, după cum demonstrează caracterul greoi al următoarelor exemple în care s-a preferat această desinență tradițională: *itzaii*, *xiuii*, *quichéii*, *cocomii*, *tukuchéii*, sau *cokchiqueii*, *ramuri străvechi ale marelui arbore maya* (ROM. LIT. VII, nr. 24, 13.VI.1974, p. 24/2). Pentru caracterul și mai nefiresc al pluralului cu desinența zero (sau al invariabilității în număr) la același fel de teme

<sup>25</sup> A. Cowell, *lucr. cit.*, p. 57, 59.

<sup>26</sup> Vezi mai departe, p. 109–110.

<sup>27</sup> F. Cooper, *lucr. cit.*, p. 76–77, 85.

<sup>28</sup> A. Cowell, *lucr. cit.*, p. 57, 58.

<sup>29</sup> J. Verne, *lucr. cit.*, II, p. 151.

<sup>30</sup> Idem, *ibidem*, p. 305, 485.

<sup>31</sup> Amândouă și altele la J. Verne, *lucr. cit.*

<sup>32</sup> Variantă necunoscută de Al. Niculescu, *Engl. amer. bluejeans: rom. blugi*, în LL 1973, 3, p. 497–498.

<sup>33</sup> F. Cooper, *lucr. cit.*, p. 76–77, 214–215.

este elocvent un citat ca *Nyanja îi vindeau pe nyanja, ba uneori chiar izbuteau să prindă yao izolați și să-i vândă arabilor* (traducerea cărții lui Archie Carr, *Ulendo*, București, 1968, p. 68); formele cu desinența zero pot fi folosite numai fără articol<sup>34</sup>, de aceea întâlnim la același autor (traducător) variante flexionare ca *ticăloșii de maqua* alături de *maquașii* (F. Cooper, *lucr. cit.*, p. 43 și 38–39) sau *doi nahukua* alături de *nahukuașii* (A. Cowell, *lucr. cit.*, p. 57, 58).

Puternica influență pe care o exercită masculinul plural asupra altor forme se explică prin împrejurarea că marea majoritate a substantivelor la care s-a produs acest fenomen sunt folosite mai ales la plural<sup>35</sup>. Pentru numele de populații cel puțin, sunt numeroase cazurile în care nici nu avem atestări pentru forma de singular, iar unele dicționare (vezi, de exemplu, DER și <sup>1</sup>MDE) le înregistrează exclusiv sub forma de plural masculin; în această situație, fie că e vorba de forme de plural străine ca *dakotas*, fie de unele românizate ca *ainoși*<sup>36</sup>, presupunerea unui anumit singular este riscantă, cu atât mai mult cu cât se știe că numele de acest fel au diverse posibilități de adaptare.

Multe dintre cuvintele discutate aici cunosc diverse variante de singular și de plural cu care se încadrează în tipuri diferite de flexiune. Pentru unele dintre ele există recomandări normative, pentru altele însă nu, iar uzul oscilează în una și aceeași operă. Un exemplu concludent este *maia*, înregistrat în dicționare numai cu această formă, scrisă și *maya*, uneori cu mențiunea greșită că substantivul respectiv ar fi numai singular (vezi DLR), probabil prin confuzie cu caracterul invariabil (împotriva mențiunii „sg.” din DLR se poate aduce un citat ca *La vechii maya pictogramele s-au transformat*. Lucia Wald și Elena Slave, *lucr. cit.*, p. 211). DER și <sup>1</sup>MDE au un articol cu această unică formă *maya*, dar s. v. *indieni (amerindieni)*, respectiv *amerindian* amândouă vorbesc de *mayași (locuitorii maya* DER III, p. 293; *azteci, mayași și incași* DER II, p. 787). Alte forme ne sunt oferite de următoarele citate: *geografia mayasă făcută de mayași* și

---

<sup>34</sup> Vezi mai sus, p. 103–104.

<sup>35</sup> Condiție care a favorizat în trecut detașarea sufixului *-ean* din formele pluralului slav al numelor de locuitori.

<sup>36</sup> Ambele exemple sunt din <sup>1</sup>MDE; la J. Verne, *lucr. cit.*, p. 314, apare sg. *ainos*.

*preistoria lumii mayase*, ambele din ROM. LIT. VII, nr. 24, 13.VI.1974, p. 24/2. Pentru *papuaș* am citat în cursul articolului diverse variante de singular și de plural, la care se poate adăuga *papua* sg. și pl. (*indigeni papua*, în *Mic atlas geografic*, București, 1965, p. 194).

Dar poate că situația extremă ca număr de variante ne-o oferă împrumutul recent *hipi*, care, alături de două tipuri invariabile *hipi – hipi* (2 silabe) și *hipis – hipis*, prezintă următoarele patru tipuri flexionare: *hipi – hipis* (*hippies*), *hipi – hipis-i*, *hipi – hipiși* și *hipis – hipiși*: la acestea limba vorbită mai adaugă două variante cu modificări mai profunde în direcția adaptării: *hip – hipi* (1 silabă, ca *tip – tipi*) și *hipist – hipiști*. Un substantiv cu variante numai de plural este *fan*: *phans*, *phans-i*, *fani* și *fanși*.

Condițiile de apariție și de întrebuințare a desinenței *-și* (f. *-se*, *-șe*) confirmă ideea că „există desinențe care rămân rezervate pentru cuvinte de împrumut” susținută acum patru decenii de acad. Al. Graur în articolul *Désinences pour mots étrangers*<sup>37</sup>, al cărui titlu l-am preluat în contribuția de față. De altfel, faptele expuse în prezentul articol, inspirat dintr-o observație concretă mai recentă a academicianului Al. Graur, ilustrează și alte idei generale ale aceluiași autor care au constituit obiectul câte unui cunoscut studiu: pe de o parte, dubla afixare a numelor de locuitori cu teme străine<sup>38</sup>, pe de alta, influența pluralului asupra singularului<sup>39</sup>, iar unele precizări de natură etimologică aduse aici încearcă să aplice indicațiile maestrului nostru în domeniul etimologiei multiple a cuvintelor de circulație internațională.

SCL XXVI, 1975, 4, p. 319–324.

---

<sup>37</sup> În BL II, 1934, p. 241.

<sup>38</sup> *Double suffixation des noms des habitants*, în „Acta antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae” X, 1962, 1–3, p. 119–121.

<sup>39</sup> Vezi nota 18.

## DESPRE DESINENȚA *-URI* LA SUBSTANTIVELE FEMININE

1. Desinența de plural *-uri* este, prin origine, specifică substantivelor neutre, ea provenind din lat *-ora* din structura nominativ-acuzativului plural al substantivelor imparisilabice de tipul *frigus, -oris, tempus, -oris*; în română ea a trecut prin fazele *-ură* și *-ure*, ultima atestată până târziu (Rosetti, ILR 1986, p. 128–129; Graur, TA, p. 10, 66). Până astăzi această desinență este considerată specifică pentru substantivele neutre prin marea ei răspândire la acest gen (unde se găsește în concurență mai ales cu desinența *-e*, având o reprezentare aproape egală).

Desinența *-uri* nu este specifică în sensul existenței exclusive la acest gen. De multă vreme ea s-a extins și la pluralul unor substantive feminine (vezi C. Frâncu, *Vechimea și difuziunea lexicală a unei inovații comune dialectelor limbii române: desinența -uri la pluralul femininelor*, în LR XXXI, 1982, 3, p. 199, nota 1, și bibliografia citată acolo), unde este însă în evidentă minoritate față de alte desinențe (*-e, -i* – cu diverse valori fonetice – și chiar *-le*). Folosirea desinenței *-uri* la substantivele feminine este explicată de obicei prin aceea că ar imprima un sens oarecum asemănător cu neutrul în situațiile în care, la nume lipsite de plural în sensul lor propriu, este vorba de obiecte făcute din materia denumită de ele sau de sorturi/varietăți/feluri ori porțiuni (de exemplu: *alămuri* „obiecte de alamă”, *mătăsur* „sorturi de mătase”, *ghețuri* „întinderi de gheață”) și în situațiile în care se marchează sensurile concrete ale unor substantive originar abstracte nume de însușiri sau de acțiuni (de exemplu: *dulcețuri, mâncăruri*)<sup>1</sup>; sunt avute în vedere substantivele nenumărabile, lipsite de plural în sensul lor propriu (substantive concrete nume de materie și

---

<sup>1</sup> Vezi, între altele, în <sup>2</sup>GLR I, p. 69, observația că „substantivele respective, datorită sensului lor, au fost apropiate de neutre”.

substantive abstracte nume de acțiuni și de însușiri), la care formele cu *-uri* sunt interpretate drept „plurale colective” (Graur, TA, p. 90) sau chiar drept unități lexicale aparte, defective de astă dată de singular. Acestea reprezintă însă numai o parte – ce e drept, cea mai importantă – dintre situațiile în care desinența de plural *-uri* se întâlnește la substantive feminine.

Problema de morfologie de care mă ocup este mai complexă decât pare și în studierea ei sunt necesare câteva distincții, cât mai riguroase:

- distincția referitoare la rolul pur gramatical sau/și lexical, iar în cadrul acestuia din urmă între sensul denotativ și cel conotativ;

- distincția între existența și inexistența unei opoziții cu alte forme de plural;

- distincția între substantive care cunosc această desinență la nivelul normei literare și variantele cu caracter învechit, regional/popular sau familiar;

- distincția între substantive la origine mai mult sau mai puțin nenumărabile și altele care sunt perfect numărabile;

- distincția între numele de inanimate și cele de animate;

- distincția între substantivele cu structură formală tipică și, respectiv, atipică pentru substantivele feminine (structura formală interesează de altfel și în legătură cu existența în temă a unor sunete care favorizează această desinență).

Operând cu aceste distincții, articolul de față își propune să aducă precizări și completări la descrierea folosirii desinenței feminine *-uri* în limba actuală.

**2. Trebuie deosebite, de fapt, trei situații după natura aportului semantic al desinenței *-uri* la substantivele feminine.**

(1) Există substantive feminine la care această desinență de plural nu aduce nici un sens lexical special, ci are un rol pur gramatical, fie că forma în *-uri* este azi unica formă de plural (*ceartă – certuri, ceață – cețuri, favoare – favoruri, greață – grețuri, lipsă – lipsuri, marfă – mărfuri*), fie că ea concurează cu forme sinonime, mai rar chiar în normă (ca la *treabă – treburi/trebi, vreme – vremuri/vremi*), mai des la nivel neliterar, popular sau regional (*leafă* are



pluralul literar *lefuri*, dar popular și *lefî*, deși norma recomandă distincția între *leafă* „salariu”, cu pluralul *lefuri*, și omonimul *leafă* „găvan”, cu pluralul *lefî*). Această categorie, slab reprezentată în limba literară actuală, dar importantă prin poziția lexemelor respective, este mult mai bogată în alte variante ale limbii: din limba veche s-au semnalat plurale în *-uri* ale unor cuvinte ca *fașă*, *fărămușă*, *gâlceavă*, *mită*, *rămășiță*, iar din graiuri moderne plurale de același fel ale unor cuvinte ca *ceață*, *gazetă*, *iarnă*, *legumă*, *năframă*, *pedeapsă*, *sămânță* (C. Frâncu, *art. cit.*, p. 200–204); unele au caracter mixt, învechit și regional: *mână* – *mânuri*<sup>2</sup>. De remarcat că, poate cu excepția substantivelor *ceață* și *greață*, substantivele din această categorie sunt numărabile.

(2) La alte substantive feminine desinența *-uri* este legată de un anumit sens lexical denotativ (adică obiectiv). În această categorie intră substantivele originar nenumărabile la care m-am referit în § 1.

Pe de o parte – și în primul rând –, este vorba de categoria onomasiologică a substantivelor concrete nume de materie<sup>3</sup> la care forma de plural cu *-uri* exprimă, cum am văzut, următoarele sensuri speciale:

(a) obiecte făcute din materia respectivă: *alamă*, *aramă*;

(b) sorturi/varietăți: *carne*, *cerneală*, *făină*, *iarbă*, *mătase*, *otravă*, *pastramă*, *sare*, *stambă*, *zeamă*;

(c) porțiuni: *gheață*.

Sensurile (a) și (b) coexistă adesea și se pot confunda.

Pe de altă parte, în această situație sunt unele substantive originar abstracte ale căror plurale în *-uri* exprimă sensuri concrete dezvoltate din sensurile abstracte ale unor nume de acțiune (*favoare*, *mâncare*) sau de însușire (*scumpete*, *verdeăță*).

La toate exemplele date până acum sub (2) desinența *-uri* este purtătoarea unui sens denotativ în unica formă de plural existentă. Ea

---

<sup>2</sup> Istoria flexiunii actualului substantiv *mână*, continuator al lat. *manus*, de declinare a IV-a, reprezintă un caz aparte în morfologia limbii române. Cuvântul a fost moștenit sub forma *mânu* la ambele numere, cu desinența neobișnuită *-u*; în primele scrieri românești apare frecvent pluralul *mânu*, articulat *mânule*. După Ion Coteanu, *Urme de declinare a IV-a latină în limba română*, în ACILFR XII, II, București, 1971, p. 1426, forma de plural *mânuri(le)* „a mediat trecerea la pluralul nou *mâne-le*” (> *mânile*).

<sup>3</sup> Unii autori menționează separat de acestea numele de substanțe continue și numele de materiale; vezi, de exemplu, C. Frâncu, *art. cit.*, p. 204, 210.

poate marca însă alteori un anumit sens denotativ în opoziție cu desinența unei alte forme de plural, purtătoare a unui sens lexical diferit, tot denotativ; de exemplu, *dulceață* are pluralul *dulcețuri* pentru sensul „preparat culinar dulce făcut din fructe sau din flori” și *dulceți* pentru sensul „lucruri plăcute”; *lână* are pluralul *lânuri* pentru sensul de uz curent „varietăți/feluri de lână” și pluralul *lâni* pentru sensul mai tehnic „cantitate de lână tunsă”; *mâncare* are pluralul *mâncăruri* pentru sensul concret „preparat culinar, fel de mâncare” și *mâncări* pentru sensul abstract (*Două mâncări nu strică, două bătăi da*). Mai complexă este situația cuvântului sau cuvintelor *blană*, la care distincția semantică și formală vizează atât polisemia, cât și omonimia: în limba literară *blană* este cunoscut numai cu sensul de bază „piele de animal” (pentru care pluralul este atât *blăni*, cât și *blănuri*) și cu sensul derivat „haină făcută din acest material, deci haină de blană” (pentru care pluralul este numai *blănuri*); omonimul regional *blană* cu sensul „scândură” are numai pluralul *blăni*. La nivelul neliterar inventarul lexemelor atestate cu forma de plural în *-uri* este mult mai mare: pe lângă numeroase exemple de cuvinte învechite sau/și regionale, se pot cita din limbajul familiar actual și din cel comercial exemple ca *fanteziuri*, *olănduri*, *vopseluri*.

(3) În sfârșit, la alte substantive feminine desinența *-uri* aduce un sens conotativ, exprimând o nuanță depreciativă, fie că substantivele în cauză au și altă formă de plural (să se compare *politeți* și *politețuri*), fie că forma în *-uri* este unica formă de plural pentru substantive abstracte folosite de regulă doar la singular (*finețe* – *finețuri*). Această folosire cu conotație negativă a desinenței *-uri* la pluralul substantivelor feminine este rar înregistrată în lucrările normative și în descrieri ale limbii române, deși este frecventă în limbajul familiar, căruia îi este caracteristică; în etapa actuală a limbii române ea este în vizibilă creștere ca difuziune lexicală și funcțională, pătrunzând și în limbajul publicistic, care o exploatează mai ales în stilul pamfletar. În presa actuală se întâlnesc curent plurale ca: *bunățățuri*, *delicatesuri*, *delicatețuri*, *gentilețuri*, *politețuri*, *străinătățuri*, *subtilitățuri*, *tandrețuri*. Iată câteva citate: *Deși unii ar crede că senatorii se ghiftuiesc cu fripturi sau alte bunățățuri, în realitate aici lucrurile sunt diferite.* ROM. LIB. 1998, nr. 2578, p. 3/4; *Pentru a păstra, totuși, optimismul*

*doritorilor de delicatessuri, vă spun că am aflat câte ceva [...] ACAD. CAȚ. X, 2000, nr. 21 (444), p. 10/1; Încep politețurile, rugămințile, tandrețurile (gen dacă nu ne ajutați voi, atunci nimeni nu mai poate să o facă). „Ziua turistică” II (V), 1998, nr. 49 (1270), p. 4/4; [...] gurile rele trâncănesc că Alina ar fi făcut una boacăna în preumblările prin străinătăți. „Jurnalul național” VII, 2000, nr. 2144, p. 24/5; Da’ când e vorba să mai ciupească oareșiceva de pe undeva, nu se mai împiedică în astfel de subtilități: apucă de unde pot, fără ezitare. ACAD. CAȚ. X, 2000, nr. 14 (437), p. 15/4. [...] actualul campionat va oferi un tablou emoționant, în care competitorile – animate de o imensă dragoste reciprocă – vor intra în mari tandrețuri [...] ACAD. CAȚ. VIII, 1998, nr. 31 (359), p. 12/1. De remarcat că unii vorbitori (inclusiv unii ziariști) neglijează în mod nepermis restricțiile stilistice pe care le implică aceste forme expresive de plural, cel mai adesea neliterare, în orice caz inadecvate într-un stil înalt.*

Deși pluralul *politețuri* este înregistrat în dicționare ca fiind în variație liberă cu *politeți*, fie fără indicarea unei conotații (<sup>2</sup>DEX, DOOM), fie cu mențiunea comună „familiar, adesea ironic” (DLR), între cele două forme de plural există o deosebire de conotație, familiar și mai ales ironic fiind numai pluralul în *-uri*, după cum rezultă și din citatele date în DLR. Aceeași este situația și în ce privește raportul real dintre pluralele *bunătațiuri* și *bunătați* cu sensul special „mâncăruri sau/și băuturi (foarte) bune”, date în DA și în DLRC fără distincții semantico-stilistice.

3. Cu privire la structura formală a substantivelor feminine la care apare desinența de plural *-uri* s-a remarcat prezența alternanțelor vocalice [ɛa] ~ [e]: *treabă – treburi* (sau [a] ~ [e]: *ceață – cețuri, iarbă – ierburi*) și [a] ~ [ã]: *blană – blănuri* în ultima silabă a temei. Pe baza inventarului său de 13 substantive feminine cu această desinență de plural, Lombard, LR, p. 48 constată că „la plupart [= 11] de ces subst. ont au radical une voyelle se prêtant à l’une de ces deux alternances” și afirmă chiar că „on dirait presque que le fait d’avoir une telle voyelle est une condition pour qu’un subst. fém. prenne le plur. exceptionnel en *-uri*”. Observația sa, corelată cu prezența – neremar-

cată până acum – a alternanței consonantice [t] ~ [ț] la junctura cu desinența numai în sufixul *-(ă/i)tate*, devenit *-(ă/i)tăț-*: *bunătate – bunățături* DA, *străinătate – străinătățuri*, *subtilitate – subtilitățuri* (cf. însă *ceartă – certuri*, *scumpete – scumpeturi*) sugerează mai degrabă un aspect de cronologie: apariția posterioară a formei de plural în *-uri*, cu noua desinență atașată la plurale preexistente care aveau aceste alternanțe fonetice normale (*trebi*, *ceți*, *blăni*, *bunățați* etc.). În sprijinul acestei interpretări vine pluralul *vopseluri*, în care desinența *-uri* este atașată după [l] din desinența anterioară *-le*; cf. și reg. *pășuniuri* (DLR). În felul acesta cred că poate căpăta sens formula folosită de Graur, TA, p. 90, după care „femininele cu pluralul în *-uri*, în realitate o varietate de neutre plurale fără singular” sunt „grefate [...] uneori și pe feminine sub forma pluralului”, deși autorul citat folosește același termen (*grefat*) și pentru alte situații, nemarcate formal.

La substantivele originar abstracte este de relevat preferința desinenței *-uri* pentru formațiile cu anumite sufixe. Pe lângă substantivele cu sufixul *-(ă/i)tate*, menționat mai sus, această desinență apare frecvent la derivatele cu sufixul *-ețe* (*delicatețe*, *finețe*, *gentilețe*, *politețe*, *tandrețe*, regional și la *frumusețe*) și, ceva mai rar, la cele cu *-eață* (*dulceață*, *greață*, *verdeață*); în câte un singur cuvânt ea se folosește în formații cu sufixele *-are* (*mîncare*), *-eală* (*cerneală*), *-ete* (*scumpete*), *-ie* (*fantezie*). Desinența *-uri* nu este atestată, după câte știu, la substantive cu sufixele *-adă*, *-anță/-ență/-ință*, *-ere*, *-ire*, *-toare*, *-(s/t)ură*.

4. Toate substantivele feminine cu pluralul în *-uri* (sau și în *-uri*) la care m-am referit până acum și la care se referă în general studiile de gramatică sunt nume de inanimate (concrete sau abstracte), ceea ce ar justifica interpretarea pluralelor respective ca având un sens apropiat de genul neutru; s-a emis chiar părerea că pluralele cu sensuri speciale ar constitui unități lexicale diferite, de genul neutru, față de singularele cu aceeași temă (de exemplu, *alamă* s. f. singulare tantum, *alămuri* s. n. plurale tantum)<sup>4</sup>. Pentru relația originară cu inanimatele

---

<sup>4</sup> Graur, TA, p. 90 (vezi pasajul reprodus mai sus, în § 3); Paula Diaconescu, *Structură*, p. 115; Irimia, GLR, p. 62. Contraargumente la Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a limbii române*, I. *Morfologia*, Iași, 1999, p. 80. După cum reiese și din

este semnificativă constatarea făcută de C. Frâncu, *art. cit.*, p. 205–206 cu privire la flexiunea substantivului *marfă*, care are pluralul în *-uri* numai cu sensul literar „obiect de vânzare” indiferent față de distincția animat/inanimat și chiar referitor de obicei la inanimat, pe când cu sensul învechit și regional „vită”, atestat în variantele *marhă*, *marvă*, *mară*, are forme de plural în *-e (-ă)* și *-i*.

Un interes aparte prezintă extinderea desinenței *-uri* la substantive feminine care desemnează ființe umane. Veriga de trecere a reprezentat-o, probabil, varianta de plural depreciativ *mărimuri*, alături de literarul *mărimi*, cu sensul concret „persoană cu rang înalt” sau, cum se spune azi, „vip”, deci cu trăsătura semantică [+uman]. Dacă *mărimuri*, atestat izolat în perioada interbelică (Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 66, 69), și-a întărit între timp poziția (vezi acum *Și ce mai putem spera când „mărimurile” noastre sunt lașe, trădează, colaborează și cochetează cu dușmanii țării și ai Bisericii?* ROM. LIB. 1996, nr. 1902, p. 2/1), forma de plural, tot depreciativă, în *-uri* a substantivului *damă* cu sensul „femeie ușoară”, anume *dămuri*, atestată în aceeași perioadă (Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 69), se pare că a dispărut din uz (de altfel și folosirea singularului cu sensul menționat este în regres). Noutatea epocii actuale o constituie folosirea desinenței *-uri* fără conotație negativă, deci cu rol pur gramatical, la pluralul unor substantive nume de animate cu trăsătura [+uman], ca englezismele *miss* și *girl* (și *cover-girl*, *script-girl*), ambele cu o structură formală (finală consonantică) neobișnuită la substantivele feminine românești: la substantivul *miss* pluralul *missuri* (Avram, *Anglicismele*, p. 17) e în concurență cu forma de plural în *-e*, *misese*; la substantivul *girl* pluralul *girluri* concurează încă timid cu pluralul englezesc neadaptat *girls* și cu pluralul *girlsur*, cu desinența dublă *-s + -uri* (cf. neutrele *comicsuri*, *Stukas-uri*; Mioara Avram, *Desinențe pentru cuvinte străine în limba română contemporană*, în SCL XXVI, 1975, 4, p. 319

---

titlul articolului de față, consider că pluralele în *-uri* sunt tot feminine, ca și singularele, cele două forme de număr aparținând aceleiași unități lexicale. Această interpretare nu exclude acceptarea ideii că desinența *-uri* aduce la substantivele feminine un sens asemănător cu neutrul și că astfel ea „nu încetează a fi o desinență specifică substantivelor neutre” (Irimia, GLR, *loc. cit.*).

[în volumul de față p. 103]). Lipsa unei intenții de conotație negativă la un plural ca *missuri* rezultă din faptul că se vorbește și se scrie curent despre „concursuri de missuri” în contexte cel puțin obiective, dacă nu apreciative; vezi, de exemplu, titlul *Miss-urile se pregătesc pentru concurs*. ADEV. 1995, nr. 1716, p. 7/6. Nu se poate ignora însă riscul interpretării acestei forme de plural ca având o conotație negativă.

5. Folosirea desinenței de plural *-uri* la genul feminin nu este străină de faptul că unele substantive feminine au sau au avut variante de genul neutru. Această situație a fost remarcată cu privire la pluralul *samuri*, care în limba veche putea fi raportat atât la *samă* f., cât și la *sam* n. (C. Frâncu, *art.cit.*, p. 206). În limba actuală într-o situație asemănătoare sunt pluralele a două neologisme latino-romanice mai vechi, *favoruri* și *onoruri*: pluralul *favoruri* este general admis drept unica formă de plural a substantivului *favoare*, care are însă o variantă învechită *favor*; *onoruri* este interpretat în mod diferit: <sup>2</sup>DEX îl dă drept plural al substantivului feminin *onoare*, la care înregistrează varianta *onor* s. n., în timp ce DOOM separă cele două cuvinte, considerând că *onoare* nu are plural, iar *onoruri* este pluralul lui *onor*. După cum se observă, la toate aceste cuvinte variația de gen este marcată la singular. Există însă câteva împrumuturi recente cu pluralul în *-uri* care la singularul nearticulat pot fi atât feminine, cât și neutre, cu aceeași formă-tip: anglicismul *story* sau germanismul *Weltanschauung* (Mioara Avram, *Genul substantivelor străine întrebuițate ca atare în limba română*, în *Omul și limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu* (= AUI XXXVII–XXXVIII, 1991–1992), p. 173 [în volumul de față p. 91–92]; Avram, <sup>3</sup>GPT, p. 51).

De această confuzie între feminin și neutru se leagă problema formantului *-eturi*, care, în mod surprinzător, nu a reținut prea mult atenția celor care s-au ocupat de desinența *-uri* la substantivele feminine. Segmentul *-eturi* este teoretic analizabil în sufixul *-et* (*hăineturi* < *hăinet*) sau, mai rar, *-ete* (*scumpeturi* < *scumpete*) și desinența *-uri*. Dar la substantivele colective existența unei forme de plural este justificată numai dacă ea exprimă o pluralitate de colectivități (tip *brădeturi*). Dacă forma de plural este înțeleasă ca exprimând o pluralitate de elemente individuale (denumite de cuvântul

simpliciu de bază) ideea de plural este marcată, redundant, de două ori; în această situație par a fi pluralul *copilamuri* al cuvântului regional *copilame* (vezi DA) și formele de plural ale substantivelor neutre colective cu sufixul *-et* derivate de la substantive simple de genul feminin: nume de inanimate ca *hăineturi*, *pometuri* și numele de animat *cuconeturi*. Când asemenea plurale în *-eturi* nu au un singular în *-et* atestat ele sunt interpretate de lingviști fie drept unități lexicale independente (vezi în DOOM *brânzeturi* s. n. pl., *lâneturi* s. n. pl.; în DI *brânzeturi* s. n. pl., *borfeturi* s. n. pl.; în SDLR și la Irimia, GLR, p. 62, *brânzeturi* s. n. pl.), fie drept plurale ale unor cuvinte simple (vezi *brânză*, pl. *brânzeturi* în DLRC, DM, <sup>2</sup>DEX, NȘDU și la Lombard/Gâdei, DM, p. II 17), ambele interpretări, dar mai ales ultima, echivalente cu degajarea unei desinențe de plural *-eturi*. Dar chiar atunci când există un singular în *-et*, sub care se tratează lexicografic pluralul în *-uri*, unele mențiuni demonstrează că, în realitate, această formă se raportează la singularul cuvântului simplu de bază; în această privință este elocvent faptul că în DLRC pluralul *cuconeturi*, încadrat la *cuconet* s. n., este glosat „cucoane”, în conformitate cu cele două citate literare, deci raportat la singularul individual *cucoană*; în același dicționar pluralul *pometuri*, încadrat la *pomet*, este glosat „mulțime de poame; fructe felurite” (în <sup>2</sup>DEX *pomet*<sub>2</sub> este definit într-un mod similar, cu mențiunea interesantă „la pl. sau la sg. cu sens colectiv”; Lombard, LR, p. 48, consideră că pluralul *pometuri* se raportează atât la *poamă*, cât și la *pomet*). Probleme mai dificile pune pluralul *pânzeturi*, considerat unitate lexicală independentă numai în DLRC și în DOOM, în timp ce majoritatea cercetătorilor (vezi <sup>2</sup>DEX, DLR, SDLR, NȘDU) îl încadrează la un singular *pânzet*, foarte slab atestat și susceptibil de a fi interpretat drept formație regresivă (cum crede Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 103, care îl înregistrează în perioada interbelică, la I. Pillat, fără să cunoască atestarea lui mai veche la Iordache Golescu – vezi acum DLR); Lombard, LR, p.48, îl consideră, ca și pe *brânzeturi* și *pometuri*, „sans sing.” și îl raportează la *pânză*, pl. *pânze* (dar la Lombard/Gâdei, DM, p. III 153 este înregistrat singularul *pânzet*, iar *brânzeturi* și *pometuri* sunt trecute fără discuție la *brânză*, p. II 17, respectiv *pomet*, p. III 157).

6. În încheiere, adaug o precizare care privește mai mult studiul gramaticii, dar poate avea și consecințe în practica limbii. Se obișnuiește să se dea pentru substantivele feminine ca regulă absolută, fără excepții, orientarea după plural a genitiv-dativului singular, care la formele nearticulate ar coincide întotdeauna. Se uită prea ușor – în lucrările de gramatică, în special în cele școlare – că la substantivele feminine care au la plural desinența *-uri* această regulă nu funcționează, genitiv-dativul singular având numai una dintre desinențele *-e* (*alame, certe, lipse*), *-i* (*cărni, gheți, ierbi, lefi, mărfi, mâncări*), *-le* (*vopsele*) sau zero (*miss*)<sup>5</sup>. Cineva care a învățat regula în formularea ei generalizată superficial a fost în stare să o aplice folosind, într-un text tipărit, genitivul greșit *unei certuri*: [...] *soția sa a căzut în timpul unei certuri conjugale aprinse, murind aproape instantaneu*. „Meridian” II, 1993, nr. 51 (481), p. 7/7 (din fericire, un genitiv-dativ articulat \**certurii* n-am înregistrat încă!). Chiar izolată, această greșeală arată cât de importantă este formularea corectă, completă, a unei reguli gramaticale.

\*

Iată deci cum o desinență relativ slab reprezentată în ansamblul substantivelor românești de genul feminin pune o serie întreagă de probleme de corectitudine sub aspect formal, semantic și stilistic.

*Studia linguistica et philologica in honorem D. Irimia* (= AUI XLIX–L, 2003–2004, p. 63–70).

---

<sup>5</sup> Excepția este menționată de C. Frâncu, *art.cit.*, p. 210. C. Dimitriu, *lucr. cit.*, p. 119, înregistrează două clase de substantive feminine cu câte trei forme nearticulate la care forma de genitiv-dativ singular este diferită de cea de plural, dar, alături de clasele *-ă, -i, -uri* (*blană – blăni – blănuri*) și *-e, -i, -uri* (*vreme – vremi – vremuri*), nu menționează și clasele *-ă, -e, -uri* (*lipsă – lipse – lipsuri*) și  $-\emptyset, -le, -luri$  (*vopsea – vopsele – vopseluri*).



## GENITIVUL COMPLEMENT AL UNUI ADJECTIV ȘI ROLUL LUI *AL* (*A*, *AI*, *ALE*)

Un loc comun în gramatica românească este definirea genitivului drept caz al atributului, aceasta fiind unica funcție care i se recunoaște genitivului fără prepoziție în limba română contemporană<sup>1</sup>. În tabloul simplist al gramaticilor elementare, care vedeau o opoziție perfectă între genitivul atribut și dativul complement indirect, făcând din rolul în propoziție unicul criteriu de distincție a formelor omonime de genitiv-dativ, s-au introdus treptat unele nuanțări referitoare la dativ, căruia i s-au identificat și alte funcțiuni<sup>2</sup>. Dacă aceea de complement circumstanțial de loc nu interesează cu nimic distincția față de genitiv, funcțiunea de atribut a dativului – fie că e vorba de atributul substantival, cu specia sa mai veche, de atribut în dativ pe lângă substantive nearticulate din sfera numelor de rudenie și de demnități, sau cu specia modernă<sup>3</sup>, a atributului în dativ pe lângă nume de acțiune, mai ales articulate, fie că e vorba de dativul posesiv caracteristic atributului pronominal – este în măsură să arate că opoziția funcțională dintre genitiv și dativ e mai puțin tranșantă decât s-ar fi părut. Spre deosebire de dativul multifuncțional, se crede însă că genitivul e specializat pentru funcțiunea de atribut sau, în alți termeni, pentru funcțiunea de determinant exclusiv al unui substantiv,

---

<sup>1</sup> Vezi, de exemplu, <sup>2</sup>GLR I, p. 75–76. Unele lucrări, care nu fac distincția necesară între genitivul fără prepoziție și cel cu prepoziție, adaugă pe același plan întrebuintări care țin exclusiv de prepoziție (vezi Iorgu Iordan și Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 388); altele admit și funcțiunile de nume predicativ și de subiect (vezi Constantinescu-Dobridor, *Morfologia*, p. 51).

<sup>2</sup> <sup>2</sup>GLR I, p. 77.

<sup>3</sup> Vezi Mioara Avram, *O specie modernă a atributului în dativ și alte probleme ale determinării atributive*, în LR XIV, 1965, 4, p. 415–428.

pronume sau numeral<sup>4</sup>, deși există construcții în care genitivul este complement al unui adjectiv.

Fără a fi preocupată de precizarea funcțiunii sintactice, de calificarea lui ca parte de propoziție, Gabriela Pană Dindelegan<sup>5</sup> a relevat recent faptul că genitivul, însoțit obligatoriu de articolul posesiv *al, a, ai, ale*, poate fi determinantul unui adjectiv „provenit din verb”. În această situație, atâta timp cât se acceptă distincția dintre atribut și complement după natura morfologică a elementului regent și se consideră că adjectivul este un regent specific pentru complement<sup>6</sup>, genitivul care determină un adjectiv trebuie să fie recunoscut drept complement – indirect după construcție, dar echivalent cu un complement direct.

O lectură atentă a sintaxei lui Kr. Sandfeld și Hedvig Olsen<sup>7</sup> ar fi descoperit încă din 1936 asemenea exemple în descrierea întrebuintării „genitivului obiectiv” după un „nume de agent în *-tor*”, categorie ilustrată atât cu substantive, cât și cu adjective, ca în citatul *Prefectul, necunosător de oameni și al vieții de câinie de la țară* (Lungianu). Volumul al II-lea al lucrării menționate<sup>8</sup> reia descrierea acestei construcții, oferind, printre mai multe exemple cu un regent substantival sau ambiguu ca parte de vorbire, și două cu adjective în *-tor*: *filologii adânci* [sic] *cunoscători ai vocabularului popular*

---

<sup>4</sup> Afirmații categorice la Valeria Guțu Romalo: „Determinantul substantival genitiv nu poate avea ca element regent decât un substantiv” (*Despre clasificarea părților secundare de propoziție*, în LR XII, 1963, 1, p. 30; cf. tabelul de la p. 29); „Substantivul sau pronumele în genitiv nu apar decât în clasele de substituție care reprezintă termenul dependent într-o relație de subordonare al cărei termen regent este un substantiv sau un pronume; sânt incompatibile cu construcțiile în care regentul este un verb, un adjectiv [spațiat de mine – M. A.], un adverb sau o interjecție” (*Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973, p. 84).

<sup>5</sup> *Sintaxa limbii române*, partea I. *Sintaxa grupului verbal* [curs universitar], București, 1976, p. 178–179: *om iubitor al cărților, echipe deținătoare ale Cupei Davis, construcții purtătoare ale valorii de reciprocitate*.

<sup>6</sup> Cf. <sup>2</sup>GLR II, p. 75. O poziție diferită are Sorin Stati, *Elementul regent în relația de subordonare*, în SCL VIII, 1957, 3, p. 266–268, care consideră că „determinanții adjectivului sânt atribute” (p. 268, cf. 272).

<sup>7</sup> Sandfeld/Olsen, SR I, p. 74–75.

<sup>8</sup> Sandfeld/Olsen, SR II, p. 89.

(Cezar Petrescu); *Ce nou Dumnezeu mai înțelegător al rosturilor omenești m-ar fi putut doborî?* (Condiescu).

Înainte lingviștilor danezi, H. Tikin<sup>9</sup> semnalase existența unui complement în genitiv pentru limba română veche. Descrierea mijloacelor de exprimare a complementului adjectivului, căruia îi consacră un capitol special în gramatica sa, este însoțită de următoarea notă, importantă pentru discuția noastră: „În româna veche mai găsim și adjective completate prin genitiv: *Vrednic a laudei noastre*. Limba modernă a păstrat o construcție analoagă în combinațiile cu *a tot, a toate*, de ex. *atotputernic, a toate știutor*; dar: *vrednic de lauda noastră*.”

După cum a rezultat din citatele reproduse după lucrarea lui Kr. Sandfeld și H. Olsen, limba contemporană cunoaște și ea întrebuințarea genitivului (propriu-zis și a construcției echivalente cu prepoziția *a*<sup>10</sup>) ca determinant al unui adjectiv. Mai mult, această întrebuințare nu este deloc „rară și învechită”<sup>11</sup>, cum credeau cercetătorii danezi, ci curentă în diverse stiluri ale limbii literare și chiar frecventă în publicistica actuală.

Adjectivul determinat de un complement în genitiv nu poate fi decât un adjectiv verbal din categoria celor numite de obicei (nume) de agent întrucât însușirea exprimată este săvârșirea unei acțiuni. Cel mai adesea în această situație sunt adjectivele în *-tor* (vezi exemplele citate în restul articolului), dar sfera construcțiilor în discuție nu se limitează la ele și la cele în *-or*, de aproape înrudite (cf. *Insulele grecești ne apar însă ca niște receptacole ale trecutului, teaurizatoare de comori încă nedezvăluite, dar, mai ales, posesoare ale unei permanențe de spirit și de trăsături etnice*[...] CONT. 1973, nr. 47 (1470), p. 12/2). În același fel pot fi determinate de un genitiv și adjectivele derivate cu sufixele *-ant/-ent*: *Pe buletinul respectiv trebuie completate minimum 5 variante, fie simple, fie componente ale unei variante combinate*. SC. 1973, nr. 9486, p. 7/2, sau *-iv*:

<sup>9</sup> Tikin, <sup>3</sup>GR, p. 194.

<sup>10</sup> În condițiile descrise în <sup>2</sup>GLR I, p. 335, nu numai în combinația *a tot*; vezi exemple la Sandfeld/Olsen, SR II, p. 90, care le consideră, greșit, învechite.

<sup>11</sup> Sandfeld/Olsen, SR I, p. 74.

*Atitudinea interpretativă a materialului lingvistic s-a extins la analiza mesajelor.* LL, 1973, 1, p. 154.

Evident, nu în orice succesiune adjectiv (verbal) + genitiv avem a face cu un raport de determinare între acești termeni. Alături de construcții ca cele de mai sus, în care genitivul este, în mod cert, complement al adjectivului precedent, există altele în care genitivul este – la fel de cert – atribut al substantivului determinat și de adjectiv: *aroma îmbătătoare a unei cafele* Eminescu, în DA, s. v. *îmbătător*. În sfârșit, unele contexte sunt neconcludente pentru funcțiunea genitivului<sup>12</sup>, care poate fi interpretat atât drept complement al adjectivului, cât și drept atribut al substantivului: cf. exemple ca *parte componentă a întregului; notele explicative ale textului* (chiar și *acel film reconstituitiv al modului în care a fost săvârșită crima „Flacăra”* 1973, nr. 11 (927), p. 15/2)<sup>13</sup>. Într-o îmbinare ca *acțiune modificatoare a limbii* genitivul *limbii* este atribut (al substantivului *acțiune*) dacă e vorba de *o acțiune modificatoare a limbii asupra gândirii*, dar complement (al adjectivului *modificatoare*) dacă e vorba de faptul că *scrierea poate exercita o acțiune modificatoare a limbii*. De aceea în scrisul îngrijit e necesară evitarea unor succesiuni care pot fi decodate greșit la o lectură grăbită, ca: *sub asaltul forțelor iraționale, mistice, destructive ale demnității, libertății și cunoașterii, arta română a înscris pagini nemuritoare*. SC. 1971, nr. 8961, p. 3/4.

Paralel cu genitivul (și cu construcția echivalentă realizată cu ajutorul prepoziției *a*), complementul adjectivelor verbale, în special al celor în *-tor*, poate fi exprimat și prin prepoziția *de* + acuzativul. Deosebirea dintre construcția cu genitivul și cea cu prepoziția *de*,

---

<sup>12</sup> Uneori este neconcludent statutul morfologic al termenului regent, care poate fi interpretat atât ca substantiv (+ atribut), cât și ca adjectiv (+ complement). Cf. un exemplu ca *O meserie la fel de cumplită ca a „ghîftarilor” mi s-a părut a fi doar aceea a „pușarilor” – extractori cu vagonetul ai țiteiului din mina de petrol*. SC. 1973, nr. 9461, p. 1/1.

<sup>13</sup> Când adjectivul este nume predicativ poate exista îndoială asupra raportării complementului numai la el sau la întregul predicat nominal: cf. *Observăm că înseși exemplele date ca fiind susținătoare ale părerilor sale se întorc împotriva-i*. „Flacăra” 1973, nr. 15 (931), p. 17/4.

înregistrată de obicei în gramaticile noastre, nu privește frecvența sau caracterul învechit al uneia dintre ele, cum sugerează unele lucrări<sup>14</sup>, ci o trăsătură care opune în general aceste două construcții, anume gradul de determinare<sup>15</sup>: obiectul determinat (individualizat) se exprimă prin genitiv, iar cel nedeterminat (calificat) prin *de* + acuzativul: comp. *om iubitor al dreptății/de dreptate; industrie extractoare a țițeiului/ instalație extractoare de țiței*. Această opoziție se anulează în situația în care genitivul e precedat de articolul nehotărât: *sat păstrător al unor tradiții/de tradiții*.

În istoria sa complementul adjectivului verbal a mai cunoscut două construcții: una cu acuzativul neprepozițional sau cu prepoziția *pe*: *vreun document arătător vorbelor sale* Philippide, la J. Byck, în SCL II, 1951, p. 128; *procesul privitor pe cutare* la J. Byck, *loc. cit.*, și alta cu dativul<sup>16</sup>: *Ca niște fii ascultoi Domnului său să umblăm*. Varlaam, în DA, s. v. *ascultoi*; *câte o broșură învățătoare meșteșugului de a face zahăr* Negruzzi, în DA, s. v. *învățător*. E ușor de văzut că aceste două construcții, cu complementul adjectivului în acuzativ și în dativ, se explică prin proveniența verbală a adjectivelor de agent, reprezentând preluarea construcției de la verbul corespunzător (pentru dativ trebuie să se țină seamă seama de regimul în dativ cunoscut de multe verbe ca o variantă a celui în acuzativ)<sup>17</sup>.

Spre deosebire de ele, complementul în genitiv și cel în acuzativ cu prepoziția *de* se explică prin natura morfologică nominală a acelorași adjective, care impune o transformare a construcției sintac-

---

<sup>14</sup> Vezi Sandfeld/Olsen, SR I, p. 74: „De obicei se folosește prepoziția *de*”; cf. Tiktin<sup>3</sup>GR, *loc. cit.*

<sup>15</sup> Pentru construcția în discuție vezi Gabriela Pană Dindelegan, *lucr. cit.*, p. 179; pentru construcția atributivă vezi, în ultimul loc, T. A. Repina, *O grammatičeskom oformlenii imennoj atributivnoj gruppy v sovremennom rumynskom jazyke*, în *Problemy sintaksisa jazykov balkanskogo areala*, Leningrad, 1979, p. 62–75.

<sup>16</sup> Confundat de unii cercetători cu genitivul: vezi B. Cazacu, *Influența latină asupra limbii și stilului lui Miron Costin*, în „Cercetări literare” V, 1943, p. 44–45, care ilustrează „anumite construcții de adjective și verbe, care cer aceleași cazuri ca în latină” cu exemple ca *știutor obiceiului și hirei acelu feliu de oaste // ut gnari consuetudinum et naturae militiae*” însoțite de precizarea „știutor obiceiului = știutor al obiceiului (gen.)”.

<sup>17</sup> Vezi J. Byck, *Derivație și sintaxă*, în SCL II, 1951, p. 128.

tice față de verbul corespunzător, și anume o transformare de același tip ca la atributul obiectiv (genitiv și prepozițional) al substantivelor nume de acțiune sau de agent. Analogia cu regimul substantivelor verbale se oprește însă la formă, nefiind valabilă și pentru funcțiunea pe care o îndeplinesc determinantele acestora și determinantele adjectivelor verbale. În timp ce determinantul genitiv sau prepozițional al unui substantiv verbal este atribut – care poate fi numit *obiectiv* după valoare, după corespondența cu un complement (obiect) –, determinantul cu aceleași forme al unui adjectiv verbal este complement, deci *obiect propriu-zis*<sup>18</sup>, și deosebirea față de determinantul verbului de bază privește numai felul complementului, căci complementul direct al verbului este indirect pe lângă adjectivul verbal.

Dacă din punctul de vedere al determinării unui adjectiv întrebuințarea în discuție a genitivului a fost mai de mult observată, măcar incomplet și în treacăt, după cum am arătat, din punctul de vedere al elementului de construcție obligatoriu – articolul *al, a, ai, ale* – ea a atras mai puțin atenția. Pe lângă faptul că nu e menționată în descrierile curente ale întrebuințării acestui articol<sup>19</sup>, în unele lucrări se afirmă în mod expres că „un adjectiv regent al genitiv-dativului nu se construiește cu *al*”<sup>20</sup>. Existența genitivului cu *al* subordonat unui adjectiv infirmă asemenea păreri. Pe de altă parte, semnalarea numai a distribuției sale într-un „context adjectival”<sup>21</sup>, fără specificarea elementului regent, este insuficientă pentru a deosebi această funcțiune a genitivului de alta posibilă în același context<sup>22</sup>.

---

<sup>18</sup> De aceea nu mi se pare potrivită întrebuințarea termenului *genitiv obiectiv* (cf. Sandfeld/Olsen, SR I, p. 74–75, și II, p. 89) în această situație.

<sup>19</sup> Vezi <sup>2</sup>GLR I, p. 105–107; Iordan/Guțu Romalo/Niculescu, SMLRC, p. 177–178; C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iași, 1979, p. 86–87.

<sup>20</sup> Lombard, LR, p. 189.

<sup>21</sup> Vezi Gabriela Pană Dindelegan, *lucr. cit.*, p. 179.

<sup>22</sup> Din discuția de la p. 124 rezultă că analiza distribuțională a pozițiilor (= contextelor) în care apare *al* (vezi Maria Manoliu, *Articolul posesiv în româna contemporană*, în SCL XV, 1964, I, p. 69–76) este nerelevantă pentru identificarea funcțiilor sintactice: raporturile sunt cu totul altele dacă în poziția (E) # Sd + D... + Ng # se găsește *copilul harnic al surorii mele* (exemplul autoarei) sau *copilul admirator al surorii mele*.

În construcția respectivă articolul *al* (*a*, *ai*, *ale*) se acordă în gen și număr cu adjectivul regent, care, la rândul lui, este acordat cu substantivul sau pronumele determinat. Cf. m.-n. sg. *Nimeni nu-și făcea datoria mai viteaz, mai disprețuitor de orice meschină prudență, mai înfruntător al celor mai strașnice primejdii, decât el*. N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. I, București, 1967, p. 240; f. sg. *experiența unei cooperative agricole deținătoare de 3 ori a „Ordinului Muncii” clasa I SC*. 1973, nr. 9451, p. 5/3; m. pl. *agenți modificatori ai climei*; f.-n. pl. *pictorița vizionară de peisaje de azur, evocatoare ale minunii Voronețului ROM*. LIT. 1970, nr. 10 (74), p. 32/3. Articolul îndeplinește aici rolul unui element de relație între determinat și determinant și, în același timp, rolul de marcă a genitivului. Avem a face deci cu o situație în plus în care întrebuințarea lui *al* nu corespunde definiției curente a articolului ca parte de vorbire legată de determinarea sau individualizarea unui substantiv. Observând asemenea necorespondențe, diverși cercetători au înclinat spre interpretarea lui *al* ca pronume (ajutător, semiindependent sau anaforic), susținând că „el ține întotdeauna locul unui substantiv care denumește obiectul posedat”<sup>23</sup>. În construcția discutată aici este însă clar că *al* nu înlocuiește și nu reia nici un substantiv, din moment ce substantivul (sau pronumele) determinat de adjectivul regent al genitivului nu poate fi pus direct în relație cu acesta (în *cooperativă deținătoare a Ordinului Muncii* nu se poate identifica o *\*cooperativă a Ordinului Muncii*; uneori s-ar ajunge la adevărate nonsensuri prin încercarea de reconstituire a substantivului „înlocuit”: cf. un exemplu ca *această toamnă tăiată așa de luminos [...] de zile de vară adevărată, zile și ceasuri restanțiere, ispășitoare ale celor ploioase din vară* ROM. LIT. 1979, nr. 43, p. 1/2). De aceea sunt necesare rezerve față de calificarea lui *al*, *a*, *ai*, *ale* drept pronume, dar se poate subscrie la interpretarea dată de I. Coteanu<sup>24</sup> originii și rațiunii de existență a acestui cuvânt ajutător în limba română: „Seria *al*, *a*, *ai*, *ale* [...] dovedește că limba română, în speță dacoromâna, incomodată în cursul evoluției ei de sincretismul genitivului cu dativul și având

<sup>23</sup> Mircea Zdrenghea, *Articol sau pronume?*, în *Omagiu Rosetti*, p. 1032.

<sup>24</sup> *Morfologia numelui în protoromână (româna comună)*, București, 1969, p. 111.

nevoie de specificarea lor, a recurs la o particulă pronominală spre a distinge din punct de vedere gramatical genitivul de dativ”.

Într-adevăr, în contextul adjectiv verbal + genitiv-dativ, articolul *al* (*a*, *ai*, *ale*) este singurul element care permite identificarea celor două cazuri prin prezența sau absența sa, căci, paralel cu complementele curente în genitiv<sup>25</sup> (corespunzătoare unui acuzativ pe lângă verbul de bază), există și adjective verbale construite cu dativul ca și verbul de la care provin: cf. *vântul premergător zorilor* Sadoveanu, în DLR, s. v. *premergător*. O concluzie implicită a recunoașterii genitivului ca determinant al unui adjectiv este aceea că nu putem admite formula de descriere nedistinctă „adjectiv care cere genitiv-dativul” adoptată de unii cercetători<sup>26</sup>.

Din punct de vedere formal, faptul că *al* (*a*, *ai*, *ale*) nu se raportează la un substantiv și că are numai rolul de tip prepozițional al unui element de relație sau al unei mărci cazuale poate explica folosirea lui în forma invariabilă la un scriitor muntean care în alte construcții folosește corect formele variabile: *note explicative a faptelor*, *culese de prin cei mai renumiți comentatori ai lui Erodot* A. I. Odobescu, *Scrieri literare și istorice ale lui...*, II, București 1887, p. 491.

Faptele discutate în articolul de față prezintă interes deci pentru:

- descrierea genitivului sub aspect funcțional și formal;
- descrierea valențelor adjectivului ca termen regent, cu referire la situația specială a adjectivelor verbale;
- descrierea și interpretarea lui *al*, *a*, *ai*, *ale*.

SCL XXXI, 1980, 5, p. 511–516.

---

<sup>25</sup> Și cu genitivul atribut al substantivului determinat de adjectiv, construcție posibilă cu orice fel de adjectiv. Pentru rolul lui *al* în contexte cu adjective neverbale comp. *trăsăturile proprii ale arhitecturii / trăsăturile proprii arhitecturii*.

<sup>26</sup> Vezi Lombard, LR, *loc. cit.*



## POATE FI VOCATIVUL PARTE DE PROPOZIȚIE?

Vocativul, cazul chemării, are o situație specială în sistemul cazurilor întrucât el nu se definește ca îndeplinind rolul unei (sau unor) anumite părți de propoziție. Mai mult, atât intonația în limbajul oral, cât și punctuația în cel scris indică o oarecare separare de restul enunțului, ceea ce pare să excludă stabilirea unor raporturi cu alte cuvinte din enunț.

Într-adevăr, de cele mai multe ori vocativul nu are rol de parte de propoziție și nu este integrat într-o propoziție. Această constatare nu justifică însă nicidecum greșeala, foarte răspândită din păcate, de a considera că vocativul este lipsit de rol sintactic: noțiunea de rol sintactic sau funcție sintactică nu trebuie confundată cu rolul sau funcția unei părți de propoziție. Într-un anumit sens, se poate spune că vocativul exprimă ceva mai mult decât o parte de propoziție, din moment ce, destul de des, constituie singur o propoziție (neanalizabilă), de exemplu atunci când strigăm, pur și simplu, *Ioane!*

Existența unui rol sintactic rezultă și din situațiile în care vocativul apare integrat într-un grup nominal, reprezentând centrul acestuia, adică având rolul unui termen determinat de diverse atribute (adjectivale sau substantivale) și chiar de propoziții atributive. Pentru determinarea vocativului prin atribute se pot cita exemple ca *stimate tovarășe, tovarășe profesor, Mărioară de la munte*, iar pentru propoziții atributive *prostule ce ești* sau versul lui Grigore Alexandrescu *Oltule, care-ai fost martor vitejiilor trecute*.

Când un substantiv în vocativ este determinat de altul în vocativ avem a face cu o situație în care este de necontestat faptul că vocativul îndeplinește un rol de parte de propoziție, anume acela de apozitie, chiar dacă este vorba de apozitia unui cuvânt neintegrat propriu-zis în propoziție. De exemplu: *Ionele, puiule!* sau *Cucule, voinicule, Netezește-ți penele!* Funcția de apozitie sau măcar o apropiere de

această funcție se poate recunoaște și în situațiile în care vocativul se referă la o parte de propoziție propriu-zisă, unde nu se mai pune problema acordului în caz, și anume la orice parte de propoziție exprimată printr-un pronume de persoana a doua singular sau plural, vocativul precizând prin adresare nominală persoana respectivă. De exemplu: *Ai și tu, Ioane, o scrisoare; Asta e cartea ta, Ioane?; Te ascult, Ioane* etc.

În situațiile în care vocativul apare pe lângă un predicat la persoana a doua cu subiectul inclus în forma verbului (de exemplu, *Ce faci, Ioane?* sau *Stați, fraților!*) unora li se pare că vocativul ar îndeplini însăși funcția de subiect, parte principală de propoziție. De fapt, vocativul are și aici o întrebuintare apozitională, precizând subiectul inclus din propoziție; confuzia se explică prin binecunoscuta echivalență semantică dintre apozitie și termenul determinat și ea este favorizată de caracterul inclus al subiectului, deci de împrejurarea că termenul determinat nu apare exprimat printr-un cuvânt aparte în propoziție.

Cei care susțin că vocativul din asemenea exemple ar fi subiect al verbului la persoana a doua (mai ales la modul imperativ) neglijează întreaga categorie a subiectului pronominal inclus și regula concordanței în persoană dintre subiect și predicat: piedica pe care o constituie regula că un predicat la persoana a doua nu poate avea ca subiect decât aceeași persoană (deci numai un pronume ca *tu, voi, dumneata, mata, dumneavoastră*) este rezolvată de obicei prin admiterea categoriei persoanei la substantiv, respectiv prin considerarea vocativului drept un substantiv la persoana a doua, în timp ce toate celelalte cazuri reprezintă persoana a treia. Întrucât teoria vocativului ca subiect al persoanei a doua verbale se folosește de criteriul acordului în număr: *Vino, Ioane* față de *Veniți, fraților*, e bine de știut că există fapte care contravin acestei argumentări, și anume construcții cu un vocativ la numărul singular pe lângă un verb la plural, de exemplu *Ioane, veniți mai aproape*, în care chemarea adresată unui singur membru al grupului se referă la întregul grup. Argumentele principale care se pot aduce împotriva interpretării vocativului ca subiect sunt particularitățile de intonație și pauză, marcate în scris prin punctuație, care arată clar că vocativul nu e legat direct de verb; în

același timp, pauza este un argument în favoarea funcției de apozitie (izolată sau explicativă).

În toate exemplele date aici am folosit vocative cu formă proprie (cu desinențe specifice ca *-e*, *-ule* sau măcar cu forme care exclud confuzia cu nominativul: situația vocativului plural omonim cu genitiv-dativul – *fraților*). După cum se știe, în limba contemporană se răspândește din ce în ce mai mult întrebuintarea cu valoare de vocativ a unor forme de nominativ, marcate exclusiv prin intonație și pauză. Problema rolului sintactic al unor asemenea forme se pune, evident, în același fel ca la vocativul marcat din punct de vedere pur morfologic. E de menționat că vocativul cu formă de nominativ are mai multe posibilități de a primi determinări atributive decât cel cu formă specifică; de exemplu, poate fi determinat și de un atribut genitival (*dragul mamei*) sau de un adjectiv posesiv (*Frumoasă ești, pădurea mea* G. Topîrceanu) și poate apărea și în construcții complexe de tipul *dragii mamei copilași* sau *dragii mei prieteni*.

În concluzie: substantivele în vocativ pot îndeplini rolul de apozitie (acordată sau neacordată în caz), iar adjectivele propriu-zise sau pronominale în vocativ sunt atribute adjectivale acordate. Ținând seama și de faptul că, în calitate de substantiv, vocativul poate primi determinări atributive, rezultă că singura parte de propoziție cu care are tangență acest caz este atributul.

## OMONIMIA ȘI ANALIZA GRAMATICALĂ: LUI ARTICOL ȘI PRONUME

Omonimia lexicală provoacă adesea dificultăți în analiza gramaticală atunci când este vorba de cuvinte reprezentând părți de vorbire diferite. Situațiile de acest fel sunt numeroase, mai ales datorită conversiunii sau schimbării valorii morfologice (trecerii de la adjectiv la substantiv sau la adverb și invers, de exemplu), dar și, pur și simplu, întâmplării (ca la cuvintele *cer* substantiv și verb, *dar* substantiv și conjuncție, *lin* substantiv și adjectiv, *tău* substantiv și adjectiv pronominal). Cele mai multe surse de greșeli se găsesc la omonimia între părți de vorbire neflexibile (adverb și prepoziție: *deasupra*; adverb și conjuncție: *iar*, *nici*; prepoziție și conjuncție: *până*) și în mod special la o serie de cuvinte cu corp fonetic redus – monosilabice sau chiar nesilabice – și cu valori multiple, ca *a*, *de*, *(-)i(-)*, *o*, *și(-)*, *un*.

Omonimiile gramaticale creează și ele dificultăți, indiferent dacă sunt pur morfologice (între forme flexionare ale aceluiași cuvânt) sau și sintactice (între funcțiile cuvintelor din construcții aparent identice).

Articolul de față, consacrat unei omonimii complexe – lexicale și morfologice, parțial și sintactice –, care-i pune în dificultate pe mulți elevi, încearcă să ofere câteva indicii pentru eliminarea confuziilor curente între *lui* articol hotărât proclitic (genitiv-dativ singular masculin, rar și feminin) și *lui* pronume personal (3 singular masculin, genitiv-dativ); mi se pare superfluu să precizeze că *lui* nu este niciodată adjectiv pronominal posesiv.

Exercițiile de recunoaștere din manuale și culegeri se fac de obicei pe contexte simple, de tipul *Cartea lui este nouă* și *Cartea lui Ion este nouă*, pentru distincția între pronume și articol în cazul genitiv, respectiv *Lui nu-i place cartea* și *Lui Ion nu-i place cartea*, pentru distincția între pronume și articol în cazul dativ. Limitată la

asemenea situații, distincția pare foarte ușoară, deși experiența școlii dovedește contrariul. Explicația acestei nepotriviri între aparență și realitate stă în faptul că în textele date spre analiză se întâlnesc construcții mai dificile decât structurile-tip cu care trebuie să începă învățarea, fără însă a se opri la ele.

Iată mai întâi câteva construcții foarte apropiate de ultima pereche citată. Analiza nu este influențată de modificarea topicii (a ordinii cuvintelor) în *Lui cartea nu-i place* și *Lui Ion cartea nu-i place*, nici de schimbări morfologice ca înlocuirea singularului cu pluralul în grupul verbal: *Lui* (sau *lui Ion*) *nu-i plac cărțile*. *Lui* își menține aceleași valori și în construcția cu predicatul la plural (sau la alte persoane decât a 3-a singular) și cu subiectul neexprimat: *Lui* (respectiv *lui Ion*) *nu-i plac (cărțile sau eu)*. Propoziția *Lui Ion nu-i place* nu este însă la fel de clară ca *Lui Ion nu-i place cartea* (sau *Lui Ion cartea nu-i place*, *Lui Ion nu-i plac cărțile* sau *Lui Ion nu-i plac*), căci *lui* acceptă aici două interpretări corecte în funcție de înțeles: articol proclitic în cazul dativ, ca și mai sus, dacă se subînțelege un subiect (*cartea, situația, o ființă* etc.); pronume personal în cazul dativ dacă subiectul este *Ion*, ca în *Ion nu-i place lui*.

Tot ambiguu, dar numai din punctul de vedere al cazului, sunt și propozițiile *Cartea lui nu-i place*, respectiv *Cartea lui Ion nu-i place*; desigur, *lui* este clar pronume în prima și articol în a doua, dar în ambele cazuri poate fi atât genitiv, cât și dativ: genitiv dacă se referă la posesorul cărții și dativ (reluat prin forma neaccentuată *-i*) dacă se referă la cel căruia nu-i place cartea. De observat că ambiguitatea dispare în *Cartea lui* (sau *lui Ion*) *nu-mi* (sau *îți, ne, vă, le*) *place*, unde atât pronumele *lui*, cât și articolul *lui* nu pot fi interpretate decât ca genitive, căci interpretarea drept dative se exclude prin nepotrivirea de persoană cu pronumele neaccentuat în dativ de pe lângă verb.

Pentru omonimia lexicală trebuie avute în vedere mai multe tipuri de construcții care impun pentru *lui* analize diferite după înțelesul întregii construcții.

Grupul nominal *prietenul lui Ion* poate fi analizat ca reprezentând atât un substantiv (comun) + alt substantiv (propriu) în cazul genitiv și atunci *lui* este articol, cât și un substantiv (comun) în

nominativ sau acuzativ + pronumele personal în genitiv + substantivul propriu în nominativ care denumește, ca apoziție, substantivul comun; pentru prima interpretare poate servi înlocuirea substantivului propriu cu un substantiv comun articulat enclitic (*prietenul băiatului*), iar pentru a doua, înlocuirea pronumelui *lui* cu corespondentul său feminin sau plural (*prietenul ei Ion* sau *prietenul lor Ion*) ori cu adjectivul posesiv sinonim (*prietenul său Ion*). După același model se analizează secvența *pe numele lui Ion* în *A sosit o scrisoare pe numele lui Ion* și *Un nou-venit, pe numele lui Ion*.

Propozițiile *În cartea lui Ion se povestesc întâmplări triste* și *În cartea lui Ion sunt multe descrieri* nu pun probleme de interpretare pentru *lui*, care este în mod evident articol, dar în propozițiile cu început aparent asemănător *În cartea lui Ion își povestește viața*, *În cartea lui Ion se descrie pe sine* ne întâmpină alt *lui*, pronumele.

Analiza e simplă și în construcții prepoziționale ca *Împotriva lui n-am avut nimic* (*lui* pronume) față de *Împotriva lui Ion n-am avut nimic* (articol), dar se complică în *Împotriva lui Ion n-a avut nimic*, unde sunt posibile ambele interpretări (*lui* este pronume dacă *Ion* este subiect și articol dacă subiectul este altcineva). La fel în *Datorită lui am plecat* (numai pronume), *Datorită lui Ion am plecat* (numai articol), *Datorită lui Ion a plecat* (articol sau pronume, după cum subiectul este altcineva sau *Ion*).

Prezența articolului posesiv sau genitival pe lângă *lui* nu are consecințe asupra rezolvării omonimiei decât în privința excluderii confuziei cu dativul. *Lui* se analizează în *Această carte a lui Ion este nouă* la fel ca în *Cartea lui este nouă* (pronume). Construcții clare sunt și *Pe o soră a lui Ion n-am recunoscut-o*, respectiv *Pe o soră a lui n-am* (sau *n-a*, *n-ai*, *n-ați*, *n-au*) *recunoscut-o*, dar în *Pe o soră a lui Ion n-a recunoscut-o* interpretarea diferă după cum *Ion* este sau nu subiectul propoziției.

După cum ar trebui să rezulte din lectura lor corectă, construcțiile cu dificultăți pentru distincția dintre *lui* articol și *lui* pronume sunt ambigue numai în scris. Principala deosebire dintre aceste două omonime constă în faptul că articolul, cuvânt ajutător cu rol de marcă a cazului genitiv-dativ, este totdeauna lipsit de accent și

se rostește de obicei fără pauză între el și substantivul următor, pe când pronumele, cuvânt autosemantic (cu înțeles de sine stătător), este accentuat și de obicei separat printr-o pauză de cuvântul următor; în scris această deosebire fonetică se reflectă în imposibilitatea de a pune virgulă după articolul proclitic *lui* și posibilitatea (dar nu obligativitatea!) de a folosi acest semn de punctuație după pronumele *lui* (în exemple ca *În cartea lui, Ion își povestește viața* sau *Datorită lui, Ion a putut pleca și chiar Lui, Ion nu-i place*).

Chiar în forma scrisă, construcțiile cu *lui* sunt ambigue numai când sunt rupte din contextul lor, care este în măsură să le clarifice înțelesul, furnizând, de exemplu, informații asupra subiectului.

Elemente ajutătoare, la care m-am referit în comentariul exemplurilor precedente, sunt:

– sinonimia pronumelui cu alte pronume în cazul genitiv-dativ (*dânsului, dumnealui, acestuia, aceluia*), iar în situația specială a pronumelui în genitiv și sinonimia cu adjectivul posesiv *său, sa*;

– posibilitatea de înlocuire cu pronumele personal, de același caz, feminin (*ei*) sau plural (*lor*) pentru *lui* pronume, respectiv cu articolul enclitic *-lui* pentru *lui* articol (la exemplul de înlocuire a substantivului propriu *lui Ion* cu substantivul comun *băiatului* aș adăuga înlocuirea de tipul *lui Bălcescu – Bălcescului*);

– posibilitatea de schimbare a topicii fără schimbarea înțelesului (vezi *Cartea lui nu-i place și Lui nu-i place cartea*, respectiv *Nu-i place cartea lui; Lui Ion nu-i place și Nu-i place lui Ion*, respectiv *Lui nu-i place Ion*);

– diverse indicii din propoziția în care se găsește *lui*: existența unor pronume personale sau reflexive neaccentuate și concordanța lor formală cu *lui*, forma verbului predicat, identificarea subiectului.

În rezolvarea omonimiei gramaticale, în speță a distincției morfologice între genitiv și dativ (la pronume și a celei sintactice între atribut și complementul indirect) poate juca un rol și sensul lexical al verbului predicat. La analiza propoziției *Am primit scrisoarea lui* (sau *lui Ion*) nu apar dificultăți de recunoaștere a cazului genitiv, dar în *I-am trimis scrisoarea lui* (sau *lui Ion*) cazul poate fi atât genitiv, cât și dativ; ultima ipoteză este confirmată de posibilitatea intercalării unui

adjectiv posesiv (*I-am trimis scrisoarea ta lui*) sau a adverbului și (*I-am trimis scrisoarea și lui*).

Am discutat aceste câteva aspecte ale unei omonimii lexicogramaticale pentru a demonstra că există soluții pentru învingerea dificultăților, dar ele trebuie cunoscute. Și nu mă gândesc nicidecum la memorizarea unor procedee de amănunt, ci la deprinderea de a medita asupra textului analizat și de a sesiza corelația dintre vocabular, gramatică, fonetică și punctuație.

Pentru a da satisfacții intelectuale, analiza gramaticală nu trebuie să fie superficială și mecanică, nici limitată la construcții banale care nu solicită gândirea. Sunt de evitat anume concluzii pripite, după care *lui* s-ar califica fără greș prin prezența/absența unui substantiv imediat următor: e adevărat că articolul *lui* precedă fără excepție un substantiv, dar reciproca nu e tot așa de adevărată, întrucât pronumele *lui* se poate găsi și în secvențe de tipul *lui Ion*: important este de care cuvânt se leagă.

O tehnică utilă de evidențiere a grupărilor din cadrul propoziției este separarea lor prin bare la analiză: în notații ca *Lui Ion / nu-i place* și *Lui / Ion nu-i place*, *Cartea lui / îi place* și *Cartea / lui îi place* sau *prietenul / lui Ion* și *prietenul lui / Ion* se reliefează și posibilitățile de schimbare a topicii.

Problema discutată în aceste articole are și implicații pentru practica limbii: pentru înțelegerea corectă și lectura corespunzătoare a unui text străin și pentru evitarea construcțiilor ambigue în textele proprii.

LLR XXII, 1993, 3–4, p. 3–5.



# NOTE ASUPRA FLEXIUNII ADJECTIVULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

1. După ce mult timp clasificarea formală a adjectivelor românești operase, prin tradiție, exclusiv cu criteriul numărului de forme (sau de terminații) de la nominativ-acuzativul singular nearticulat, distingând două categorii mari: „adjective cu două terminații și adjective cu o terminație”<sup>1</sup>, cercetările din ultimul sfert de secol au propus clasificări mai amănunțite care țin seama de numărul total de forme nearticulate (sau de desinențe) și de distribuția lor, de opoziții și omonimii. În clasificările de acest fel – bazate pe metode structurale<sup>2</sup>, matematice<sup>3</sup> sau transformaționale<sup>4</sup>, dar foarte asemănătoare în rezultate – numărul total de forme nearticulate ale unui adjectiv variabil este de două, trei sau patru<sup>5</sup>.

---

<sup>1</sup> <sup>2</sup>GLR I, p. 115. Vezi și Jordan, <sup>2</sup>LRC, p. 336; Al. Graur, *Gramatica azi*, București, 1973, p. 63.

<sup>2</sup> Marcela Manoliu, *Propuneri pentru o nouă clasificare a flexiunii adjectivelor din limba română*, în LR X, 1961, 2, p. 117–123 (vezi și *Elemente de lingvistică structurală*, redactor responsabil I. Coteanu, București, 1967, p. 263–273); Valeria Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române (Substantiv, adjectiv, verb)*, București, 1968, p. 108–120 (vezi și *Limba română contemporană* sub coordonarea acad. I. Coteanu, vol. I, București, 1974, p. 180–188); Mihaela Cârstea, în volumul colectiv *Quelques remarques sur la flexion nominale romane* (coordonare Maria Manoliu-Manea), București, 1970, p. 117–120, 129–140).

<sup>3</sup> Solomon Marcus, *Un criteriu contextual de clasificare a cuvintelor (cu aplicație la adjectivele din limba română)*, în SCL XIII, 1962, 2, p. 177–187; Gr. C. Moisil, *Problèmes posés par la traduction automatique. La déclinaison en roumain écrit*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée” I, 1962, p. 123–134.

<sup>4</sup> Anca Belchiță, *Flexiunea nominală în gramatica transformațională a limbii române* II, în SCL XX, 1969, 5, p. 509–531; Anca Belchiță Hartular, *Flexiunea adjectivului în limba română contemporană*, în LL 1972, 3, p. 309–315.

<sup>5</sup> Uneori se afirmă expres că „Paradigma adjectivului este reprezentată, dacă facem abstracție de determinare și de comparație, prin maximum p a t r u [spațiat în text] forme”: Valeria Guțu Romalo, în *Limba română contemporană*, I (vezi nota 2), p. 180; cf. și Constantinescu-Dobridor, *Morfologia*, p. 66.

Reprezentante tipice ale flexiunii adjectivale românești sunt considerate adjectivalele cu patru forme în total<sup>6</sup>, de tipul lui *bun* m. și n. sg., *bună* f. N.A. sg., *buni* m. pl., *bune* f. și n. pl., f. G.D. sg., eventual și m. V. sg. (la fel *acru*, *continuu*, *greu*, *frumușel*); cu diverse realizări ale desinențelor, aceste adjectivale alcătuiesc o clasă unitară în ce privește repartitia pe genuri și numere a celor patru forme. Spre deosebire de ele, adjectivalele cu câte trei sau două forme în total cunosc diferite repartiții ale acestora pe genuri și numere; de exemplu, tipul cu trei forme este ilustrat de *românesc* m. și n. sg., *românească* f. N.A. sg., *românești* pl. și f. G.D. sg. (la fel *mic*, *lung*, *nou*, *roșu*, *straniu*, *argintiu*), dar și de *silitor* m. și n. sg., *silitoare* sg. f., pl. f. și n., *silitori* m. pl. (la fel *instantaneu*) și de *june* m. sg., f. pl. și G.D. sg., *jună* f. N.A. sg., *juni* m. pl., iar tipul cu două forme de *mare* m. și n. sg., f. N.A. sg., *mari* pl. și f. G.D. sg. (la fel *dulce*, *limpede*, *verde*), dar și de *vechi* m. și n. sg., pl. și G.D. sg., *veche* f. N.A. sg. (la fel *gălbui*), de *dibaci* m. și n. sg., pl. m., *dibace* f. sg. și pl., n. pl. (la fel *greoi*, *rotofei*) și de *tenace* m. sg., f. și n. sg. și pl., *tenaci* m. pl.<sup>7</sup>

În ciuda caracterului riguros al acestor clasificări – dorite exhaustive –, a rămas în afara lor și chiar a adjectivelor considerate neregulate un tip flexionar pentru care <sup>2</sup>GLR oferă totuși elementul principal al descrierii. Într-o observație – plasată, ce e drept, în paragraful consacrat declinării adjectivelor și nu în cel care prezintă clasificarea (și formele) adjectivelor variabile – <sup>2</sup>GLR arată că „Unele adjectivale ca *mult*, *puțin*, *tot*, care exprimă o cantitate, fac genitiv-dativul plural, când sunt antepuse, la fel cu pronumele: *multor*, *puținor*, *tuturor*”<sup>8</sup>. Aceasta nu înseamnă însă altceva decât că adjectivalele respective au în total c i n c i forme nearticulate: *mult* m. și n. sg., *multă* f. N.A. sg., *mulți* m. N.A. pl., *multe* f. și n. N.A. pl., f. G.D. sg., *multor* m., f. și n. G.D. pl.

<sup>6</sup> Calificate „cu flexiune completă” de I. Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, 1982, p. 83.

<sup>7</sup> Dintr-o inadvertență, la I. Coteanu, *lucr. cit.*, p. 82, ultimele două adjectivale sunt considerate de același fel, „de tipul *dibace*”, deși paradigma, dată corect, arată deosebirea prin însăși forma-tip *dibaci*.

<sup>8</sup> I, p. 125.

Neglijarea particularităților flexionare ale lui *mult*, *puțin*, *tot* în descrierea flexiunii adjectivale și în clasificarea adjectivelor românești se poate explica prin statutul controversat al cuvintelor menționate în ce privește încadrarea la adjective, la pronume sau la numerale<sup>9</sup>. Clasa adjectivelor cu cinci forme în total nu se reduce însă la asemenea cuvinte, căci ea cuprinde pe *anumit* și *diferit*, al căror statut adjectival este indiscutabil, cel puțin pentru ultimul<sup>10</sup>; prin aceste două cuvinte se înlătură și limitarea clasei la adjective „care exprimă o cantitate”<sup>11</sup>. Prezența desinenței pronominale de genitiv-dativ plural *-or* în flexiunea lui *anumit* și *diferit* a fost semnalată de Al. Graur<sup>12</sup>.

Descrierea flexiunii adjectivale din limba română contemporană trebuie completată deci cu această clasă – puțin numeroasă – a adjectivelor cu cinci forme nearticulate în total, care se deosebesc de tipul cu patru forme prin forma specială de genitiv-dativ plural (și, în consecință, prin reducerea valorilor unora dintre celelalte forme). Distincția casuală interesează așadar și pluralul tuturor genurilor, nu numai singularul feminin.

2. Forma specială de genitiv-dativ plural cu desinența de origine pronominală *-or* are câteva particularități în flexiunea adjectivală.

În primul rând, ea este limitată contextual nu numai de antepunere – cum observă <sup>2</sup>GLR<sup>13</sup> –, ci și de absența altui determinant anterior: se spune *exemplul anumitor vecini* sau *vecine*, dar *exemplul unor anumiți vecini*, respectiv *unor anumite vecine*<sup>14</sup>, sau *păreră*

---

<sup>9</sup> Vezi, de exemplu, <sup>2</sup>GLR I, p. 33, 181; C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iași, 1979, p. 92.

<sup>10</sup> Interpretarea lui *anumit* drept pronume (adjectiv pronominal), la Lombard, LR, p. 233, și la Lombard/Gâdei, DM, p. II 66, constituie o excepție (*diferit* nu figurează în aceste lucrări); cf. și SDLR.

<sup>11</sup> Cum rezultă din <sup>2</sup>GLR I, p. 125; vezi și Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 70.

<sup>12</sup> Graur, TA, p. 71: discutând tipul arhaic de flexiune a pronumelor demonstrative, caracterizat, printre altele, de genitivul plural în *-or*, autorul arată că „această desinență, moștenită și la pronumele nehotărât *alt* și la numeralul (*amân*)*doi*, a câștigat teren în românește, fiind folosită și la *care*, *tot*, apoi la formații și împrumuturi mai noi, ca *anumit*, *diferit* etc.”.

<sup>13</sup> I, p. 125.

<sup>14</sup> Pentru *anumitor/unor anumiți*, *unor anumite* vezi Lombard, LR, *loc. cit.*, și Lombard/Gâdei, DM, *loc. cit.*

*diferitor colegi* sau *colege*, dar *păreerea altor diferiți colegi*, respectiv *altor diferite colege*. Situația este perfect analoagă cu cea a adjectivului pronominal nehotărât *alt*, care, atât la G.D. pl., cât și la G.D. sg., are câte două serii de forme, specifice și nespecifice, dintre care primele cunosc aceeași limitare contextuală<sup>15</sup>: *păreerea altor colegi* sau *colege*, dar *păreerea câtorva alți colegi*, respectiv *alte colege*; *exemplul altui coleg* sau *altei colege*, dar *exemplul unui alt coleg*, respectiv *unei alte colege*.

În al doilea rând, folosirea formei specifice de genitiv-dativ plural nu este obligatorie, în sensul că ea poate fi înlocuită prin forma de (nominativ-)acuzativ plural însoțită de prepoziția *a*: *păreerea a diferiți* (sau *a mulți, puțini*) *colegi*; cf. *cu ajutorul a diferite tipuri de celule* SC. 1965, nr. 6740, p. 1/4. Situația este și aici analoagă cu cea a unui adjectiv pronominal nehotărât, anume *câtva*: *păreerea câtorva colegi* sau *a câțiva colegi*<sup>16</sup>. Existența celor două posibilități de construcție sinonime explică numeroasele contaminări întâlnite în exprimarea unor vorbitori, la care prezența unui *a* superfluu înaintea formei specifice de G.D. pl. în *-or*<sup>17</sup> denotă că se produce și o confuzie între prepoziția *a* și articolul posesiv, parțial omonim, *al, a, ai, ale*<sup>18</sup>. De exemplu: *destinul a multor capodopere* „Cinema” 1965, nr. 11 (35), p. 27/2, *preambalarea a cât mai multor sortimente* ROM. LIB. 1970, nr. 8100, p. 1/8; cf. *de-a lungul a câtorva zile* CONT. 1965, nr. 45 (995), p. 5/2, *de-a lungul a câtorva ore* SC. 1971, nr. 8859, p. 4/2, *de-a lungul a câtorva luni* CONT. 1972, nr. 24 (1335), p. 5/1.

În al treilea rând, forma specifică de genitiv-dativ plural nearticulat în *-or* nu constituie baza formei articulate enclitic, care –

---

<sup>15</sup> Neconsemnată în <sup>2</sup>GLR (I, p. 174–175). Vezi însă Tiktin, <sup>3</sup>GR, p. 84; Jordan, <sup>2</sup>LRA, p. 122; Lombard/Gâdei, DM, p. II 66.

<sup>16</sup> În <sup>2</sup>GLR I, p. 125, adjectivele în discuție sunt apropiate, din acest punct de vedere, de numeralul cardinal, neglijându-se faptul că la marea majoritate a numeralelor construcția prepozițională este singurul mijloc de redare a genitivului, deci nu apare în concurență cu forma sintetică.

<sup>17</sup> Greșeală semnalată de Jordan, <sup>2</sup>LRA, p. 302, pentru *mult* „precedat de *cât*”: *achiziționarea a cât mai multor*.

<sup>18</sup> Pentru alte confuzii între aceste două părți de vorbire vezi Mioara Avram, *Note asupra pronomelui ceea ce*, în SCL XXXI, 1980, 4, p. 354–355 [în Avram, PEC, p. 119–124].

când se folosește (rezervă necesară, de exemplu, pentru *anumit*) – nu se poate realiza decât prin alipirea articolului *-lor* la forma egală cu cea de nominativ-acuzativ plural: nearticulat (*părerea diferitor colegi* sau *colege*, articulat *diferiților colegi*, respectiv *colege*; la fel (*din pricina*) *multor necazuri* – *multelor necazuri*. Datorită atât asemănării formale dintre desinența *-or* și articolul *-lor*, cât și faptului că în flexiunea pronominală desinența *-or* nu este legată de valori egale cu nearticularea sau absența determinării, se produc uneori confuzii în folosirea unor forme adjectivale din perechi de tipul *diferitor* (sau *a diferiți, diferite*) – *diferiților* sau *diferitelor*. Astfel, în *A discutat probleme ale colaborării economice și culturale bulgaro-franceze [...]* cu reprezentanți ai diferitelor cercuri de afaceri. SC. 1965, nr. 6657, p. 6/7, forma articulată *diferitelor* ar fi adecvată numai dacă ar fi vorba de toate cercurile de afaceri.

La unii membri ai clasei în discuție forma în *-or* permite alipirea elementului *-a*, dar forma rezultată nu mai face parte din paradigma adjectivelor respective, ci este o marcă a valorii lor substantivale: *părerea multor oameni* – *părerea multora*; cf. situația asemănătoare a adjectivelor/pronumelor nehotărâte, a numeralului cardinal *un(u)* și a adjectivului/pronumelui negativ *nici un(ul)*<sup>19</sup>.

SCL XXXVI, 1985, 3, p. 179–182.

---

<sup>19</sup> Vezi Mioara Avram, *Forme flexionare cu sau fără -a*, în LL 1984, 3, p. 337 [în Avram, PEC p. 115–118].

# STRUCTURA INTERNĂ ȘI CONSTRUCȚIA EXTERNĂ A UNOR FORMULE CU NUMERALE

După cum se știe, partea de vorbire specializată pentru exprimarea ideii de număr (și anume de număr definit) este numeralul. Chiar atunci când nu i se recunoaște statutul autonom, numeralul figurează în orice gramatică, dar prin tradiție studiul lui privește aproape exclusiv exprimarea numerelor întregi, mai puțin și a celor fracționare (oricum fără cele zecimale) și mai puțin a celor mixte (întregi + fracție). Dacă expresia lingvistică a unei fracții este luată în considerație în mod inerent în prezentarea numeralului fracționar – căruia i se descrie măcar un tip de structură internă, considerat specific –, construcția externă a acestei specii de numere este de obicei neglijată, iar formulele folosite pentru numerele zecimale și pentru cele mixte nu sunt nici măcar amintite, deși atât unele, cât și celelalte pun diverse probleme de cultivare a limbii. În gramatica publicată acum nouă ani (Avram, <sup>1</sup>GPT) m-am ocupat, pe scurt, de câteva dintre aceste probleme, asupra cărora revin în articolul de față pentru a le completa și preciza.

1. Să vedem mai întâi structura internă a formulelor în cauză, deci cum sunt alcătuite ele.

Pentru numerele fracționare structuri considerate specifice sunt îmbinările alcătuite dintr-un numeral cardinal propriu-zis indicând numărătorul și o formație derivată cu sufixul *-ime* tot de la un numeral cardinal propriu-zis indicând numitorul: *o treime, două treimi*. Pe lângă această structură există însă alte câteva, unele cu aceeași valabilitate generală, putând forma serii de combinații pentru exprimarea oricărui număr fracționar, altele limitate la anumite numere. Structuri concurente generale sunt tipurile din limbajul științific *unu pe trei (doi pe trei, doi pe cinci), unu supra trei (doi*

*supra trei, doi supra cinci), una a treia (două a treia, două a cincea) și tipul popular și familiar realizat cu numerale cardinale și substantivul parte/părți pentru numărător: o parte din trei (două părți din trei, două părți din cinci); cf. și doi/două din trei. Structuri limitate la fracții cu numitorul 100 sau 1000 sunt cele de tipul unu la sută (doi la sută), respectiv unu la mie (doi la mie), și sinonimele lor în care se utilizează substantivele procent, respectiv promilă – acesta mult mai rar folosit –: un procent (două procente), respectiv o promilă (două promile); de evitat alăturările pleonastice treizeci de procente la sută și un procent de treizeci la sută, precum și alăturările absurde ca treizeci de procente la mie sau un procent de treizeci la mie. Limitate la fracțiile cu numitorul 2 sau 4 sunt structurile din limbajul curent realizate cu substantivele jumătate, ca sinonim al lui doime, și sfert, ca sinonim al lui pătrime, iar limitate la fracții cu numărătorul 1 sunt structurile realizate cu un numeral ordinal + substantivul parte pentru numitor: a treia parte.*

Numerele mixte se exprimă printr-un numeral cardinal propriu-zis, redând întregii, + un numeral fracționar (de obicei în structura specifică de tip -ime sau cu sinonimele jumătate, sfert când e cazul), legate între ele prin conjuncția și: unu și o doime sau unu și jumătate; cinci și trei pătrimi sau cinci și trei sferturi. La aceste structuri trebuie evitate formulele hibride care combină scrierea cu litere și notația cifrică: unu și  $1/2$  sau cinci și  $3/4$ . De asemenea, trebuie respectată prezența conjuncției și în scrierea cu litere și în lectura orală a notației cifrice:  $5 \frac{2}{3}$  se citește corect cinci (întregi) și două treimi.

Numerele zecimale, fiind un tip de numere fracționare cu numitor zecimal, se pot exprima prin formule care aplică structura generală folosită pentru numerele mixte, respectiv structura specifică folosită pentru numerele fracționare, deci cu un numeral fracționar în -ime pentru partea zecimală: trei (întregi) și două miimi corespunde notației 3,002, iar o sutime notației 0,01. Ele au însă și formule cu o structură internă specifică, realizată exclusiv cu numerale cardinale propriu-zise și cu substantivul virgulă între întregi și zecimale: trei virgulă zero zero doi, respectiv zero virgulă zero unu.

La o privire de ansamblu asupra structurii interne a formulelor de exprimare a fracțiilor și a numerelor zecimale se constată efecte interesante ale influenței felului lor de scriere (notației cu cifre) asupra aspectului oral al limbii. La numerele fracționare această influență a notației matematice apare clar în structurile care redau printr-o prepoziție (*pe*, *supra* sau *la*) linia de separare dintre numărătorul și numitorul fracției: *doi pe trei* sau *doi supra trei* pentru ceea ce se notează cifric  $2/3$ ; *doi la sută* și *doi la mie* pentru ceea ce se notează  $2\%$ , respectiv  $2‰$ . Chiar dacă este mai puțin evidentă, tot de la o notație pornește și structura realizată cu un numeral cardinal pentru numărător și un numeral ordinal pentru numitor, cu ambele numere în forma de feminin: *două a treia* (tot pentru  $2/3$ ). La numerele zecimale influența notației matematice se manifestă în structura cu menționarea expresă a denumirii unui semn prin excelență grafic, *virgulă*.

Pe de altă parte, există câteva deosebiri între aspectul scris și cel oral al limbii, mai exact între notația matematică și lectura ei verbală. O deosebire cu caracter mai general este unicitatea notației matematice față de existența mai multor structuri lingvistice sinonime la numerele fracționare și la cele zecimale. O deosebire cu caracter limitat la numerele mixte este dată de conjuncția *și* din formula verbală, fără corespondent în notația cifrică.

**2. Construcția externă a formulelor corespunzătoare numerelor fracționare, mixte și zecimale, adică relațiile cu alte cuvinte la integrarea lor într-un text, are în vedere forma de număr a substantivului care denumește ceea ce se numără prin ele (unități de măsură, obiecte divizibile, subdiviziuni decimale), uneori forma casuală a acestor substantive sau prepoziția de legătură, acordul predicatului (verbal sau nominal) cu asemenea formule în funcție de subiect, acordul în gen al unor numere din cadrul formulelor, topica substantivului față de formula numerică și eventuale consecințe ale topicii asupra structurii interne a unor formule.**

Cu privire la numerele fracționare o primă observație este aceea că structurile de tipul *unu pe trei*, *unu supra trei* și *una a*



*treia*, caracteristice limbajului matematic, nu se folosesc decât pentru numere abstracte, nu și pentru obiecte (fracționare) numărate, deci nu au construcție externă. Cel mai des se integrează în enunțuri numeralele fracționare de tipul *-ime*, ca și *jumătate*, *sfert*, dar și tipurile *doi la sută* sau *două procente*.

Numeralele fracționare pe lângă care se precizează natura întregului se construiesc cu attribute substantivale sau pronominale: în cazul acuzativ cu prepozițiile *de* + numărul singular (*două treimi de kilogram*), *din* + singular sau plural (*două treimi din total*, *două treimi din vagoane*), *dintre* + plural (*două treimi dintre cei prezenți*), *dintru* + singular (*două treimi dintr-o clasă*), mai rar în cazul genitiv (*o treime a asistenței*).

Când au funcție de subiect în propoziție, numeralele fracționare pun probleme de acord (în număr, uneori și în gen sau în persoană) al predicatului. Cele mai multe numerale fracționare cu funcție de subiect admit nu numai acordul formal – strict gramatical – făcut direct cu ele, ci și acordul după înțeles cu atributul lor, exprimat sau subînțeles, preferând chiar acest acord: *o cincime (din voturi) a fost anulată / au fost anulate*; *două cincimi (sau patruzeci de procente) din recoltă au fost compromise / a fost compromisă*. Subiectul *jumătate* cu un atribut la plural exprimat sau subînțeles se comportă diferit după cum este însoțit sau nu de numeralul cardinal *o*: *jumătate* singular impune acordul după înțeles, la plural (*Jumătate (dintre elevi) au lipsit*), dar *o jumătate* admite ambele feluri de acord (*O jumătate (dintre ei) și-a / au dat acordul, celaltă jumătate a fost contra*).

Când formulele care exprimă numere mixte sunt folosite împreună cu numele a ce se numără apar diverse probleme gramaticale. Mai întâi, se observă o deosebire de topică a substantivului care denumește întregii între limbajul oral (și chiar cel scris, prin cuvinte) și notația sa cu cifre: în vorbire substantivul stă între numeralul cardinal propriu-zis și cel fracționar, altfel spus înaintea fracției (*cinci kilograme și trei sferturi*), dar la notația în cifre a numărului mixt substantivul se așază după toată formula, deci abia după fracție (*5 3/4 kg*).

De aici se ajunge și la alte deosebiri de construcție gramaticală în situația în care întregul este 1. În topica specifică limbajului verbal,

cu substantivul intercalat între numărul întregilor și fracție, numeralul cardinal propriu-zis are formele adjectivale *un, o*, iar substantivul imediat următor are formă de singular: *un sac și trei sferturi, o tonă și jumătate, un kilogram și două treimi*. În topica specifică notației cifrice, cu substantivul plasat după fracție, acesta are formă de plural, ceea ce la unitățile de măsură se poate să nu se observe, datorită notării lor prin abrevieri ca *l* (= *litru și litri*), *kg* (= *kilogram și kilograme*), *t* (= *tonă și tone*), dar e vizibil la substantive ca *saci, sticle, butoaie* etc.: în cazul în care notația cifrică din construcții ca *1 3/4 saci, 1 1/2 t* se transpune verbal și se citește cu voce tare, numeralul cardinal propriu-zis are formele substantivale *unu, una*, deci *unu și trei sferturi saci, una și jumătate tone*. Mulți vorbitori consideră că pluralul este nefiresc pe lângă numeralul *unu*, dar aceasta este construcția consacrată. Limba are logica ei, pentru care nu e nevoie să apelăm neapărat la argumentul că fracția adăugată la 1 imprimă un sens care depășește ideea de singular, ci e suficient să ne gândim la valoarea generică a pluralului, care se observă și în construcția cu *zero*, unde pluralul pare și mai illogic: *zero lei, zero bani sau zero carii* (din cunoscuta reclamă televizată pentru pasta de dinți Colgate).

LLR XXIV, 1995, 3–4, p. 3–5.

# VARIANTE REGIONALE ALE PRONUMELUI DEMONSTRATIV DE APROPIERE LA FEMININ-NEUTRU PLURAL

1. Pronumele demonstrativ de apropiere și cel de depărtare fac parte dintre relativ puținele elemente morfologice care sunt luate în considerație ca particularități regionale în descrierea unor graiuri dacoromâne și, implicit, în împărțirea dialectului dacoromân în două subdialecte sau grupuri de graiuri: de tip moldovenesc sau nordic și de tip muntenesc sau sudic<sup>1</sup>; în ce privește demonstrativul de apropiere, graiurile de tip moldovenesc au varianta de bază (*a*)*ista*, iar cele de tip muntenesc varianta *ăsta*<sup>2</sup>. În cadrul fiecăruia dintre cele două subdialecte s-au semnalat diverse variante ale formei-tip (de masculin-neutru singular) și ale unor forme flexionare<sup>3</sup>. Printre variantele formelor flexionare ale pronumelui și adjectivului pronominal demonstrativ de apropiere din subdialectul muntean mai importantă este cea de feminin-neutru plural (de obicei – la pronume totdeauna și

---

<sup>1</sup> Vezi Iorgu Iordan, *Graiul putnean*, în „Ethnos” I, 1941, 1, p. 90–112; vezi și volumul *Scrieri alese*, București, 1968, p. 237.

<sup>2</sup> Idem, *ibidem*; vezi și Caragiu Marioțeanu, *Compendiu*, p. 173. Pentru aceeași repartiție în limba veche vezi Ion Gheție și Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 235–237, și Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 162. Pentru prezența acestor variante în gramatici vezi Mariana Costinescu, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, București, 1979, p. 177–179.

<sup>3</sup> Vezi DA, s. v. *aest*, *ast/ăst*, *ist*. Pentru variantele de la feminin nominativ-acuzativ singular (= lit. *aceasta*) vezi *Micul Atlas lingvistic român*, publicat sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I (ALRM I), vol. II, de Sever Pop, Sibiu/Leipzig, 1942, h. 336; diverse forme flexionare în ALR II SN VI, h. 1675, 1678, 1684, 1688, 1696, 1697, 1698, 1700, 1702, 1704, 1705, 1707, 1709, 1712, 1728, 1729, 1732, 1734, 1743. O listă bogată de variante munteneste dă Grigore Brâncuș, *Graiul din Muntenia (descriere pe baza materialului din volumul Opincarului de Gr. M. Jipescu)*, în LR XXII, 1973, 1, p. 40.

tot așa la adjectivul antepus<sup>4</sup> – de nominativ-acuzativ, dar la adjectivul postpus uneori și de genitiv<sup>5</sup>) omofonă cu masculinul plural<sup>6</sup>: *ăștia/ăștea*, care este apreciată de majoritatea cercetătorilor drept caracteristică graiului oltean<sup>7</sup>, deși este atestată și în zone pur muntești<sup>8</sup>, iar ALR a înregistrat-o chiar în afara subdialectului muntean, în Banat și Crișana<sup>9</sup>.

2. Forma de feminin-neutru plural, nominativ-acuzativ, a demonstrativului de apropiere cunoaște în subdialectul muntean și variante care, după știința mea, nu au fost aduse în discuție până acum<sup>10</sup>. Este vorba de variante care au în comun finala *-lea: astilea,ăștirea și aștirea*.

---

<sup>4</sup> Poziție mai puțin atestată; vezi ALR II SN VI, h. 1709, 1712, 1734 pentru feminin plural și 1698, 1700, 1704 pentru masculin plural.

<sup>5</sup> Vezi la I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 80, și la Grigore Brâncuș, *Graiul din Oltenia*, în LR XI, 1962, 3, p. 253, grupul nominal *caselorăștia*.

<sup>6</sup> Numai Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 118, nota 4, crede că cele două forme de plural ale pronumelui demonstrativ sunt variante omografe care se pronunță diferit (neomofone), întrucât masculinul ar avea structură trisilabică, iar femininul una bisilabică. Transcrierea fonetică riguroasă din ALR lămurește definitiv problema, demonstrând omofonia.

<sup>7</sup> Vezi I. Coteanu, *loc. cit.*; Gr. Brâncuș, *Graiul din Oltenia, loc. cit.*; Graur, TA, p. 152; Liliana Ionescu-Ruxândoiu, *Subdialectul muntean*, în Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, Buurești, 1977, p. 166; Ion Ionică, *Subdialectul muntean*, în TDR, p. 177.

<sup>8</sup> Iorgu Iordan, *Graiul putnean, loc. cit.*, o menționează, după I. Diaconu, ca existentă în județul Râmnicu-Sărat și precizează că este „foarte răspândită în vorbirea muntenilor (chiar a celor culți). Apare adeseori și în limba scrisă”; la Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 118, singura atestare din limba scrisă este de la prozatorul oltean Gib I. Mihăescu.

<sup>9</sup> Vezi în ALR II SN VI hărțile citate în nota 4, atestări ale adjectivului postpus și, mai rar, antepus mai ales în Oltenia (arie compactă), dar și în puncte din Banat și Crișana.

<sup>10</sup> Pentru că, din păcate, lucrările de dialectologie și de geografie lingvistică nu au în vedere totdeauna întreaga paradigmă a cuvintelor înregistrate la forma-tip. Nici studiul gramatical monografic al Elenei Berea Găgeanu, *Pronumele și adjectivul demonstrativ în limba română contemporană. Evoluție și sistem*, din LR XXXII, 1983, 2, p. 104–115, care se referă și la forme populare sau/și regionale, nu le menționează; aici lipsesc, de altfel, și variantele simple de feminin-neutru plural *ăștia/ăștea*.

Numai prima dintre aceste variante este consemnată de specialiști într-o lucrare de dialectologie. În *Glosar dialectal Muntenia* de Maria Marin și Iulia Mărgărit<sup>11</sup> figurează articolul „ASTELEA pron. dem. f. pl. 697 V, VII, VIIIa «acestea»: Mai demult nu era mașini *d-astilea*. VIIIa”. Punctul 697, în care a fost întâlnită, este localitatea Runcu din județul Dâmbovița.

Celelalte variante menționate le-am înregistrat recent în presă, anume în foiletonul intitulat *Correspondență din Infern* din săptămânalul „Academia Cațavencu”, care imaginează dialoguri ale soților Nicolae și Elena Ceaușescu, aflați în iad, construite de autor cu particularitățile de limbaj ale acestor personaje, originare din județele Olt, respectiv Dâmbovița. Pentru varianta *ăștilea* dispun de două atestări: *Nici nu-i dă mirare cu căldurileăștilea d-aci* (IX, 1999, nr. 14 (385), p. 16/4) și *Mă uitam zileleăștilea la grupu' lu' Ciorbea* (IX, 1999, nr. 17 (388), p. 16/4); după opinia mea, aceste două atestări sunt demne de încredere, forma citată având toate șansele de a reproduce o variantă regională autentică. Varianta *aștilea*, cu *aș* la inițială, are o atestare unică: *Acu', dă când să porni tensiunile aștilea pân Iugozlavia, cel mai frică-mi ierea să dau peste tovarășu' Tito* (IX, 1999, nr. 13 (384), p. 16/4); ea nu este însă mai puțin sigură (deci nu trebuie socotită greșeală de tipar), întrucât este susținută de varianta simplă *aștea*<sup>12</sup>. Dar chiar în eventualitatea că *ăștilea/aștilea* ar fi creații artistice șarjate, cu caracter pseudoregional, ele ar merita să fie remarcate pentru intuiția autorului, care – dacă nu le-a cunoscut din realitate – le-a creat în spiritul limbii, după cum arată varianta regională indubitabilă *astilea*.

3. Variantele semnalate sub 2 pentru forma de feminin-neutru plural (nominativ-acuzativ) a pronumelui demonstrativ de apropiere și a adjectivului corespunzător postpus ridică problema interpretării finalei *-lea*.

O asemenea finală se găsește – în limba literară contemporană mai puțin, mai mult în limba veche și în subdialectul muntean, care

---

<sup>11</sup> București, 1999, p. 25; vezi anterior FD XIII, 1994, p. 149.

<sup>12</sup> Semnalată de Gr. Brâncuș, *Graiul din Oltenia*, loc. cit., nota 3, cu explicația „din contaminația lui *astea* cu *ăștia*”.

are o predilecție pentru ea<sup>13</sup> – la diverse părți de vorbire și statutul ei, mai exact statutul componentei *-le-*, este, măcar în unele situații, controversat. Dacă la numeralele ordinale de masculin-neutru singular (*al doilea, al șaselea* etc.) și la locuțiunile adverbiale cu bază nominală sau nominalizată (de exemplu: *de-adevăratelea, de-a binelea, de-a bușilea, pe săritelea*) se admite, în general, că *-le(-)* este la origine articolul hotărât (de singular sau de plural), la pronumele nehotărâte de singular (*altcevașilea, cevașilea, cinevașilea*), la numeralele ordinale de tipul *a douălea*<sup>14</sup> și mai ales la adverbe (*a(i)cilea, acumulea, aiurilea, altmîntrelea, atătălea, atuncilea, cumvașilea, încailea*) interpretările oscilează între atribuirea aceluiași statut originar (folosirea analogică a articolului hotărât) și a celui de „particulă”<sup>15</sup> deictică, aceasta, la rândul ei, cu explicație internă sau externă<sup>16</sup>.

La variantele pronumelui și adjectivului demonstrativ de apropiere, de care mă ocup în acest loc (vezi 2), *-le-* poate fi considerat mai curând articol la origine.

4. Adăugarea finalei *-lea* numai la formele de feminin-neutru plural (nominativ-acuzativ) din paradigma pronumelui și adjectivului demonstrativ de apropiere se explică, cred, prin dorința de dezambiguizare a formelor de gen devenite omofone (vezi 1): după ce de la *oamenii ăștia – femeile astea* s-a ajuns, prin analogie, la *oamenii ăștia/ăștea – femeile ăștia/ăștea*<sup>17</sup>, omofonia a putut deranja și s-a trecut, pentru diferențiere, la *oamenii ăștia / ăștea – femeile ăștilea*, iar de aici, prin analogie, și la *femeile astilea*, deși baza acestei variante (*astea*) nu era omofonă cu masculinul și deci nu ar fi fost necesară

---

<sup>13</sup> Vezi Ion Ionică, *lucr. cit.*, p. 177 și 182.

<sup>14</sup> Vezi Iulia Mărgărit, în LR XLVII, 1998, 5–6, p. 332–333.

<sup>15</sup> Pentru acest termen vezi Fulvia Ciobanu și Magdalena Popescu-Marin, *În legătură cu folosirea termenului de „particulă” în gramatica limbii române*, în LR IX, 1960, 5, p. 4–9.

<sup>16</sup> Vezi, în ultimul loc, Ciompec, *Morfosintaxa*, p. 119 și 131–132. O discuție din punct de vedere sincronic se găsește la Nica, *Teoria*, p. 121–123.

<sup>17</sup> I. Coteanu, *loc. cit.*, presupune că extinderea la feminin-neutru a formei de masculin a avut loc mai întâi la adjectivul postpus în cazul genitiv (deci *oamenilor/caselor ăștia* după *oamenilor/caselor ăștora*); explicația sa a fost acceptată de Gr. Brâncuș și de Liliana Ionescu-Ruxăndoiu.

apariția unei mărci de diferențiere. Modelul probabil pentru adăugarea articolului *-le* l-au constituit pronumele nehotărâte de plural (*(vre)unii* (cf. și varianta *uni(i)a*<sup>18</sup>) – (*vre)unele*<sup>19</sup>, dar se poate invoca și analogia cu formele pronumelui și adjectivului demonstrativ de depărtare *ăi(a)* – *ale(a)/ăle(a)*, în care însă *-le(-)* nu este articol; după articolul *-le* a fost firesc să se adauge deicticul *-a*, specific, între altele, pronumelor demonstrative și adjectivelor demonstrative (de obicei postpuse)<sup>20</sup>.

Este mai puțin probabil să se fi plecat de la modelul pronumelor nehotărâte de singular (de exemplu: *cevașilea*, *cinevașilea*) sau al adverbelor (*acilea*, *atuncilea* etc.), întrucât în acest caz ar fi fost de așteptat ca influența lui să nu se limiteze la forma de feminin-neutru plural.

Se poate admite însă că buna reprezentare generală a finalei *-lea* în subdialectul muntean a constituit un factor favorizant al apariției variantelor discutate ale pronumelui și adjectivului demonstrativ de apropiere. Faptul că un fenomen similar nu s-a produs și la pluralul demonstrativului de depărtare se justifică prin situația diferită a acestuia în ce privește atât structura formelor de feminin-neutru (prezența unui *-le(a)* în *ale(a)/ăle(a)* se opunea adăugării unui segment omofon), cât și nonidentitatea formelor de gen la plural.

LR XLVIII, 1999, 1–2, p. 15–18.

---

<sup>18</sup> Pentru această variantă vezi Iordan/Guțu Romalo/Niculescu, SMLRC, p. 148 („în limba vorbită”); Graur, TA, p. 79.

<sup>19</sup> Asemănarea pronumelor nehotărâte *unul* și *altul* cu pronumele demonstrative în ce privește flexiunea a fost relevată de Iordan/Guțu Romalo/Niculescu, SMLRC, *loc. cit.*

<sup>20</sup> Vezi Mioara Avram, *Forme flexionare cu sau fără a*, în LL 1984, 3, p. 336–339 (și în Avram, PEC, p. 115–118).

## UN PRONUME CU MULTE VARIANTE: DEMONSTRATIVUL DE DIFERENȚIERE

1. Pe lângă pronumele demonstrative de bază – și clasice totodată –, care indică pur și simplu apropierea (*acesta*) sau depărtarea (*acela*) în spațiu și în timp, limba română are și demonstrative specializate pentru a indica relații ca identitatea, diferențierea și asemănarea. Pronumele demonstrativ de diferențiere este *celălalt*, care, datorită primului său termen, exprimă și depărtarea. Pronumele menționat deține un adevărat record în privința numărului de variante lexicale, morfologice și fonetice în care se întâlnește.

Variantele lexicale privesc exclusiv primul termen al acestui pronume, care este compus din demonstrativul de depărtare + vechiul pronume *alalt* (acesta păstrat încă în utilizarea adjectivală din adverbele compuse *alaltăieri*, *alaltăseară*). Varianta corectă, recomandată de norme, are ca prim termen pronumele *cel*, dar există și formații care pornesc de la alte demonstrative echivalente (*ăl*, respectiv *acel*): în limbajul familiar se folosește varianta *ălălalt*, iar în exprimarea prețioasă *acelălalt*.

Fiecare dintre aceste tipuri lexicale, dar mai ales primele două – *celălalt* și *ălălalt* – prezintă, regional, variante de structură morfologică provocate de intervenția finalei deictice *-a* la primul termen: deci *celalalt* (feminin singular *ceealaltă*, masculin plural *ceialalți*, feminin plural *celealalte*, toate acestea folosite și de I. Creangă) – față de literarele *celălalt*, *cealaltă*, *ceialalți*, *celelalte* –, respectiv *ălalalt* (feminin singular *aialaltă*, masculin plural *ăialalți*, feminin plural *alealalte*) – în concurență cu *ălălalt*, *ailaltă*, *ăilalți*, *alelalte* –. Variantele morfologice cu *-a* la sfârșitul primului termen nu apar consecvent la toate formele flexionare (de exemplu, se pare că niciodată la cele de genitiv-dativ singular și plural și destul de rar la cele de nominativ-acuzativ feminin plural). Uneori, chiar în absența



deicticului *-a*, există indicii că o anumită formă regională aparține acestui tip morfologic: este cazul variantelor fonetice de nominativ-acuzativ singular feminin *ceielaltă* (întrebuințată și de M. Eminescu în proză), în care *-e* din a doua silabă provine din *-a* sub influența semiconsoanei anterioare, și *ceailaltă*, care este evident contrasă din *ceealaltă*, pronunțată *ceaealaltă*; varianta evoluată *ceilaltă* ascunde mai bine același fenomen. Există însă și formații hibride greu de analizat, cum este varianta, tot de nominativ-acuzativ feminin singular, *cealălaltă*.

Dintre variantele fonetice prezintă interes două tipuri, populare și familiare, care se insinuează și în exprimarea pretins literară. În ambele tipuri este afectat al doilea termen al compusului, în interiorul lui sau în partea lui inițială, la locul de întâlnire cu primul termen. Variante fonetice care privesc exclusiv al doilea termen, apărând în interiorul lui, sunt cele cu consoana *-n-* în loc de *-l-* înaintea lui *t* de la finala temei lexicale, deci *celălant*, *cealantă*, *ceilanți*, *celelante* pentru *celălalt*, *cealaltă* etc., respectiv *ălălant*, *ailantă* etc. pentru *ălălalt*, *ailaltă*; disimilarea produsă este la fel de neliterară ca asimilarea din pronunțarea regională *nant* pentru *înant* și are în plus dezavantajul de a face demonstrativul neanalizabil prin *alalt*, *alt*. La întâlnirea celor doi termeni ai compusului se produc variante fonetice rezultate din reducerea părții inițiale a celui de al doilea termen în forme de nominativ-acuzativ masculin singular: *cellalt*, respectiv *ăllalt*, cu reducerea vocalei *ă* (și a numărului de silabe), de unde vecinătatea imediată a doi *l*; variantele de acest tip trebuie scrise cu *l* repetat, care se simte în pronunțare, deci variantele grafice cu un singur *l* între *e* și *a* (*celalt*, *ălalt*) sunt greșite. Faptul că variantele fonetice mai interesante pentru cultivarea limbii se găsesc la al doilea termen al compusului nu înseamnă că primul termen este scutit de asemenea variante; dintre diversele variante fonetice ale acestuia merită să fie menționate cele ascunse de scriere din formele de masculin plural fără deicticul *-a*, căci prin grafiile *ceilalți*, *ăilalți* se notează, de fapt, două pronunțări diferite: în două silabe, cu *i* semiconsonantic (*cei-lalți*, *ăi-lalți*), și în trei silabe, cu *i* vocalic (*ce-i-lalți*, *ă-i-lalți*).

2. Asupra tuturor acestor variante s-a mai atras atenția în diverse contribuții referitoare la descrierea și cultivarea limbii. Aș vrea să discut acum un tip de variante morfologice neșemnalat încă după știința mea, anume variante realizate prin adăugarea articolului hotărât enclitic.

După cum se știe, demonstrativul de diferențiere are aceleași forme și ca pronume propriu-zis (*Celălalt a plecat*), și ca adjectiv, fie antepus (*celălalt băiat*), fie postpus (*băiatul celălalt*). Sub influența nehotărâtului *alt*, *altul*, cu care este înrudit, demonstrativul de diferențiere a căpătat însă, în limbajul familiar, forme specializate pentru valoarea pronominală marcate prin adăugarea articolului hotărât enclitic: *ălălaltul*, *ailalta*, *ăi(a)lalții* sau *ăi(a)lanții*. Iată un exemplu recent din presă: *Ălalții nici nu clineau* (ADEV. LIT. IV, 1994, nr. 221, p. 10/4), care atestă fenomenul la forma de masculin plural a lui *ăl(a)lalt*. Tot din presă – unde se reproduce însă o discuție auzită la piață – am notat forma corespunzătoare de la *ălalant*: *N-ar fi ei toți ca ăia, dar peste ei vin ăialanții și peste ăialanții tot ăia, de ai lor*. ROM. LIB. 1994, nr 1258, p. 1/5. În aceste variante cu articol enclitic, pronumele demonstrativ de diferențiere ajunge să exprime redundant unele valori gramaticale, de exemplu genitiv-dativul plural: în opoziție cu forma literară *celorlalți* și cu forma normală a popularului și familiarului *ălorlalți*, în care cazul este marcat numai la primul termen, se ajunge astfel la forma hipermarcată *ălorlalților/ălorlanților*. De remarcat că aceste forme de genitiv-dativ plural nu mai urmează modelul flexionar al pronumelui *altul* (de la care genitiv-dativul plural nu este *\*alților*, ci *altora!*), ci modelul general al cuvintelor cu articolul enclitic, fie ele substantive, adjective sau pronume ca *dânsul*.

3. Alături de demonstrativul de diferențiere și depărtare, de care m-am ocupat până acum, s-a creat și unul de diferențiere și apropiere: familiarul *ăstălalt*, regionalele *aistalalt* și *istalalt*, prețiosul *acestălalt*. Cele mai multe observații făcute cu privire la tipurile de variante ale lui *celălalt* sunt valabile și pentru demonstrativul de diferențiere și apropiere, cu mențiunea că el este

mai puțin folosit. În dialogul din care am citat forme articulate ale demonstrativului de diferențiere și depărtare apar și forme corespunzătoare ale celui de diferențiere și apropiere: *Bine-bine – se întreabă femeia –, dar atunci ăștilanții ce fac? Aștilanții fură cât pot, până le ia [sic] ăialanții scaumul [...]* sau *și peste ăialanții tot ăia, de ai lor, adică ai ăstorlanților ROM*. LIB. 1994, nr. 1258, p. 1/5.

4. Caracterul neliterar al formelor semnalate aici sub 2 și 3 este evident pentru oricine. De altfel, se observă că variante morfologice de această categorie, rezultate din adăugarea articolului hotărât enclitic, se întâlnesc numai la pronumele demonstrative de diferențiere care aparțin unor tipuri lexicale ele însele populare și familiare, nu și la tipul literar *celălalt* și cu atât mai puțin la tipurile *acelălalt*, *acestălalt*, care sunt elemente ale exprimării marcate de prețiozitate (pedante, intenționat distinse).

5. Dacă, pe lângă variantele morfologice și fonetice proprii demonstrativelor de diferențiere, relevate până acum, se ține seama și de variantele preluate o dată cu demonstrativul de bază (de exemplu: femininul plural *ălelalte*, *ăstelalte* alături de *alelalte*, *astelalte*), recordul deținut de această specie pronominală este pe deplin confirmat. De aici decurge necesitatea de a i se acorda mai multă atenție pentru însușirea formelor corecte, ca și pentru cunoașterea repartiției și conotațiilor diferitelor tipuri de variante, care pot marca exprimarea.

LLR XXIII, 1994, 3–4, p. 5–7.

# ÎNCADRAREA LEXICO-MORFOLOGICĂ A PRONUMELOR (ȘI PRONOMINALELOR) *ATĂT ȘI ATARE*

1. Pronumele este considerat de obicei o parte de vorbire închisă<sup>1</sup>, cu un inventar limitat și în general stabil<sup>2</sup> și cu specii consacrate<sup>3</sup> bine precizate. Având în vedere aceste caracteristici, ar fi de așteptat ca inventarul pronumelor dintr-o limbă dată să nu prezinte deosebiri de la un cercetător la altul în ce privește atât partea de vorbire respectivă în ansamblu (recunoașterea statutului de pronume al anumitor cuvinte), cât și diversele specii ale ei (încadrarea la o specie sau alta a unui cuvânt recunoscut ca pronume). Cu toate acestea, cel puțin pentru limba română, se constată existența unor deosebiri între descrierile propuse. Ele se întâlnesc mai ales la pronumele nehotărâte și în mai mică măsură la cele demonstrative. Pentru deosebirile de inventar referitoare la primul aspect menționat pot fi citate cuvinte ca *anumit*, *diferit*, *divers*, *mult*, *puțin*, *tot* sau ca *asemenea*, *astfel de*, *așa*, calificate numai de unii cercetători drept unități pronominale nehotărâte<sup>4</sup>,

---

<sup>1</sup> Vezi, de exemplu, Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, 2001, s. v. *pronume*.

<sup>2</sup> Vezi totuși, în limba română, formații cu baze pronominale ca pronumele/adjectivul pronominal de întărire (*însumi*, *însuși* etc.), locuțiunile pronominale de politețe de tipul *Domnia ta* > pronumele *dumneata* și pronumele nehotărâte regionale *acarde*, *auce*, *măcarce*, *săvaice* etc.

<sup>3</sup> Excepțiile constau în considerarea pronumelor negative drept specie autonomă sau subordonată nehotărâtelor și includerea la pronume a diverselor specii de numerale (vezi la Irimia, GLR specii ca pronumele de cuantificare, p. 127–132, și pronumele ordinal, p. 132–137).

<sup>4</sup> Vezi unele indicații bibliografice la Mioara Avram, *Interferențe flexionare între nume și pronume în limba română*, în *Actele Colocviului Catedrei de limba română* [Universitatea București, Facultatea de Litere], 22–23 noiembrie 2001.

respectiv demonstrative<sup>5</sup>. Articolul de față are ca obiect deosebiri privitoare la cel de al doilea aspect, deci la încadrarea unei anumite unități pronominale într-o specie sau alta.

Înainte de a trece la discutarea cuvintelor în cauză, precizez că cele spuse până acum se referă nu numai la pronumele propriu-zise, ci și la adjectivele pronominale (cum, de altfel, reiese din exemplele date în alineatul precedent), fie că este vorba de același cuvânt în diverse ipostaze funcționale, alături de cea de pronume propriu-zis, fie că avem a face cu cuvinte lipsite de statutul de pronume propriu-zis.

Menționez, de asemenea, că deosebirile în discuție rezultă din compararea lucrărilor de gramatică, în care inventarul pronumelor este prezentat fără argumentarea necesară pentru unitățile cu probleme, precum și din compararea dicționarelor care se pronunță asupra speciei pronominale.

2. Interpretarea curentă a lui *atât(a)*<sup>6</sup>, pronume, adjectiv pronominal și adverb pronominal, plasează acest cuvânt în specia nehotărâtelor: vezi Jordan, GLR, p. 151, și <sup>2</sup>LRA, p. 153; Rosetti/Byck, <sup>2</sup>GLR, p. 61–62; <sup>2</sup>GLR I, p. 173; Al. Graur, *Gramatica azi*, București, 1973, p. 109; Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, 1982, p. 153; *Enciclopedia limbii române*, p. 367–369; dintre dicționarele care indică specia unităților pronominale vezi CADE; SDLR; DLRC; DM; <sup>2</sup>DEX; NȘDU; *Dicționar enciclopedic* (coordonare generală Marcel D. Popa et al.), vol. I, București, 1993; Elena Comșulea, Valentina Șerban, Sabina Teiuș, *Dicționar al limbii române explicativ practic*, Craiova, 1995. La Tiktin, <sup>3</sup>GR, p. 77, și la Philippide, *Gramatică*, p. 61, *atât* apare însă în inventarul demonstrativelor (la primul în subclasa care cuprinde și pe *asemenea*, *atare*), iar la Sandfeld/Olsen, SR I, p. 177, este prezentat drept „une espèce de démonstratif limitatif, marquant l'exclusion de toute autre

---

*Perspective actuale în studiul limbii române*, București, 2002, p. 11–19 [în volumul de față p. 50–63], notele 9, 50, 51 și 52.

<sup>5</sup> Vezi Tiktin, <sup>3</sup>GR, p. 77, și Avram, <sup>3</sup>GPT, p. 180. Cf. și *Enciclopedia limbii române* (coordonator Marius Sala), București, 2001, s. v. *demonstrativ, pronume și adjectiv*.

<sup>6</sup> Pentru discuția de față nu interesează deosebirea formală dintre *atât* și *atâta*.

posibilitate”; vezi și Lombard, LR, p. 167–168. O interpretare nuanțată se găsește în DA, după care în sensul lui fundamental *atât* este nehotărât, dar în unele situații (vezi III 3°) are și sens demonstrativ. După părerea mea, interpretarea lui H. Tiktin și A. Philippide – neluată în seamă de cercetătorii români ulteriori, dar adoptată de Kr. Sandfeld/Hedvig Olsen și de Alf Lombard – este cea adecvată<sup>7</sup>. Mă simt dator să-mi precizez poziția față de *atât* pentru a corecta o inadvertență din gramatica mea, unde ca pronume și adjectiv pronominal l-am acceptat, prin inerție, drept nehotărât (Avram, <sup>3</sup>GPT, p. 189) și numai ca adverb pronominal l-am calificat drept demonstrativ (*ibidem*, p. 444).

Argumentele în favoarea interpretării lui *atât* ca demonstrativ sunt de mai multe feluri:

a) Argument semantic: felul cum este explicat în dicționare, prin definiții sau prin sinonime demonstrative recunoscute ca atare; vezi, de exemplu, <sup>2</sup>DEX (spațierile îmi aparțin): „în a s e m e n e a măsură, așa de mult, de tare, de bine, de scump etc.” (I adv. 1°), „numai a c e s t (singur) lucru” (I adv. 3°), „care este așa de mult, de tare, de bine etc.” (III adj. 1°) și „care este numai a c e s t a” (III adj. 2°); cf. și expresiile *Atâta(-i) tot = atâta și nimic mai mult* „a s t a e! c u a s t a am încheiat!” (II pron. 1°).

b) Argument paralingvistic, oarecum legat de cel semantic: posibilitatea ca *atât* să fie însoțit, în exprimarea orală, de un gest deictic care indică dimensiunea sau cantitatea; faptul este consemnat, de exemplu, în DA (în partea introductivă a articolului *atât, atâta*).

c) Argument sintactic: prezența lui *atât*, la fel cu multe demonstrative<sup>8</sup>, în calitate de corelativ – imediat sau la distanță în regentă – al unei unități pronominale relative sau conjuncționale dintr-o propoziție subordonată. De exemplu: *atât (...) cât*, ca și *acolo (...)* unde, *așa (...)* cum, *atunci (...)* când, sau *atâția (...)* câți, ca și *aceia (...)* care; *atât (...)* că/încât, ca și *acel...că/încât*, *așa...că/încât*.

---

<sup>7</sup> Mi-am exprimat, în treacăt, adeziunea la opinia lui H. Tiktin în nota 46 din articolul citat mai înainte, în nota 4, după ce folosisem în textul propriu-zis formula provizorie „nehotărâtele demonstrative”, cu o caracterizare mixtă.

<sup>8</sup> Vezi, de exemplu, <sup>2</sup>GLR II, p. 263.

d) Argument etimologic: proveniența lui *atât* din lat. *eccum-tantum*, compus cu interjecția deictică *ecce!* „iată!” (> *eccum*), devenită *eccum* și în compusele de la originea demonstrativelor (pronume, adjective și adverbe) *acela, acesta, acolo, acum, așa*.

3. În privința lui *atare* este mai greu de spus care este interpretarea curentă, dat fiind că în majoritatea dicționarelor cuvântul este caracterizat numai ca parte de vorbire (adjectiv sau/și pronume), eventual cu precizarea că are formă invariabilă, iar unele gramatici îl neglijează, pur și simplu, la inventarierea unităților pronominale. Lucrările care îl prezintă drept demonstrativ sunt ceva mai numeroase decât pentru *atât*: vezi Tiktin, <sup>3</sup>GR, p. 77; A. Philippide, *loc. cit.*; Iordan, GLR, p. 141, și <sup>2</sup>LRA, p. 119<sup>9</sup>; Avram, <sup>3</sup>GPT, p. 180; de asemenea, SDLR. O poziție întru câțva asemănătoare se găsește la Lombard, LR, p. 168, după care *atare* este „à considérer aussi bien comme ad[jectif] qual[ificatif] [...] que comme dém[onstratif]”; la p. 72 și 99 cuvântul fusese însă prezentat numai drept adjectiv calificativ. Ca nehotărât este caracterizat de Ion Coteanu, *lucr. cit.*, p. 153; *Enciclopedia limbii române*, p. 367; CADE; CDER. În DA *atâta* figurează cu două sensuri; despre primul se spune că aparține adjectivului, fără nici o specificare, dar cu o glosare prin sinonime pronominale demonstrative, în timp ce despre al doilea, regional, se precizează că aparține unui pronume (în realitate, cum rezultă din citate, adjectiv pronominal) „nedefinit”. Aceeași situație se întâlnește în CADE, unde caracterizarea generală a cuvântului-titlu este „pron. adj. indef. invar.” Sensul regional prezentat ca nehotărât – pentru care citatele nu sunt prea convingătoare – figurează și în SDLR, deși acolo cuvântul titlu este caracterizat drept demonstrativ.

Argumentele în favoarea statutului de demonstrativ al lui *atare* – pe care l-am susținut și îl susțin – sunt asemănătoare cu cele invocate pentru același statut al lui *atât*, dar mai puțin numeroase și în parte mai slabe.

---

<sup>9</sup> Referindu-se la *atare* și *celălalt*, prezentate drept demonstrative, autorul arată, în nota 3 de la p. citată, că „Cei mai mulți lingviști și gramatici (poate chiar toți) nu consideră aceste pronume ca demonstrative”.

a) Cel mai important este și aici argumentul semantic (cf. 2 a): faptul că, până și în dicționarele care îl consideră nehotărât sau care neglijează indicarea speciei, *atare* este definit prin sinonime pronominale demonstrative; vezi, de exemplu, CADE: „a ș a de...; a s e m e n e a”. Spre deosebire însă de *atât*, cuvântul *atare* nu este însoțit de un gest deictic (cf. 2 b).

b) Argumentului sintactic menționat sub 2 c cu privire la *atât* îi corespunde la *atare* un argument gramatical diferit, de natură morfologică: prezența pronumelui *atare* în locuțiunea adverbială *ca atare*<sup>10</sup>, comparabilă cu o serie de locuțiuni adverbiale formate cu pronume demonstrative: *de aceea, de asta, pe lângă asta* etc.

c) Argumentul etimologic pare mai slab întrucât etimologia lui *atare* este controversată: este unanim admisă proveniența bazei *-tare* din lat. *talīs*, ca și la *cutare*, dar cu privire la originea lui *a-* opiniile sunt împărțite între lat. *eccum* (= *ecce*), lat. *atque* și un element „neexplicat încă” (vezi discuția în CDER). De observat totuși că cei mai mulți cercetători optează pentru un etimon compus cu *eccum* ca prim termen (vezi CADE, SDLR<sup>11</sup>, DM, NȘDU, <sup>2</sup>DEX; Rosetti, ILR 1986, p. 139), ca la numeroase demonstrative.

4. În clasificarea unităților pronominale criteriul principal este cel semantic. El este și cel mai la îndemână, chiar dacă sensurile pronominale sunt abstracte și câteodată vagi, ceea ce favorizează producerea unor confuzii între specii, mai ales încadrarea nejustificată a unor unități în clasa eterogenă a nehotărâtelor.

Criteriul etimologic este operațional numai pentru specialiști, aplicarea lui presupunând cunoștințe de istorie a limbii și mult discernământ: este de reținut că nu orice *a* inițial din structura unor unități pronominale este un indiciu formal al valorii demonstrative a acestora, ci numai *a-* < lat. *eccum*; *a-* din pronumele și adjectivul

---

<sup>10</sup> Singura situație din limba contemporană în care *atare* (de obicei adjectiv pronominal) se folosește ca pronume propriu-zis.

<sup>11</sup> Autorul consideră că *atare*, dat ca pronume demonstrativ, este o „var[iantă] din *acătare*”, iar pe acesta din urmă îl prezintă drept „pron. indefinit”, deși sensul lui actual „însemnat, deosebit, stimabil, considerabil” este de adjectiv – nepronominal – calificativ.



pronominal *alt(ul)* – precum și din compusele cu *alt* – sau din adverbe ca *aiurea*, *anume* este într-o situație diferită, având alte origini. Admiterea ca demonstrative a lui *atât* și *atare* în urma unei argumentări care include raportarea la originea cuvintelor în cauză demonstrează sprijinul pe care etimologia îl poate da gramaticii. Este doar un aspect al legăturii dintre etimologie și gramatică, legătură manifestată și sub un alt aspect, anume prin rolul pe care gramatica îl poate avea în stabilirea unei etimologii.

Fără a afecta inventarul total al unităților pronominale, interpretarea susținută aici în cele două „studii de caz” micșorează inventarul particular al clasei nehotărâtelor și, în schimb, îl sporește pe cel al demonstrativelor pe care le-am numit „de calificare” (Avram, <sup>3</sup>GPT, p. 180). În cadrul acestei subclase *atât* este specializat pentru exprimarea unei cantități; de aceea poate că ar fi mai bine ca subclasa avută în vedere să fie denumită „de specificare (comparativă)”, distingându-se un aspect calitativ (*asemenea*, *astfel de*, *așa*, *atare*) și altul cantitativ (*atât*). Constatarea că *atât* exprimă o cantitate nedeterminată a făcut posibilă încadrarea lui la nehotărâte, deși, cum s-a văzut, din context și din gestul – facultativ – însoțitor rezultă sensul demonstrativ; cred că în acest fel trebuie interpretată afirmația din DA, s. v. *atât*, *atâta* (p. 346/1), potrivit căreia „*Atât(a)* exprimă un număr, un grad s[au] o cantitate nedefinită: numai din sensul frazei întregi, sau din gestul care o întovărășește, aflăm dacă numărul, gradul s[au] cantitatea este mare [...] s[au] mică”, chiar dacă în dicționarul citat nu se ajunge la concluzia că *atât* este demonstrativ. Caracterul nedeterminat al cantității exprimate de *atât* poate fi eliminat prin înlocuirea acestui cuvânt cu diminutive de tipul *atâtica*<sup>12</sup>, marcându-se astfel, fără echivoc, micimea cantității.

LR LII, 2003, 4, p. 123–127.

---

<sup>12</sup> Am menționat mai multe asemenea diminutive la p. 16 a articolului citat în nota 4 [în volumul de față p. 61–62].

## DESPRE CÂTEVA PRONUME ȘI ADVERBE NEHOTĂRÂTE ÎN LIMBILE ROMANICE

Când se vorbește despre paralelismul în formarea pronumelor și a adverbelor pronominale nehotărâte în limbile romanice nu se iau în considerație, de obicei, decât tipurile reprezentate de un element de bază relativ + unu sau mai multe elemente care îi conferă o valoare nehotărâtă<sup>1</sup>. Ocupându-se de formațiile de acest fel, Alf Lombard<sup>2</sup> a demonstrat, acum treizeci de ani, existența unui tip panromanic de compunere a elementului pronominal sau adverbial relativ cu diverse forme ale verbelor „a fi” și „a vrea” (forme care pot să coincidă cu cele devenite conjuncții disjunctive). Descrierile sistemului de formare a claselor de nehotărâte în cadrul unei singure limbi romanice sunt și ele limitate, cel mai adesea, la compusele de tipul menționat.

Îmi propun să mă ocup, în comunicarea de față, de un tip de formații nehotărâte în general neglijate<sup>3</sup>, anume de formațiile compuse realizate cu adjectivul pronominal nehotărât „alt” + un pronume sau un adverb relativ sau nehotărât.

---

<sup>1</sup> Vezi, de exemplu, Iordan/Manoliu, *Introducere*, p. 202.

<sup>2</sup> *Une classe spéciale de termes indéfinis dans les langues romanes*, în „Studia neophilologica” XI, 1938/1939 = *Mélanges de linguistique et de littérature offerts à M. Emanuel Walberg par ses élèves et ses amis scandinaves*, Upsala, 1938, p. 186–209.

<sup>3</sup> Mai ales în ce privește adverbele nehotărâte. Vezi, de exemplu, descrierea semantică a adverbelor nehotărâte ale limbii române la Maria Manoliu, *Pronumele nedefinit în dacoromâna contemporană standard. Încercare de clasificare semantică*, în SCL XVII, 1966, 3, p. 309. Neglijând adverbele de tipul *altunde*, autoarea acestei descrieri stabilește o deosebire care nu există în realitate între trăsăturile pertinente ale pronumelor și ale adverbelor nehotărâte: mi se pare evident că aceste adverbe ar fi trebuit să constituie o clasă a „partitivelor duble” corespunzătoare pronumelor *altul*, *celălalt*.

Modelul acestor formații din limbile romanice se găsește în latină, în compusele nehotărâte cu *alius*: pron. *alicumus*, *aliquantus*, *aliquis*, adv. *alicubi*, *aliquando*, *aliubi*, *aliunde*, care au, toate, de la doi până la trei descendenți în limbile romanice (mai ales în limbile romanice occidentale); structura acestor descendenți este însă neanalizabilă sau, cel mult, doar semianalizabilă, dat fiind că *alius* însuși nu s-a păstrat.

Substitutul lui *alius*, *alter*, l-a luat pe cel dintâi ca model și a dat naștere mai multor compuse pronominale și adverbiale de toate felurile. Punctul de plecare al formațiilor romanice nehotărâte cu *alter* ca prim termen de compunere este fie un element relativ, fie un element nehotărât cu sau fără bază relativă.

Tipul de compunere *alter* + elemente pur relative se întâlnește în italiană și în retoromană, unde este reprezentat numai prin adverbe nehotărâte: it. *altronde*, *altrove*, engad. *utró*, și mai ales în română, care, alături de o bogată serie de adverbe nehotărâte: *altcând*<sup>4</sup>, *altcum*, *altinderi*, *altîncotro*, *altunde*<sup>5</sup>, posedă și câteva pronume nehotărâte corespunzătoare celor dintâi: *altce*, *altcine*<sup>6</sup>. Româna adaugă la aceste formații o serie de compuse mai complexe, cu *alt* + un compus nehotărât cu bază relativă; în această serie se constată aceeași corelație sistematică între pronume (*altcareva*, *altceva*, *altcineva* și *vrealtcineva*) și adverbe (*altcândva*, *altcumva*, *altundeva*)<sup>7</sup>.

Fără a fi panromanice, ca alte tipuri de compuse nehotărâte, formațiile cu *alter* + element relativ sau provenit dintr-un relativ

---

<sup>4</sup> Absent din toate dicționarele românești.

<sup>5</sup> Înregistrat numai în DA, fără nici o trimitere. Cuvântul este folosit atât în limbajul popular (vezi *Glosar dialectal Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, București, 1967), cât și în limba literară (SC. nr. 6781, 25.X.1965, p. 4/5; „Magazin” nr. 421, 30.X. 1965, p. 2/2).

<sup>6</sup> Rom. *alt(ă)ce* și *alt(ul) cine*, înregistrate în DA, par să fie combinații libere, judecând după citatele date în acest dicționar. În DR VII, 1931–1933, p. 14, Sextil Pușcariu discută însă pe *altcine* ca pe un compus. Pentru compusul *altce* vezi un exemplu sigur la G. Coșbuț (*Crăiasa zânelor*): *Dar, Ano, pentru ce nu-mi cei Altce, că am eu multe!*

<sup>7</sup> Trebuie distinse de asemenea compusele de acest fel de combinații libere formate din *alt(ul)* + pronume nehotărât, ca *alt fiece*, *alt oarecare* etc. (înregistrate în DA).

depășesc totuși cadrul unei singure limbi romanice și, desigur, prezența lor în cele trei limbi citate nu se datorește întâmplării, deși „ob und inwieweit die Zssg. schon lat. sind, ist nicht zu sagen”<sup>8</sup>. Bogăția mai mare a românei în privința acestui tip de formații reiese nu numai din inventarul lor total, ci și din faptul că acesta cuprinde atât pronume, cât și adverbe, organizate în două serii de compuse; se constată deci că acest domeniu al formațiilor nehotărâte confirmă și el bogăția particulară a limbii române în ce privește compusele pronominale și adverbiale nehotărâte<sup>9</sup>.

Tipul de compunere nehotărâtă cu *alter* devine și mai bine reprezentat în diverse limbi romanice dacă adăugăm formațiile pronominale cu bază nehotărâtă nerelativă existente în italiană (*altrettale*, *altrettanto*, *altruno*), în vechea franceză (*autretant*, *autretel*), în provensală (*atretal*, *atretan*), în spaniolă (*otrotal*, *otro tanto*) și în portugheză (*outrotal*, *outro tanto*).

Din punct de vedere teoretic, printre diversele formații menționate o atenție specială merită compusele adverbiale create prin adăugarea lui *alter* (pronume sau adjectiv pronominal) la un adverb: it. *altronde*, *altrove*, engad. *utró*, rom. *altcând(va)*, *altcum(va)*, *altunde(va)* etc. (cf. lat. *alicubi*, *aliquando* etc., sl. *инъде*, *инъгда*, *инъдоу*, germ. *anderswie*, *anderswo*, *anderswohin* etc., care însă nu conțin elementul „alt” ca pronume, ci fie tema lui, fie un adverb derivat din „alt”, ceea ce nu mai prezintă nici o anomalie gramaticală).

Lista compuselor romanice cu *alter* + adverbe poate fi completată dacă părăsim sfera formațiilor nehotărâte, luând în considerație adverbe ca it. *altresi*, v. fr. *autresi*, prov. *atresi*, sp. *otrosí*, port. *outrosim* sau ca it. *altrieri*, v. fr. *autrier*, prov. *atrier*. Această ultimă serie de formații are în română corespondente al căror punct de plecare este compusul lui *alt*, *alalt*: *alaltăieri*<sup>10</sup>, alături de care poate fi

---

<sup>8</sup> REW, s. v. *alter*.

<sup>9</sup> Această bogăție a fost relevată de Alf Lombard, *art. cit.*, p. 200. Pentru bogăția românei în pronume de „non-identitate” (*altcineva*, *altceva*, *altul*, *celălalt*) vezi și Maria Manoliu, *art. cit.*, p. 312.

<sup>10</sup> Cf. ar. *auăltarı*, ir. *âter*.

citat de asemenea cuvântul regional *alaltămăine* „poimăine”<sup>11</sup> sau *măine-alaltă*<sup>12</sup>.

Prezența unui pronume (adjectiv) nehotărât „alt” ca determinant al unui adverb se explică, fără îndoială, prin analogie cu formațiile „alt” + substantiv sau pronume: la adverbele nehotărâte, prin paralelismul general de formare existent într-o întreagă serie de perechi pronume/adverb nehotărât (*cineva/unde* – *altcineva/altunde*), iar la tipul *alaltăieri* prin analogie cu *alaltăseară*<sup>13</sup>. Asocierea „insolită” a unui determinant pronume (adjectiv) și a unui determinat adverb se explică însă și prin valoarea nominală pe care o are adverbul în formațiile de tipul citat: *altunde(va)*, *alaltăieri*; să se compare prezența articolului în italiană: *l'altro ieri* sau *ier l'altro, doman l'altro*.

Fenomenul discutat denotă o oarecare ștergere a limitei dintre pronume și adverbe, o apropiere a pronumelui „alt(ul)” de clasa adverbelor prin posibilitatea lui de a se combina cu acestea. De aici nu mai era decât un pas până la folosirea adverbială a lui „alt(ul)”;

tot româna și italiana sunt limbile care l-au făcut.

În română *altul* a fost înregistrat în mai multe puncte din Transilvania și din Maramureș ca adverb cu diverse sensuri temporale

---

<sup>11</sup> DA îl înregistrează s. v. *măine*, indicând o singură sursă, din 1825 (*Lexiconul de la Buda*); în zilele noastre a fost găsit în Oaș (I.-A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, extras din „Buletinul Societății Filologice” II, București, 1907, p. 23). Cf. ar. *alântă mine* (Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, București, 1963, s. v. *mine*).

<sup>12</sup> În DLR este înregistrat s. v. *măine*, cu un singur citat (din Șez. XXI, p. 85), pe baza căruia se dă numai sensul „nu peste mult timp”, care este, cu siguranță, derivat din sensul propriu „poimăine” (cf. sensurile derivate ale lui *măine-poimăine*). În *Folclor poetic*, I (volum îngrijit de Pavel Ruxăndoiu), București, 1967, cuvântul apare în două orații de nuntă provenite din nordul țării: în Sândești – Șomcuta, Maramureș (p. 22 și 23), în construcția *mai mâni-alaltă*, explicată la p. 301, nota, prin „măine-poimăine” [sic!] (ea poate fi apropiată de construcția, mai cunoscută, *mai alaltăieri*, glosată în DA prin „în zilele trecute”, fr. „dernièrement”) și în Aliceni – Târșolt, Oaș (p. 31).

<sup>13</sup> Admitând că datele din DA pot oferi cel puțin indicații aproximative cu privire la vechimea unui anumit cuvânt, este de remarcat că *alaltăseară* este atestat încă în secolul al XVI-lea, în timp ce *alaltăieri* nu apare decât la sfârșitul secolului următor.

și modale: 1. „altădată”, „niciodată” (*Nu mai vin altu pe la voi*)<sup>14</sup>, 2. „mai” (*Nu citi altu = nu mai citi, Nu-ți dau altu de mâncare*)<sup>15</sup>, 3. „adică, la dreptul vorbind, de altfel” (*Nu mai duhănesc, altu = nu mai fumez, de altfel*)<sup>16</sup>. De notat că toate sursele înregistrează acest adverb numai în propoziții negative (deși nu menționează acest lucru). Având în vedere aria geografică a folosirii adverbiale a lui *altu*, am fi tentați să presupunem că avem a face cu un calc semantic după magh. *más* „altu” pron. și adv.<sup>17</sup>. Trebuie menționat însă că însăși româna oferea condiții foarte favorabile evoluției semantice și gramaticale în cauză; este vorba, pe de o parte, de faptul, deja amintit, că *alt* s-a apropiat de adverb prin formațiile compuse discutate mai înainte, și, pe de altă parte, de existența altor adverbale provenite din pronume sau din adjective pronominale (având, ce e drept, forme gramaticale diferite); în afară de *ce*, adverb născut dintr-un pronume invariabil, româna posedă adverbale provenite din pronume sau din adjective pronominale la forma de feminin singular – *una*, *vreo* – sau de masculin-neutru singular nearticulat – *cât*, *atât* (*atâta* reprezintă și masculin-neutru, și femininul), eventual *tot* –. Ceea ce conferă o situație aparte lui *altu* este adverbializarea unei forme articulate de masculin-neutru singular.

O deplasare similară a lui *alter* în direcția adverbalelor a avut loc în italiană, unde *altro* (și *altro che*) cunoaște o întrebuintare

---

<sup>14</sup> Vezi Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925, p. LXX; MCD I, p. 45 și 53 (Turda), 153 și 154 (Toplița), 206 (Jibou), 280 (Bistrița – Cluj); *Lexic regional*, II, redactor coordonator: Lucreția Mareș, București, 1967, p. 79 (Turda); *Folclor din Transilvania*, I, ediție îngrijită de Ioan Șerb, București, 1962 p. 571 (Cluj), cu explicația de la p. 606 a volumului al doilea; *Folclor poetic*, I, p. 16, 20, 22, 23, 27 (Maramureș), cu explicația de la p. 304.

<sup>15</sup> Vezi MCD I, p. 45 și 280. În majoritatea cazurilor sensurile „altădată” și „mai” se confundă.

<sup>16</sup> Acest sens – singurul înregistrat în DA și numai acolo (s. v. *alt* I 2°), cu mențiunea „pe Mureș, în Transilvania”, dar fără nici o indicație privitoare la sursă – este suspect. În cele două exemple care figurează în dicționar, *Nu mai duhănesc, altu* (citată mai sus) și mai ales *Altu nu mai merg*, se pare că *altu* a fost interpretat, greșit, ca adverb de mod, în loc să se vadă în el un adverb de timp.

<sup>17</sup> Pentru echivalență vezi Ion Gheție, *Dicționar maghiar-român pentru școală și privați*, Budapesta, 1906.

adverbială<sup>18</sup> ca afirmație mai puternică decât *si* și având sensul „mehr als das” (*Ti sei divertito? Altro!*; *Ti senti di andarci? Altro che!*), sens care, după părerea lui Gerhard Rohlfs<sup>19</sup>, se explică printr-o elipsă produsă într-o construcție comparativă originară (*Sei contento? Altro che esser contento, sono contentissimo!*)<sup>20</sup>.

De altfel, adverbializarea lui „alt” în limbile romanice are și ea un model latin în formațiile adverbiale ale lui *alius*: *aliō, aliā, aliās, aliter* (cf. germ. *anders*, sl. *инако*); numai că, spre deosebire de aceste formații, rom. *altul* și it. *altro* adv. nu folosesc nici un formant adverbial.

Din punct de vedere strict semantic, se poate stabili o asemănare parțială între evoluția rom. *altul* „(un) autre” > „autrefois”, „davantage”, „d’ailleurs” și fenomenul care s-a produs în spaniolă în construcția eliptică (formulă de salut) *¡hasta otra!* „la revedere” (literal „până la altă [dată]”) și în italiană, unde *altronde* este folosit cu valoare modală („de altfel”): în toate aceste cazuri determinantul „alt” a trecut, în mintea vorbitorului, pe primul plan, pe când vechiul determinat este fie păstrat fără să se mai țină seamă de sensul lui, fie, pur și simplu, omis.

*Sur quelques pronoms et adverbes indéfinis dans les langues romanes*, în ACILFR XII, I, p. 481–485.

---

<sup>18</sup> În unele dicționare această valoare este considerată drept interjecțională (vezi *Dicționar italian-român*, redactor responsabil și coordonator Nina Façon, București, 1963).

<sup>19</sup> *Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, III, Berna, 1954, p. 189 și 264.

<sup>20</sup> Folosirea it. *altro* ca mijloc de afirmație poate fi apropiată de construcția românească și *altceva* – înregistrată în DA (s. v. *alt* I 1°), după B. P. Hasdeu (HEM, col. 918) – cu aceeași valoare: „Și *altceva!* = «ba bine că nu!». Când întrebi pe țăran: «Ai isprăvit cutare lucru?» el, în loc de a zice «da», zice: «Oho! ș-altceva!»” (Glod-Siliștea, Buzău).

## DESPRE FORMELE DE PERFECT SIMPLU CU -RĂ- LA SINGULAR

În câteva gramatici etimologice din secolul trecut se găsește un tip de perfect care, sub denumiri diferite și cu unele deosebiri în descriere, era prezentat drept continuator românesc al mai mult ca perfectului indicativ latinesc, servind pentru explicarea prin latină a formelor de plural în *-răm*, *-răți* și *-ră*, impuse treptat în locul celor descendente direct din perfectul simplu al acestei limbi.

G. Săulescu<sup>1</sup>, în 1833, numește acest timp „perfect simplu al 2<sup>le</sup>” și îl notează cu următoarele forme: *lăudărăi* (*văzurăi*, *frânserăi*, *auzirăi* etc.), *lăudărăși*, *lăudără*, *lăudărăm*, *lăudărăți*, *lăudără*. A. Treboniu Laurian<sup>2</sup>, în 1840, și după el Ioanne Germaniu Codru [Drăgușanu]<sup>3</sup>, în 1848, îl numesc „preterit plus-ca-perfect” și îl conjugă cu unele deosebiri față de G. Săulescu în ce privește desinențele de persoana 1 și a 2-a singular, precum și în ce privește vocala tematică la conjugarea I: *cantăram*, *cantărai*, *cantăra*, *cantăramu*, *cantarăți*, *cantăra*, respectiv *jurărăm*, *jurărăi*, *jurără*, *jurărăm*, *jurărăți*, *jurără*. T. Cipariu<sup>4</sup> se întâlnește cu G. Săulescu în denumirea aleasă, „perfectu II”, dar în felul cum îl conjugă prezintă mai multe asemănări cu A. T. Laurian și Ion Codru-Drăgușanu (desinența de persoana 1 singular și vocala tematică la conjugarea I) decât cu G. Săulescu (desinența de persoana a 2-a singular): *lăudarăm*, *lăudarăși*, *lăudară*, *lăudarăm*, *lăudarăți*, *lăudară*. De notat că în toate aceste gramatici perfectul simplu „I” sau „preteritul

---

<sup>1</sup> Seulescu, *Grammatică I*, p. 111.

<sup>2</sup> *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachicae*, Viena, 1840, p. 112–113, 139, 140 etc.

<sup>3</sup> *Rudimentele gramaticii române. Estrase din Tentamen criticum...*, Ploiești, 1848, p. 39, 50.

<sup>4</sup> Cipariu, *Gramateca I*, p. 297.



perfect”, propriu-zis, este cel etimologic, cu singularul curent și astăzi (*lăudai, lăudași*<sup>5</sup>, *lăudă*), dar cu forme arhaice la persoana 1 și a 2-a plural (*lăudăm, ținum, bățum, dormim*, respectiv *lăudat* sau *lăudați*<sup>6</sup>, *ținut* sau *ținuți, bătut* sau *bătuți, dormit* sau *dormiți*), uneori și la a 3-a plural (*lăudaru(e)*<sup>7</sup>), în timp ce alte gramatici anterioare sau contemporane cu ele au un singur perfect simplu, fie numai cu formele vechi la persoana 1 și a 2-a plural (Ienăchiță Văcărescu<sup>8</sup>), fie numai cu cele noi (Macarie<sup>9</sup>, Constantin Diaconovici Loga<sup>10</sup>, I. Eliade Rădulescu<sup>11</sup>, Iordache Golescu<sup>12</sup>) fie cu forme duble cel puțin la conjugarea a II-a și a III-a (vezi S. Micu și G. Șincal<sup>13</sup>, I. Alexi<sup>14</sup>).

Tipului de perfect cu *-ră-* la toate persoanele i s-a adus în repetate rânduri obiecția că nu ar fi avut o existență reală în limba română. Chiar dacă unii cercetători ulteriori au admis explicația prin mai mult ca perfectul latinesc a unor persoane (toate persoanele pluralului sau numai persoana a 3-a plural) ale perfectului simplu de tip curent, se pare că nimeni nu a acordat credit paradigmelor complete de „perfectul al II-lea” din gramaticile citate ca reprezentând

---

<sup>5</sup> La G. Săulescu verbele de conjugarea I au și la acest tip vocala tematică *ă* la toate persoanele: *lăudăi, lăudăși, lăudă* (p. 111). Acest vocalism regional este indicat pentru singular și de Pumnul, *Grammatik*, p. 137: *aroei, aroeși, aroe*.

<sup>6</sup> La G. Săulescu *lăudăți*.

<sup>7</sup> Cipariu, *Gramateca I, loc. cit.*

<sup>8</sup> Văcărescu, <sup>2</sup>*Observații*.

<sup>9</sup> Vezi Mariana Costinescu, *Normă și dialect în primele gramatici românești*, în *Studii de limbă literară și filologie* (Ion Gheție redactor responsabil), vol. I, București, 1972, p. 23.

<sup>10</sup> *Grammatica romanească pentru îndreptarea tinerilor* (Buda, 1822), ediția Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Timișoara, 1973, p. 105, 110 etc.

<sup>11</sup> I. Eliad, *Grammatică românească*, Sibiu, 1828, p. 52, 55, 58, 61.

<sup>12</sup> *Băgări de seamă asupra canoanelor gramăticești*, București, 1840, tablele de la p. 32.

<sup>13</sup> *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Buda, 1780, p. 40 (*laudaram, laudarati*) și p. 49 (*dormiram, dormirati*) față de 42 (*tacum, vel tacuram; tacut, vel tacurati*) și 45 (*batum, vel baturam; batut, vel baturati*). În ediția a II-a, 1805, *tacuti, vel tacurati* (p. 57), *batuti, vel baturati* (p. 60).

<sup>14</sup> *Grammatica Daco-Romana sive Valachica*, Viena, 1826, p. 96–97 și 110–111 față de 101 și 106.

altceva decât o „invenție”<sup>15</sup>, o reconstrucție sau o „imitație”<sup>16</sup> după latină. Către această suspiciune – determinată și de orientarea latinistă a autorilor în cauză – pot conduce atât ezitățile remarcate mai înainte în desinențele înregistrate pentru singular, cât și observația, pe care o fac înșiși doi dintre autorii citați, anume G. Săulescu<sup>17</sup> și T. Cipariu, asupra întrebuintării acestui timp la plural; T. Cipariu vorbește chiar de împletirea „în uz” a celor două tipuri de perfect distinse de el într-o paradigmă care reprezintă tipul impus în limbă: „personele acestor două perfecte în usu nu numai se amesteca, ci se sî confundu întru atât’a, câtu dein perfectulu I acumu mai numai numerulu sing. se usiteza, er’ dein perf. II numai persoanele plurali”<sup>18</sup>.

Contribuția de față își propune în primul rând o reconsiderare a părerii după care formele de perfect cu *-ră-* la singular din gramaticile menționate nu ar reprezenta o realitate lingvistică.

Pentru persoana a 3-a singular existența unei forme de perfect în *-ră* a mai fost relevată în diverse ocazii, fără a fi niciodată pusă în legătură cu paradigma vechilor gramatici. Pe de o parte, Leca Morariu<sup>19</sup> a semnalat asemenea forme în câteva texte – preponderent moldovenești – de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea (*Isopia brașoveană, Codicele pătrăuțean, Codicele*

---

<sup>15</sup> Discuția s-a dus aproape exclusiv cu referire la T. Cipariu, care a fost acuzat de inventarea timpului „perfectu II”: Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 760, afirmă că acest timp „n-a avut niciodată ființă în limba noastră”; vezi și Mariano Baffi, *Le grammatiche della lingua romena (rassegna storica)*, în „Cultura neolatina” XIX, 1959, 1–2, p. 113 („non è stato mai in uso nella lingua romena”), și Ion Gheție, *Societatea Academică Română și unificarea limbii române literare*, în LR XV, 1966, 5, p. 526 („nu l-am întâlnit în nici o lucrare de istorie sau de dialectologie a limbii române”). În apărarea lui T. Cipariu s-a arătat până acum doar faptul că acest timp figurase înaintea sa în gramaticile lui G. Săulescu și A. T. Laurian: vezi Rosa del Conte, *Le „invenzioni” di T. Cipariu*, în „Cultura neolatina” XXII, 1962, 1–2, p. 166, și Mioara Avram, *Prima gramatică academică a limbii române*, în LR XV, 1966, 5, p. 496.

<sup>16</sup> Romulus Ionașcu, *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluțiunea studiului gramaticii limbii române de la 1757 până astăzi*, Iași, 1914, p. 122, califică astfel singularul în *-răi, -răși, -ră* de la G. Săulescu.

<sup>17</sup> „În numerul pl. este cel mai întrebuintat” (Seulescul, *Gramatică I*, p. 148).

<sup>18</sup> Cipariu, *Gramateca I*, p. 299.

<sup>19</sup> *Războiul Troadei după Codicele Const. Popovici (1796)*, Cernăuți, 1924, p. 45.

dornean, Alexandria lui I. Arhip, „Războiul Troadei” din *Codicele C. Popovici, Isopia voronețeană*), emițând ipoteza – acceptată ulterior de Al. Procopovici – că ele ar putea fi etimologice, descendente ale mai mult ca perfectului indicativ latinesc, iar *Istoria limbii române literare*<sup>20</sup> de Al. Rosetti, B. Cazacu și Liviu Onu descoperă exemple de același tip în poeziile lui Costache Conachi (1778–1849). Pe de altă parte, s-au înregistrat forme de acest fel și în limba actuală: am în vedere atât unele atestări sporadice, din texte populare sau literare, care au primit explicații aplicabile unor fenomene accidentale, fiind interpretate în general ca fapte de sintaxă (acorduri după înțeles sau prin atracție), de stilistică (elemente de exprimare solemnă, cu valoare emfatică) sau de versificație (cerință a rimei)<sup>21</sup>, cât și datele oferite de *Atlasul lingvistic român*<sup>22</sup> – în special ALR II – și de anchetele recente pentru *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni*, care demonstrează caracterul morfologic al acestui fenomen, mai puțin accidental decât păruse. În ALR I<sup>23</sup> și II<sup>24</sup> forme cu *-ră* la persoana a 3-a singular a perfectului simplu sunt înregistrate în 7 puncte din Ardeal (în special din nord-vest)<sup>25</sup>, 2 din Moldova de sud<sup>26</sup> și 3 din Muntenia<sup>27</sup>; pe baza

---

<sup>20</sup> Vol. I, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, 1971, p. 569: „Perfectul simplu. La pers. 3 sg. se folosește greșit, ca în unele graiuri populare, forma de pers. 3 pl.”.

<sup>21</sup> Pentru toate aceste explicații vezi Graur, TA, p. 248. Pentru atestări populare recente (din Muscel) vezi Ovidiu Bârlea, *Antologie de proză populară epică*, I, București, 1966, p. 101.

<sup>22</sup> Prezentate parțial de Alexandru Georgescu, *Perfectul simplu în dialectul dacoromân. Observații asupra răspândirii geografice a perfectului simplu în dacoromână*, în *Omagiul Iordan*, p. 317–324, care conchide că „persoana a III-a [singular] [...] este deseori înlocuită cu persoana a III-a plural”.

<sup>23</sup> Întrebarea 2049 (*văzui*); vezi Al. Georgescu, *art. cit.*

<sup>24</sup> Hărțile 1978 (*cântă; cântară*), 1981 (*văzui; văzură*), 1989 (*spuse; spuseră*), 1992 (*auzi; auziră*), 1995 (*omorî; omorără*), 2163 (*fuse; fuseră*), 2204 (*dădu; dădură*) și notele marginale la hărțile 2172 (*avui*), 2226 (*stătui*) și 2236 (*băui*) din ALR II SN VII.

<sup>25</sup> Consecvent în punctele 272, 284 și 316, numai la unele verbe în punctele 250, 279, 346 și 574.

<sup>26</sup> 592 și 605.

<sup>27</sup> 720, 748 și 784.

anchetelor pentru NALR Muntenia și pentru Arhiva fonogramică a limbii române, Victorela Neagoe<sup>28</sup> a stabilit că aceste forme alcătuiesc arie compactă în nord-estul Munteniei și sudul Moldovei, identificându-le, cu frecvență diferită, în 33 de localități din județele Dâmbovița, Prahova, Buzău, Brăila, Vrancea și Galați, la care se adaugă un punct izolat din nordul Olteniei (Boișoara, jud. Vâlcea)<sup>29</sup>. Datele furnizate de NALR Muntenia sunt deosebit de prețioase întrucât exclud interpretarea formelor în discuție drept apariții întâmplătoare, nu numai datorită ariei atât de întinse a fenomenului<sup>30</sup>, ci și datorită faptului că de astă dată atestările – obținute atât prin chestionar, cât și prin texte – provin dintr-o regiune în care perfectul simplu este un timp viu, ceea ce nu permite ipoteza unei soluții ad-hoc pentru o formă necunoscută<sup>31</sup>. Această ipoteză poate fi luată în seamă pentru punctele din Ardeal în care ALR II atestă fenomenul, dat fiind că ele aparțin ariei în care perfectul simplu nu este întrebuițat (sau, în cel mai bun caz, sunt de la periferia ariei lui de răspândire)<sup>32</sup> și în care, în consecință, răspunsurile date cu privire la acest timp sunt din principiu dubioase; cu toate acestea și în ciuda unor lacune și ezitări notate chiar în punctele respective, regularitatea atestărilor, la verbe diferite, în unul și același punct, poate fi invocată ca un element de oarecare certitudine.

E interesant de observat că în câteva dintre aceste puncte ardelenesti din ALR II (272, 284 și 346) s-a înregistrat, la unicul verb de conjugarea I supus anchetei, forma de persoana a 3-a singular și plural *cîntără*<sup>33</sup>, care confirmă felul în care se prezintă în gramatica

---

<sup>28</sup> *Despre -ră- în formele de perfect simplu și de mai mult ca perfect*, în FD VIII, 1973, p. 129–139.

<sup>29</sup> Autoarea definește această arie drept „zona subcarpatică, având ca limită de est și de sud cursul râului Ialomița” (*art. cit.*, p. 132); e vorba, evident de v e s t, nu de „est”.

<sup>30</sup> Lucru relevat de autoarea citată, la p. 132.

<sup>31</sup> Victorela Neagoe arată chiar, pentru Muntenia, că „în zona în care perfectul simplu nu se folosește (sau se folosește foarte puțin [...]) nu constatăm extinderea elementului -ră- la singular” (p. 134).

<sup>32</sup> Pentru aceste arii vezi I. Pătruț, *Referitor la evoluția sistemului verbal românesc*, în FD VI, 1969, p. 131–134, și harta de la p. 132.

<sup>33</sup> În punctul 284 sg. *cîntără*, pl. *cîntără*.

lui G. Săulescu vocala tematică a timpului în discuție, cu *ă* în locul mai răspânditului *a*. Vezi și formele de persoana 1 și a 2-a plural *cîntărăm*" (pct. 272), respectiv *cîntărăț* (250 și 272).

Pentru epoca gramaticilor lui G. Săulescu, A. T. Laurian și T. Cipariu existența reală pe plan regional a formelor cu *-ră* la persoana a 3-a singular a perfectului simplu mi se pare probată de faptul că aceste forme apar criticate din punctul de vedere al limbii literare. În această privință este de primă importanță mărturia lui I. Eliade Rădulescu<sup>34</sup>: condamnând fără drept de apel<sup>35</sup> forme ca „omul *făcură, veniră, cântară*, în loc de *făcu, veni, cântă*”, el ne furnizează informații prețioase asupra localizării, frecvenței și utilizării funcționale a acestor forme, întâlnite „în Moldavia [...] foarte des în scris și în vorbă”. E de notat că T. Cipariu însuși a trecut printr-o fază în care critica „formarea persoanei a 3 sing. în *-ră* cá și în plurale, dicundu și scriendu *elu se dusără, veniră* etc. în locu de *se duse, veni*” drept „una smentela în acestu tempu, ce pre alocuria se pare prea inradecinata în gur'a poporului, sî de aci trece une ori și în scrisorile publicate”<sup>36</sup>.

Pentru celelalte două persoane ale singularului situația nu se prezintă la fel de favorabil ca pentru persoana a 3-a, atestările unor forme de perfect cu *-ră-* fiind aici numai accidentale și mult mai puțin sigure. O formă de persoana a 2-a singular *avurăși* a fost semnalată<sup>37</sup> la Ioan Barac, la începutul secolului trecut, iar ALR II înregistrează izolat o formă *cântarăi* pentru persoana 1 și a 2-a singular (ALR II SN VII, h. 1977)<sup>38</sup>. Un argument indirect pentru posibilitatea existenței

---

<sup>34</sup> *Scrisoare la D. Caminarul C. Negruți* din 1838, citată după Ion Heliade Rădulescu, *Scrieri lingvistice*, ediție de Ion Popescu-Sireteanu, București, 1973, p. 102–103.

<sup>35</sup> „Dar pentru că ziceți dumneavoastră *cântară* la singl. gramatica generală a rumânilor nu poate îngădui ca această terminație să rămâie de număr singl. Ci fiecărui rumân, fie moldovean, fie muntean, o să-i dicteze a zice că e de număr plurl.”

<sup>36</sup> Cipariu, <sup>2</sup>*Principia*, p. 177.

<sup>37</sup> De Lombard, VR I, p. 248, după TDRG, s. v. *avea*.

<sup>38</sup> Necunoscând aceste exemple de la I. Barac și din ALR, Nicolae Mocanu, în recenzia pe care o face articolului citat al Victorelei Neagoe, încearcă să explice „faptul că în paradigma perfectului simplu nu s-a atestat nici o formă de pers. I–II sg. cu *-ră*” prin aceea că „structura sonoră a persoanelor acestui timp nu permite introducerea elementului sufixal: *cântai + ră* nu poate da *\*cântarăi* etc.”; vezi CL XVIII, 1973, 2, p. 351.

unui perfect simplu cu *-ră-* la persoana 1 și a 2-a singular ar putea fi găsit însă în formele regionale de mai mult ca perfect cu *-ră-* la aceste persoane: *eu munciserăm, terminaserăm*, respectiv *tu cântaserăși, fugiserăși, avuseserăși* ș. a., care au fost înregistrate în anchetele NALR<sup>39</sup> în câteva localități muntenești și moldovenești de unde s-au notat și forme de perfect simplu 3 sg. în *-ră*. În orice caz, trebuie remarcat că și la persoana 1 și a 2-a singular puținele atestări ale formelor de perfect cu *-ră-* confirmă felul cum le-au notat vechii gramatici, care, dacă nu le-au cunoscut în totalitatea lor<sup>40</sup> din realitate, le-au intuit în spiritul limbii. Faptul e demn de menționat cu atât mai mult cu cât forma în *-răi* dată de G. Săulescu pentru persoana 1 singular și de A. T. Laurian pentru a 2-a (vezi acum *cântarăi* cu ambele valori) sau forma în *-răși* dată de G. Săulescu și de T. Cipariu pentru persoana a 2-a (vezi *avurăși* la I. Barac) nu pot fi raportate direct la formele latinești în *-ram, -ras*.

Considerând că, prin cele spuse până aici, existența regională a unor forme de perfect simplu cu *-ră* la singular a fost demonstrată – cel puțin în ce privește persoana a 3-a – pentru ultimele două secole, urmează să abordăm problema vechimii acestor forme și a explicației lor: sunt ele forme vechi, etimologice (organice), urmașe ale mai mult ca perfectului indicativ latinesc, sau inovații analogice? Ambele poziții au fost susținute până acum. Lăsând la o parte pe vechii gramatici care derivau integral din mai mult ca perfectul latinesc paradigma unui al doilea perfect simplu<sup>41</sup>, Leca Morariu<sup>42</sup> presupunea și Al. Procopovici<sup>43</sup> era convins că „forma *cântară* de persoana a 3-a a

---

<sup>39</sup> Vezi Victorela Neagoe, *art. cit.*, p. 137.

<sup>40</sup> Fac această rezervă întrucât, observând că referirile (și criticile) directe la forme întâlnite de gramatici se limitează la persoana a 3-a singular, nu exclud posibilitatea ca la celelalte două persoane să fi recurs la completări ale paradigmei.

<sup>41</sup> De remarcat că G. Săulescu, *lucr. cit.*, p. 148, deși considera acest timp format din mai mult ca perfectul indicativ latinesc (< *laudaram, laudaras, laudarat* etc.), descria didactic formarea lui de la perfectul simplu prin intercalarea lui *-ră-* înaintea desinenței *-i, -și*, ceea ce explică direct formele în *-răi, -răși* date de el, dar lasă nelămurită problema raportului cu etimonul propus.

<sup>42</sup> *Loc. cit.*

<sup>43</sup> *Aoristul în raport cu alte timpuri și moduri*, în „Revista filologică” II, 1928, 1–2, p. 31.

aoristului este [...] străveche”; Al. Procopovici arată că „uzul ei trebuie să fi fost întotdeauna foarte restrâns, atât de restrâns, încât a putut să rămână mai întâi în afară de scrisul românesc, spre a-și face apariția numai în mod incidental, în vremuri mai recente”<sup>44</sup>, ba, mai mult, el speră că „s-ar putea poate ca să mai descoperim în vro pagină veche sau în vrun dialect contemporan și un *cântară*<sup>45</sup> de persoana I-a, nebăgat în samă până acum sau considerat ca o formă greșită, pentru că aveam această idee preconcepută că plusquamperfectul latinesc a dispărut fără de nici o urmă din românește”. Dimpotrivă, O. Densusianu<sup>46</sup> susține că formele dialectale de 3 sg. în *-ră* „care apar de altminteri destul de târziu, când *cântarăm*, *cântarăți*, prin analogie cu *cântară* (3 pl.), înlocuiseră pe *cântăm*, *cântat* – trebuie interpretate altfel, ca rezultatul aceleiași analogii care a acționat și asupra persoanei a 3-a sg. (*cântară* a putut lua naștere în câteva regiuni după ce *-ră* de la 3 pl. fusese introdus la 1 și 2 pl.)”, iar Victorela Neagoe<sup>47</sup>, care recurge la aceeași explicație prin extinderea elementului *-ră-* de la plural – transformat dintr-un element desinențial de marcarea a numărului în unul sufixal de marcarea a timpului – califică explicit fenomenul drept „inovație”.

Împotriva caracterului etimologic al formelor de perfect simplu cu *-ră-* la alte persoane decât a 3-a plural ar părea să vorbească lipsa lor din cele mai vechi texte dacoromâne, ca și din dialectele sud-dunărene. Într-un articol relativ recent, C. Frâncu<sup>48</sup> a datat apariția în texte a formelor de persoana I plural în *-răm* de la 1776 (un document din Oltenia), iar ulterior Mariana Costinescu<sup>49</sup> a împins cu patru ani înapoi această datare, relevând ca prime atestări formele date în

---

<sup>44</sup> El nu cunoștea însă decât formele semnalate de Leca Morariu din texte din jurul anului 1800, la care adaugă în mod greșit forma de mai mult ca perfect 3 sg. *însărașără*, înregistrată de I.-A. Candrea, în *Graiul din Țara Oașului*, extras din „Buletinul Societății Filologice” II, București, 1907.

<sup>45</sup> Aceasta ar fi trebuit să fie forma normală din punct de vedere etimologic; vezi toată paradigma la Al. Procopovici, *lucr. cit.*, p. 12.

<sup>46</sup> Densusianu, HLR II, p. 222.

<sup>47</sup> *Lucr. cit.*, p. 131, 133, 139.

<sup>48</sup> *Din istoria perfectului simplu românesc: formele de persoana I și a II-a plural cu sufixul -ră-*, în ALIL XVIII, 1967, p. 175–191.

<sup>49</sup> *Loc. cit.*

gramatica manuscrisă a lui Macarie din 1772; în 1780, după cum s-a mai arătat, formele în *-răm*, *-răți* sunt înregistrate în gramatica lui S. Micu și G. Șincai ca forme unice la verbele de conjugarea I și a V-a și ca dublete la cele de conjugarea a II-a și a III-a<sup>50</sup>. Pentru a se ajunge în 1772 și 1780 la consemnarea în gramatici din regiuni diferite a acestor forme, e de presupus însă că ele trebuie să fi existat și să fi avut o oarecare răspândire cu mult înainte, de aceea nu mi se pare acceptabilă concluzia lui C. Frâncu după care aceste forme nu pot fi datate nici măcar din secolul al XVII-lea – cum au susținut fără material unii autori –, ci numai de la „sfârșitul secolului al XVIII-lea”<sup>51</sup>.

Pentru persoana a 3-a singular cele mai vechi atestări sigure aduse până acum în discuție datează din 1784 (*Isopia brașoveană*)<sup>52</sup>. S-ar putea însă ca cel mai vechi exemplu să fie unul din secolul al XVI-lea, interpretat de Elena Carabulea<sup>53</sup> ca un acord curios, „ greu de explicat”: *Din acest pământ rădicară-se după aceea A s u r și zidi Nenivia, Rehobot [...] (Palia de la Orăștie)*, dacă nu cumva „folosirea predicatului la plural s-ar putea datora înțelesului colectiv al substantivului Asur = cei din neamul Asur”. Depistarea exemplelor de acest fel în texte este într-adevăr îngreunată de necesitatea distincției față de posibilele acorduri după înțeles (exemple de tipul *toată cetatea ieșiră, tot norodul văzură, și să mirară mulțimea*) sau prin atracție (*căzură asupra împărăției putearea oamenilor*)<sup>54</sup>.

---

<sup>50</sup> Vezi mai sus, nota 13.

<sup>51</sup> *Art. cit.*, p. 187; vezi și p. 186.

<sup>52</sup> Vezi Leca Morariu, *lucr. cit.*, p. 45.

<sup>53</sup> *Acordul după înțeles și prin atracție în limba română veche*, în LR XIV, 1965, 5, p. 597; autoarea citată dă aici încă un exemplu din același text (*Și Nahor însurară-se*), care însă, la controlul cu originalul, se dovedește a fi un plural normal, cu subiect multiplu (*Avraam și Nahor*). Forma *acațără*, considerată de I. Rizescu perfect simplu „probabil pers. a III-a sg.” (*Pravila ritorului Lucaci*, text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, București, 1971, p. 83), apare într-un context nu prea clar (245<sup>v</sup>/14), dar, după părerea mea, reprezintă persoana a 3-a plural a prezentului verbului regional *acățara*, nu *acățta*, la care figurează în indicele ediției, p. 187, unde însă autorul o dă ca plural!

<sup>54</sup> Vezi numeroase acorduri de acest fel la Densusianu, HLR II, p. 393–394, și la Elena Carabulea, *art. cit.*



În acest sens s-au interpretat de altfel și exemple din limba modernă, atâta vreme cât ele fuseseră înregistrate numai sporadic: acorduri după înțeles<sup>55</sup>, în situații ca *îl jeliră și poporul, oastea întinseră fuga*, și prin atracție<sup>56</sup> în *lor li se făcură milă, li să părură*. Exemplele care nu se încadrau în aceste fenomene sintactice au primit fie o explicație prin necesități prozodice, atunci când proveneau din versuri populare și se găseau la rimă (*[el] luară* rimând cu *-nsoară*, *[Gruia] lucrară* rimând cu *țară*)<sup>57</sup>, fie, mai ales, una de ordin stilistic, atribuindu-se formelor respective o valoare emfatică, de exprimare solemnă, pe care Al. Graur<sup>58</sup> a pus-o în legătură cu prestigiul perfectului simplu ca timp exclusiv literar în unele regiuni. Această ultimă explicație pare adevărată pentru exemplele cu singularul *muriră* pe lângă un subiect personal (*muriră și bietu X*), eventual și pentru alte verbe cu un asemenea subiect (de pildă, *ziseră bătrânu*), dar ea nu se mai potrivește pentru exemple de felul *Să dusără gândacul* sau *O mătă intrară într-o șatră* din texte vechi (*Isopia brașoveană*, respectiv *Isopia voronețeană*) sau *Cu calu dumnea-voastră-n ce zi să-ntâmplară?* dintr-un text dialectal actual (citată de Victorela Neagoe). Faptul că exemplele adunate de Al. Graur în 1935 cu singulare în *-ră* care nu pot fi explicate ca varietăți de acord provin din județele Ialomița, Tecuci și din Maramureș, adică exact din regiunile (sau de la limita cu regiunile) în care ALR și NALR au notat regulat un *-ră* la persoana a 3-a singular, nu mi se pare o coincidență întâmplătoare; vezi și originea locală a lui C. Conachi dintr-o zonă de acest fel. Aș remarca și faptul că unul dintre exemplele reproduse de Al. Graur dintr-un colind maramureșean – și interpretat ca având un *-ră* „facultativ [...] pentru rimă și ritm”<sup>59</sup> – conține trei verbe de conjugarea I cu perfectul simplu 3 sg. și pl. în *-ără*, deci cu vocala tematică pe care am întâlnit-o în gramatica lui G. Săulescu și în câteva

---

<sup>55</sup> Vezi Al. Graur, *Acordul după înțeles*, în „Viața românească” 1938, nr. 11, p. 76–85.

<sup>56</sup> Vezi J. Byck, *L'accord du verbe avec l'objet*, în BL VII, 1939, p. 143–144.

<sup>57</sup> Vezi Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925, p. LXXV, și A. Graur, *-re et -ră facultatifs*, în BL III, 1935, p. 182–183.

<sup>58</sup> *Art. cit.* în nota 55 și Graur, TA, p. 248.

<sup>59</sup> *Ibidem*.

puncte ale ALR II din această regiune: *De ziuă se revărsără Trei cocoși mândri cântără Iuda-n talpe se sculără*.

Coincidențele cu vechile gramatici nu se reduc însă la formele înregistrate în zilele noastre<sup>60</sup>, ci privesc și unele explicații ale lor. Până și explicația de natură stilistică prin invocarea tonului solemn și emfatic poate găsi un precursor indirect în I. Eliade Rădulescu, care, crezând că *el făcură* – ca și *el au făcut* – se poate explica printr-o influență cărturărească a unui procedeu din ebraică, arăta că textele biblice „pentru grandios, pentru dumnezeire și puterile cerești au întrebuințat verbul la număr plural”<sup>61</sup>. Dar mai interesant de relevat, pentru restabilirea priorității, este faptul că T. Cipariu<sup>62</sup> s-a gândit la posibilitatea ca formele de perfect simplu cu *-ră-* la 3 sg., 1 și 2 pl. să fie o inovație („una innoitura”) datorată analogiei, numită de el „legea asemanatiunei” (vezi, mai târziu, această explicație la O. Densusianu și, acum în urmă, la Victorela Neagoe) și că a indicat explicit cauza succesului lui *-răm* și *-răți* în necesitatea de evitare a omonimiei perfectului simplu cu prezentul la conjugarea I și a IV-a (explicație general admisă astăzi, dar a cărei paternitate a fost atribuită recent de C. Frâncu<sup>63</sup> lui Al Lambrior).

În ce privește explicația perfectului simplu în *-ră* ca urmaș al mai mult ca perfectului indicativ latinesc, ea a avut o soartă complexă și contradictorie, fiind admisă sau respinsă în diverse grade. Față de G. Săulescu, A. T. Laurian și, în cele din urmă, T. Cipariu, care considerau că paradigma mai mult ca perfectului latinesc în *-veram* >

---

<sup>60</sup> De adăugat că și forma fără *-ră* la persoana a 3-a plural, pe care G. Săulescu, *lucr. cit.*, o dă la „perfectul simplu 1-ii”: „*lăudără și lăudă*”, „*văzură și văzu*”, „*întinseră și întinse*”, „*auziră și auzi*”, p. 148 (uneori acordându-i întâietatea, în ordinea „*lăudă și lăudără*”, p. 114; vezi și p. 119, 123), desigur pentru a diferenția astfel cele două tipuri de perfect și la această persoană, își găsește corespondente reale – cu explicații de ordin analogic – atât în unele răspunsuri izolate din ALR II SN VII (*spuse* în pct. 362 și 728, h. 1989; *zise* în pct. 728 și 762, h. 1987), cât și în unele atestări din texte de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (vezi M. Gaster, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie” VII, 1894, p. 337, și Leca Morariu, *lucr. cit.*, p. 43 și 78).

<sup>61</sup> Vezi p. 103 din *lucr. cit.* în nota 34.

<sup>62</sup> Cipariu, <sup>2</sup>*Principia*, p. 177–178.

<sup>63</sup> *Art. cit.*, p. 184, nota 24.

-ram, -veras > ras, -verat > -rat etc. s-a transmis românei integral – cel puțin pentru o vreme – într-un tip de perfect simplu cu -ră- la toate persoanele, și față de W. Meyer-Lübke<sup>64</sup>, O. Densusianu<sup>65</sup>, Alf Lombard<sup>66</sup> și C. Frâncu<sup>67</sup>, care se situează la polul opus, neadmițând nici o urmă din mai mult ca perfectul latinesc în perfectul simplu românesc, există numeroși cercetători care admit intervenția parțială a unor forme de mai mult ca perfect, limitată la unele persoane, ceea ce face din perfectul simplu un timp mixt din punct de vedere etimologic<sup>68</sup>. Cea mai răspândită este părerea după care numai persoana a 3-a plural a perfectului simplu provine din mai mult ca perfect (vezi Al. Lambrior<sup>69</sup>, I. Șiadbei<sup>70</sup>, Al. Rosetti<sup>71</sup>, tratatul academic *Istoria limbii române*<sup>72</sup>), dar unii cercetători extind această explicație fie la toate persoanele pluralului (Fr. Diez<sup>73</sup> și, recent, H. Mihăescu<sup>74</sup>), fie la persoana a 3-a singular (Al. Procopovici<sup>75</sup>), fie la întreg pluralul și la persoana a 3-a singular (Leca Morariu<sup>76</sup>).

Situația din restul României nu ajută la lămurirea problemei etimologice aici în discuție, dar e interesant de observat că, în oricare dintre ipotezele avansate, perfectul simplu românesc se poate întâlni

---

<sup>64</sup> Meyer-Lübke, *Grammaire* II, p. 335.

<sup>65</sup> Densusianu, HLR II, p. 222: „supraviețuirea în română a mai mult ca perfectului indicativ latinesc nu e deloc probată”.

<sup>66</sup> *Loc. cit.*

<sup>67</sup> *Art. cit.*, p. 183.

<sup>68</sup> Vezi Al. Procopovici, *art. cit.*, p. 8: „într-însul se amestecă forme de diferite timpuri latine. Aoristul nostru este așadar un timp mixt”.

<sup>69</sup> *Carte de citire*, Iași, 1882, p. XXVII și urm.

<sup>70</sup> *Le sort du prétérit roumain*, în „Romania” LVI, 1930, p. 344.

<sup>71</sup> Rosetti, ILR 1968, p. 153.

<sup>72</sup> ILR II, p. 96 și 264.

<sup>73</sup> *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, 1882, p. 595.

<sup>74</sup> *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, București, 1960, p. 145.

<sup>75</sup> *Art. cit.*, p. 12 și 31.

<sup>76</sup> *Lucr. cit.*, p. 45 și 102, și *Morfologia verbului predicativ român*, în „Codrul Cosminului” I, 1924, p. 15. Autorul face o deosebire între persoana a 3-a pl. și celelalte persoane în privința certitudinii acestei etimologii: „indicativul pluscvamperfectului păstrat în p. 3 pl. a aoristului (și poate și-n p. 3 sg. și p. 1 și 2 pl. din aorist)”.

cu corespondente din alte limbi romanice, întrucât în unele se păstrează diverse urme ale mai mult ca perfectului indicativ latinesc – fie în paradigmă completă (e, până astăzi, cazul portughezei), fie numai la unele persoane (persoana a 3-a singular a imperfectului într-un dialect sard, aceeași persoană cu valoare de perfect și de condițional în vechea franceză)<sup>77</sup> –, iar în altele s-a produs inovația extinderii lui *-r-* de la persoana a 3-a plural a perfectului la alte persoane ale aceluiași timp (în provençală la toate afară de 3 sg., în catalană la toate afară de 1. și 3 sg.)<sup>78</sup>. Distincția stabilită de K. G. Bottke, după care româna s-ar deosebi de celelalte limbi romanice prin aceea că „elementul *-r-* este restrâns la formele de plural”<sup>79</sup>, nu e valabilă decât pentru româna literară, din moment ce regional există forme cu *-ră-* la singular.

Victorela Neagoe are dreptate să spună că în această situație *-ră-* are alt statut morfologic decât în limba literară (nu e element desinențial – marcă a pluralului –, ci sufixal – marcă a timpului –), dar, întrucât etimologia formelor respective e încă nerezolvată, este mai prudent să se evite precizarea sensului în care a avut loc transformarea, căci nu știm dacă desinența a devenit sufix<sup>80</sup> sau invers: în ipoteza derivării unui tip de perfect simplu din mai mult ca perfectul indicativ latinesc, *-ră* ar putea fi vechi la singular, cu valoare originară de sufix temporal. Cu extinderea recentă, analogică, a lui *-ră* avem a face în mod incontestabil numai la mai mult ca perfectul derivat din conjunctiv – în limba literară exclusiv la plural, regional și

---

<sup>77</sup> Vezi K. Togeby, *Le sort du plus-que-parfait latin dans les langues romanes*, în „Cahiers Ferdinand de Saussure” 23, 1966, p. 176–182; ILR II, p. 96. C. Frâncu, *art. cit.*, p. 175, crede greșit că acest timp e „nepăstrat în afară de spaniolă în nici o limbă romanică”.

<sup>78</sup> Vezi Karl G. Bottke, *Rumanian Imperfect, Perfect and Pluperfect Indicative*, în „Orbis” IX, 1960, 1, p. 117.

<sup>79</sup> *Ibidem*, p. 118.

<sup>80</sup> Vezi afirmațiile autoarei, *art. cit.*, p. 132–133: „*-ră-* [...] devine un element sufixal”, „în ceea ce a ză să mai fie o marcă a pluralului [...] și trece în categoria sufixelor temporale” și 134: „*-ră-* dobândește valoarea unui sufix temporal” [spațiat de mine – M. A.]

la singular<sup>81</sup> –, precum și la celelalte timpuri la care apare – regional – în formele de plural (mai des la perfectul compus, rar și la imperfect, viitor, prezent indicativ și conjunctiv)<sup>82</sup>.

\*

În concluzie, confruntarea formelor regionale moderne cu mărturia vechilor gramatici<sup>83</sup> nu vine neapărat în sprijinul explicării perfectului simplu cu *-ră-* la toate persoanele drept moștenit din mai mult ca perfectul indicativ latinesc, de care ne putem îndoii în continuare atâta vreme cât nu dispunem de atestări sigure de acest fel din limba mai veche, dar nu ne mai permite să ne îndoim de existența reală în limbă, la începutul secolului al XIX-lea, a unor forme cu *-ră-* la singular, fie ele etimologice sau analogice.

SCL XXVI, 1975, 1, p. 27–36.

---

<sup>81</sup> Vezi articolul citat al Victorelei Neagoe, care prezintă pentru singularul cu *-ră-* exclusiv situația din zona subcarpatică a Munteniei și Moldovei de sud, fără referiri la alte regiuni în care a mai fost înregistrat la persoana a 3-a singular (vezi exemplul din Oaș citat în nota 44).

<sup>82</sup> Vezi A. Graur, *Une nouvelle marque de pluriel dans la flexion verbale roumaine*, în BL III, 1935, p. 178–182, și Graur, TA, p. 247–248. Exemple recente pentru partea de sud-est a Munteniei la Victorela Neagoe, *art. cit.*, p. 134.

<sup>83</sup> Pentru această operație aplicată la alte exemple din morfologia verbului vezi Mioara Avram, *Données dialectales récentes et le témoignage des anciennes grammaires du daco-roumain*, comunicare prezentată la Al XIV-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică, 15–20 aprilie 1974 (sub tipar în Actele congresului) [versiune românească în volumul de față, p. 39–49].

## O DESINENȚĂ REGIONALĂ LA PERSOANA A 2-A SINGULAR A MAI MULT CA PERFECTULUI ROMÂNESC

În 1943 Iorgu Iordan semnală<sup>1</sup> varianta cu desinența *-i*, în loc de *-și*, a persoanei a 2-a singular a mai mult ca perfectului, pe care o întâlnise „de foarte puține ori” la scriitorii Gib I. Mihăescu (3 citate, dintr-o singură carte) și N. I. Herescu (1 citat), originari din Oltenia, și „în vorbirea unui profesor ieșean, care s-a născut în Moldova și a trăit tot timpul acolo”. Raritatea înregistrărilor și localizarea lor la mare distanță ar fi putut atrage concluzia că „avem a face cu apariții pur individuale”, dar lingvistul citat nu înclină spre această părere: „chiar dacă ar fi așa, ceea ce eu nu sânt dispus să admit, fenomenul trebuie reținut și discutat, pentru că modul cum se prezintă poate duce la o răspândire a lui”; „nu-i exclus, de altfel, ca circulația lui să fie, în realitate, mai largă decât spun citatele mele”. După mai bine de un deceniu, autorul își menține rezerva cu privire la circulația reală a formei verbale discutate – și combătute din punctul de vedere al limbii literare –: „nu pot spune dacă circulă în graiurile oltenești (eventual și în altele)”<sup>2</sup>.

Recenta apariție a volumului consacrat verbului din *Atlasul lingvistic român*<sup>3</sup>, cu material cules de Emil Petrovici în anii 1929–1938, aduce lumină în această privință, înlăturând rezervele amintite. Nu numai că se confirmă existența unei desinențe regionale *-i* la mai mult ca perfect, dar răspândirea ei coincide cu cea intuită de Iorgu Iordan pe baza datelor din limba literară, mai exact după originea unor mânuitori ai acesteia la care înregistrase forma în cauză.

---

<sup>1</sup> *Limba română actuală. O« gramatică a „greșelilor”*, Iași, 1943, p. 140–141; ediția a II-a, București, 1948 (= Iordan, <sup>2</sup>LRA), p. 142–143.

<sup>2</sup> Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 444.

<sup>3</sup> ALR II SN VII.

Notată în 17 puncte ale ALR II, forma de mai mult ca perfect 2 sg. în *-i* (*-sej*, *-săj*, *-sâj*, *-sîj*) constituie arii compacte în două părți ale țării: o arie mai întinsă acoperă Oltenia (toate cele 6 puncte din ALR II: 836 = Peștișani, Gorj; 812 = Grădiștea, Vâlcea; 848 = Strehaia, Mehedinți; 876 = Balș, Olt; 872 = Măceșul de Jos, Dolj; 886 = Izbiceni, Olt), cu unele prelungiri în Muntenia (791 = Negreni, Olt; 928 = Ghimpați, Ilfov), în sudul Transilvaniei (833 = Petrița, Hunedoara; 182 = Cernatu, Brașov) și în Banat (27 = Glimboca, Severin), iar o arie mai mică se află în nordul Moldovei (414 = Cristești, Botoșani; 520 = Larga, Iași; 551 = Pipirig, Neamț; 537 = Mircești, Iași; 514 = Coropcenii, Vaslui); izolat, a fost înregistrată în nordul Dobrogei (682 = Somova, Tulcea). Situația înfățișată aici după ALR este dedusă în primul rând din paradigma verbului *a cânta* (h. 2017 *cântasem*; *cântaseși* și notele la h. 2019 *cântaserăm*; *cântaserăți*), mai puțin din cea a verbelor *a vedea* (notă la h. 2020 *văzusem*) și *a fi* (note la h. 2166 *fusesem*). Este deci o simplă întâmplare faptul că cele patru exemple reproduse de Iorgu Iordan (*adormisei*, *auzisei*, *găsisei*, *îndrăgisei*) aparțineau toate conjugării a IV-a<sup>4</sup>.

Înainte de ALR, forma de persoana a 2-a singular a mai mult ca perfectului cu *-[se]i* pentru *-[se]și* mai fusese notată, sporadic, de unii cercetători, care nu au fost interesați însă de această desinență, ci de alte detalii ale paradigmei mai mult ca perfectului, în special de semnalarea variantei *-sa-* a sufixului temporal specific (*-se-*). Sunt de menționat astfel următoarele atestări din graiuri care se încadrează în aria oltenească indicată de ALR: forma *pusasei*, remarcată încă din 1912 de Șt. Sterescu<sup>5</sup> ca fenomen caracteristic graiului din Gorj (nord-est de Târgu-Jiu), și *mersasăi*, semnalată în 1937 de Luca Preda<sup>6</sup> din graiul satului Călărași, Dolj, precum și formele semnalate în 1936 de

---

<sup>4</sup> Remarcând amănuntul „curios” că cele trei exemple înregistrate la Gib I. Mihăescu sunt din același roman – în timp ce în alte scrieri ale autorului citat nu a „găsit astfel de forme” –, Iorgu Iordan adaugă: „Curiozitatea crește prin aceea că toate exemplele din acest roman [ca și singurul de la alt autor – M. A.] aparțin conjug. IV” (Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 142, nota).

<sup>5</sup> „Năroji”, în „Convorbiri literare” XLVI, 1912, p. 1045.

<sup>6</sup> *Cercetări dialectale în Dolj*, în GS VII, 1937, p. 237.

Ernst Gamillscheg<sup>7</sup> din diverse localități ale județelor Olt (Șerbănești: *kântasei*; Tâmpeni: *vâzusiei*; Bacea: *zîsâsei*, *d'edesei*, *bousei*; Titulești: *adormis'ei*) și Teleorman (Drăgănești de Vede: *žukasei*), prin care se completează informațiile asupra prelungirilor muntenești ale acestei arii.

La datele furnizate de ALR se poate adăuga, din afara ariilor care se conturează după hărțile atlasului, forma *scrisesei* dintr-o scrisoare din 1914 a lui Emil Rebreanu<sup>8</sup>, originar din județul Bistrița-Năsăud.

Nu este exclus ca răspândirea teritorială a formei în discuție să fie chiar mai mare decât ar rezulta din datele înfățișate până acum. Pe lângă întrebarea pe care o ridică – în privința caracterului regional – prezența formei *scrisesei* în limba scrisă a unui năsăudean, am în vedere și posibilitatea ca forma *cântasi*, notată, izolat, în ALR II SN VII, h. 2017, la Scărișoara, Alba (pct. 95), să reprezinte evoluția aceluiași *-sei* > *-sî*<sup>9</sup>; dificultatea o constituie aici notarea aceleiași forme *cântasi* pentru persoana a 2-a plural, ceea ce e de natură să indice o anumită nesiguranță a informatorului, explicabilă prin faptul că punctul respectiv se găsește în zona de întrebuițare a mai mult ca perfectului analitic<sup>10</sup>. Pe de altă parte, nu trebuie neglijată eventualitatea ca asemenea forme să existe și în aria în care ancheta ALR a notat exclusiv un mai mult ca perfect analitic: dat fiind că mai mult ca perfectul sintetic al lui *a fi* a fost notat și în puncte (2, 27) care pentru verbe predicative ca *a cânta* și *a vedea* dăduseră numai forme

---

<sup>7</sup> *Die Mundart von Șerbănești-Titulești (Gerichtsbezirk Olt, Kreis Vedea)*, Jena/Leipzig, 1936, p. 162–164. Asemenea forme lipsesc însă din studiul lui Mircea Tomescu, *Graiul din Olt*, în „Ethnos” II, 1942–1943, 1–2, care afirmă, la p. 79, că „mai mult ca perfectul se întrebuițează rar”.

<sup>8</sup> Publicată în *Addenda la Liviu Rebreanu, Opere*, 5, București, 1972, p. 384.

<sup>9</sup> E. Gamillscheg, *lucr. cit.*, p. 162, a notat în Tâmpeni, jud. Olt, forma de 2 sg. *fâkusi* „mit dem [...] Übergang von *iei* zu *i*”.

<sup>10</sup> I. Pătruț (*Referitor la evoluția sistemului verbal românesc*, în FD VI, 1969) încadrează acest punct, alături de două puncte învecinate, 64 și 105, într-o arie caracterizată prin întrebuițarea ambelor tipuri de mai mult ca perfect: sintetic și analitic (vezi harta de la p. 132); e de observat însă că în hărțile din ALR II SN VII numai în punctele 64 și 105 s-au dat răspunsuri mixte, punându-se de obicei pe primul plan forma analitică (vezi h. 2017, 2018, 2019), în timp ce punctul 95 are constant forme sintetice.



analitice, e de regretat că ancheta s-a mulțumit cu forma de persoana 1 singular (h. 2166 *fusesem*), obținând numai întâmplător și formele altor persoane.

Cu toate acestea, datorită în primul rând ALR, răspândirea teritorială în limba contemporană a lui  $-[se]i = -[se]și$  se poate considera cunoscută, cel puțin în linii mari. În această privință ar fi de remarcat numai că bogata atestare a formei noastre în Oltenia face surprinzătoare absența acestui fenomen din inventarul particularităților graiului oltean, a cărui individualitate a fost dezbătută în ultimii ani<sup>11</sup>. De asemenea, e de reținut existența ariei, mai mici, moldovenești, care reprezintă un element de asemănare în plus<sup>12</sup> între o parte a graiurilor moldovenești și Oltenia.

Ceea ce nu se cunoaște, în stadiul actual al cercetărilor, este vechimea fenomenului, de care s-ar putea lega și explicația lui.

Iorgu Iordan afirmă în termeni categorici caracterul recent al fenomenului, vorbind de „această nouă desinență, care, deocamdată, are o existență mai mult virtuală”; în această ipoteză, problema se reduce la „înlocuirea lui  $-și$  prin  $-i$ ” căreia, de altfel, lingvistul citat îi dă o explicație teoretic inatacabilă, prin „paralelismul” cu imperfectul<sup>13</sup>.

În legătură cu atestarea, probleme speciale pune prezența formei în  $-sei$  ca unică formă de persoana a 2-a singular a mai mult ca perfectului în unele gramatici din secolul trecut, anume în paradigmele expuse în 1840 de A. T. Laurian în *Tentamen criticum*<sup>14</sup>: *cantassei*,

---

<sup>11</sup> Vezi Gr. Brâncuș, *Graiul din Oltenia*, în LR XI, 1962, 3, p. 248–260, și Marin Petrișor, *Graiurile din Oltenia. Situația lor actuală*, în „Philologica” II, 1972, p. 41–55.

<sup>12</sup> Vezi nota cu care a însoțit Iorgu Iordan publicarea articolului lui I. D. Ionescu *Însemnări despre graiul gorjean*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»” VII–VIII, 1940–1941, p. 326: „Le public bucuroso, atât pentru interesul pe care-l prezintă, considerate în ele înseși, cât și, mai ales, pentru că ele confirmă spusele lui A. Philippide, *Originea românilor* II, după care o bună parte a Olteniei merge, din punct de vedere lingvistic, cu graiurile moldovenești”.

<sup>13</sup> <sup>2</sup>LRA, p. 142–143.

<sup>14</sup> A. Treboniu Laurian, *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachicae*, Viena, 1840. Autorul numește timpul respectiv „preterit perfect și mai mult ca perfect al modului conjunctiv”.

*tacussei, vendussei, audissei* (p. 114–115), *scrissessei, arsessei, trasessei, dissessei, cussessei, scossessei* (p. 139), *abussei* (p. 162), *fussei* și *sciusssei* (p. 165) și de Aron Pumnul în gramatica sa din 1864<sup>15</sup>: *purtăsei, toecúsei, copsései, venísei* (p. 53) etc. Dată fiind inserarea în aceleași lucrări a unor forme verbale inexistente în limba română, e greu de spus dacă autorii cunoșteau această formă ca reală în limbă (A. T. Laurian era originar de pe lângă Sibiu, iar A. Pumnul de lângă Făgăraș, regiune în care nu este atestată astăzi forma în *-sei*, dar care se învecinează cu aria oltenească de răspândire compactă a acestei forme, găsindu-se la jumătatea distanței dintre cele două prelungiri din sudul Transilvaniei – punctele 833 și 182 – ale ariei oltenești) sau au construit-o din motive etimologice. Cred că motivarea etimologică trebuie luată în considerare chiar dacă admitem autenticitatea formei înregistrate, pentru că, în orice caz, ar rămâne de justificat preferința pentru această formă față de forma în *-seși* pe care o dau gramaticile anterioare (D. Eustatievici, S. Micu, Ienăchiță Văcărescu, I. Eliade Rădulescu, G. Săulescu, Gherman Vida) și cele contemporane cu lucrarea lui A. T. Laurian (Iordache Golescu, J. A. Vaillant). Într-adevăr, forma în *-sei* poate fi confruntată mai ușor cu lat. *-sses*<sup>16</sup>, în timp ce forma în *-seși* are nevoie de explicații speciale: în general, se admite că avem a face cu extinderea desinenței *-și* < *-sti* de la aceeași persoană a perfectului simplu<sup>17</sup>, în favoarea căreia pledează și paralela

---

<sup>15</sup> Pumnul, *Grammatik*. Mai mult ca perfectul e numit aici „die zweite historische (erzählende) Zeit der anzeigenden Art”.

<sup>16</sup> Fie că admitem transformarea fonetică a lui *-s* în *-i* la verbe și alte câteva cuvinte ca *noi, voi, trei, poi-* (W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, I, Paris, 1890, p. 496), fie că apelăm la explicații prin analogie – pentru prezentul verbelor la analogia cu conjugarea a IV-a, la care *ī* tematic a devenit desinență (vezi, în ultimul loc, Graur, TA, p. 212–213; ILR II, p. 257) și pentru alte timpuri la analogia cu prezentul –, rom. *-i* pentru lat. *-s* are paralele puternice în sistemul formelor verbale (prezentul și imperfectul).

<sup>17</sup> Vezi Lombard, VR I, p. 248; ILR II, p. 266. O explicație mai complicată: *-sses* > *\*-ș(i)* > *-seși* a fost propusă de W. Meyer-Lübke, *Grammaire*, II, p. 384–385) și acceptată de Al. Procopovici, în „Revista filologică” II, 1928, p. 10, și de Rosetti, ILR 1968, p. 154). Numai Karl G. Bottke (*Rumanian Imperfect, Perfect and Pluperfect Indicative*, în „Orbis” IX, 1960, 1, p. 117–118) crede că lat. *cantavisses* (*cantasses*) a putut da direct *cântaseș(i)*.

directă cu engad. *-sešt*<sup>18</sup> și diverse alte influențe exercitate de perfect asupra mai mult ca perfectului<sup>19</sup>.

În lipsa unor atestări vechi (e de remarcat însă că nu prea există nici altfel de atestări vechi pentru această persoană a mai mult ca perfectului sintetic, în nici o formă<sup>20</sup>), se poate susține în principiu la fel de bine că forma în *-sei* este originară sau că ea e mai nouă, refăcută din *-seși*. În acest ultim caz însă, ar trebui să admitem o evoluție mult mai complicată, cu un fel de revenire la ceea ce putea da din capul locului lat. *-sēs* (\**-sei* > *-seși* > *-sei*); elementul care mi se pare mai greu de acceptat în această explicație ar fi pierderea influenței perfectului simplu – o dată exercitate în impunerea formei *-seși* – tocmai în aria în care acest timp și-a păstrat vitalitatea. De aceea consider că, până la probe materiale contrarii, este mai normal să interpretăm forma în *-sei* drept un arhaism morfologic, care s-ar situa alături de atâtea alte arhaisme ale graiului oltenesc<sup>21</sup>, decât ca o inovație mai mult sau mai puțin recentă.

\*

O formă de persoana a 2-a singular în *-sei* se întâlnește și la imperfect într-o paradigmă specifică unor graiuri bănățene și caracterizată prin influența mai mult ca perfectului: vezi forma *aviasăj*, semnalată în 1970, din Ciudanovița – Valea Carașului, de Marin Petrișor<sup>22</sup>, și *cîntasăj*, notată în ALR II SN VII, h. 2019, în

<sup>18</sup> Vezi Meyer-Lübke, *Grammaire* II, p. 384.

<sup>19</sup> În primul rând extinderea lui *-ră(-)* în română. Pentru italiană vezi Gerhard Rohlfs, *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*, II, Torino, 1968, p. 303–304.

<sup>20</sup> Nici un exemplu de persoana a 2-a singular din secolul al XVI-lea la Densusianu, HLR II, p. 223–224, sau la Al. Rosetti, *lucr. cit.*, p. 548; de asemenea, nici un exemplu cu această persoană la Cristina Călărașu, *Observații asupra valorilor mai mult ca perfectului în limba română în secolele al XVI-lea–al XVIII-lea*, în SCL XXII, 1971, 2, p. 175–183. Singurele exemple din limba veche date de Leca Morariu, *Morfologia verbului predicativ român*, în „Codrul Cosminului” I, 1924, p. 15, sunt amândouă de la Dosoftei: *dedeaseși* și *(te) milostiviseși*.

<sup>21</sup> Vezi Teofil Teaha, *Aires lexicales conservatrices en Olténie (Éléments d'origine latine)*, în ACILFR XII, II, p. 317–322.

<sup>22</sup> *Graiul de la Ciudanovița (Valea Carașului)*, în „Philologica” I, 1970, p. 95.

pct. 29 (Secășeni, Caraș). Nu am luat în seamă acest *-sei* (= *-i*) de la imperfect în discuția de mai sus, deoarece el e pasibil și de o explicație independentă de *-[se]i* = *-[se]și* de la mai mult ca perfect, în sensul că *-i* poate reprezenta desinența formei inițiale de imperfect, în care mai mult ca perfectul a intervenit exclusiv cu sufixul temporal.

De asemenea, o desinență regională *-i* în loc de *-și* a fost notată în ALR și la persoana a 2-a singular a perfectului simplu, uneori chiar în urma sufixului *-se-*, deci într-un segment identic cu cel discutat pentru mai mult ca perfect: vezi *cântai* în pct. 172, 182, 353 și 682 (h. 1977) și *cântarâi* în pct. 723 (h. 1977), *dădui* în pct. 682 și 705 (h. 2203), *stătui* în pct. 349 (h. 2226), *văzui* în pct. 362 și 674 (h. 1980), *făcui* în pct. 705 (h. 1986), *auzii* în pct. 182, 279 și 362 (h. 1991), *omorâi* în pct. 182, 250, 784 și 987 (h. 1994), *spusei* în pct. 182, 192, 362 și 386 (h. 1988), *zisei* în pct. 362 (h. 1987) și *fusei* în pct. 279 și 574 (h. 2162). Din păcate, răspunsurile de acest tip nu inspiră încredere, dată fiind ezitarea informatorilor, legată în general de apartenența lor la o zonă în care perfectul simplu nu mai e un timp viu<sup>23</sup>. Totuși, răspunsul cu *-i* pentru *-și* la întrebări privind verbe diferite în unul și același punct (182: *cântai*, *spusei*, *auzii* și, mai ales, *omorâi*, prin care se corectează răspunsul anterior *omorâși*; 279: *auzii*, *fusâi*; 362: *văzui*, *zisei*, *spusei*, *auzii*; 682: *cântai*, *dădui*; 705: *făcui*, *dădui*) poate interesa problema de ansamblu<sup>24</sup>, reprezentând un fel de experiment care demonstrează forța desinenței *-i* în sistemul general al

---

<sup>23</sup> Necunoașterea practică a acestui timp explică atât răspunsurile cu aceeași formă pentru toate persoanele (vezi *făcui* h. 1986/172, 349; *zisei* h. 1987/349; *fusei* h. 2162/574; *băui* h. 2236/349, 362) sau pentru unele foarte diferite între ele (2, 4, 6: *avui* h. 2172/334), cât și confuzia cu formele de imperfect ale persoanei a 2-a singular în pct. 349 și 353 (vezi *audăși* h. 1991, *omorâși* h. 1994 și *avéși* h. 2172).

<sup>24</sup> E interesant de observat, în această situație, și felul cum se rezolvă uneori omonimia cu persoana 1 singular: a) prin diferențierea sufixelor: 1 *-îi* / 2 *-ăi* în pct. 349 și 353 (h. 1991 *auzii* și 1994 *omorâi*), 1 *-ui* / 2 *-ei* în aceleași puncte (h. 2172 *avui*) sau 1 *-usăi* / 2 *-osei* în pct. 574 (h. 2162 *fusei*); prin diferențierea desinenței: 1 *-i<sup>h</sup>*, cu păstrarea unei urme de *-u* / 2 *-i* în pct. 279 (h. 2162 *fusei*) sau 1 *-m* / 2 *-i* în pct. 362 (h. 1987 *zisei* și 1988 *spusei*). Soluția de tipul *spusăm* / *spusăi* reprezintă o treaptă mai înaltă de regularizare a formelor personale din sistemul timpurilor trecute, prin adoptarea și a unei desinențe caracteristice (*-m*) pentru persoana 1 singular.

formelor verbale de persoana a 2-a singular și posibilitatea – teoretică – de extindere a ei și în locul unui *-și* original, ca în explicația propusă de Iorgu Iordan pentru *-[se]i* de la mai mult ca perfect<sup>25</sup>.

Situația mai mult ca perfectului, cel puțin în Oltenia, diferă fundamental în privința vitalității de cea a perfectului simplu din punctele aduse în discuție aici. Deși în ansamblul limbii române mai mult ca perfectul nu este un timp des folosit în vorbire<sup>26</sup>, iar cu referire la diverse graiuri există mențiuni asupra rarității sau chiar a inexistenței lui ca timp<sup>27</sup>, în Oltenia el este deosebit de viu, după cum ne-o dovedește frecvența mai mult ca perfectului sintetic în textele dialectale oltenești. Ce e drept însă, textele oltenești<sup>28</sup> atestă exclusiv persoana 1 și a 3-a singular și plural, fapt care ține atât de natura textelor – cu puțin dialog –, cât și de natura timpului în cauză, specific pentru narațiuni; aceasta explică și raritatea atestărilor vechi ale persoanei a 2-a singular a mai mult ca perfectului de orice tip, și împrejurarea că desinența regională pentru această persoană *-[se]i* = *-[se]și* a rămas adesea neobservată.

În ipoteza întrebuirii formei în *-[se]i* de către vorbitori ai limbii literare care nu aparțin unei zone cu mai mult ca perfectul sintetic viu (e posibil ca un astfel de exemplu să fie forma *scrisesei* de la Emil Rebreanu), explicația ei poate diferi de la caz la caz: desinența în discuție poate fi preluată de la vorbitori la care funcționează ca element regional, dar poate fi și o formă construită analogic în condițiile stăpânirii imperfecte a unei paradigme însușite recent.

SCL XXIV, 1973, 5, p. 487–492.

---

<sup>25</sup> Vezi discuția de mai sus, p. 185.

<sup>26</sup> Vezi Iordan/Guțu Romalo/Niculescu, SMLRC, p. 236.

<sup>27</sup> Vezi, de exemplu, Grigore Rusu, *Glosar dialectal din comuna Șieu Măgheruș, raionul Bistrița, reg. Cluj*, în MCD I, p. 279: „dintre timpurile trecute nu sânt cunoscute decât perf. compus și imperfectul”.

<sup>28</sup> Vezi *Texte dialectale Oltenia* publicate sub redacția lui Boris Cazacu de Cornelia Coțuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, 1967, p. 27–28, 58, 78, 100–101, 142, 143, 156–157, 314–315, 320–322, 331–332, 346, 362–363, 422 etc.

# CONDIȚIONALUL CU VALOARE DE INDICATIV TRECUT ÎN TEXTE VECHI ROMÂNEȘTI

Pentru *Palia de la Orăștie* s-a semnalat de multă vreme, ca una dintre cele mai frapante particularități sintactice ale acestui text, folosirea condiționalului cu valoare de indicativ trecut în anumite propoziții subordonate. Deși s-a bucurat de atenția mai multor cercetători, această folosire a condiționalului în *Palie*<sup>1</sup> nu a căpătat până acum o descriere completă sub aspect morfologic și sintactic, de aceea se impun câteva precizări:

1) Fenomenul este circumscris la propozițiile temporale<sup>2</sup> și la subordonatele necircumstanțiale, între care e frecvent la completivele directe<sup>3</sup>, cele două situații întâlnindu-se uneori în aceeași frază: *când iară acea muiare ară fi văzând cum Iosif veșmântul său și l-ară lăsa în mâna ei și ară fi fugind, oamini casei lountru-i chemă* 135/24–27; în ambele situații el nu are caracter obligatoriu, ci apare în raport de variație liberă cu indicativul (vezi exemple de coordonare ca *Și cându se împlu a treia dzi și se-ară fi făcut dzuo* 242/21 sau de reluare a unor pasaje în alte construcții: *Când iară Iacov ară fi audzind cum în Eghipet ară fi vândzând grâu, dzise feciorilor săi: [...] Iată, audz cum în Eghipet vând grâu* 145/20–23).

---

<sup>1</sup> În cele ce urmează trimiterile se fac la *Palia de la Orăștie 1581–1582*, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, 1968 (abreviată : PO).

<sup>2</sup> Introduse prin *când* (circa 70 de exemple), *deaca* (2: 120/19 și 222/12), *după ce* (8), *după ca* (1: 232/17), *dup-aceia cum* (1: 240/25) și (*m*)*ainte de ce* (5, luând în considerație numai condiționalul cu valoare reală, nu și exemplele cu condițional realizabil, echivalent cu conjunctivul).

<sup>3</sup> Introduse prin conjuncțiile *că* (5 exemple), *cum* (16), *cum că* (7) și *cum să* (1: 77/20) și prin pronumele *ce* (1: 232/22). Apare de asemenea în două completive indirecte (una introdusă prin *cum*: 116/12 și alta prin *unde*: 238/18), în două atributive (*cum că*: 139/11, *cum*: 161/2) și într-o subiectivă (*căce că*: 141/15).

2) Valorile din sfera trecutului indicativ sunt de imperfect, perfect sau mai mult ca perfect în propozițiile temporale; în completeive condiționalul poate avea și valoare de prezent, dar numai în situații în care prezentul este el însuși echivalent cu un timp trecut (vezi un exemplu ca: *Și fu lumină. Și vădzu Domnedzeu c-ară fi bună lumina 12/11, alături de și văzu Dumnezeu că fu bine 13/6, 14, și vădzu Domnedzeu că e bine 14/1, 10, 18).*

3) Valoarea de indicativ se întâlnește la ambele tipuri ale condiționalului, în diferitele lui variante formale: prezent, în forme de tipul *ară fi 118/14, 126/23 și ară fi ieșind 121/16<sup>4</sup>*; perfect, în forme de tipul *ară fi spus 127/24, am vrut dzice 149/16 și ară fi vădzând 115/23*. Valoarea de indicativ imperfect (și de prezent echivalent cu imperfectul în completeive) se înregistrează numai la condiționalul prezent, dar acesta e folosit și cu valoare de perfect și de mai mult ca perfect.

Această folosire „surprinzătoare” a condiționalului, care nu corespunde „spiritului limbii noastre”, a fost explicată, în mod prudent, de O. Densusianu<sup>5</sup> prin influența conjugată a celor două modele urmate în traducere: „versiunea maghiară și cea latină a *Bibliei*” (Pentateucul lui G. Heltai și Vulgata). În 1940, L. Gáldi<sup>6</sup> susține însă, ocupându-se exclusiv de condiționalul din temporale, că ar trebui să vedem aici numai o influență maghiară<sup>7</sup>, în orice caz că influența

---

<sup>4</sup> Lucrările de istorie a limbii române înregistrează forme de condițional compuse cu gerunziul numai la condiționalul perfect: vezi Densusianu, HLR II, p. 230; Rosetti, ILR 1968, p. 549–550; chiar printre exemplele date de autorii citați se găsesc însă unele care reprezintă în realitate un condițional prezent (de exemplu, *firéși ascultându*, în *Codicele Voronețean*, p. 1, r. 2–3, căruia în *Biblia* din 1938, p. 1242, îi corespunde *aș asculta*; vezi și textele paralele din secolul al XVII-lea: *răbda-l-aș, aș îngădai*). În *Palie* vezi asemenea exemple (cu valoare de indicativ) în special în completeive: *nu ară fi dând 132/11, ară fi vândzând 145/21, se-ară fi svădind 183/22*.

<sup>5</sup> *Lucr. cit.*, p. 232.

<sup>6</sup> *Zum Einfluss der ungarischen Syntax auf das Altrumänische*, în „Archivum Europae Centro-Orientalis” VI, 1940, 1–4, p. 325–339; vezi în special p. 332 și 339.

<sup>7</sup> O poziție asemănătoare se poate deduce și din studiul lui Iosif Popovici, *Palia de la Orăștie 1582*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii literare”, tom. XXXIII, 1911, care utilizează exemple cu condiționalul în demonstrația asupra influenței maghiare în limba acestui text, fără a comenta valoarea modală: vezi asemenea exemple la p. 525 pentru probleme de flexiune și la p. 528 și urm. printre fraze date paralel cu versiunea maghiară.

sintaxei latinești a acționat prin intermediul maghiarei<sup>8</sup>, care a redat prin condițional prezent imperfectul conjunctiv latinesc și prin condițional perfect mai mult ca perfectul conjunctiv latinesc; părerea aceasta este acceptată de Al. Rosetti<sup>9</sup> și de Frieda Edelstein<sup>10</sup>. Avantajul, explicației complexe date anterior de O. Densusianu<sup>11</sup> provine din faptul că, fără să specifice natura<sup>12</sup> propozițiilor subordonate, el ține seama nu numai de condiționalul din temporale (exemple de tipul *când o ară fi văzând* Gen. 34.2: PO 115/23 sau *când ară fi murit* Gen. 36.36: PO 125/27), ci și de cel din completeive (exemple ca *văzu cum Șila ară fi crescut* Gen. 38.14: PO 132/10).

Luarea în considerație a ambelor tipuri se impune întrucât ele au în comun nu numai valoarea modală de indicativ a condiționalului, ci și motivarea apariției prin reguli formale, de corespondență a timpurilor sau de regim al unor conjuncții.

Limitându-se la condiționalul din temporale, L. Gáldi a crezut că poate respinge ipoteza unei influențe duble, a textului biblic maghiar și a celui latin, prin prezența condiționalului în *Palie* în pasaje care nu conțin corespondentul acestui mod în textul latinesc, ci numai în cel

---

<sup>8</sup> În maghiară construcția aceasta e un latinism, întâlnit încă din „prima carte [...] manuscrisă”, păstrată într-o copie din prima jumătate a secolului al XV-lea: vezi Sándor Károly, *Les latinismes du Codex Jókai*, în *Mélanges offerts à Aurelien Sauvageot pour son soixante-quinzième anniversaire*, Budapesta, 1972, p. 134.

<sup>9</sup> *Lucr. cit.*, p. 566. Din formularea lui Al. Rosetti „în locul construcției cu mai mult ca perfectul verbului de conjugat, întâlnim construcția cu condiționalul prezent al verbului *a fi* + gerunziul verbului de conjugat, imitată din limba maghiară” (spațiat de mine – M. A.) rezultă unele limite semantice și formale care nu se susțin. Echivalența exclusivă cu mai mult ca perfectul este infirmată chiar de cele trei exemple menite să o ilustreze, în care valoarea e de perfect.

<sup>10</sup> *Perifraze verbale formate din a fi și gerunziul verbului de conjugat în limba română*, în CL XI, 1966,2, p. 256–257. Autoarea se ocupă numai de condiționalul trecut format cu gerunziul.

<sup>11</sup> Pe care se pare că L. Gáldi n-o cunoștea la data publicării studiului său, întrucât nu o citează atunci când exclude (p. 332) ipoteza unei „acțiuni comune” din partea textului maghiar și a celui latin.

<sup>12</sup> Nu se precizează nici măcar faptul că este vorba de un fenomen legat de subordonare. Cele două exemple date cu conjuncția introductivă, cu traducere și cu echivalentele de la G. Heltai ori din Vulgata sunt temporale, dar în lista de forme condiționale citate izolat multe sunt extrase din completeive.



maghiar<sup>13</sup>; extinderea cercetării și asupra completivelor permite însă relevarea unor pasaje în care condiționalul din *Palie* are corespondent numai în textul latinesc<sup>14</sup>, nu și în cel maghiar<sup>15</sup>: *Spuseră lu Iosif că tată-său ară fi beteg* Gen. 48.1: PO 170/6 = *nuntiatum est Joseph quod agretaret pater suus*, dar *mondac Iosephnec: Ime á te attyad beteg* sau *Că nu știa ce ară fi* Ex. 16.15: PO 232/22 = *ignorabant enim quid esset*, dar *mert nem tudgyac vala michoda*. După metoda aplicată de L. Gáldi, în cazul deosebirilor dintre cele două modele posibile, corespondența cu unul dintre ele este o dovadă peremptorie a sursei influenței, care ar fi latina în exemplele date; înainte de a trage o concluzie la fel de unilaterală ca cea combătută, e locul să amintesc circumspecția lui O. Densusianu, care admite, alături de imitarea directă a textului urmat de traducător, că „printr-o deprindere pe care și-o făcuseră, ei au procedat la fel și în alte locuri”<sup>16</sup>. La exemplele citate mai înainte se adaugă pasaje în care condiționalul din completivă s-ar putea explica prin ambele modele, dar alte elemente ale frazei ne arată că s-a urmat textul latinesc; un asemenea indiciu este, de exemplu, construcția gerunzială regentă a completivei din următorul pasaj, care e în mod evident paralelă cu cea participială din textul latinesc și nu cu propoziția temporală (cu predicatul la condițional) din textul maghiar: *Vădzând iară Iosif cum tată-său mâna sa dereaptă ară fi punind pre capul lu Efreem* Gen. 48.17: PO 172/10 = *videns autem Joseph quod posuisset pater suus dexteram manum super caput Ephraim*, dar *mikor kedig Ioseph latta volna, hogy az ő attya iobkezét Ephraim feiere tötte volna*.

În sprijinul posibilei influențe directe – cel puțin parțiale – a textului latinesc, trebuie remarcat faptul că problema concordanțelor sau a neconcordanțelor sintactice dintre *Palie* și Vulgata este oarecum diferită de cea dintre *Palie* și Pentateucul lui G. Heltai: în primul rând, pentru că, în timp ce modelul maghiar este identificat în mod cert,

<sup>13</sup> *Art. cit.*, p. 332.

<sup>14</sup> Corespondentele latinești sunt citate după *Biblia Sacra Vulgatae editionis*, Paris/Lyon, 1846.

<sup>15</sup> Corespondentele maghiare sunt citate după textul reprodus în ediția menționată a *Paliei*.

<sup>16</sup> *Loc. cit.*

pentru cel latin nu se cunoaște exact versiunea folosită<sup>17</sup> și, în al doilea rând, pentru că situațiile în care textul românesc are soluții apropiate de latină și diferite de maghiară (cf. *după ce născu Matusalam* Gen. 5.22: PO 26/9 = *postquam genuit Mathusalam*, dar *minekutanna nēzette volna Methusalahot* sau *deaca Moisi crescuse* Ex. 2.11: PO 83/15 = *postquam creverat Moyses*, dar *mikor Moses fel neuokedet volna*) nu pot fi din principiu neglijate ca unele care s-ar datora exclusiv similitudinii de structură dintre română și latină.

Pentru clarificarea originii fenomenului discutat este necesară atât descrierea lui exactă și confruntarea cu modelele textului în care a fost semnalat, cât și depistarea lui în alte texte. În continuarea unei preocupări mai largi de identificare a unor structuri asemănătoare care se regăsesc în momente diferite ale istoriei limbii române literare<sup>18</sup>, mi se pare interesant de relevat că folosirea condiționalului cu valoare de indicativ trecut, care a fost considerată „o particularitate proprie *Paliei de la Orăștie*”<sup>19</sup>, se întâlnește în texte din secolele următoare.

Astfel, această folosire a condiționalului (redușă la timpul prezent) apare în *Noul Testament de la Bălgrad*, mai rar în temporale – uneori cu nuanță cauzală – (*Și cândū n-așū vedē dē slava luminei aceiĕa, dusări-mî de mănî* Ap. 22.11, în *Codicele Voronețean*<sup>20</sup>, p. 41; cf. Ap. 21.1, în CV, p. 25; 27.20, în CV, p. 89) și mai des în completeive (*Ⲁⲧⲉⲗⲁⲛⲉⲁⲗ ⲉⲁ ⲉⲧⲉ ⲡⲓⲣⲓⲛⲧⲁ ⲛⲓ Ⲓⲣⲟⲁ ⲁⲣⲁ ⲑⲓ* Luca 23.7: 101<sup>r</sup>, cf. Luca 20.6: 96<sup>r</sup>; *și întrebî cinēre fi și ce au făcutū* Ap. 21.33, în CV, p. 35, cf. Ep. I Petri 1.11, în CV, p. 141).

În același secol, *Sicriul de aur* (Sebeș, 1683) prezintă condiționalul perfect cu valoare de indicativ în temporale: *Și fu când ară fi bătrănit Isaac și ară fi întunecat ochii lui atât cât nu putea vedea* 9<sup>v</sup> (e interesant de remarcat că acest citat din Geneză nu reproduce textul din *Palie*, care în acest loc nu are nici un condițional:

---

<sup>17</sup> Vezi introducerea la ediția citată, p. VII.

<sup>18</sup> Vezi Mioara Avram, *Particularități sintactice neromânești în diferite momente ale evoluției limbii române literare*, în SCL XXVI, 1975, 5, p. 459–466.

<sup>19</sup> Densusianu, HLR II, p. 231; vezi și L. Gáldi, *art. cit.*, p. 326.

<sup>20</sup> *Codicele Voronețean cu un vocabulariu și studiu asupra lui*, de Ion al lui G. Sbiera, Cernăuți, 1885 (abreviat, în continuare, CV).

Și fu când Isac bătrâni și ochii lui păinjeniră și nu putea vedea 88); cf. când ară fi văzut în fragmentele reproduse de M. Gaster, *Chrestomatie română*, București, 1891, I, 271/15, când Isav s-ară fi mâniat id., *ibid.* 273/8 și tipul când ară fi bând id., *ibid.* 271/33.

În schimb, *Biblia de la București*, 1688, poate fi citată numai pentru condiționalul cu valoare de indicativ în completeive, cu un pasaj care a putut fi preluat din *Noul Testament de la Bălgrad: Și întrebă cine ar fi și ce-au făcut* (în CV, p. 35).

Tot numai pentru completeive am întâlnit exemple similare la Nicolae Costin, în *Ceasornicul domnilor*<sup>21</sup>, traducere din latină: *De ar cumpăni cineva câtă despărțire ar fi între condeiu cel muiat în cernială și între sulița cea întinsă în sânge* (30), *Întrebând un filosof, carele din Râm trimisese carte la Filared, tiranul Siciliei, căci ar stăpâni atâta vreme cu tirănie acele ostroave* (57), *De vom cunoaște ce ar fi dreptatea și cine ar fi harnic a o povăți pre dânsa, îndată vom priciape* (79) și la Dimitrie Cantemir, în pasaje mai puțin clare sub aspectul caracterului real al acțiunii: *Unul de altul pricine vrăjbiei carile și pentru ce ar fi fost a întreba începură* (*Istoria ieroglifică*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu și I. Verdeș, București, 1965, p. 38); *Carea ar fi fost a clătirii pricină a întreba ne-am obiciuit* (*ibid.*, p. 39); *Ca să pociu ști, aceștii asupra mea vrăjmașe și de cap goană, carea și ce i-ar fi fost pricina* (*ibid.*); *Célea mai vechi și mai de demult începături cum ar fi fost nici a le ști, nici știute a le grăi pot* (*ibid.*, p. 40); *De socotit dară ne iaste în ce chip în svintele împreunări a fi ni s-ari cădea* (*Divanul*, în *Opere complete*, I, ediție îngrijită de Virgil Căndea, București, 1974, p. 313)<sup>22</sup>.

Mai târziu ea ne întâmpină la Gheorghe Șincai<sup>23</sup> în ambele specii de subordonate, ca în *Palia de la Orăștie* și în *Noul Testament de la*

---

<sup>21</sup> *Ceasornicul domnilor* de Antonio de Guevara, traducere din limba latină de Nicolae Costin, ediție critică de Gabriel Ștrempele, București, 1976.

<sup>22</sup> În *Divanul* D. Cantemir folosește de obicei conjunctivul cu valoare reală în completeive: vezi exemple ca *vădzu dară muiarea că bun să fie lemnul la mâncare* (*Opere complete*, I, p. 197); *gândește precum tu niceodată singur să fii* (*ibid.*, p. 351).

<sup>23</sup> *Opere*, I. *Hronica românilor*, tom I, ediție îngrijită de Florea Fugaru, București, 1967.

*Bălgrad*: în temporale de tipul *după ce în zădar o ar fi bătut* (p. 309; pe aceeași pagină alte două exemple, toate trei într-un pasaj tradus din latină) și în completeive-interogative indirecte de tipul *nu-mi aduc aminte cine ar fi mers* (p. 102). Singurele deosebiri față de textele vechi menționate constau în unele restricții morfologice: în timp ce în *Palie* se folosesc cu valoare de indicativ trecut amândouă timpurile condiționalului, iar în *Noul Testament* numai condiționalul prezent (cu valoare de indicativ imperfect), echivalent al imperfectului conjunctiv latinesc, la Gh. Șincai se întâlnește numai condiționalul perfect (cu valoare de indicativ perfect sau mai mult ca perfect), echivalent al mai mult ca perfectului conjunctiv latinesc<sup>24</sup>. Folosirea condiționalului pentru redarea unor timpuri ale conjunctivului latinesc este la Gh. Șincai în concordanță cu poziția teoretică adoptată în gramatica sa, scrisă în colaborare cu S. Micu, unde nu se recunoaște existența unui mod condițional în limba română, prezentul acestuia (*eu asi lauda*) fiind numit imperfect al modului conjunctiv, iar perfectul (*eu asi fi laudat* vel *fi fost laudat*) mai mult ca perfect conjunctiv<sup>25</sup>.

Dacă semnalarea condiționalului cu valoare de indicativ trecut în cele două texte ardelenesti din secolul al XVII-lea – *Noul Testament de la Bălgrad* și *Sicriul de aur* – nu sprijină nici una din cele două explicații, întrucât la ambele este posibilă atât o influență latină, cât și una maghiară, în cazul lui Nicolae Costin, Dimitrie Cantemir și Gheorghe Șincai situația se clarifică în sensul explicației exclusive prin latină. Această împrejurare poate duce la concluzia că și pentru textele care, în principiu, sunt susceptibile în egală măsură de cele două influențe invocate, influența latină trebuie luată în considerare cel puțin alături de cea maghiară.

---

<sup>24</sup> Vezi studiul lui Florea Fugariu *Limba lui Șincai*, în ediția citată, p. CXLIII, CXLVI și CL.

<sup>25</sup> *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, ed. a II-a, Buda, 1805, p. 55. Stabilirea acestor echivalențe se poate să fi pornit de la folosirea timpurilor respective ale conjunctivului latinesc în propoziții condiționale cu *si* redată în română prin *dacă* + condiționalul; cf. explicația dată pentru maghiară de L. Gáldi, *art. cit.*, p. 327, nota 11, care a arătat că regimul verbal al lui „*cum historicum*” este similar cu cel al lui *si*.

În încheiere, mi se pare demn de menționat faptul că întrebuintarea condiționalului cu valoare de indicativ în propoziții temporale nu a scăpat observației lui T. Cipariu, care îi consacră următoarea remarcă în gramatica sa<sup>26</sup>: „Une ori, cu *candu*, se aude verbulu in form'a conditiunata, sî *candu* nu e conditionata propusetiunea, dupa urm'a latiniloru cu conjuntiunea *dum* sî *quum*, ceea ce la noi nu are locu, pr. *Pyrrhus, quum in templum Jovis venisset* etc., traducundu: *Piru, candu ar' fi venitu in baserec'a lui Joe*, – in locu de: *candu vení*, seau *venise*. Er' deca si la celi vechi se afla esemple (rare) de atare constructiune, etc., ele nu suntu de câtu imitatiune eronia dupa testulu grecescu”. Din păcate, T. Cipariu nu specifică cine sunt „cei vechi” la care a înregistrat asemenea exemple sub pretinsa influență grecească, de a cărei intervenție ne putem îndoii; mărturia sa referitoare la contemporanii care folosesc astfel condiționalul în traducerile din latină este însă foarte prețioasă pentru istoricul construcției în discuție.

SCL XXVII, 1976, 4, p. 353–358

---

<sup>26</sup> Cipariu, *Gramateca* II, p. 231.

# DESPRE VECHIMEA ȘI EXPLICAȚIA FORMELOR DE IMPERATIV NEGATIV *NU DU*, *NU FĂ*, *NU ZI*

1. Într-un articol relativ recent consacrat vechimii și răspândirii formelor de imperativ negativ, persoana a 2-a sg., omonime cu imperativul pozitiv al verbelor *a avea*, *a (a)duce*, *a face*, *a zice*, C. Frâncu<sup>1</sup> susține că, pentru verbele de conjugarea a III-a, în limba veche sunt atestate exclusiv formele *nu (a)duce*, *nu face*, *nu zice* și că abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se întâlnesc formele *nu zi* (la M. Eminescu) și *nu fă* (la I. L. Caragiale), în timp ce *nu du* are prime atestări și mai târziu, din secolul al XX-lea, perioada interbelică (în care a fost consemnat de Iorgu Iordan și de anchetele pentru ALR)<sup>2</sup>. Concluzia autorului menționat concordă cu opinia mai veche a Valeriei Guțu Romalo<sup>3</sup> – citată, de altfel, de C. Frâncu –, după care „imperativele *nu (te) du*, *nu fă*, *nu zi* [...] par a fi creații recente: lucrările de istorie a limbii (O. Densusianu, *Histofre de la langue roumaine* și Al. Rosetti, *Istoria limbii române*) nu le menționează pentru secolul al XVI-lea și nici despuierea unui număr destul de mare de texte din secolele XVII–XVIII, efectuată în vederea *Tratatului de istorie a limbii române*, nu le-a înregistrat”.

De aceea consider că nu e lipsită de interes semnalarea existenței unui asemenea exemplu de imperativ negativ omonim cu pozitivul într-unul dintre primele noastre texte, cu atât mai mult cu cât este vorba de verbul *a duce*, cel mai târziu atestat cu o formă de acest tip după C. Frâncu, și de un text din lista celor din secolul al XVI-lea pe a

---

<sup>1</sup> *Formele de persoana a II-a singular de la imperativul negativ al verbelor a avea, a fi, a (a)duce, a face, a zice*, în LR XXIX, 1980, 1, p. 27–31.

<sup>2</sup> Forma *nu te du* fusese consemnată însă de G. Weigand la începutul secolului nostru, în JIRS IX, 1902, p. 191.

<sup>3</sup> *Sistem și evoluție lingvistică. Din morfologia verbului românesc*, în *Sistemele limbii*, p. 217.

căror cercetare „exhaustivă” se bazează afirmația că „forme analogice cu cele de imperativ pozitiv (singular) nu există decât pentru verbul *a fi* la imperativul negativ singular”<sup>4</sup>. În *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu* (1551–1553)<sup>5</sup> apare anume forma *nu (ne) du* în textul rugăciunii *Tatăl nostru*: „Șă nu ne du ꙗнѣ ispita” (11<sup>r</sup>/8; forma figurează ca atare și în indicele ediției, p. 373).

O antedatere de acest fel, cu o diferență de câteva secole, arată cât de relative sunt concluziile trase pe baza unor date incomplete, ceea ce nu înseamnă, desigur, o negare a utilității contribuțiilor cu material parțial pus la dispoziția cercetătorilor. Fără a subestima deci progresele realizate, prin seria de studii ale lui C. Frâncu, în cunoașterea vechimii unor forme și fenomene gramaticale românești, exemplul adus în discuție îndeamnă la mai multă prudență față de absolutizarea rezultatelor, în special față de concluziile cu privire la inexistența unor fapte.

2. Discutate de obicei pe plan sincron, din punctul de vedere al abaterii de la normele limbii literare actuale și al statutului stilistic<sup>6</sup>, formele de imperativ negativ *n-ai* sau *n-aibi*, *nu (a)du*, *nu fă*, *nu fii*, *nu zi* pun probleme interesante în ce privește originea lor.

De regulă, cercetătorii care s-au ocupat de aceste forme au comis cel puțin eroarea de a fi izolat verbele în cauză de situația generală a imperativului negativ în raport cu cel pozitiv, dacă nu i-au adăugat eroarea de a restrânge discuția la dacoromână, ba chiar la aspectul ei literar, ignorând existența și amploarea fenomenului în aromână și în meglenoromână. Singurul care – după știința mea – face excepție de la constatările anterioare este Leca Morariu. În lucrarea sa, prea puțin folosită de cei care abordează studiul flexiunii verbale,

---

<sup>4</sup> C. Frâncu, *art. cit.*, p. 28.

<sup>5</sup> Editat de L. Demény, București, 1971.

<sup>6</sup> Vezi Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 146; <sup>2</sup>GLR I, p. 265, 284, cf. p. 281; Graur, TA, p. 202; Guțu Romalo, *Corectitudinea*, p. 112–113; Vasile Breban (coordonator), Maria Bojan, Elena Comșulea, Doina Negomireanu, Valentina Șerban, Sabina Teiuș, *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, București, 1973, p. 70; Grigore Brâncuș, *Limba română contemporană. Morfologia verbului*, București, 1976, p. 51.

*Morfologia verbului predicativ român*<sup>7</sup>, el afirma: „imperativul negativ deci ni se prezintă la singular cu următoarele două scheme: 1. *nu* + infinitivul prezent [...], schemă devenită aproape generală în dialectul dacoromân și istroromân, 2. *nu* + imperativul pozitiv, schemă generală a dialectului aromân și meglenoromân”, arătând în continuare că „Schema imperativului negativ singular (din dialectul aromân și meglenoromân) – deci *nu* + imperativul pozitiv – stăruie însă și-n dialectul dacoromân și chiar și-n dialectul istroromân”; ultima afirmație este susținută, pe de o parte, prin „forme curente ca *nu fă, nu dă, nu te du, nu zi, nu stăi*” și forme regionale, în special moldovenești, iar, pe de alta, prin două exemple atestate izolat în *Psaltirea Scheiană: nu lasă și nu toarnă*.

Exemplele dacoromâne cu atestări mai vechi sau mai noi pun sub semnul întrebării opoziția stabilită de unii cercetători<sup>8</sup> între dialectul aromân și cel dacoromân în privința imperativului negativ, care numai în aromână ar fi egal cu cel pozitiv, iar în dacoromână nu. Această opoziție, valabilă pentru norma celor două dialecte sau, în orice caz, pentru tipul flexionar majoritar în fiecare dintre ele, trebuie nuanțată în două sensuri, situația nefiind exclusivă nici în aromână, nici în dacoromână.

Spre deosebire de Th. Capidan<sup>9</sup>, Matilda Caragiu Marioțeanu<sup>10</sup> și N. Saramandu<sup>11</sup>, care descriu imperativul negativ din aromână numai ca omonim cu cel pozitiv, C. Frâncu a relevat existența unei concurențe între forme ca *nu ȕi* și *nu ȕiți* sau *nu fă* și *nu fați*, ceea ce l-a făcut să tragă concluzia că „în dialectul aromân formele analogice *nu du!*, *nu fă!*, *nu ȕi!* sânt inovații recente”<sup>12</sup>.

Părerăa acestui cercetător, după care „formele analogice *nu fii!*, *nu ai!* (mai vechi: *nu aibi!*), *nu du!*, *nu adu!*, *nu fă!*, *nu zi!* sânt inovații

---

<sup>7</sup> „Codrul Cosminului” IV–V, 1927–1928, 2, p. 64–65.

<sup>8</sup> Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 452; Caragiu Marioțeanu, *Compendiu*, p. 252.

<sup>9</sup> *Loc. cit.*

<sup>10</sup> *Loc. cit.*

<sup>11</sup> *Aromâna*, în TDR, 1984, p. 459.

<sup>12</sup> *Art. cit.*, p. 31.



paralele și independente apărute după perioada numită «româna comună» în unele graiuri din dialectul dacoromân și parțial în dialectul aromân (la verbele *a duce*, *a face*, *a zice*<sup>13</sup>) și meglenoromân (numai la verbul *a duce*<sup>14</sup>)<sup>15</sup>, contrazice însă – fără nici o mențiune în acest sens – tabloul schițat pentru româna comună de Matilda Caragiu Mărioțeanu<sup>16</sup>: „Româna comună are, se pare, două posibilități de a exprima prohibitivul: [...] Prin imperativul pozitiv, precedat de negația *nu* [...] Prin infinitiv precedat de negația *nu* (cf. și lat. *non* + infinitivul, cu aceeași valoare)”. Cele două „posibilități” admise pentru româna comună de autoarea citată sunt exact cele două „scheme” descrise de Leca Morariu în tabloul său, care e numai aparent atemporal, întrucât folosirea verbului „a stăruî”<sup>17</sup> cu referire la formele din dacoromână aberante astăzi indică raportarea lor la o origine comună cu cea a formelor aromânești. Din păcate, Matilda Caragiu Mărioțeanu nu-și susține părerea cu argumente legate de folosirea celor două posibilități în diverse varietăți diacronice și teritoriale ale limbii române (cu excepția mențiunii ambigue că primul tip „caracterizează astăzi aromâna”<sup>18</sup>).

Atestarea – chiar izolată – a formelor *nu du*, *nu lasă*, *nu toarnă* în dacoromâna din secolul al XVI-lea, coroborată cu numeroasele forme aromâne similare, poate constitui un argument în sprijinul interpretării lor drept continuatoare ale unei situații din româna comună<sup>19</sup>. În ce privește explicația acesteia, ambele tipuri pot fi raportate la limba latină, care le cunoștea alături de diverse alte modalități de exprimare a imperativului negativ (*ne* + conjunctivul perfect sau prezent, *cave* + conjunctivul prezent, *noli* + infinitivul

---

<sup>13</sup> Cf. însă lucrările citate în notele 9–11.

<sup>14</sup> Cf. însă Th. Capidan, *Meglenoromâni*, I, București, 1925, p. 162; P. Atanasov, *Meglenoromâna*, în TDR, p. 531.

<sup>15</sup> *Art. cit.*, p. 31.

<sup>16</sup> Mai întâi în ILR II, p. 274–276, apoi în Caragiu Mărioțeanu, *Compendiu*, p. 118.

<sup>17</sup> Vezi citatul dat mai sus, la p. 200.

<sup>18</sup> Vezi ILR II, p. 275, nota I; în Caragiu Mărioțeanu, *Compendiu* lipsește această remarcă.

<sup>19</sup> La fel ca în alte situații în care se aplică această metodă de reconstrucție a românei comune, măcar ca ipoteză; vezi [I. Coteanu et al.], *Puncte de vedere pentru un Tratat de istorie a limbii române*, în SCL XXVIII, 1977, 3, p. 235.

prezent)<sup>20</sup>. După cum dovedesc exemplele latinești din diferite epoci, nu se poate subscrie la afirmația categorică a lui Knud Togeby, după care „în latină există incompatibilitate între imperativ și negație”<sup>21</sup>; părerea sa că „această stare de lucruri persistă în limbile romanice acolo unde formele de imperativ s-au conservat net distincte”, inclusiv în română la persoana a doua singular, neglijează situația cvasigenerală<sup>22</sup> din aromână și meglenoromână, precum și situația unor verbe – puține, dar importante – din dacoromână. Este evident deci că și clasificarea pe care o stabilește lingvistul danez pentru ansamblul României suferă de pe urma acestui fapt: nu numai că româna nu poate fi clasată, în bloc, la un singur tip de imperativ negativ, dar tipul flexionar opus celui realizat cu infinitivul nu-și găsește la K. Togeby nici un loc, întrucât în studiul citat nu se vorbește decât de imperativul provenit din conjunctivul prezent<sup>23</sup>.

Cele două posibilități presupuse pentru româna comună nu trebuie interpretate ca două tipuri cu repartiție strict dialectală, ci ca tipuri aflate în concurență, în continuarea situației neunitare din latină.

În orice caz, vechimea atestării formelor de tipul *nu du* mută problema explicării lor de pe terenul dacoromân modern pe unul mai vechi și mai larg, cuprinzând dialectele sud-dunărene<sup>24</sup> și numeroase unități verbale. În aceste condiții, explicația propusă de Valeria Guțu Romalo<sup>25</sup>, care reia de fapt, fără a menționa aceasta, explicația anterioară a lui Iorgu Iordan<sup>26</sup>, cade de la sine, întrucât se bazează pe

---

<sup>20</sup> Vezi ILR II, p. 101, și bibliografia indicată acolo.

<sup>21</sup> *L'impératif roman et l'impératif roumain*, în *Problèmes de linguistique roumaine* (= „Revue romane”, numéro spécial 4), Copenhaga, 1970, p. 79. După Graur, TA, p. 202, „în latinește imperativul negativ se forma numai excepțional de la cel pozitiv”; din ILR II, p. 101, se înțelege că imperativul însoțit de negație este înlocuit în latina târzie (secolul al IV-lea?).

<sup>22</sup> Generală, dacă exemplele de tipul *nu fați!*, *nu (ni) dîți!*, relevate de C. Frâncu, *art. cit.*, p. 30, sunt cumva dacoromânisme.

<sup>23</sup> Vezi *art. cit.*, p. 80.

<sup>24</sup> Pentru dialectul istroromân s-a semnalat numai *nu fă*; vezi Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, București, 1926, p. 178, citat de Leca Morariu, *art. cit.*, p. 65.

<sup>25</sup> *Sistem și evoluție...* (vezi nota 3), p. 218–219; Guțu Romalo, *Corectitudine*, p. 113.

<sup>26</sup> *Loc. cit.*

premia greșită a circumscrierii fenomenului la verbele de conjugarea a III-a, ceea ce nu e adevărat nici măcar pentru cadrul limbii literare (unde apar variantele *n-ai* sau *n-aibi* – forme folosite și de M. Eminescu<sup>27</sup> – și *nu fii*). Afirmațiilor exprese că „nu apar imperative de tipul *\*nu vezi!*, *\*nu stai!*, *\*nu citește!*, *\*nu lucrează!* etc., și nici *\*nu vino!*”<sup>28</sup> sau „Nu spune nimeni *Nu vorbește (tu)* sau *Nu aleargă (tu)* și nici chiar *Nu vino*”<sup>29</sup> li se opune atestarea atâtor forme de diverse conjugări, ca ar. *nu mi calcă*, *nu ti rușunează*, *no amână*, *nu ti aspară*, *nu yino*<sup>30</sup>, mr. *nu-ntreabă*, *nu zberă*, *nu dă*<sup>31</sup> și dr. *nu viñ*<sup>32</sup>, *nu dă*<sup>33</sup>, *nu stăi* sau *nu stai*<sup>34</sup>, *nu rămâi*<sup>35</sup>, *nu vezi*<sup>36</sup>; de remarcat coincidența atestării chiar a unora dintre formele considerate imposibile (dr. *nu stai*, *nu vezi*, ar. *nu yino*, *nu ...-ează*).

3. Formele de imperativ *nu ai*, *nu du*, *nu fă*, *nu fii*, *nu zi* – aberante din punctul de vedere al normelor limbii literare actuale – reprezintă deci un tip flexionar vechi (nu o inovație recentă) și general românesc. Ceea ce unește și, în același timp, deosebește cele patru dialecte românești în privința imperativului negativ este folosirea în grade diferite atât a tipului *nu* + imperativul pozitiv, cât și a tipului

---

<sup>27</sup> Vezi în DLPE, p. 56, *Nu spera și nu ai teamă*, O. I 194/5 (în dicționarul citat, forma *nu ai* din acest context este greșit interpretată drept ind. prez.), și *N-aibi frică*, P. L., 8/20.

<sup>28</sup> Valeria Guțu Romalo, *Sistem și evoluție...*, p. 219.

<sup>29</sup> Guțu Romalo, *Corectitudine*, p. 113.

<sup>30</sup> Vezi Leca Morariu, *loc. cit.* și Th. Capidan, *Aromânii...*, p. 450.

<sup>31</sup> Vezi Leca Morariu, *loc. cit.* și P. Atanasov, *loc. cit.*

<sup>32</sup> G. Weigand, *Körös- und Marosch-Dialekte*, în JIRS IV, 1897, p. 296 (atestare din Lipova).

<sup>33</sup> Idem, *Die Dialekte der Moldau und Dobrudscha*, în JIRS IX, 1902, p. 191 (atestare nelocalizată); cf. Leca Morariu, *loc. cit.*

<sup>34</sup> G. Weigand, în JIRS IX, 1902, *loc. cit.*

<sup>35</sup> Vezi ALR II SN VII, h. 2117, punctele 105, 141, 316, 362, 386 (+ alte 4 puncte cu corectări sau ezitări); formele din Bucovina și din „regiunile de nord” sunt luate în considerare de Paul Lăzărescu în descrierea subdialectului moldovenesc în TDR, p. 227.

<sup>36</sup> Vezi ALR II SN VII, h. 2113, pct. 784 (+ 3 puncte cu ezitări).

nu + infinitivul prezent, nicidecum numai a celui din urmă, cum a susținut Sextil Pușcariu<sup>37</sup>.

Persistența formelor menționate în dacoromână, ca rămășițe izolate ale unui tip flexionar probabil mai răspândit în trecut, dar minoritar, se poate explica prin apartenența verbelor în cauză la vocabularul fundamental al limbii române<sup>38</sup>.

Faptul că în derivatele prefixale – de exemplu, *reduce*, *preface*, *prezice* – sau în compusele unora dintre ele – de exemplu, *satisface* – acest tip flexionar este mai rar folosit (nu inexistent!) nu este deloc în măsură să constituie un argument în favoarea caracterului recent al tipului în discuție, așa cum s-a susținut<sup>39</sup>.

Cultivarea limbii nu poate invoca în cazul de față rațiuni etimologice și cronologice<sup>40</sup>, ci numai modelul uzului majoritar în româna literară.

Bineînțeles, demonstrarea vechimii formelor în discuție și a încadrării lor într-un tip mai bine reprezentat pe plan dialectal nu pledează în nici un fel pentru admiterea lor în normele exprimării literare, ci a urmărit numai cunoașterea mai exactă a unui capitol de morfologie<sup>41</sup> istorică românească.

SCL XXXVI, 1985, 5, p. 359–363.

---

<sup>37</sup> *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 239: printre „notele comune ale celor patru dialecte” se dă și faptul că „imperativul după negațiune la singular e egal cu infinitivul”.

<sup>38</sup> Pentru arhaisme morfologice la cuvintele din vocabularul fundamental vezi Graur, *Încercare*, p. 168–175.

<sup>39</sup> De C. Frâncu, *art. cit.*, p. 31.

<sup>40</sup> După C. Frâncu, *loc. cit.*, formele din normă sunt nu numai mai frecvente, ci și „mai vechi [...] și mai regulate”.

<sup>41</sup> După Alf Lombard, „imperativul negativ”, respectiv „concurența în această întrebuințare a imperativului propriu-zis, ex. *nu fă*, și a infinitivului, ex. *nu face*; constituie înainte de orice un fenomen de sintaxă, și nu de morfologie”, de aceea nu s-a ocupat de el în monografia sa *Le verbe roumain. Étude morphologique* (vezi Lombard, VR I, p. 8).

## DIN ISTORIA FORMAȚIILOR PARTICIPIALE MODERNE ÎN *-ÂND*, *-IND*

Folosirea gerunziului cu forme flexionare nominale de gen, număr și caz este un fenomen specific limbii literare din secolul al XIX-lea. El a fost unanim interpretat ca un fenomen de conversiune (în primul rând adjectivizare, mai rar și substantivizare, mediată sau directă)<sup>1</sup>. În ce privește explicația, cei mai mulți cercetători o găsesc exclusiv în modelul francez<sup>2</sup>, alții adaugă la acesta fie modelul italian<sup>3</sup>, fie modelul italian și cel latin<sup>4</sup>; singura cercetătoare care dă o explicație internă – bazată pe unicul exemplu vechi *curândă*, care însă provine dintr-o fază adverbială – nu exclude totuși rolul influenței franceze, admitând că aceasta a favorizat dezvoltarea fenomenului în epoca modernă („a grăbit fenomenul de acordare a gerunziului, dar nu i-a dat naștere”; Matilda Caragiu, *Sintaxa gerunziului românesc*, în SG II, 1957, p. 87).

---

<sup>1</sup> Vezi Valentina Hristea, *Adjectivizarea gerunziului*, în SMFC IV, 1967, p. 253–276; Frieda Edelstein, *Sintaxa gerunziului românesc*, București, 1972, p. 145–148 (și bibliografia indicată în aceste lucrări).

<sup>2</sup> De exemplu, Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 430; Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 635; Valentina Hristea, *art. cit.*, p. 270–274; Paula Diaconescu, *Limba și stilul lui Constantin Negruzzi*, în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea* (redactori responsabili Al. Rosetti și B. Cazacu), II, București, 1969, p. 51; Paul Lăzărescu, *Grigore Alexandrescu*, în același volum, p. 88; Ana Goldiș-Poalelungi, *L'influence du français sur le roumain. Vocabulaire et syntaxe*, Paris, 1973, p. 143.

<sup>3</sup> Al. Rosetti, *Limba scrierilor lui Ion Heliade Rădulescu până la 1841*, în CILL [I], p. 62; vezi și Al. Rosetti și Ion Gheție, *Limba și stilul lui Ion Heliade Rădulescu*, în *Studii de istoria limbii române literare...*, II, p. 12. Influența italiană este totuși mai puțin probabilă din două motive strict lingvistice: în italiană participiul prezent nu este omonim cu gerunziul, iar flexiunea lui este redusă.

<sup>4</sup> G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 691. Influența latină nu este probabilă din motive asemănătoare cu cele expuse în nota 3, la care se adaugă motive de ordin cultural.

Datat în mod cert de la Ion (H)Eliade Rădulescu (vezi Valentina Hristea, *art. cit.*, p. 254) – căruia unii cercetători (G. Ivănescu, *loc. cit.*) îi atribuie chiar crearea lui –, gerunziul adjectivizat se pare că se întâlnește și în traduceri anterioare din limba franceză<sup>5</sup>. Ion Eliade Rădulescu este însă nu numai cel care a propulsat fenomenul în literatura originală, ci și cel care a teoretizat necesitatea și justificarea lui. În *Repede aruncătură de ochi asupra limbei și începutului rumănilor* el scria, în 1832: „Fiind vorba de verburi, găsesc prilejul a îmi da părerea asupra partițiilor, care la noi până acum s-au întrebuințat fără articole, lucru ce nu puțină strimtorare pricinuieste limbii la multe întâmplări [...]; și legiuindu-se acest obicei ce este în toate limbile, adică a lua partițiile articol, se face o mare înlesnire și vrednicie limbei, care înlesnire se face și mai mare când vom da partițiilor și neam [= gen], a se face și bărbătești și femeiești, adică zicând *murindul* să zicem și *murinda*” (Ion Eliade Rădulescu, *Opere*, ediție critică de D. Popovici, II, București, 1943, p. 211). La un an după această pledoarie a lui I. Eliade Rădulescu, prima gramatică în care este înregistrat gerunziul adjectivizat este cea a lui Gh. Săulescu; în paragraful consacrat sintaxei participiului prezent activ, după ce arată că formele vechi românești erau în *-inte*, autorul citat spune: „Apoi i se prefăcu finalul în (ndu) al gherundiei, concordându-se adiectival cu substantivul d. e. *omul lăudându* său *lăudându* om, *mueră născândă* său *născândă* muere, *soarele arzindu* său *arzindu* soare (Seulescul, *Grammatică* II, p. 111).

S-ar părea că aceste consemnări gramaticale din 1832 și 1833 vin în sprijinul părerii lui G. Ivănescu (*loc. cit.*), după care „foarte probabil scriitorii din toate ținuturile dacoromâne au acceptat de pe la 1830 forma adjectivală de gerundiu în *-ând*, *-ind*, feminin *-ândă*, *-indă* [...] care, în câteva cazuri, s-a impus întregii intelectualități dacoromâne (*lăcrămând*, *-ă*, *tremurând*, *-ă* etc.)”. Există însă temeuri de a susține că această acceptare nu era valabilă pentru scriitorii din toate ținuturile dacoromâne, ci numai – sau măcar preponderent – pentru cei din Muntenia și Moldova, ceea ce ar putea constitui un argument în plus pentru rolul jucat de modelul francez.

---

<sup>5</sup> Vezi Ana Goldiș-Poalelungi, *lucr. cit.*, p. 143, care însă nu face trimiterea necesare.

Cea mai amplă descriere a fenomenului de adjectivizare a gerunziului, întreprinsă de Valentina Hristea (*art. cit.*), nu face nici o observație asupra reprezentării lui regionale (în paranteză fie spus, numai A. Philippide<sup>6</sup> a vorbit de o repartiție teritorială a fenomenului, dar, în mod surprinzător, el îl limita la Muntenia, opusă Moldovei); e ușor de observat însă că în lista surselor din secolul al XIX-lea pe care se bazează cercetătoarea menționată nu figurează nici una ardeleană. Chiar dacă, într-o cercetare extinsă, s-ar fi putut găsi asemenea surse, ele ar avea totuși caracterul unor excepții, cum mi se par – până la proba contrară – atestările izolate întâlnite la bănățeanul T. U. Velia în 1847 (*intemeierea crescândeii noastre literatură*)<sup>7</sup> sau la ardeleni stabiliți în București, ca Florian Aaron în 1838 (*cu inimă bătândă*)<sup>8</sup> și A. Papiu-Ilarian în 1863 (*structura ei încă șovăindă*)<sup>9</sup>.

Faptul că scriitorii din Transilvania (și Bucovina) aveau o poziție aparte în această privință rezultă însă nu atât din nefolosirea sau folosirea redusă a formelor de gerunziu adjectivizat răspândite în Principate la jumătatea secolului al XIX-lea, cât din folosirea unei variante formale și, mai ales, din conferirea altei valori.

În ce privește forma, e de semnalat constatarea că gramatica lui N. Bălășescu, publicată la Sibiu în 1848, notează participiul prezent nu numai în *-ând*, ci și în *-ânt*: *lăudându* (*lăudântu*) și că singurul exemplu cu forme flexionare ilustrează varianta cu *t*: *negura cea căzântă* (vezi Nicolau Bălășescu, *Grammatică română pentru seminarii și clase mai înalte* (*Grammatica Daco-Romana*), Sibiu, 1848, p. 112–114). Varianta în *-ânt* denotă o adaptare directă a formei de

---

<sup>6</sup> Philippide, *Grammatică*, p. 314 urm. Afirmația „dialectal variază după gen și număr ca un adiectiv de două terminații” este ilustrată cu două exemple din P. Ispirescu (*flori... abia mai mirosinde și cu inima tremurândă*) însoțite de comentariile „Noi iștialalți zicem ‘mirosind’ ori, mai bine, ‘abia mai miroseau’”, „în limba comună ‘tremurând’”.

<sup>7</sup> Vezi un citat reproduș în *Bibliografia analitică a limbii române literare 1780–1866* (coordonator Tudor Vianu), București, 1972, p. 106.

<sup>8</sup> Vezi Aron Pumnul, *Lepturariu rumânesc cules din scriptori români*, IV/2, Viena, 1865, p. 48.

<sup>9</sup> *Bibliografia analitică...*, p. 195.

participiu prezent latino-romanic<sup>10</sup>, nemaifiind o conversiune a gerunziului calchiată după modelul francez cu omonimia dintre gerunziu și participiul prezent.

O deosebire tranșantă se constată în ce privește valoarea de timp și de diateză a gerunziilor cu formă nominală. Pe baza uzului majoritar din secolul al XIX-lea – înregistrat până acum la I. Eliade Rădulescu, D. Bolintineanu, C. Bolliac, C. Aricescu, N. Bălcescu, N. Filimon, respectiv V. Alecsandri, C. Negruzzi, M. Eminescu și alții – și a urmelor lăsate în secolul nostru (adjectivele *(des)crescând, fumegând, născând, sângerând, suferind, tremurând* și alte câteva; substantivele neutre *ieșind și intrând*, la care se pot adăuga substantivele feminine *luminândă și mâneacăndă*<sup>11</sup>), gerunziile nominalizate au fost descrise ca având exclusiv valoare activă de timp prezent, fiind și clasificate uneori drept participii prezente active. În orice caz, I. Eliade Rădulescu definește clar valoarea de prezent, cu glosări concrete opuse adjectivelor corespunzătoare în *-tor*: „mulți zic *muritor* în loc de *murind*, și este mare deosebire de la una până la alta, zicând *muritorul om* și *murindul om*, căci cea dintâi arată pe omul care este supus morții și cea de a doilea pe omul care se află în agonia morții; [...] căci zicând *răsăritoarea lună* și *răsărinda lună*, este asemenea mare deosebire, fiindcă una însemnează luna care are însușirea de a răsări și celalată arată pe lună în minutul când răsare” (I. Eliade Rădulescu, *loc. cit.*). Surse transilvănene de la jumătatea secolului atestă însă altă

---

<sup>10</sup> Deci este o variantă a sufixului *-ant/-ent*, neconsemnată până acum în studiile consacrate acestui sufix (Luiza Seche, *Sufixele -(a/e)nt, -(a/e)ntă*, în SMFC II, 1960, p. 107–116; Georgeta Ciompec, *Variantele sufixelor -ant/-ent, -antă/-entă din limba română*, în SMFC III, 1962, p. 129–141).

<sup>11</sup> Nume ale unor cântări bisericești neînregistrate în nici un dicționar românesc, pentru care vezi I. Popinceanu, *Religion, Glaube und Aberglaube in der rumänischen Sprache*, Nürnberg, 1964, p. 101 și 177, 232, respectiv 174, 224. Pentru primul vezi și ROM. LIB. nr. 14132 (98), 19 aprilie 1990, p. 2/3: *O dată pe an, în «Săptămâna Patimilor» se cântă o «Luminândă» cum i se spune cu un cuvânt minunat pe care au putut-o descoperi acum, fiindcă a fost produsă și în presă, chiar și cei mai indiferenți dintre indiferenții religioși* (cu punctuația originalului); denumirea este evident legată de conținutul textului: „Luminează haina sufletului meu, dătătorule de lumină, și mă mântuiește”.



folosire a gerunziilor cu forme flexionare nominale și anume folosirea lor cu valoare de participiu viitor pasiv.

Prima consemnare a acestei valori se găsește la T. Cipariu (*Compendiu de gramateca limbei române*, Blaj, 1855, p. 42), din păcate într-o formulare laconică și neînsoțită de exemple: „Participiele în *-ndu* rămân nedeclinabile sub nume de gerundie, pr. *venîndu*, *purtându*. Declinarea acestora ca participie pasive e modernă”. Formulări asemănătoare, dar ceva mai explicite, apar și în cele două volume ale gramaticii academice de același autor (Cipariu, *Gramateca*), din 1869 (I, p. 268) și 1877 (II, p. 247 urm.). Între timp însă, în alte două gramatici se dăduseră descrieri lipsite de orice echivoc. Iată ce spune Munteanu, *Gramatică* II, p. 37: „În literatura română așa-numindă a renașterii, gerundiul a început a se introduce și cu forma cea flexibilă după gen și numer: *Ești invitat, domnule, la conferința ținândă mâne la trei oare după ameazi* [...] Asemine gerundivului seu part. futur. latin apoi esprime acțiunea neîmplinită ca efectuândă (= ce se va efectua seu are a se efectua în fiitoriu”. De asemenea, Pumnul, *Grammatik*, p. 160 și 124, 140, 143, 150 etc., înregistrează formele similare, de tipul *răpînd*, *-ă*, drept participiu viitor pasiv.

Asemenea forme de participiu viitor pasiv, pentru care T. Cipariu nu dă exemple când se referă la ele, se întâlnesc frecvent în scrierile sale, de exemplu în Cipariu, <sup>2</sup>*Principia*:

– Și apoi, în locul lăpădatelor, lăpădânelor, de unde să ne împrumutăm decât de unde ni se trage întreagă viața limbei [...]? (p. 5);

– de a arăta [...] care sunt cuvintele și formele anticate și reînviinde, carii terminii noi ce sunt a se introduce în limbă (p. 8);

– locul demonstrativelor, carele, firește, ca determinatoare, se cuvine să se pună înapoia determinândelor (p. 76);

– oblegațiune de a urma întru toate sistema limbei și ortografiei stabilinde (p. 349)

și în Cipariu, *Gramateca*:

– afară de casurele specificânde numaidecât (I, p. 65);

– Timpure se desting principali trei: *presente*, *preterit* și *futur*, după cum lucrarea se arată seu continuându-se, seu efectuată seu efectuândă (I, p. 269);

– *mulțimea ideilor exprimânde* (II, p. 10);

– *e liberă a-l pune seau a nu-l pune după cum cere importanța cugetului exprimând* (II, p. 15).

De remarcat situațiile în care ele sunt folosite în opoziție cu un participiu trecut pasiv (*lăpădânde* vs. *lăpădate*) sau cu o formație în *-tor* considerată de el participiu prezent activ (*determinânde* vs. *determinatoare*). La Munteanu, *Gramatică II*, de asemenea, astfel de forme se găsesc nu numai în descrierea lor (*literatura română așa-numindă a renașterii și esprime acțiunea neîmplinită ca efectuândă*, în pasajul citat din gramatica sa, p. 37), ci și în alte locuri din carte, fie în textul descriptiv (*Fiitoriul I esprime o acțiune efectuândă și durătoare în fiitoriu*, p. 93), fie în exemple menite să ilustreze alte fenomene (*Teseu a eliberat pe Atena de tributul stătătoriu din șapte feciori și șapte fete, trimitânde tot la al noălea an lui Minos din Creta*, p. 15).

La cei trei ardeleni citați (T. Cipariu, G. I. Munteanu și A. Pumnul) modelul este latinesc: forma de participiu viitor pasiv, numită și gerundiv, din latina clasică. După cum se știe, această formă nu s-a moștenit în nici o limbă romanică<sup>12</sup> și nici nu s-au semnalat în alte limbi romanice încercări de refacere a gerundivului pe cale cultă, în genul celei întâlnite la latiniștii români. Dintre aceștia, T. Cipariu afirmă în mod expres că este vorba de încercări de „restituire”, prezentate impersonal, și pare să regrete limitarea lor la participiul viitor pasiv: „În cât pentru restituirea acestui din urmă, încă s-au făcut încercări, – iar pentru cel în uru nu s-a făcut nece ună încercare” (Cipariu, *Gramateca II*, p. 248).

Uneori valoarea de (participiu) viitor pasiv are și modele directe germane, care însă reprezintă ele înseși latinisme lexicale. Este cazul unor substantive neutre din terminologia științifică a matematicii înregistrate într-o *Aritmetică* tradusă din germană, apărută la Viena în 1850<sup>13</sup>: *împărțind* „deîmpărțit”, *mulțind* „deînmulțit” și *subtrăgând* „scăzător”, calchiate după lat. *dividendus*, germ. *Dividend(us)*, respectiv

---

<sup>12</sup> Vezi ILR I, p. 197 (autor: Sorin Stati); Alexandra Cuniță, *gerundiv*, în ELIR, p. 135.

<sup>13</sup> Autor: Francisc Močnik, traducător: Samoil Andrievici. Termenii sunt înregistrați la N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962.

lat. *multiplicandus*, germ. *Multiplicand(us)* și lat. *subtrahendus*, germ. *Subtrahend(us)*.

În aceste substantive din terminologia matematicii, ca și în unele adjective – uneori substantivizate – de la T. Cipariu (*lăpădândelor, reînviinde, esprimânde și esprimând*) în contextele date, la valoarea de timp viitor și de diateză pasivă se adaugă una de modalitate, anume exprimarea obligativității, specifică gerundivului latinesc din structura conjugării perifrastice pasive. Acest sens suplimentar este menționat, cu rezerve, numai de Munteanu, *Gramatică II*, p. 37), într-o notă însoțitoare a pasajului consacrat gerunziului cu forme nominale, citat mai înainte: „Până în cât se va putea încetățeni el și cu sens de trebuie, exprimat prin gerundiu latin: «mihi faciendum est», dar care gerundivul latin, modelul la al nostru, nu-l are, va decide viitorimea”; el însuși folosise însă cu acest sens modal pe *trimitânde* în exemplul de la p. 15, reprodus mai sus.

Se poate discuta, desigur, dacă la cele două valori verbale originare – participiu prezent activ și participiu viitor pasiv – exprimate de o formă unică avem a face cu o polisemie sau, mai curând, cu o omonimie gramaticală. Indiferent de etichetarea fenomenului, important este să luăm act de existența celor două valori, atât de diferite între ele, exprimate printr-o singură formă și de consecințele pe care le-a avut această situație în confuzii produse atât în epoca respectivă, cât și la cei care au studiat ulterior texte ale acestei epoci.

Deși din expunerea anterioară rezultă că cele două valori aveau o distribuție complementară – dacă nu strict regională, pe zone de influență culturală –, această distribuție era valabilă numai în linii mari, căci altminteri existau anumite excepții. Se poate ca muntenii și moldovenii să nu fi cunoscut valoarea latinizantă de viitor pasiv ( $\pm$  obligativitate), dar transilvănenii nu au putut ignora valoarea de prezent activ curentă la confrății munteni și moldoveni a căror activitate o urmăreau constant. G. I. Munteanu (*lucr. cit.*, p. 37), descriind valoarea de viitor pasiv, crede că o poate ilustra nu numai cu exemplul *conferința ținândă mâne*, pe care l-am reprodus mai înainte, ci și cu un citat din D. Bolintineanu<sup>14</sup>, în care apare, de fapt, altă

---

<sup>14</sup> Fără indicarea autorului în acest loc; citatul figurase însă cu trimitere completă la p. 29.

valoare, de prezent activ: *Cu flori încungiurată ca cerul cu lumina / La candela murindă ea tristă căută*; familiarizat cu valoarea de viitor pasiv, ardeleanul G. I. Munteanu nu sesizează deci valoarea diferită din textul poetului muntean. Într-un mod similar, ne întâmpină la unii cercetători actuali interpretări eronate prin reducerea celor două valori la una singură. Astfel, Valentina Hristea (*art. cit.*, p. 268, nota 31) înregistrează substantivul *subtrăgând* ca formație lexicală izolată și efemeră, dar ca și cum ar fi de același tip cu *ieșind* și *intrând*, a căror semnificație gramaticală e diferită din punctul de vedere al timpului și al diatezei. Pe de altă parte, Petru Zugun (*Unitate și varietate în evoluția limbii române literare*, Iași, 1977), după ce relevă faptul că în gramatica lui A. Pumnul din 1864 „verbele au și un participiu viitor în înțeles activ (*Thätige Beziehung* «relația activă»): *răpitor* și *răpitoare*, de exemplu (p. 160), și un participiu viitor în înțeles pasiv (*Leidende Beziehung* «relația pasivă»): *răpind* și *răpindă*, de exemplu (p. 160)” (p. 172–173), afirmă că „neobișnuit de frecvența utilizare, de către Eminescu, mai ales în primele lui poezii, a formelor adjectivale (nu verbale, ca la Pumnul) provenite, prin conversiune, din formele de gerunziu corespunzătoare, ori, prin derivare cu sufixul de agent *-tor*, din teme verbale, nu poate să nu fie pusă pe seama influenței gramaticii profesorului său: bucle de aur *sclipinde-n* rubin, vocea-i *vuindă*, ființe ușoare *săltânde* pe-un cal (toate trei în [*O călărire în zori*], râuri *resăltânde*, apele *lucinde* (ambele în)<sup>15</sup> *La Bucovina*, câmpia-*nfloritoare*, câmpii *răzători* (ambele în *Din străinătate*), *arzătorul* meu obraz (*Călin – File din poveste*)” (p. 175), deși este evident că la M. Eminescu valorile sunt total diferite de cele descrise de A. Pumnul (prezent activ la ambele serii de adjective).

Confuzia dintre cele două valori putea fi mai puțin supărătoare sub raportul timpului exprimat (prezent în desfășurare vs. viitor, valori care se apropie una de alta în zona viitorului imediat) în exemple de tipul activelor *murindă* și *născândă* în orice context sau al pasivelor *aflândă*, *aflânde* din următoarele contexte de la T. Cipariu: *Prin*

---

<sup>15</sup> Întregirea dintre [ ] am făcut-o după versiunea anterioară a capitolului respectiv (Petru Zugun, *Influența lui Aron Pumnul asupra lui Mihai Eminescu sub raport lingvistic*, în LR XXIV, 1975, 6, p. 603).

latinismi sânt a se înțelege acele cuvinte, forme și semnări adoptate și aflându în latina clasică, al căror număr pentru noi, cești mai târzii, e cert și defipt (Cipariu, <sup>2</sup>Principia, p. 267) și Sistema clainiană, urmată de Sam. Clain alias Micu de Sadu; cu toate că nu putem astăzi și dacă cea aflându în Elementele de limbă română date de acesta împreună cu G. Șincai e în adevăr a lui S. Clain au doară a lui G. Șincai (ibidem, p. 307); ea era însă supărătoare sub raportul diatezei (activ vs. pasiv). În această privință, un posibil criteriu de distingere a celor două valori ar fi caracterul tranzitiv sau intransitiv al verbelor de bază. Matilda Caragiu a afirmat mai demult (art. cit., p. 88) că „numai gerunziile verbelor intransitive se pot adjectiviza, pentru că numai ele pot exprima o acțiune prezentată ca proces sub forma unui adjectiv”. Această regulă, acceptată și de Valentina Hristea (art. cit., p. 275), nu este confirmată de istoria, complexă, a fenomenului, dar ea conține un adevăr parțial, care poate fi reformulat astfel pentru a cuprinde ambele tipuri istorice de gerunzii cu forme nominale cunoscute acum: de la verbe intransitive (cu care se asimilează și cele tranzitive absolute) ele nu pot avea decât valoare de prezent activ, în timp ce de la verbe tranzitive ele au putut avea valoare de viitor pasiv, dar și valoare de prezent activ. Exemplul cel mai celebru în acest sens este *Și pasărea cântă suspine-imitândă / Un cântec de amor* dintr-o poezie de tinerețe a lui M. Eminescu (vezi Frieda Edelstein, *Sintaxa gerunziului românesc*, București 1972, p. 147). Situația se complică prin luarea în considerație a gerunziilor adjectivizate – mai puțin obișnuite – de la verbe pronominale, dintre care *frag cocând* și *roză pârguindă* de la D. Bolintineanu (vezi Valentina Hristea, art. cit., p. 256 urm.) permit identificarea unei valori de (prezent) pasiv; o asemenea valoare se desprinde și din modul cum glosează unii cercetători alte gerunzii adjectivale, considerate nefirești, artificiale, manieriste (*inima-ți nemulțumindă*, de la I. Eliade Rădulescu, „în loc de *nemulțumită*”, Valentina Hristea, art. cit., p. 255) sau rizibile (*două inimi flăcărânde*, dintr-o traducere de la 1839, „deux cœurs enflammés”, Ana Goldiș-Poalelungi, lucr. cit., p. 146). Tranzitivitatea nu pare deci un criteriu operant pentru distingerea celor două tipuri de

gerunzii cu forme nominale, dar ea merită să fie avută în vedere în istoria lor: în legătură cu concurența dintre cele două tipuri, rezolvată în favoarea unuia dintre ele, și în legătură cu restricțiile de acceptabilitate conturate dreptat chiar în utilizarea tipului victorios.

Cele două tipuri de gerunzii nominalizate au coexistat doar timp de câteva decenii, pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Tipul cu valoare pasivă, care reprezenta aplicarea modelului latinesc al gerundivului, și-a limitat viața la această perioadă. Tipul opus, cu valoare activă, reprezentând un model care poate fi numit romanic, deși este preponderent francez, și-a început existența mai devreme și o continuă, într-o măsură redusă, până astăzi.

Amândouă tipurile au constituit încercări de completare a flexiunii verbale cu unități inexistente în sistemul tradițional, deci au fost la origine creații sau inovații morfologice. Era vorba anume de îmbogățirea și diversificarea participiului ca mod sau chiar ca parte de vorbire, cum mai era considerat. În expunerea de până acum am discutat formațiile în cauză sub numele comun convențional de gerunzii din punctul de vedere al interpretării actuale, dar se știe că gramaticile românești mai vechi au oscilat între conceptele de participiu prezent și de gerunziu; ele recunosc uneori numai unul dintre aceste moduri: participiul (prezent) la D. Eustatievici (1757), I. Eliade Rădulescu (1828), N. Bălășescu (1848); gerunziul la A. T. Laurian (1840), G. I. Munteanu (1860); alteleori pe amândouă, fie ca – măcar parțial – omonime la S. Micu și Gh. Șincăi (1780), Gh. Săulescu (1833), fie ca având forme diferite: gerunziul în *-nd*, iar participiul prezent sau în *-tor* la Ienăchiță Văcărescu (1787), I. Budai-Deleanu (*Temeiurile gramaticii românești*, ms., circa 1815–1820; vezi Ion Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice*, text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu, introducere și note de Ion Gheție, București, 1970, p. 101–129), T. Cipariu (1869), sau în *-inte* la A. Pumnul (1864). Participiul are în unele dintre aceste gramatici nu numai prezent și trecut, ci și viitor în *-tor* – la N. Bălășescu (1848), A. Pumnul (1864) – care în alte gramatici e dat drept participiu prezent. Sistemul cel mai complex, dar și cel mai artificial, se întâlnește la A. Pumnul, care recunoaște atât gerunziul, cât și participiul prezent activ, viitor activ

viitor pasiv și trecut, singura omonimie fiind cea dintre gerunziu și participiul viitor pasiv la masculin-neutru singular.

Tipul latinizant al participiului viitor pasiv a rămas în stadiul de încercare – nereușită – de constituire a unei categorii morfologice. În ciuda caracterului său limitat ca extindere în spațiu și în timp, el trebuie luat în considerație ca un element rar de influență latină savantă (cultism) în domeniul gramaticii.

Tipul romanic (de influență preponderent franceză) al participiului prezent activ a evoluat de la statutul, intenționat inițial, de categorie morfologică, cu caracter general, la cel de unități lexicale rezultate prin conversiuni cu caracter particular. Norma gramaticală a acceptat deci fenomenul nu ca procedeu gramatical, ci ca procedeu de formare a unor cuvinte noi (adjective sau/și substantive). Succesul său parțial s-a datorat faptului că influența străină (franceză, eventual și italiană) a coincis aici cu tendința internă spre acord (vezi Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 625) și spre extinderea formelor acordate<sup>16</sup>, iar semnificația concordantă cu gerunziul a favorizat, de la început, înțelegerea inovațiilor și, în timp, impunerea unora dintre ele. Cu toate criticile aduse acestui procedeu de unii mari lingviști din secolul al XX-lea, dintre care Ovid Densusianu<sup>17</sup> l-a respins categoric, iar Iorgu Iordan<sup>18</sup> mai nuanțat, tipul datorat influenței romanice rezistă nu numai prin unele cuvinte definitiv lexicalizate, a căror listă variază în lucrările consacrate fenomenului, ci și prin productivitatea acestui fenomen în limba literară actuală, pentru care e suficient să citez un exemplu din presa

---

<sup>16</sup> Vezi Mioara Avram, PEC, p. 157: „În evoluția ei și în constituirea normelor ei actuale limba română literară a mers în mod evident în direcția selectării și impunerii formelor diferențiate, manifestând deci un puternic sentiment al acordului în număr și în gen”. Pentru diferențiere vezi și Gerhard Ernst, *Rumänisch: Interne Sprachgeschichte und Entwicklungstendenzen*. II. 19. und 20. Jahrhundert, în LRL III, p. 339 urm.

<sup>17</sup> *Evoluția estetică a limbei române*, II [Curs din anul universitar] 1930–1931, în *Opere*, III, ediție critică și comentarii de Valeriu Rusu, București, 1977, p. 367 („nenorocită pornire”, „repulsiune instinctivă”, „redare cu totul artificială”) și 371 („cât de neplăcut impresionează”, „o adevărată oroare literară”); cf. și Ovid Densusianu, *Literatura română modernă*, II (București, 1921), în *Opere*, IV, ediție critică de B. Cazacu, Ioan Șerb și Florica Șerb, București, 1981, p. 522.

<sup>18</sup> Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 430–432, și Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 626 urm.

ultimelor zile: *pe care l-am moștenit de la greu expirându-l comunism* („22”, nr. 14, 20 aprilie 1990, p. 15/3). Faptul e remarcabil cu atât mai mult cu cât, pentru exprimarea valorii de prezent activ prin adjective verbale, există, în principiu, și alte procedee sinonime, ambele cu o poziție puternică: sufixul vechi *-tor* și neologicul *-ant/-ent*.

Eșecul tipului latinizant se explică nu numai prin circumstanțele nefavorabile curentului latinist, ci și prin cauze pur lingvistice: omonimia cu celălalt tip neologic participial – lansat anterior și îmbrățișat de scriitori mai mulți și mai cunoscuți –, precum și lipsa de concordanță, chiar opoziția, cu sensul familiar tuturor al formelor tradiționale de gerunziu. Altminteri, tipul latinizant a avut, în principiu, concurenți mai slabi în exprimarea valorii de viitor pasiv (+ obligativitate): derivate cu sufixul neologic *-and/-end*<sup>19</sup> și formele de supin<sup>20</sup>, eventual adjectivizate sau substantivizate.

În româna din secolul al XIX-lea s-au introdus așadar două modele livești de formații participiale. În opoziția dintre modelul romanic (francez) și cel latinesc a câștigat cel dintâi. Ambele difereau de tradiția limbii populare, dar modelul francez nu o contrazicea din punct de vedere semantic și a necesitat numai mici restricții.

Concurența dintre cele două tipuri omonime ilustrează concurența dintre două influențe lingvistice (și culturale), cu repartiție teritorială diferită, și victoria celei din Muntenia și Moldova asupra celei din Transilvania.

Istoria fenomenului discutat confirmă existența unei variații în cadrul aparentei unități (și continuități) a limbii literare din perioada modernă (vezi Gerhard Ernst, *lucr. cit.*, p. 334). În același timp, istoria precizării normelor confirmă anularea treptată a diversității (*ibidem*, p. 339), nu numai a celei existente prin tradiție, ci și a celei introduse pe cale cultă în procesul de modernizare. În mulțimea de aspecte ale diversității constatate pe diferite planuri în secolul al XIX-lea, limba

---

<sup>19</sup> Paronimia cu *-ant/-ent* a provocat uneori confuzii: vezi *divident* „deîmpărțit, dividend”, înregistrat din 1806 și 1841, la N. A. Ursu, *lucr. cit.*, p. 184; *ocupand*, s. v. *ocupant*, în DLR, tomul VII.

<sup>20</sup> Care altele sunt sinonime ale formațiilor cu *-bil*, exprimând pasivul și posibilitatea.



propusă și efectul de latiniști este încă insuficient cunoscută, cel puțin în domeniul gramatical.

O concluzie de ordin metodologic privește utilitatea consultării gramaticilor<sup>21</sup> din epocă pentru datarea și înțelegerea unor fenomene din limba secolului al XIX-lea, mai ales a celor legate de intervenții mai mult sau mai puțin subiective în evoluția limbii literare.

*Beiträge zur rumänischèn Sprache im 19. Jahrhundert. Akten des Kolloquiums „Die rumänische Sprache im 19. Jahrhundert“, Regensburg 26.–28. April 1990.* Herausgegeben von Gerhard Ernst, Peter Stein und Barbara Weber, Tübingen, 1992. p. 241–250.

---

<sup>21</sup> Vezi și Mioara Avram, *Données dialectales récentes et le témoignage des anciennes grammaires du daco-roumain*, în *XIV Congresso internazionale di linguistica e filologia romanza, Napoli, 15–20 aprile 1974. Atti*, II, Napoli/Amsterdam, 1976, p. 109–119 [versiune românească în volumul de față, p. 39–49]; Mariana Costinescu, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, București, 1979.

## FOLOSIREA ADVERBIALĂ A PARTICIPIULUI *FOST*

Conversiunea adjectivelor în adverbe (de obicei adverbe de mod), altfel spus trecerea unui cuvânt de la statutul morfologic de adjectiv la cel de adverb, este un fenomen curent în limba noastră<sup>1</sup>. Deși el nu este chiar general – în sensul că nu se produce la orice adjectiv –, majoritatea adjectivelor românești au corespondente adverbiale (nu totdeauna consemnate ca atare în dicționare!) care sunt omonime cu forma de masculin-neutru singular a adjectivelor; de exemplu, *frumos* este adjectiv în *cântec frumos*, dar adverb în *cântă frumos* și tot așa *corect* este adjectiv în *procedeu corect*, dar adverb în *procedează corect*. După cum se vede în parte și din aceste exemple, trecerea adjectivului la altă parte de vorbire – în speță, la adverb – rezultă din schimbarea determinatului: adjectivul determină un substantiv (*cântec, procedeu*), iar omonimul adverbial determină un verb (*cântă, procedează*), un adjectiv (*strict* din *dosar strict secret, informație strict secretă*) sau alt adverb (*strict* din *procedează strict legal*). Din punct de vedere formal, transformarea unui adjectiv în adverb este marcată de pierderea flexiunii: adjectivul are formele *frumos, frumoasă, frumoși, frumoase* (*poveste frumoasă, cântece frumoase* etc.), respectiv *corect, corectă, corecți, corecte* (*om corect, oameni corecți, procedee corecte* etc.), *strict, strictă, stricți, stricte* (*regulă strictă, reguli stricte* etc.), pe când adverbele au forma unică, invariabilă în gen, număr și caz: *frumos*, respectiv *corect, strict*.

Adverbializarea se întâlnește nu numai la adjective propriu-zise, de felul celor din exemplele date, ci și la adjective de origine participială (care trec deci, pe rând, prin două conversiuni sau schimbări ale

---

<sup>1</sup> Vezi studiul special al Corneliiei Mihai *Valoarea adverbială a adjectivelor în limba română actuală*, în SCL XIV, 1963, 2, p. 209–217; Ciompec, *Morfosintaxa*, p. 98–100; Nica, *Teoria*, 1988, p. 93–95.

categoriei gramaticale); de exemplu, *greșit* este adjectiv în *procedeu greșit*, dar adverb în *procedează greșit*, iar *anticipat* este adjectiv în *răspuns anticipat*, dar adverb în *răspunde anticipat*. Uneori se întâmplă chiar ca valoarea adverbială să predomină asupra celei adjectivale; este cazul unor cuvinte ca *neconținut*, *neîncetat*, *neîntârziat* sau *vădit*, folosite mai mult ca adverbe.

Atât la adjectivale propriu-zise, cât și la cele de origine participială, adverbializarea cunoaște anumite limite/restricții, explicabile prin sensurile lexicale și posibilitățile combinatorii ale cuvintelor în cauză: nu se pot atribui valori adverbiale unor adjective propriu-zise ca *benzoic*, *dunărean*, *plouos* și, cu atât mai puțin, unor adjective de origine participială ca *mâncat*, *uzat*, *devenit*, *dormit*, *băut*, *căzut* sau *dus*, *nins*. În opoziție cu adverbializările normale (consacrate sau măcar acceptabile), au loc unele adverbializări improprii (din diferite motive). Unele dintre ele sunt apariții izolate, individuale și ocazionale, altele au oarecare răspândire.

Un cuvânt la care se constată de puțină vreme încălcarea unei restricții de adverbializare este *fost*, participiul trecut al verbului *a fi*. El este cunoscut ca având valoare de adjectiv, acordat în gen, număr și caz, fie când precedă un substantiv singular sau însoțit de alte cuvinte cu valoare adjectivală (*un fost elev*, *fostul elev*, *acest fost elev*; *o fostă elevă*, *fosta mea elevă*; *foști elevi*, *foștii elevi*, *doi foști elevi* etc.), fie când urmează după un substantiv, precedând alt adjectiv (*o elevă fostă repetentă*, *politicieni foști condamnați*) sau un substantiv (*o sportivă fostă campioană*, *parlamentari foști miniștri*); în ambele situații *fost* exprimă pierderea unui statut sau a unei calități avute în trecut de obiectul denumit de substantivul determinat<sup>2</sup> și se folosește corect acordat în gen, număr și caz cu acest substantiv. În ultimii ani am înregistrat însă, din ce în ce mai des, adverbializarea surprinzătoare a lui *fost* în construcții de acest tip din limbajul politic, presa oferind în mod repetat exemple cu îmbinări cvasiterminologice în care *fost* apare ca un cuvânt invariabil, neacordat cu substantivul.

---

<sup>2</sup> Cu acest sens, *fost* adjectival s-a putut substantiva în exprimări eliptice cu circulație în limba vorbită: (*un*) *fost* (pl. *foști*) s. m. „fost demnitar, patron etc.” (în regimul comunist) sau „fost activist, securist etc.” (astăzi).

Pentru prima situație gramaticală descrisă exemplele sunt, poate, mai rare, totuși există: *În 1992 au fost arestați, în Italia, 13 fost sovietici pentru trafic de droguri*. ROM. LIB. 1995, nr. 1511, p. 9/6.

Pentru a doua situație exemplele sunt mult mai frecvente. Iată doar câteva dintre ele: *țară fost comunistă* ROM. LIB. 1995, nr. 1729, p. 8/1–5; *țările fost comuniste*, „Dilema” IV, 1996, nr. 187, p. 8/4, și *țărilor fost comuniste* ROM. LIB. 1995, nr. 1504, p. 8/5; *statele fost comuniste* ROM. LIB. 1995, nr. 1728, p. 8/5.

Întrebuințarea lui *fost* în formă invariabilă, deci ca adverb, se datorește, probabil, sinonimiei cu prefixul *ex*<sup>3</sup>, care este, normal, invariabil, în îmbinări ca *țară ex-comunistă*, *țări ex-comuniste* (influența prefixului se reflectă uneori și în scrierea cu cratimă între *fost* și cuvântul următor: de exemplu, *spațiul fost-comunist* ROM. LIB. 1996, nr. 1829, p. 1/1), ca și paronimiei cu prefixul antonim *post*-din îmbinări ca *structuri postcomuniste*<sup>4</sup>. Poate fi invocată, de asemenea, sinonimia contextuală cu adverbul *anterior* și cu alte determinări circumstanțiale, ca *până nu demult* sau *în trecut*.

Faptul că ne putem explica modul în care s-a ajuns la folosirea adverbială a lui *fost* nu constituie însă și justificarea ei. Adverbializarea lui *fost* nu se justifică nici semantic (întrucât nu înseamnă „în mod fost”) și nici sintactic (întrucât, chiar în grupul alcătuit din substantiv + *fost* + adjectiv sau substantiv, *fost* nu determină adjectivul următor, ci substantivul precedent: *fost*, *fostă*, *foști*, *foste* reprezintă contragerea, ca atribut adjectival, a propoziției atributive cu predicat nominal *care a fost* + adjectiv/substantiv). După cum nu se spune *\*fost elevi*, ci *foști elevi*, și nici *elevă \*fost repetentă* sau *parlamentari \*fost miniștri*, ci *elevă fostă repetentă*, respectiv *parlamentari foști miniștri* (cf. și formula *foști și viitori miniștri*), și după cum prin

---

<sup>3</sup> Pentru această sinonimie vezi definiția prefixului *ex*- în dicționare (de exemplu, în <sup>2</sup>DEX) și în *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea. *Prefixele* (redactori responsabili Al. Graur și Mioara Avram), București, 1978, p. 109. Am înregistrat o ciudată alăturare a acestor sinonime în pleonasmul *fost ex*-: vezi *fostul ex-președinte* ROM. LIB. 1998, nr. 2439, p. 7.

<sup>4</sup> Pentru formațiile *ex-comunist* și *postcomunist* vezi Irina Preda, *Îmbogățirea lexico-semantică a limbii române actuale (Cu privire specială la perioada postdecembristă)*, în LR XLII, 1993, 1, p. 20–21; ultima este înregistrată de Florica Dimitrescu, în <sup>2</sup>DCR.

contragerea atributivei *care a devenit democratică* nu se ajunge la (*țară*) \**devenit democratică*, ci la *devenită democratică*, tot așa nu trebuie acceptate construcțiile cu adverbializarea improprie a lui *fost*, de tipul *fost sovietici* sau *țară fost comunistă*, singurele construcții corecte fiind cele tradiționale, cu folosirea adjectivală, acordată, a lui *fost*: *așadar foști sovietici*, respectiv *țări foste comuniste* (cum, de altfel, scriu ziariștii mai atenți la exprimare).

În exemplele cu folosirea adverbială a lui *fost* avem a face cu un caz tipic de hipercorectitudine gramaticală realizată prin analiza greșită a unui grup nominal simplu sau complex. El constituie reversul fenomenului pe care Theodor Hristea l-a numit „adjectivare incorectă” sau „pseudoadjectivare”<sup>5</sup> în exemple ca *noi-născuți*, în loc de *nou-născuți*, sau *candidați slabi pregătiți*, în loc de *candidați slab pregătiți*; dacă în construcțiile greșite discutate de Th. Hristea adverbul era transformat în adjectiv, în cele de care m-am ocupat aici *fost* este transformat din adjectiv în adverb.

Cât de răspândită este recenta întrebuintare adverbială – greșită – a lui *fost* reiese și dintr-o împrejurare de-a dreptul comică. Un mare cotidian care a adoptat de curând procedeul, lăudabil în intenție, de a publica regulat câte o erată la numărul precedent, cu recunoașterea și comentarea critică a greșelilor de diverse feluri, între care celor de limbă li se dă o atenție specială, a cerut scuze cititorilor pentru că un colaborator folosise (corect!) pe *fost* drept adjectiv acordat: „Tot aici întâlnim sintagma *țărilor f o s t e comuniste*; era mai bine *f o s t e comuniste*” („Curentul” III, 1999, nr. 202 (563), p. 3/6). Autorul eratei a făcut deci o corectură exact invers față de norme, contribuind implicit la consolidarea adevăratei greșeli.

M-am oprit asupra unui amănunt de exprimare, aparent neînsemnat, tocmai din cauza confuziei pe care o pot crea răspândirea și... recomandarea greșelii discutate.

LLR XXVIII, 1999, 3, p. 3–5.

---

<sup>5</sup> *Pseudoadjectivarea adverbului în limba română contemporană*, în LL 1979, 3, p. 323–333; *Sinteze de limba română* (coordonator Theodor Hristea), ediția a treia, București, 1984, p. 257–258.

## ADVERBUL MÂINE ȘI TIMPURILE VERBALE DIN SFERA TRECUTULUI

În ultimii ani, în cadrul interesului pentru relațiile dintre adverbe și sistemul temporal verbal<sup>1</sup>, precum și, pe un plan mai larg, pentru stabilirea afinităților și restricțiilor semantice de combinare a unor cuvinte și forme gramaticale, s-a susținut, de către diverși cercetători ai limbii române, imposibilitatea combinării adverbului *mâine* cu cele mai multe timpuri din sfera trecutului indicativ.

Mihaela Măinea, în 1969, afirmă că „*mâine* este admis în contexte cu verbul la viitor, la prezent și la imperfect”<sup>2</sup>, precizând că prezentul este, de fapt, un prezent cu valoare de viitor, iar imperfectul un imperfect cu valoare de condițional perfect (situație echivalentă cu cele în care *mâine* apare pe lângă verbe la condițional perfect sau conjunctiv perfect: vezi exemple de tipul *era mai bine dacă plecai mâine/dacă ai fi plecat ~, să fi plecat ~*); de aici concluzia că „valoarea de viitor îi este intrinsecă”<sup>3</sup> – pe care se bazează concluzia generală referitoare la „limitarea distribuțională a unităților de tipul *ieri, azi...* în funcție de categoria gramaticală a timpului”<sup>4</sup> și o întregă teorie asupra statutului acestor cuvinte și a caracterului special al relațiilor cu verbul – și mențiunea, care interesează direct discuția noastră, că „aparitia lui *mâine* alături de un timp din sfera trecutului este posibilă numai când acest timp e încărcat cu o valoare modală”<sup>5</sup>.

Un an mai târziu, Maria Cvasnâi adaugă – tot ca o excepție față de ideea, care pare de la sine acceptată, că „teoretic, o asemenea combinație formează un enunț nereperabil, elementele componente

---

<sup>1</sup> Vezi o bibliografie a acestei probleme la C. Săteanu, *Caracterul eterogen și asimetric al sistemului temporal adverbial*, în CL XVII, 1972, 1, p. 67 și 73.

<sup>2</sup> *Un tip special de determinare verbală*, în LR XVIII, 1969, 6, p. 528.

<sup>3</sup> *Ibidem*.

<sup>4</sup> *Ibidem*, p. 529.

<sup>5</sup> *Ibidem*, p. 528.

fiind incompatibile din punct de vedere semantic”<sup>6</sup> – o situație diferită în care *mâine* se întâlnește alături de imperfect. De astă dată nu mai e vorba de folosirea imperfectului (indicativ) cu altă valoare modală, ci cu altă valoare temporală decât cea obișnuită: este ceea ce autoarea numește „un caz particular [...] interesant prin raritatea lui”<sup>7</sup> al contextelor în care imperfectul apare cu valoarea temporală, cunoscută de mai multă vreme<sup>8</sup>, de „viitor în trecut”. Exemplele semnalate, dintr-o nuvelă de Eugen Barbu, sunt: *unde mai pui că trebuia să termine și cu cositul, că mâine era duminică?* și [...] *N-avea optsprezece ani și se însura mâine.*

Mai recent, Alexandra Vlăduț-Cuniță, studiind comparativ relațiile cu verbul regent ale adverbilor temporale din franceză și din română, stabilește un tabel de combinații cu timpurile indicativului pentru fr. *demain* și rom. *mâine*<sup>9</sup>, conform căruia amândurora le-ar fi comună nu numai posibilitatea de construire cu prezentul, viitorul și imperfectul, ci și imposibilitatea construcției cu perfectul simplu și mai mult ca perfectul; singura deosebire ar consta în faptul că fr. *demain* cunoaște în plus construcția cu perfectul compus, absentă la rom. *mâine*.

Contribuția de față își propune să demonstreze existența unor situații în care adverbul<sup>10</sup> *mâine* (sau *poimâine*) poate apărea pe lângă oricare dintre timpurile trecute ale indicativului cărora li s-a contestat această valență: perfectul compus, perfectul simplu, mai mult ca perfectul, ca și imperfectul cu valoarea sa obișnuită.

---

<sup>6</sup> Note despre unele valori ale imperfectului din limba română, în „Analele Universității București”. Limba română XIX, 1970, 2, p. 69.

<sup>7</sup> *Ibidem*, p. 68.

<sup>8</sup> Vezi Sandfeld/Olsen, SR I, p. 336; Alexandru Georgescu, *Unele probleme ale imperfectului*, în SG I, 1956, p. 93–95; <sup>2</sup>GLR I, p. 237.

<sup>9</sup> *Les relations des adverbies temporels français et roumains avec le verbe fini régissant*, în „Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane (S.R.L.R.)” IX, 1973, p. 47.

<sup>10</sup> *Mâine* substantivat nu prezintă interes pentru discuție, de aceea, în cele ce urmează, nu se fac referiri la combinațiile lui cu timpuri trecute, ca în exemplul *Pe când nu era moarte, nimic nemuritor, / Nici sâmburul luminii de viață dătător, / Nu era azi, nici mâne, nici ieri, nici totdeauna*. M. Eminescu, O. I 115/3, în DLPE, s. v. *mâne*. Cf. și expresia *cu azi, cu mâine, a făcut cunoștință Kir Ianulea cu fel de fel de negustori, ba și de boieri*. I. L. Caragiale, O. III 32, în DLRC, s. v. *azi*.

Mai întâi, o situație care privește numai perfectul compus și care merge exact în sensul combinațiilor lui *mâine* cu imperfectul, întrucât sunt implicate tot „forme verbale cu valori schimbate”<sup>11</sup>. Dat fiind faptul, semnalat mai demult<sup>12</sup>, că perfectul poate avea valoare de viitor, în anumite construcții, e de așteptat ca în astfel de contexte să apară însoțit uneori și de (*poi*)*mâine*. Un asemenea exemplu, dintr-un roman de Mihai Beniuc, a fost folosit recent de Gh. Trandafir<sup>13</sup> pentru a ilustra valoarea specială, de viitor anterior, a perfectului compus: *Până mâine s-a și terminat cu rebeliunea* (în comentariul exemplului, autorul precizează că „datarea acțiunii se face în funcție de un complement circumstanțial de timp”). În limbajul familiar – căruia îi este proprie valoarea de viitor a perfectului, folosit „prin hiperbolă”<sup>14</sup> – sunt curente enunțuri ca *Mâine s-a zis cu tine!*

Există însă și situații în care combinarea lui *mâine* sau *poimâine* cu un timp trecut se datorește folosirii cu un sens special nu a timpului verbal, ci a adverbului. Am în vedere anume sensul „a doua zi, în ziua sau într-o zi următoare” (respectiv „a treia zi, într-o zi mai îndepărtată” pentru *poimâine*) neraportat la ziua în care se vorbește, ci la cea despre care este vorba, deci folosirea lui *mâine* cu sensul fr. *lendemain*, deosebit de *demain*. Acest sens – specific limbajului familiar și popular –, care nu e distins în dicționarele românești<sup>15</sup> de sensul fundamental, curent, dar care a fost relevat, în esență, de Kr. Sandfeld și Hedvig Olsen<sup>16</sup>, nu a fost luat în considerație de autoarele citate, în opiniile cu privire la valențele temporale ale lui *mâine*; dintre

---

<sup>11</sup> Vezi Al. Graur, *Forme verbale cu valori schimbate*, în SCL XXV, 1974, 2, p. 115–119.

<sup>12</sup> Vezi numeroase exemple la Sandfeld/Olsen, SR I, p. 317–318.

<sup>13</sup> *Categoriile gramaticale ale verbului în româna contemporană*, Craiova, 1973, p. 188.

<sup>14</sup> Sandfeld/Olsen, SR I, p. 317–318.

<sup>15</sup> Vezi DLR, unde s. v. *mâine* sensul 1° este dat astfel: „în ziua care urmează după cea de azi; a doua zi; (regional) mânezi”, grupând atât citate cu adverbul raportat la momentul vorbirii – cele mai multe –, cât și unele în care nu se face această raportare (sensul „a doua zi, în altă zi”).

<sup>16</sup> Sandfeld/Olsen, SR III, p. 325: „1° *Astăzi* désigne le jour où se trouve le sujet parlant et *ieri*, *mâine*, etc. désignent les jours qui précèdent et suivent ce jour-là [...] 2° *Astăzi* désigne un jour dans le passé, mentionné dans un récit par le sujet parlant et évoqué par lui comme présent, et *ieri*, *mâne*, etc. les jours précédents ou suivants («ce jour-là», «la veille», «le lendemain», etc.)”.



toate trei, Mihaela Măinea<sup>17</sup> afirmă explicit ideea că *măine* „se raportează direct la momentul actual, adică la zero deictic”<sup>18</sup>, diferențiindu-se prin aceasta, împreună cu *azi* și *ieri*, de elementele care „realizează localizarea temporală, în funcție de un alt punct decât zero deictic, din sfera de timp a viitorului sau a trecutului”<sup>19</sup>.

Sensul neraportat la momentul vorbirii se întâlnește la *(poi)măine*, mai ales în construcții corelative cu *a(stă)zi* aflat în aceeași propoziție, frază sau context mai larg. Verbul la timpuri trecute a) poate fi exprimat direct, în aceeași propoziție cu *(poi)măine* sau b) poate reprezenta numai la oarecare distanță punctul de reper temporal al construcției în discuție cu un verb subînțeles. Evident, situațiile de sub a sunt cele mai elocvente pentru posibilitățile de combinare ale lui *(poi)măine* cu timpuri din sfera trecutului. Iată exemple de acest fel cu diferite timpuri:

– perfectul compus:

*S-a prefăcut azi, s-a prefăcut mâine, pân-a-nceput chiar să creadă.* I. L. Caragiale, *Opere*, III, București, 1962, p. 161.

*Din munca pământului, care mi l-a dat de la proprietarii noștri, mi-am cumpărat, az, mâine, poimăine, plug, boi, cară.* Text dialectal muntenesc publicat de E. Gamillscheg, *Die Mundart von Șerbănești und Titulești (Gerichtsbezirk Olt, Kreis Vedea)*, Jena/Leipzig, 1936, p. 209<sup>20</sup>.

*Dar această sfială a pierit treptat-treptat, pe măsură ce se încredința că tot orașul ar trage câștig din împlinirea visului său. / Azi a văzut pe fereastra cucoanei Mândichii un bilet: odăi mobilate de închiriat [...] / **Măine a aflat** că Tăsică Alexandrescu dă faliment: „Lume puțină, domnule, dever mic [...]” / **Poimăine a văzut** femeii din Răzvad întorcându-se spre casă cu merinde nevândute [...] Și iaca*

<sup>17</sup> *Art. cit.*, p. 532.

<sup>18</sup> „Zero deictic” este, în terminologia lui K. Bühler, „punctul actual care împarte axa timpului în trecut și viitor”; vezi Mihaela Măinea, *art. cit.*, p. 528.

<sup>19</sup> Autoarea citată aplică aici o distincție stabilită pentru limba franceză de Leon Zawadowski între două categorii de adverbe de timp: „adverbe subordonate care comunică raporturi temporale relative și adverbe principale care comunică raportul cu zero deictic”.

<sup>20</sup> Citatele din textele dialectale le redau în transcriere simplificată.

*așa, zi cu zi, clipă cu clipă! ideea s-a hrănit, s-a întremat, a crescut și a pus stăpânire pe toată mintea domnului Niță.* I. Al. Brătescu-Voinești, *Întuneric și lumină*, București, 1930, p. 170–171.

– perfectul simplu:

*Băui azi și băui mâine, / Băui patruzeci de zile.* Poezie populară, la M. Sadoveanu, *Opere*, XVIII, București, 1959, p. 445.

– imperfectul:

*Trăiam astăzi, trăiam mâine, / Ș-am văzut că era bine.* Bibicescu, P. P. 96, în DLR, s. v. *mâine*.

– mai mult ca perfectul:

*Azi o țirișică, mâine o țărăchiță țesase ea.* Text dialectal oltenesc reprodus după Șt. Sterescu de E. Gamillscheg, *lucr. cit.*, p. 163.

Situațiile în care datarea în trecut a acțiunii se face în mod explicit numai la verbul regent sau dependent al construcției cu *mâine* sunt reprezentate mai cu seamă de expresia rezumativă a unei acțiuni repetate *azi așa, mâine așa*<sup>21</sup>:

– cu verbul frazei la perfectul compus:

*Azi așa, mâine așa, încet-încet, s-a-ncins prietenie la toartă între doftor și bolnav.* I. L. Caragiale, *Opere*, II, București, 1960, p. 568.

– cu verbul frazei la perfectul simplu:

*Nu era paradie, ori vrun alai, sau serbare ca să nu fie și el acolo. Azi așa, mâine așa, el făcu cunoștință cu toți fiii de domni și de boieri.* Ispirescu, L. 192, în DA, s. v. *așa*.

– cu verbul frazei la mai mult ca perfect:

*Nucul creștea, creștea mereu. Azi așa, mâine așa, se făcuse cogeamite pom.* Stăncescu, B. apud HEM, 1895, în DA, s. v. *azi*.

Asemănătoare cu expresia *azi așa, mâine așa* este expresia complicată cu opoziții de localizare, *astăzi ici, mâine colea*, pe care am întâlnit-o într-un context al cărui verb exprimat este la imperfectul cu valoare de perfect, specific poeziei populare:

---

<sup>21</sup> Gh. N. Dragomirescu (*Adverbul și determinarea adverbială în limba română*, în LR IX, 1960, 4, p. 38) consideră această construcție „locuțiune adverbială [...] în care *așa* are [...] rolul de cuvânt predicativ”.

*Astăzi ici, mâine colea, / Vreme bună, vreme rea, / La Țărigrad ajungea.* Jarnik-Bârseanu, D. 486, în DA, s. v. *astăzi*<sup>22</sup>.

Exemple de acest tip se găsesc și în construcții libere care exprimă o acțiune repetată; verbul la un timp trecut (perfectul compus în exemplele consemnate) poate fi subînțeles numai pe lângă *mâine*:

*Cotrobăia prin sertarul cu pricina și azi a luat o mie, mâine două, până și-a rotunjit suma la 15000 lei.* SC. nr. 9763, 27.I.1974, p. 2/1 sau și pe lângă termenul corelativ *azi*:

*Regiment de artilerie azi, regiment de artilerie mâine, s-a găsit într-o zi un glumeț [...] și i-a zis Nenea Niță Antileristul – și d-atunci așa a rămas.* I. Al. Brătescu-Voinești, *lucr. cit.*, p. 171.

Alt tip de construcții corelative cu *a(stă)zi*, în care *mâine* poate apărea pe lângă timpuri trecute cu sensul „a doua zi” neraportat la momentul vorbirii, îl constituie expresia *de azi pe mâine*: de exemplu, *trăia de azi pe mâine, până atunci învățase de azi pe mâine* etc.

În afara diveselor tipuri de construcții corelative cu *a(stă)zi*, adverbul *mâine* mai poate avea acest sens referitor la trecut în fraze mai complicate în care datarea întregii acțiuni se face în propoziția principală, regenta subordonatei cu *mâine* al cărei verb e la un timp obișnuit pentru acesta. De exemplu:

*Luă un joc de cărți și le meni, ca să vadă dac-a veni mâni.* M. Eminescu, P. L. 90/18, în DLPE, s. v. *mâine*.

*Se hotărî să plece chiar mâine.* L. Rebreanu, *Răscala* I 306, la Sandfeld/Olsen, SR III, p. 326.

Un tip de tranziție între sensul fundamental al lui *(poi)mâine*, raportat la momentul vorbirii, și cel discutat aici, neraportat la acest moment, este constituit de construcția comparativă *cum e* – sau *cum ar fi* – *(poi)mâine*, care din punct de vedere gramatical se încadrează în fraze asemănătoare cu cele analizate în alineatul precedent:

*Abia cum e poimâine s-a aflat în sat.* M. Sadoveanu, *Opere*, XVII, București, 1959, p. 300.

*Cân face băiatu-ăl mic, cum ie astăzi l-a născut și mâine-noapte-a veni<sup>23</sup> zmeii și-a furat-o și pă mă-sa.* Ovidiu Bârlea, *Antologie de proză populară epică*, II, București, 1966, p. 286.

<sup>22</sup> Citez cu completări și corectări după original.

<sup>23</sup> *A veni* este, în mod cert, perfectul compus cu *-t* căzut datorită unui fenomen fonetică sintactică; vezi în același basm, p. 287, *cu cine ne-o fi făcu pă noi?*

În această ultimă situație, *(poi)mâine* își păstrează sensul fundamental, dar construcția comparativă în ansamblul ei are sensul, neraportat la momentul vorbirii, „a doua (respectiv a treia) zi”, constituind circumstanța temporală a acțiunii principale care poate fi exprimată prin orice timp din trecut. Apelul la comparație e un mijloc de rezolvare a contradicției dintre sensul lexical fundamental al lui *(poi)mâine* și necesitatea unui determinant temporal raportat la alt moment decât momentul vorbirii. Acest moment poate fi nu numai trecut, ca în exemplele date, ci și viitor sau prezent nelegat de vorbitor (prezent etern sau iterativ).

În sfârșit, o situație mai aparte în care *(poi)mâine*, cu sensul neraportat la momentul vorbirii, însoțește timpuri trecute este reprezentată de folosirea lui într-un fel apropiat de citat, mai exact ca o reluare a cuvântului folosit mai întâi, cu sensul fundamental, în vorbire directă:

*Ștefan nu plecă chiar poimâine, ci două săptămâni mai târziu.* Marin Preda, *Delirul*, București, 1975, p. 384, după „[...] *Pregătește-te, poimâine pleci*” de la p. 383.

Din cele spuse până acum rezultă că adverbul *(poi)mâine* are și un sens care, lipsit de raportarea la momentul vorbirii, exprimă numai noțiunea de posteritate față de o acțiune posibilă în orice moment<sup>24</sup>. Combinarea lui cu alte timpuri decât cele cu care poate apărea în sensul fundamental se explică de obicei exclusiv prin sensul lexical deosebit, ca în toate exemplele de la p. 225–227. În unele situații însă combinația *(poi)mâine* + anumite timpuri se explică în aceeași măsură prin sensul special al adverbului, ca și prin valoarea temporală specială a formei verbale. După părerea mea, acesta este cazul celor două exemple din proza lui Eugen Barbu reproduse la p. 223, pe care

---

<sup>24</sup> Din citatul reprodus în nota 16 se vede că Kr. Sandfeld și Hedvig Olsen limitau acest moment la trecut. Deși nu interesează discuția asupra construcției cu anumite timpuri verbale, trebuie precizat că sensul neraportat la momentul vorbirii al lui *(poi)mâine* se poate întâlni și în sfera viitorului (de exemplu: *azi va vedea una, mâine alta*).

Maria Cvasnâi<sup>25</sup> le-a interpretat exclusiv din punctul de vedere al verbului: *mâine era duminică și se însura mâine* conțin nu numai un imperfect cu sensul „urma să... , avea să...”, care „implică o proiecție în viitor (aceste acțiuni se realizează ulterior față de celelalte acțiuni care sânt în curs de desfășurare)”, ci și un *mâine* cu sensul „a doua zi, în ziua următoare” neraportat la momentul vorbirii. Într-o situație de același fel este *mâine* care, cu acest sens, apare alături de timpul prezent cu valoare de perfect (prezentul narativ): *Îl vede azi, îl vede mâni, / Astfel dorința-i gata*. M. Eminescu, O. I 167, în DLR, s. v. *mâine*; de remarcat tipul de construcție<sup>26</sup> – corelativă cu *azi* – paralel cu cel realizat cu perfectul în exemplul din I. L. Caragiale reprodus la p. 226. În sfârșit, o situație mai complicată este aceea în care forma verbală combinată direct cu *(poi)mâine* în sensul discutat – și tot în corelație cu *azi*, ca în exemplul precedent – are valori speciale atât pe plan temporal, cât și pe plan modal; este cazul imperativului cu valoare de indicativ perfect din următorul exemplu: *(Făceau toate chipurile... cum să deie vitișoarele mele... pe moșia boierească... să mi le poată ucide...)* Și astăzi împușcă-i porcii; mâne vacile și boii; poimâne căișorii; în altă zi ie-i oile dinapoi cu grămada și du-le la curte (îți poți închipui, măria-ta, ce urgie grozavă era pe capul meu!). I. Creangă, citat după Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 159–160.

Semantica și valențele temporale implicate ale adverbului *mâine* sunt deci mai bogate decât s-a crezut îndeobște. Din punct de vedere gramatical e mai importantă distincția între raportarea și neraportarea la momentul vorbirii – pe care au făcut-o, în linii mari, Kr. Sandfeld și Hedvig Olsen, dar fără a atrage atenția tocmai asupra consecințelor ei în domeniul combinațiilor cu verbul – decât distincția, la care se oprește DLR, între durata sau gradul de determinare a intervalului de

---

<sup>25</sup> Art. cit., p. 69.

<sup>26</sup> Cf. însă și exemple ca: *Mâne sară la fel. Când îi mâne sară, ie omu iar napoi iapa și pleacă la pășune și o-mpedecă, să culcă și doarme*. Ovidiu Bârlea, *lucr. cit.*, II, p. 281.

timp desemnat: o anumită zi (1°), respectiv un viitor oarecare, mai mult sau mai puțin apropiat (2°).

Cunoașterea integrală a sensurilor și a posibilităților de combinare ale adverbului *mâine* nu mai permite să se susțină că el ar fi monovalent pe plan temporal. Prin luarea în considerație a sensului lui neraportat la momentul vorbirii se infirmă teoriile construite de Mihaela Măinea pe o bază de fapte limitată la sensul fundamental, dar nu unic al acestui adverb: atât teoria „acordului” verbului cu „timpul lexical al adverbului”<sup>27</sup>, cât și aceea a unui „tip special de recțiune asemănător cu impunerea cazului unui substantiv de către o prepoziție”<sup>28</sup> sau a dublei manifestări – una lexicală și alta gramaticală – „a uneia și aceleiași categorii de valori”<sup>29</sup>; de asemenea se infirmă teoria incompatibilității dintre funcțiunea de determinare și *mâine* „care este independent, deoarece impune sfera sa de timp verbului”<sup>30</sup>, întrucât nu e adevărat că el „nu ne informează în plus asupra desfășurării acțiunii, [...] ci [...] realizează doar restrângerea sferei de referire a verbului pe plan temporal”<sup>31</sup>.

Ceea ce unește sensurile lui *mâine* – indiferent de raportarea la momentul vorbirii sau la alt moment, precum și de durata intervalului de timp desemnat sau de gradul de determinare a acestui interval – este exprimarea unui moment posterior.<sup>•</sup> În această privință se infirmă altă concluzie a Mihaelei Măinea, și anume deosebirea stabilită de această autoare<sup>32</sup> între adverbele *mâine* și *poimâine*, în sensul că „segmentul bază” *mâine* „acoperă aceleiași valori temporale ca și cele manifestate la verb”, fiind termenul regent al formei verbale, în timp ce „segmentul prim” *poi-* ar fi singurul care „exprimă posterioritatea” și care este „impus de timpul verbului”. De altfel, C. Săteanu<sup>33</sup> și-a exprimat „rezerva față de faptul că

---

<sup>27</sup> Art. cit. p. 531.

<sup>28</sup> *Ibidem*, p. 533.

<sup>29</sup> P. 534.

<sup>30</sup> P. 533.

<sup>31</sup> P. 532.

<sup>32</sup> P. 534–535.

<sup>33</sup> Art. cit., p. 73.

segmentele *poi-*, *alaltă-* realizează relația temporală cu verbul și că acest segment exprimă posterioritatea, respectiv anterioritatea”; după cum arată autorul citat, „categoriile de anterioritate și posterioritate sânt exprimate de *ieri* și *mâine*, iar *alaltă-* și *poi-* au alt rol, și anume de distanțare față de un punct de reper ales, în limitele temporale fixate de *ieri* sau de *mâine*”. Ca argumente împotriva părerii susținute de Mihaela Măinea se pot invoca două fapte: pe de o parte, existența unui grad superior de distanțare în timp realizată prin segmentul unic *răs-* folosit pentru ambele direcții temporale (*răspoimâine*, *răsalaltăieri*) și, pe de alta, folosirea regională a lui *alaltă-* în combinație cu *mâine*. Un enunț ca *poi-ieri am plecat* este într-adevăr nereperat, cum spune Mihaela Măinea, dar explicația stă în sensul etimologic al lui *poi-* (lat. *post*), specializat pentru exprimarea posteriorității. Pe axa temporală opusă enunțuri ca *alaltă-mâine voi pleca* sau *mâine-alaltă voi pleca* se întâlnesc regional tocmai pentru că segmentul *alaltă-* nu e legat prin sensul lui de ideea de anterioritate, ci poate exprima distanțarea în orice direcție; cf. la Marin Preda, *lucr. cit.*, *ailaltăieri* (p. 330) și *poimâine ailaltă* (p. 17). Cât privește faptul că *mâine* exprimă prin el însuși posterioritatea, fără a acoperi aceleași valori ca verbul, aceasta s-a demonstrat implicit prin exemple de tipul *azi a văzut una, mâine a văzut alta* etc.

*Mâine am citit*, respectiv ~ *citii*, *citeam*, *citisem* sunt, în limba română, enunțuri nereperate<sup>34</sup> numai desprinse de context. Dacă greșelile din limba copiilor<sup>35</sup> se exclud de la sine din discuție, trebuie menționat că o formulă independentă ca *S-a întâmplat mâine* este un titlu (de film) căutat, intenționat șocant, aproximativ ca „Amintiri despre viitor”. Integrate în context însă, asemenea enunțuri sunt oricând posibile și nu au nevoie de nici o explicație de ordin stilistic.

---

<sup>34</sup> Vezi Mihaela Măinea, *art. cit.*, p. 528.

<sup>35</sup> Vezi Tatiana Slama-Cazacu, *Relațiile dintre gândire și limbaj în ontogeneză (3–7 ani)*, București, 1957, p. 405: „Un fapt observat de mulți cercetători este discordanța dintre timpul verbului și adverbul care-l determină. Majoritatea copiilor confundă – se pare că în diverse limbi – pe *mâine* cu *ieri*: Țumpi (3; 4) \*«*Mâine am fost de mi-a pus o căciuliță*»”.

De aceea într-un viitor tabel, mai adecvat, al combinațiilor cu timpurile verbale admise de adverbul *mâine* vor trebui înscrise două serii de combinații posibile, una mai limitată și una completă, după cele două sensuri ale lui cu implicații gramaticale; este procedeul pe care Alexandra Vlăduț-Cuniță<sup>36</sup> l-a aplicat la cele două tipuri de construcție cunoscute de adverbul *altădată*, cu mențiunea că nu ar fi vorba, ca la acesta, de exprimarea unor raporturi esențial diferite, ca anterioritatea și posterioritatea, ci de raportări diferite ale posteriorității: la momentul vorbirii sau la alt moment.

\*

Discuția asupra sensurilor și a posibilităților combinatorii ale adverbelor *mâine* și *poimâine* interesează și compusele lor regionale: pe de o parte, *mânezi* (care în DLR figurează, dintr-o inadvertență, în două articole: s. v. *mâine*, scris *mâne-zi*, cu un citat din Popovici-Bănățeanu, și ca articol independent, scris *mânezi*) și *poimânezi* (neînregistrat în dicționare; vezi însă Cornelia Coțu și Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de fier”*, I. *Texte. Sintaxă*, București, 1973, p. 340) și, pe de altă parte, *mâine-alaltă* și *alaltămâine*<sup>37</sup>.

Judecând după citatele din DLR, *mânezi* pare specializat pentru sensul „a doua zi” neraportat la momentul vorbirii; majoritatea citatelor prezintă combinații cu timpuri trecute (perfectul simplu, perfectul compus<sup>38</sup>, imperfectul), cu prezentul narativ echivalent al perfectului sau cu un prezent atemporal (iterativ). Profit de prilej pentru a semnală existența acestui adverb, construit cu perfectul

---

<sup>36</sup> *Art. cit.*, p. 47.

<sup>37</sup> Pentru atestări ale acestor adverbe în plus față de dicționare (DA–DLR, s. v. *alaltămâine* și *mâine*) vezi Mioara Avram, *Sur quelques pronoms et adverbess indéfinis dans les langues romanes*, în ACILFR XII, I, p. 483 [versiune românească în volumul de față, p. 165].

<sup>38</sup> Vezi și un exemplu dintr-un text dialectal recent: *Mânezi am plecat din nou iar cu oile*. Cornelia Coțu și Magdalena Vulpe, *lucr. cit.*, p. 265/16.



simplic, în două pasaje din *Palia de la Orăștie* (1581–1582)<sup>39</sup>, ignorate de DLR, în care prima atestare provine abia de la D. Țichindeal (1814). Situația lui *poimânezi*, glosat „peste două zile” de Cornelia Coșuț și Magdalena Vulpe, este similară cu cea a lui *mânezi*, după cum arată unicul exemplu ilustrativ, cu verbul la imperfect: *sâmbătă sara veneam acas / [...] poimânezi luni să ducea iar copilul cu nora*.

În schimb, *mâine-alaltă* și *alaltămâine* par specializate pentru sensul raportat, precis sau vag, la momentul vorbirii.

SCL XXVI, 1975, 2; p. 189–195.

---

<sup>39</sup> *Făcu drept acea Domnul acest cuvânt mâne dzi și toate dobitoacele eghipteanilor muriră, respectiv Și Domnul aduse vântul de cătră răsărit pre acel pământ, suflând toată dzia și noaptea și mâne dzi, vântul de cătră răsărit aduse lăcuste* (în ediția îngrijită de Viorica Pamfil, București, 1968, p. 205/15 și 211/2). În *Indice lexical paralel. Secolul al XVI-lea* alcătuit de Florica Dimitrescu (*Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973, p. 186) acest adverb e dat ca absent în *Palia de la Orăștie*, ca și în alte șapte texte excerptate, cu excepția *Evangheliarului slavo-român de la Sibiu* (1551–1553), unde ar apărea o dată (vezi și indicele ediției lui L. Demény, București, 1971); pasajul din acest text (13<sup>v</sup>/19–22) nu admite însă, după părerea mea, interpretarea lui *mânezi* drept compus, elementele lui repartizându-se la două propoziții diferite: *nu grijî spre mâne / dzi de mâne are grija sa / destul e că are dzua / reul seu* (cf. *Biblia*, traducere de Vasile Radu și Gala Galaction, București, 1938, p. 1104: *Nu duceți grijă de ziua de mâine, căci ziua de mâine se va îngriji de sine. Ajunge zilei răutatea ei*). Pentru părerea că *Evangheliarul* citat ar oferi prima atestare a lui *mânezi* vezi acum și Magdalena Popescu-Marin (LR XXIII, 1974, 6, p. 534), care citește astfel începutul pasajului în discuție: *Nu grijîți spre mânedzi de mâne*.

# CULTISME ADVERBIALE CU SUFIXUL *-E* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1. Existența unui sufix adverbial *-e*, moștenit din latină, în limba română este în general recunoscută, cel puțin din punct de vedere istoric, cu toate rezervele referitoare la productivitate și la caracterul analizabil fie al adverbilor care îl conțin, fie, mai ales, al sufixului *-ește* în a cărei componență intră<sup>1</sup>.

Fondul neologic al limbii române moderne cunoaște și el un *-e* adverbial, despre care s-a vorbit mult mai puțin. În limba literară contemporană acest sufix poate fi identificat numai în semianalizabilele *forte* adv. și adj. (cf. *forță* și *forti-*) și *recte* (cf. *recto* și *recti-*). El a avut însă o adevărată epocă de glorie în secolul al XIX-lea la latiniști, de la care a fost preluat și de alții, în limba scrisă și vorbită, iar unele formații persistă până azi, ca arhaisme, în exprimarea unor intelectuali în vârstă. După știința mea, singurii cercetători care au relevat existența unor asemenea adverbe în *-e* sunt Doina David<sup>2</sup> pentru româna literară dintre 1880 și 1920, cu cinci exemple (*anticipative, directe, inclusive, publice* și *relative*) în contexte din stilul științific și din cel administrativ, și Ion Coteanu<sup>3</sup> pentru perioada 1780–1860, cu un exemplu (*astronomice*) de la A. T. Laurian; de asemenea, Florea Fugariu include un adverb în *-e* (*honeste*) în amplul glosar al antologiei sale consacrate Școlii Ardelene<sup>4</sup>. În tomurile

---

<sup>1</sup> Vezi, de exemplu, Pascu, *Sufixe*, p. 179; Bourciez, <sup>2</sup>*Éléments*, p. 253; Elena Toma, *Adverbul*, în *Istoria limbii române. Fonetică, Morfosintaxă, Lexic* (coordonator: Florica Dimitrescu), București, 1978, p. 341–342.

<sup>2</sup> *Limbă și cultură (Româna literară între 1880 și 1920. Cu privire specială la Transilvania și Banat)*, Timișoara, 1980, p. 149.

<sup>3</sup> *Structura și evoluția limbii române (de la origini până la 1860)*, București, 1981, p. 114.

<sup>4</sup> *Școala Ardeleană*, ediție critică, note, bibliografie și glosar de Florea Fugariu, vol. al II-lea, București, 1983, p. 841.

apărute din DA – DLR nu au fost înregistrate decât două adverbe de acest fel: *implicite*, cu un citat din T. Maiorescu, și *recte*, cu un citat din M. Ralea; în DI – elaborat după DA ms. – figurează încă două: *dialectice* și *explicite* (cel din urmă fiind oricum atestat, alături de antonimul său, în citatul utilizat în DA s. v. *inclusive*).

2. Sărăcia semnalărilor de până acum face oportună publicarea listei integrale – fie și provizorie, neexhaustivă – a celor 63 de formații pe care le-am întâlnit<sup>5</sup>:

**absolute:** Cipariu, *Gramateca* II, p. 131 (*Ele însă nu cer absolutè ca complementul să fie nume*), 157, 160, 166

**abstracte:** Munteanu, *Gramatică* II, p. 50 (*care [...] esprim abstracte acțiunea*)

**adverbialice:** Munteanu, *Gramatică* II, p. 50 (*adjective [...] complinite adverbialice*)

**afirmative:** Cipariu, *Gramateca* II, p. 255 (*se răspunde în două modure: afirmative seu negative*)

**alternative:** Munteanu, *Gramatică* II, p. 60 (*predicatul se cuvine alternativă și la unul, și la altul*)

**analitice:** Cipariu, <sup>2</sup>*Principia*, p. 257 (*a o studia nu numai analitice și comparative*)

**anticipative:** *Statutul organic al Bisericii Greco-orientale Române din Ungaria și Transilvania*, ediția a IV-a, Sibiu, p. 48, la Doina David, *loc. cit.* (*plătim anticipative*)

**astronomice:** A. T. Laurian, la I. Coteanu, *loc. cit.* (*uliță construită astronomice pe meridian*)

**atributive:** Munteanu, *Gramatică* II, p. 39 (*când este complinit atributive*), 47 (2), 49, 51, 54

**certe:** LM, s. v. (*certe știu*)

**colective:** Munteanu, *Gramatică* II, p. 65 (*reportând diverse subiecte de unu și același predicat; seu colective [...], seu distributive*), cf. 60

---

<sup>5</sup> În care nu am inclus adverbele în *-e* omonime cu forma de masculin-neutru singular a adjectivelor corespunzătoare – de exemplu: *forte*, *simplice*, chiar *conforme* și formațiile în *-ente/-inte*, variante ale lui *-ent* (ca *eminente*, *suficiente*), sau cele în *-ale*, variantă a lui *-al* (ca *naturale*, *reale*) –, nici adverbele în *-mente*.

- comparative:** Cipariu, <sup>2</sup>*Principia*, p. 257 (vezi s. v. *analitice*)
- contracte:** Cipariu, *Gramateca* I, p. 229 (*u n e i a* seu *contracte u n i a*), II, p. 219
- corecte:** Cipariu, <sup>2</sup>*Principia*, p. 297 (de două ori: *bine și corecte*)
- critice:** Tim. Cipariu, *Despre limba română. Suplement la Sintactica*, Blaj, 1877, p. 18 (*încă nu e criticè deplin stabilit*)
- cronistice:** Mihai Eminescu, *Opere*, ediție critică întemeiată de Perpessicius, IX (coordonator Petru Creția), București, 1980, p. 81, 82 (*la o înălțime cronistice absolută*)
- cronologice** (și în varianta *chronologice*): Cipariu, *Principia*, p. 101 (*ordinându-le cronologice*); LM, s. v.
- definitive:** Tim. Cipariu, *Despre limba română...*, p. 16 (*locul ei l-ocupă limba grecească definitivè*), 22
- dialectice:** LM, s. v. (fără ilustrare)
- directe:** Cipariu, *Gramateca* II, p. 280; Munteanu, *Gramatică* II, p. 98; S. Stoica, *Tratatul boalelor acute infectătoare...*, Sibiu, 1891, p. 7, la Doina David, *loc. cit.* (*se transmit directe*)
- distributive:** Munteanu, *Gramatică* II, p. 56 (*spre a descompune seu a exprima distributive o noțiune colectivă*), cf. 65
- energice:** Titu Maiorescu, *Jurnal și epistolar*. Vol. I (noiembrie 1855–martie 1859), ediție îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, București, 1975, p. 179 (*a refuzat-o energice*)
- exclusive** (în varianta *esclusive*): LM, s. v. (fără ilustrare)
- explicite** (și în varianta *esplicite*): Cipariu, *Gramateca* II, p. 19 (*acest mijloc [...] nu lipsește, fie esplicite, fie implicite*), p. 20; Titu Maiorescu, *Logica*, ediția a V-a, București, 1898, p. 51, 154
- exprese** (în varianta *esprese*): T. Cipariu, *Cuvânt la inaugurarea Asociațiunei Rom. Transilv. [...] apărat în cuntra unei critice*, Blaj, 1862, p. 125 (*iar întru altul zice esprese [...]*), Cipariu, *Gramateca* I, p. 221, II, p. 15 (2), 27, 111, 267
- figurate:** Cipariu, *Gramateca* II, p. 53 (*personificăm figuratè somnul*), p. 200
- filosofice:** Titu Maiorescu, *Jurnal...*, p. 36 (*cari [...] nu se observă filosofice*)
- germanice:** LM, s. v. (*scrie germanice*)

- gotice** (în varianta *gothice*): T. Cipariu, *Despre limba română...*, p. 17 (*gothice se traduce [...]*)
- gramatic:** LM, s. v. (*vorbește gramatic*)
- implicite:** Cipariu, *Gramateca* II, p. 19 (vezi s. v. *explicite*), 20; M. Eminescu, *Opere*, IX, p. 171; T. Maiorescu, *Logica*, p. 51, în DA, s. v.
- improprie:** Cipariu, *Gramateca* II, p. 134 (*unele se pot reduce la semnificațiunea principale, altele mai anevoie seau improprie*); T. Cipariu, *Despre limba română...*, p. 22
- inclusive:** A. T. Laurian, în *Școala Ardeleană*, ediție critică de Florea Fugariu, vol. I, București, 1983, p. 1 (*de la pagina 339 până la pagina 490 inclusive [...]*); Mihai Eminescu, *Opere*, ediție critică întemeiată de Perpessicius, XVI (coordonator D. Vatamaniuc), București, 1989, p. 182; *Statutul...*, p. 4, la Doina David, *loc. cit.*
- intransitive:** Munteanu, *Gramatică* I, p. 41 (*Se poate zice transitive: orbul nu vede lumina soarelui și intransitive: orbul nu vede*)
- logice:** T. Maiorescu, *Jurnal...*, p. 186; Munteanu, *Gramatică* II, p. 52 (*logice considerat*); M. Eminescu, *Opere*, IX, p. 452
- metaforice:** LM, s. v.
- narative:** Munteanu, *Gramatică* II, p. 73 (*Verbele altei persoane se pot introduce seu cita au din cuvânt în cuvânt, au numai narrative*)
- necesare** (în varianta *nețăsare*): I. L. Caragiale, *Opere*, ediție critică de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu și Liviu Călin, II, București, 1960, p. 20, 458 (*musai să răspunză, nețăsare, amăsurat priceperii și rațiunii sale*)
- negative:** Cipariu, *Gramateca* II, p. 185, 255 (vezi s. v. *afirmative*)
- oneste** (scris *honeste*): I. Buda-Deleanu, în *Școala Ardeleană*, ediția citată, II, p. 160 (*Vreie împăratul honeste, toți așa vor vrea*)
- ordinarie:** Cipariu, <sup>2</sup>*Principia*, p. 58 (*cum se află scrise ordinarie*)
- ortografice:** T. Maiorescu, *Jurnal...*, p. 108 (*nu știe să scrie ortografice*)
- osce:** T. Cipariu, *Despre limba română...*, p. 5 (*știu mai bine oscè decât latinește*)
- pasive:** Cipariu, *Gramateca* II, p. 206 (*unde se cunoaște e pus [...]* în tot cazul pasivè)

- perifrastice:** Munteanu, *Gramatică I*, p. 41 (de două ori: *l-înfățișăm [...] perifrastice*)
- personalice:** Munteanu, *Gramatică II*, p. 34 (*fără a determina personalice timpul*)
- poetice:** T. Maiorescu, *Jurnal...*, p. 30 (*vezi tot lucrul poetice în cartea mea*)
- precise** (în varianta *prețize*): I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 458 (*comeata nicighecât nu vine prețize*), 491 (2)
- proprie:** Cipariu, *Gramateca I*, p. 54 (*în carea proprie numai A are loc*), 85, 719, II, p. 7, 17, 171, 172, 264, 273, 276, 293; Irimia Țirca, *Gramatica limbei românești*, Partea I. *Etimologia*, București, 1878, p. 27, 43, 49, 86, 89, 102, 105, 109, 114 (2), 116 (2), 142; Mihai Eminescu, *Opere*, ediție critică întemeiată de Perpessicius, X (coordonator D. Vatamaniuc), p. 38; LM, s. v.; I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 21
- provizorie:** T. Maiorescu, *Jurnal...*, p. 188 (*se stabilează provizorie aci*), 315, cf. *provizorice, ibid.*, p. 292 (*rămân numai provizorice la tine*)
- publice** (și în varianta *publițe*): *Statuta sau legile scaonelor săsești...* (traduse de S. Micu în 1802, ms. rom. 515 B. A. R. Cluj), p. 208, 210, la R. Todoran, în CILL, III, 1962, p. 125 (*publițe [...] va mărturisî*); T. Maiorescu, *Jurnal...*, p. 20; Cipariu, <sup>2</sup>*Principia*, p. 292; Tim. Cipariu, *Crestomatia seau analecte literarie*, Blaj, 1858, p. VI; „Transilvania” 1887, p. 41, la Doina David, *loc. cit.*
- pure:** T. Cipariu, *Despre limba română...*, p. 7 (*unele diferențe [...] se pot reduce purè la ortografie*).
- rapsodice:** Munteanu, *Gramatică I*, p. 10 (*reguli ortografice ce pot a se dezvolta rapsodice în cursul părții etimologice*)
- recte:** Cipariu, *Gramateca*, II, p. 185 (*în Liturgia de Iași din 1679 fol. 18 rectè 20*); M. Eminescu, *Opere*, IX, p. 78, 89, 135, 190, X, p. 80, XVI, p. 417; M. Ralea, în DLR, s. v.
- relative:** Munteanu, *Gramatică I*, p. 60 (*fiind relative mai puține*), II, p. 17; A. Banciu, *Cum vorbim și cum ar trebui să vorbim românește. Ardelenisme și alte isme*, Brașov, 1913, p. 48, la Doina David, *loc. cit.*

- respective** (și în variantele *respeckive*, *respekkive*, *respective*): Maiorescu, *Jurnal...* p. 39 (*să capăt respective „lobenswert” și „vorzüglich”*), p. 196, 281, 342; Cipariu, *Gramateca*, I, p. 156, II, p. 70 (2), 224; I. Țirca, *Gramatica...*I, p. 36, 73, 86, 87 (2); M. Eminescu, *Opere*, IX, p. 85, 183, X, p. 71, XVI, p. 315; LM, s. v. *respectivu*, -a adj.; Elie Trăilă, *Simplificarea grafii și a ortografii*, Caransebeș, 1899, p. XIII, la Doina David, *lucr. cit.*, p. 99; I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 20 (2), 21 (3), 25, 460, 461; *Opere*, tomul VII. *Correspondență*, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, București, 1942, p. 156
- sincere**: T. Cipariu, *Cuvânt la inaugurarea Asociațiunei...*, p. 98 (*Noi din parte-ne sincerè dorim [...]*)
- sintactice**: Munteanu, *Gramatică* II, p. 46 (*Pronumele posesiv [...] sintactice nu diferează de genitivul posesiv*)
- stricte**: Cipariu, *Gramateca* II, p. 28 (*stricte luând*), p. 132 (2), 147, 154, 181
- substantivice**: Munteanu, *Gramatică* II, p. 2 (*verce parte a vorbirii luată substantivice*), 33
- succesive**: Munteanu, *Gramatică* I, p. 44 (*a face ca verbul să ia succesive toate formele de mod, de timp, de număr și persoană*)
- științifice** (în varianta *științifice*): „Foaie pentru minte, inimă și literatură” VIII, 1845, 18, p. 143, în *Bibliografia analitică a limbii române literare 1780–1866* (coordonator Tudor Vianu), București, 1972, p. 94 (*socot a nu scrie și vorbi științifice destul*)
- transitive**: Munteanu, *Gramatică* I, p. 41 (vezi s. v. *intransitive*).

Inventarul real al adverbelor neologice în -e ar putea fi mai mare decât rezultă din recolta prezentată, căci mi se pare admisibilă ipoteza existenței paralele cel puțin a unor antonime neatestatate încă. Am în vedere două categorii de cuvinte, dintre care mai plauzibilă este existența celor care se încadrează în tipuri de perechi cu baza comună (omorizice); astfel, lista perechilor în care un termen este pozitiv și altul negativ format de la primul cu prefixul *in-*, după modelul *proprie – improprie*, *transitive – intransitive*, s-ar completa cu *\*impersonalice*, *\*incorecte*, *\*indirecte*, presupuse de *personalice*, *corecte*, *directe*. Cu

un grad mai mic de probabilitate, și lista antonimelor heterorizice, pur semantice, de tipul *afirmative* – *negative* sugerează existența virtuală a unui \*concrete alături de *abstracte*.

Inventarul adverbelor neologice în *-e* ar putea spori și prin adăugarea unor formații atestate în contexte ambigue, care permit și interpretarea drept adjective a cuvintelor în cauză. În această situație sunt următoarele 5 formații:

? **asindetice:** Munteanu, *Gramatică II*, p. 71 (*să le coordineze asindetice; le înșirăm asindetice; se uzită asemenea asindetice și celelalte coordinațiuni*), 107 (*atributele pot sta [...] în raport de coordinațiune [...]. În raport de coordinațiune se înșiră asindetice seu sindetice – toate înaintea seu în urma noțiunii substantivice*)

? **complete:** Maiorescu, *Jurnal...*, p. 31 (*mă apucați să-mi edați poeziile mele mai la lumină și să mi le scriu într-o carte complete*)

? **inverse:** Cipariu, *Gramateca. II*, p. 219 (*v o i în combinațiunea futurului cu infinitivi de la verbe reflexive în ordinea regularie a cuvintelor se pune între acusativul reflexiv și între infinitiv, pr. mă voi duce, se va ști etc.; seu inverse: duce - mă-voi, ști - se - va etc.*)

? **sindetice:** Munteanu, *Gramatică II*, p. 350 (*Legile tonului și locurile unde poate să se facă eliziunea sânt a se determina mai specifice în partea analitică*)

3. Multe adverbe din listă au atestări unice, care, în principiu, le pot pune sub semnul îndoielii circulația. Limitarea atestării la contestatul dicționar al lui A. T. Laurian și I. C. Massim (de exemplu: *certe, dialectice, germanice, gramatice*)<sup>6</sup> sau la câte un text tradus (vezi *(h)oneste* sau *osce*, atestate la I. Budai-Deleanu, respectiv T. Cipariu, în texte traduse din latină) este de natură să provoace suspiciuni chiar asupra existenței reale, în limbă, a cuvintelor aflate în

---

<sup>6</sup> Pentru reabilitarea dicționarului lui A.T. Laurian și I. C. Massim față de opinia curentă vezi Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei românești*, vol. I, București, 1966, p. 140–154.



această situație. O anumită prudență este, desigur, necesară, dar ea nu trebuie exagerată, având în vedere că circulația unor formații depistate inițial în traduceri (cazul lui *publice*) sau în dicționarul latinist a fost confirmată de atestări ulterioare în surse de altă natură (texte originale și propriu-zise, nu create ad-hoc, din necesități lexicografice). De altfel, dicționarul lui A. T. Laurian și I. C. Massim nu supralicitează în domeniul adverbilor în *-e*, din moment ce nu le înregistrează măcar pe toate cele utilizate anterior de diverși autori. Cu privire la presiunea modelului în traduceri și parafrazări, se observă că ea nu merge până la preluarea mecanică a oricăror adverbe în *-e* dintr-un text latinesc, cu ignorarea corespondentelor românești consacrate, ci se ține seama de acestea: vezi *osce vs. latinește* la T. Cipariu, *Despre limba română...*, p. 5, într-o redare liberă a citatului latinesc reprodus apoi, și pasajul cu text paralel de la p. 7 a aceleiași lucrări: *încât este de crezut ce zice Quintilian (I. 6, 27) că alta este a grăi latinește, alta gramaticește: aliud est latine, aliud grammaticae loqui.*

Cea mai veche atestare a unui adverb în *-e* neologic datează din 1802 prin *publice*, folosit atunci în varianta *publițe*, într-un text juridic ardelenesc: cuvântul este glosat în paranteză la ambele lui apariții în textul dat, de unde rezultă că traducătorul – S. Micu – era conștient de noutatea termenului: *iar ea publițe (adecă înaintea tuturor) va mărturisi [...]*, p. 208, și *publițe (de obște) va mărturisi*, p. 210. Majoritatea înregistrărilor ulterioare provin de la autori ardeleni (I. Budai-Deleanu, T. Cipariu, A. T. Laurian, G. Munteanu, T. Maiorescu în anumite împrejurări) sau bănățeni (Elie Trăilă). Situația lui T. Maiorescu necesită unele precizări: ocurențele depistate provin, pe de o parte, din însemnări intime și scrisori de la vârsta adolescenței (1856–1858), iar, pe de altă parte, din manualul său de logică (ediția I, 1876, păstrate și în ediția a V-a, din 1898) și, în ambele cazuri, trebuie puse în legătură cu formația autorului în mediu latinist<sup>7</sup>; absența unor asemenea adverbe în *Critice* (1866–1906) se înscrie în evoluția normală a limbii

---

<sup>7</sup> Pentru competența din tinerețe a lui T. Maiorescu în practica exprimării latiniste vezi, de exemplu, scrisoarea sa din 1857 reprodusă cu grafia originală de Valeriu Nițu și Traian Vedinaș, *Timotei Cipariu. Arhetipuri ale permanenței românești*, Cluj-Napoca, 1988, p. 231.

sale în sensul părăsirii elementelor regionale și a influențelor latiniste, dar faptul că nu relevă acest tip formal în minuțiosul studiu critic *Limba română în jurnalele din Austria* (1868)<sup>8</sup> mi se pare semnificativ și permite presupunerea că nu-l deranja, deși el însuși nu-l (mai) folosea în aceeași măsură. Caracterul marcat ardelenesc al adverbelor neologice în *-e* rezultă și din includerea unei asemenea formații (*relative*) în repertoriul de „ardelenisme” alcătuit în 1913 de A. Banciu<sup>9</sup>. În 1940 Sextil Pușcariu<sup>10</sup> menționează varianta *respective* a lui *respective* în categoria neologismelor cu colorit fonetic ardelenesc în regres, oferind indirect o atestare a folosirii formației la acea dată. După Doina David<sup>11</sup>, unele adverbe în *-e* au fost „păstrate până nu demult în exprimarea intelectualilor ardeleni”; de fapt, am avut surpriza să înregistrez formația *respective* într-un interviu al unui vorbitor în vârstă, cu această apartenență socială și regională (domnul Corneliu Coposu), televizat în aprilie 1990, ceea ce înseamnă că tipul se păstrează încă, poate numai prin relicva citată. În lista de sub 2 predomină termenii filologici, atestați numai până pe la 1880, dar cele mai rezistente adverbe în *-e*, transmise și secolului următor, s-au dovedit cele intrate în limbajul curent prin stilul juridic-administrativ: *inclusive, proprie, relative, respective*; singurul neregional și nearhaic este semianalizabilul *recte*.

Probleme speciale pune prezența unor asemenea adverbe la neardelenii M. Eminescu și I. L. Caragiale. La M. Eminescu este de remarcat folosirea lor exclusiv în stiluri neartistice: în publicistică, în texte administrative și în traduceri științifice; explicația lor trebuie căutată în formația poetului cu profesori latiniști la Cernăuți și la Blaj, eventual și în unele modele germane. La I. L. Caragiale adverbele în *-e* neologic au, dimpotrivă, o funcție artistică și anume funcția de satirizare a unor personaje ca Marius Chicoș Rostogan, prin repro-

---

<sup>8</sup> *Critice 1866–1907*, ediție completă, I, București, 1926, p. 81–121.

<sup>9</sup> *Loc. cit.*

<sup>10</sup> *Limba română, I. Privire generală*, București, 1940, p. 414: „Adevărat că rostiri ca *șpețial, respective, konziliu, univerzitate*, după felul de pronunțare german sau unguresc al limbii latine, nu se mai prea aud nici prin Ardeal”.

<sup>11</sup> *Lucr. cit.*, p. 149.

ducerea particularităților lingvistice latiniste ardelenesti sau cea de creare a atmosferei prin pasișă exprimării din zonă într-o scrisoare particulară de la Kecskemét; efectul comic este îngroșat de redarea lui în variantele fonetice regionale cu *ș* pentru *s* și *k* pentru *t* (+ *i*) în *reșpeckive* sau *ț* pentru *č* și *-z-* pentru *-s-* în *prețize*<sup>12</sup>. Dacă existența adverbelor în *-e* neologic în limba latiniștilor ardeleni ar putea fi considerată o curiozitate și, ca atare, neglijată sau chiar ignorată în istoria limbii române literare, prezența lor la autori clasici ca T. Maiorescu, M. Eminescu și I. L. Caragiale nu mai permite acest tratament. Necunoașterea acestor cuvinte, reflectată și în absența lor din dicționare, a putut avea uneori consecințe negative în editarea unor texte în care adverbele de acest fel par confundate cu forme adjectivale omonime: în orice caz, lipsa virgulei din fraza *Calitativmente (musicalmente) vei alege pe cele dintâi logice pe cele de-a doua*, la reproducerea manuscrisului 2257, p. 55<sup>v</sup>, în M. Eminescu, *Opere*, IX, p. 452, generează ambiguități pentru cititorul neatent, fiind posibilă raportarea improprie a lui *logice* la cuvintele precedente (*cele dintâi*).

4. Elemente livrești sau cultisme, adverbele în *-e* neologic au – cu excepția lui *recte*, păstrat ca atare, și a unora care nu se mai folosesc ca adverbe (*contracte, gotice, osce*) sau au fost concurate de alte formații (*substantivice*, cf. *substantial*) – statutul de dublete regionale sau/și învechite ale corespondentelor rămase în limba literară actuală fără *-e* (de exemplu: *absolute, afirmative, analitice, corecte, exprese, proprie*) sau fără *-ice*<sup>13</sup> (*adverbialice, personalice, substantivice*). E vorba de dublete sinonime, de cuvinte diferite din

---

<sup>12</sup> Cf. Theodor Hristea, *Elemente regionale în limba operei lui I. L. Caragiale*, în CILL, II, București, 1958, p. 220–227, unde *reșpeckive* este relevat, la p. 226, ca ilustrare a afirmației că „Uneori, în formă «stălclită» a aceluiași cuvânt surprindem două sau chiar trei influențe diferite, fapt care scoate și mai mult în evidență caracterul hibrid al vorbirii eroului: [...] 3. *reșpeckive* [...] î.l.d. *respectiv* (influența germană + latină + regională)”.

<sup>13</sup> Sufix compus (< *-ic* + *-e*) unitar în *adverbialice, personalice*, dar pasibil de dublă analiză în (*a*)*sindetice, astronomice, cronistice, energice, filosofice, gotice, metaforice, ortografice, poetice, rapsodice, substantivice*.

aceeași familie<sup>14</sup>, și nu de variante formale (ca la *eminente/eminent, naturale/natural*), întrucât sunt analizabile ca derivate cu *-e* sau *-ice* de la adjective care există paralel și care pot avea, prin conversiune, (și) valoare adverbială. Toate sunt latinisme, preluate fie direct din latină, fie indirect, prin italiană (în această situație pot fi *inclusive, pure, succesive*) sau prin germană (*absolute, explizite, implizite, inklusive, präzise, respektive, sukzessive*).

În latină sufixul adverbial *-e*, fostă desinență casuală, nu avea o poziție foarte puternică. Deși productivitatea lui cunoaște o evidentă dezvoltare în perioada imperială, mai ales la autorii creștini Hieronim și Augustin<sup>15</sup>, limbile romanice nu moștenesc decât câteva formații dintre cele mai frecvente și acestea, în general, devenite neanalizabile (panromanice numai *bene*, mai puțin clare *longe* și *mane*, în diverse limbi occidentale și *male, pure, tarde*), iar sufixul s-a transmis numai limbii române<sup>16</sup>. Spre deosebire de insuccesul avut în trecerea de la latină la limbile romanice, sufixul adverbial *-e* își menține și chiar își dezvoltă productivitatea și frecvența în latina medievală, savantă, în mare măsură cu formații legate de noi realități, cum sunt noile etno- și glotonime (*cumanice, walachice* etc.)<sup>17</sup>. Din această latină au intrat cultisme adverbiale cu *-e* în diverse limbi literare moderne, între care italiana (unde astăzi au de obicei statut de arhaisme<sup>18</sup>) și germana.

O întrebare firească poate fi aceea dacă în adverbele neologice cu *-e* din lista de sub 2 trebuie să vedem cuvinte românești sau cuvinte latinești presărate ca termeni tehnici străini în textul românesc, așadar – într-o terminologie răspândită – dacă ele sunt neologisme (împrumuturi mai mult ori mai puțin asimilate) sau xenisme (străinisme, germ. *Fremdwörter*). Problema este practic insolubilă la părțile de vorbire neflexibile din rândul cărora face parte adverbul.

---

<sup>14</sup> Vezi tratarea lipsită de echivoc din DA, s. v. *implicit*: *-ă* adj. și adv.: „F a m i l i a: (< lat. *implicita*) *implicita* adv. = în mod implicit”.

<sup>15</sup> Vezi Lucia Wald, *Adverbul*, în ILR I, p. 197–203.

<sup>16</sup> Vezi Laura Vasiliu, *adverbiale, sufixele ~*, în ELIR.

<sup>17</sup> Asemenea adverbe apar, de exemplu, în lucrări lexicografice plurilingve, în culegeri de texte paralele și în lucrări de istorie sau/și geografie.

<sup>18</sup> Notat în dicționare (vezi, de exemplu, Nicola Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, decima edizione, Bologna, 1970, s. v. *inclusive* și *successive*).

În favoarea interpretării acestor adverbe ca unități neromânești s-ar putea aduce câteva argumente. Un argument formal ar fi marcarea lor grafică – de către autori sau editori – prin caractere speciale (cursive), dar aceasta se întâmplă cu totul sporadic, inconsecvent chiar la același autor/editor (de exemplu, *cronistice* cursiv la M. Eminescu, *Opere*, IX, p. 81, dar drept la p. 82) sau într-un sistem neconcludent (de exemplu, *explicite* și *implicite* la T. Maiorescu, *Logica*, p. 51, într-un text în care se dau cursiv și cuvinte românești reliefate; cf. de altfel *explicite* necursiv în același text, la p. 154), iar faptul că în edițiile de opere ale lui I. L. Caragiale în care diverse cuvinte sau enunțuri în limbi străine sunt tipărite cu litere cursive (de exemplu, lat. *alias*, *vulgo*, *Exempla docent*) adverbe ca *nețăsare*, *prețize*, *respeckive* nu sunt tratate astfel este o dovadă indirectă că sunt receptate ca elemente românești. Alt argument formal, operant numai la unele adverbe polisilabice, ar putea fi locul accentului diferit de cel din adjectivul corespunzător; nu știu însă pe ce se bazează DA când indică accentuarea etimologică pe antepenultima *implicite* (față de *implicît*). Un argument analogic este prezența la aceiași autori a altor unități adverbiale sigur sau mai probabil latinești, cum sunt adverbele în *-iter*, folosite de T. Cipariu (de exemplu: *impersonaliter* Cipariu, *Gramateca* II, p. 206, 213, 228, *neutraliter* p. 59, *realiter* p. 111, 115, *simpliciter* p. 204, *virtualiter* p. 39, 111, 115, 170, *vulgariter* p. 101) și chiar de M. Eminescu (*idealiter*, în *Opere*, X, p. 100), sau locuțiuni adverbiale ca *per abusum* (Cipariu, *Gramateca* II, p. 43). În sfârșit, un argument de luat în considerare numai pentru autorii de gramatici (I. Budai-Deleanu, T. Cipariu, G. Țirca, A. T. Laurian, G. I. Munteanu) ar fi absența acestui tip de adverbe în descrierea dată de ei înșiși sistemului lingvistic românesc<sup>19</sup>, dar se știe că există și alte neconcordanțe între descriere și uzul propriu al latiniștilor. Am aplicat două criterii – scrierea cu caractere speciale și prezența în context a unei locuțiuni latinești tratate identic – când nu am inclus în lista de sub 2, considerându-l cuvânt latinesc, adverbul *perfectissime* din T. Maiorescu, *Jurnal...*, p. 26: „o cunoscuți în fine *perfectissime* de o

---

<sup>19</sup> Adverbele neologice în *-e* lipsesc și din descrierile care le consemnează pe cele în *-mente/-minte* (vezi I. Țirca, *lucr. cit.*, p. 114).

femeie pe care ar putea-o aduce un bărbat foarte departe prin lingușiri – *ad inferius*”.

Pe de altă parte, în favoarea interpretării drept unități lexicale românești sau propuse ca atare un argument puternic este folosirea adverbilor de acest tip în sistemul românesc al gradelor de comparație; unicul exemplu incontestabil pe care l-am întâlnit este *mai logice* la T. Maiorescu, *Jurnal...*, p. 186 (scrisoare din 1857)<sup>20</sup>, la care se poate adăuga *mai specifice* de la Cipariu, *Gramateca* I, p. 350, cu statut adverbial incert, dar absența altora se explică prin incompatibilitatea semantică a celor mai multe dintre ele cu categoria comparației. În același sens, al interpretării drept cuvinte românești, se poate invoca analogia cu statutul din epocă al adverbilor în *-mente*<sup>21</sup> (vezi, de exemplu, *specialmente* la Munteanu, *Gramatică* II, p. 91, 94, *naturalmente* la T. Cipariu, *Despre limba română...*, p. 5, sau *calitativmente* și *musicalmente* la M. Eminescu, *Opere*, IX, p. 452), cu care adverbele în *-e* intră uneori în opoziție în aceleași contexte (vezi în citatul din M. Eminescu reprodus la p. 243 opoziția între *calitativmente* (*musicalmente*) și *logice*), precum și folosirea adverbilor în *-e* în opoziție cu cele în *-este* (de exemplu: *zicându-le că știi mai bine osce*<sup>22</sup> *decât latinește* Tim. Cișariu, *Despre limba română...*p. 5) sau cu alte adverbe sigur românești (de exemplu: *deca vom să scriem nu orișicum, ci bine și corecte, românește* Cipariu, <sup>2</sup>*Principia*, p. 297; *altele mai anevoie sau improprie* Cipariu, *Gramateca* II, p. 134).

Dar chiar în ipoteza interpretării lor drept cuvinte latinești ele ar merita să-și găsească loc în dicționare – măcar în marele dicționar academic – sau în capitolele de gramatică istorică și în monografiile

---

<sup>20</sup> Contextul este: *Prezidenția reuniunii de aci e acum, după dispute grozave, în mâna sau mai logice s. v. [= salva venia] sub curul Orghidănesei.*

<sup>21</sup> Pentru care vezi I. Dănăilă, *Sufixul -mente în limba română*, în SMFC II, 1960, p. 185–198. Acest sufix a fost criticat în epocă drept inutil și „neromânesc”: pe lângă H. Tiktin, *Manual de ortografie română*, Iași, 1889, p. 67, citat de I. Dănăilă, vezi Tiktin, <sup>3</sup>GR, p. 132 (ediția I a apărut în 1891), și I. Manliu, *Gramatica istorică și comparativă a limbii române pentru cursul superior*, București, 1894, p. 287–288 și 344.

<sup>22</sup> Cu 65 de ani înainte, în 1812, Petru Maior folosise adverbul *oscește* în traducerea aceluiași pasaj din Titinnius (vezi *Școala Ardeleană*, ediția citată, I, p. 907).

consacrate adverbului, așa cum au fost incluse până acum cuvinte ca *allegro, basta, passim* (și locuțiuni ca *ad litteram, alla breve*)<sup>23</sup>, mai puțin îndreptățite din punctul de vedere al structurii interne și al adaptării formale (grafice).

5. Structura adverbelor neologice în *-e* permite raportarea lor la cuvinte românești și totodată identificarea unui sufix latent *-e*. Se constată ușor predominarea temelor în *-ic* și *-iv*, după care urmează cele de origine participială în *-t*. În mod excepțional, o variantă fonetică poate ascunde caracterul analizabil al unei formații: vezi *publițe* vs. *public*, mai puțin *prețize* vs. *prețis/precis*.

O marcă grafică utilizată de T. Cipariu – și chiar de el în mod inconsecvent (vezi în *Despre limba română...: oscè* p. 5, dar *gothice* p. 17; unul și același adverb este scris cu accent – *propiè* – în *Gramateca* I, p. 85, II, p. 7, 17, dar fără – *proprie* – în *Gramateca* I, p. 54, 179, II, p. 264) – este accentul grav pus pe sufixul adverbial: de exemplu, *criticè, definitivè, purè* în *Despre limba română...*; explicația acestei grafii nu este nicăieri consemnată<sup>24</sup>, dar cred că procedeul în discuție aplică regula generală de folosire a accentului în „casure dubie spre distincțiune” (Cipariu, *Gramateca* II, p. 349), căci prin el adverbul se deosebește în scris de formele omofone ale adjectivului sau substantivului corespunzător, utilitatea procedeului dovedindu-se în contexte ambigue de felul celui următor: *Inversiunea propriè are loc numai în casurele...* (Cipariu, *Gramateca* II, p. 276). Inconsecvența utilizării accentului exclude posibilitatea invocării acestei grafii drept criteriu de recunoaștere – la autorul citat – a statutului adverbial în cazul unor interpretări nesigure de tipul celor de la p. 240. Prezența sau absența accentului grafic nu poate servi ca argument nici pentru recunoașterea statutului românesc sau străin al adverbelor în cauză, întrucât T. Cipariu scria astfel, tot inconsecvent,

---

<sup>23</sup> Vezi, de exemplu, Elena Toma, *lucr. cit.*, p. 341; Ciompec, *Morfosintaxa*, p. 98; A. Dîrul, *Adverbul*, în *Curs de gramatică istorică a limbii române* (red. V. Marin și G. Rusnac), Chișinău, 1991, p. 248.

<sup>24</sup> Vezi descrierile sistemului ortografic al lui T. Cipariu făcute de el însuși (*Gramateca* I, p. 163–164, II, p. 349–350) și de editoarea sa, Carmen-Gabriela Pamfil, în *Notă asupra ediției* la Timotei Cipariu, *Opere*, vol. I, București, 1987, p. XXXII–LI.

și adverbele din texte latinești (vezi, de exemplu, *Despre limba română...*, p. 5).

Formațiile cu sufixul neologic *-e* aparțin speciei largi a adverbelor de mod, exprimând sensuri care merg de la modul propriu-zis („în mod...”) sau, mai rar, conformitatea („după...”) și comparația („ca...”) la relație („din punct de vedere...”, „sub raport...”); în funcție de sensul lexical al rădăcinii, valoarea modală poate avea nuanță temporală (*anticipative*) sau locală (*publice*).

6. Sufixul neologic *-e*, dublet al celui moștenit, reprezintă numai unul dintre procedeele la care a recurs limba română în încercarea de îmbogățire și de modernizare a clasei adverbului de mod. În aceeași perioadă – secolul al XIX-lea – se împrumută și adverbe latino-romanice cu sufixul *-mente*<sup>25</sup>, și adverbe italienești și latinești cu sufixul *-o*, nediscutat până acum (*allegro, largo, legato, lento, moderato; bruto, franco, loco, neto; primo, secundo*); au existat, cum am arătat sub 4, și întrebuițări, mai rare, ale unor adverbe latinești în *-iter*. Dacă la acestea adăugăm productivitatea vechiului sufix *-este* și a mai recentului său compus *-icește*<sup>26</sup>, rezultă că limba română literară a manifestat în secolul trecut o deosebită disponibilitate pentru sufixarea adverbilor. Ea era opusă sistemului tradițional predominant de creare a adverbilor prin conversiunea adjectivelor (în forma lor de masculin-neutru singular)<sup>27</sup> și a sfârșit prin a fi învinsă de acesta.

În secolul trecut au coexistat perechi și serii mai mari de formații adverbiale sinonime cu aceeași bază. Confruntarea listei de sub 2 a adverbilor în *-e* cu lista celor în *-mente* alcătuită de I. Dănăilă<sup>28</sup> identifică formații paralele pentru jumătate din totalul adverbilor în *-e*

---

<sup>25</sup> Vezi *art. cit.* în nota 21.

<sup>26</sup> Pentru care vezi Gherghina Haneș, *Sufixele adverbiale -este și -icește*, în SMFC II, 1960, p. 139–147.

<sup>27</sup> Vezi Cornelia Mihai, *Valoarea adverbială a adjectivelor în limba română contemporană*, în SCL XIV, 1963, 2, p. 209–217; I. Fischer, *Rumänisch: Wortbildungslehre / Formation des mots*, în LRL III, p. 43.

<sup>28</sup> Vezi *art. cit.* în nota 21; după cum admite și autorul, la p. 186, lista sa (cu 229 de formații) nu este completă: de exemplu, din ea lipsesc ambele adverbe în *-mente* care figurează în citatul din M. Eminescu, *Opere*, IX, p. 452, reprodus aici la p. 243 (*calitativmente* și *musicalmente*).



(*absolute, adverbialice, afirmative, alternative, certe, colective, comparative, definitive, dialectice, directe, exclusive, exprese, figurate, gramatice, implicite, improprie, inclusive, logice, necesare, ordinare, personalice, poetice, precise, proprie, publice, pure, relative, sincere, stricte, succesive; complete*); mai puține dintre ele au corespondente în *-ește* (după DI, numai *astronomice, cronologice, dialectice, germanice, gramatice, logice, metaforice, științifice*; în realitate, și altele: pentru *oscește* vs. *osce* cf. nota 22, pentru *criticește* vs. *critice* vezi I. Budai-Deleanu, în *Școala Ardeleană*, ediția citată, II, p. 391), dar aproape toate suportă conversiunea. O serie adverbială bogată este reprezentată de *public – publice – publicamente – publicește* (pentru ultimele două vezi DLR), din care s-a menținut doar cel format prin conversiune (*public*). Alături de procedeele sintetice – derivare sau conversiune – au acționat mereu și cele analitice, constând în folosirea cu valoare adverbială a unor grupuri de cuvinte mai mult sau mai puțin stabile: de exemplu, pentru ultima noțiune discutată, *în public* sau *în mod public*<sup>29</sup>.

Concurența cu adverbele formate prin simpla conversiune a adjectivelor se întâlnește chiar la autorii latiniști care folosesc și propagă adverbe sufixate cu *-e*. Pe lângă faptul că ei nu încadrează în acest tip toate adverbele neologice pentru care s-ar fi găsit justificare într-un model latinesc cu *-e* (vezi în LM adverbul *gratuit*, nu *\*gratuite*, sau la T. Cipariu, *Despre limba română...*, p. 12, adverbul *perfect*, nu *\*perfecte*), semnificativă este concurența dubletelor la unul și același autor. Dacă la A. T. Laurian și I. C. Massim ea poate fi interpretată și numai ca o consemnare conștiințioasă a situației obiective din limbă în privința sinonimiei unor adverbe ca *cert* și *certe* (s. v. *certu* II, 2<sup>o</sup>: „ca adverbii *certu* (vezi și *certe*) [...] *De certu* suplinește, ca și *certe* și *certamente* [...] pre simplul *certu*”) sau *respectiv* și *respective* (s. v. *respectivu*: „ca adv., *respectivu* sau *respective*”; exemplele ilustrative sunt numai cu *respective la*), la T. Cipariu concurența este atestată în propriul său idiolect, căci învățatul ardelean folosește nu numai adverbul sufixat *stricte* (pentru care vezi trimerterile date sub 2), ci și adverbul *strict*, rezultat din

---

<sup>29</sup> Vezi Cornelia Mihai, *art. cit.*, p. 217.

conversiunea adjectivului (*această limbă ar fi fost strict destinată de limba latină vulgare*. T. Cipariu, *Despre limba română...*, p. 16).

7. Cultismele adverbiale în *-e*, introduse în limba română în secolul al XIX-lea, au avut o existență limitată în timp și în spațiu, reprezentând o tentativă eșuată de creare a unui tip de adverbe diferențiate formal de adjectivele corespunzătoare. Insuccesul acestui model a avut deopotrivă cauze de natură externă, socioculturală (reacția la creațiile latiniste), și de natură internă, lingvistică (preferința pentru conversiune sau/și analitism, dar și evitarea omonimiei neobișnuite a adverbului cu forma de feminin-neutru plural a adjectivului). Dubletul vechi și popular al sufixului s-a dovedit a fi prea slab pentru a-l sprijini.

Fie și efemer, sufixul neologic *-e* are dreptul de a fi luat în considerație printre formații sau „caracterizatorii”<sup>30</sup> adverbiali din istoria limbii române. Cele peste 60 de adverbe în care apare constituie un inventar relativ bogat pentru această parte de vorbire.

Comparația cu celelalte două sufixe adverbiale neologice este evident în favoarea acestora în ce privește viabilitatea, Sufixul *-mente* este definitiv adoptat, dar numai cu o infimă parte a inventarului său istoric. În mod surprinzător, sufixul *-o*, care seamănă cu *-e* din anumite puncte de vedere (origine flexionară, formații care evocă proveniența străină), a suferit o reducere mai puțin drastică a inventarului total, sărac din capul locului; explicația stă, probabil, în caracterul terminologic (muzical și administrativ) al formațiilor sale.

Contribuția de față atrage atenția, o dată în plus, asupra existenței unor aspecte încă nestudiate din stratul neologic al limbii române, în general, și din limba latiniștilor români, în special.

SCL XLIII, 1992, 1, p. 9–19.

---

<sup>30</sup> Termen folosit de Nica, *Teoria*, p. 83.

## DESPRE *-E* ADVERBIAL ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Cu privire la existența unei mărci adverbiale *-e* în limba română s-au adoptat poziții dintre cele mai diferite, mergând de la ignorarea totală la exagerarea ponderii ei. Părerii contradictorii s-au exprimat anume despre moștenirea în română a sufixului adverbial latinesc *-e* ca formant analizabil și productiv; între negare și atribuirea unei mari productivități se întâlnesc aici diverse nuanțări și distincții de ordin istoric sau funcțional. Absența oricărei discuții despre *-e* adverbial – fie și respins de autori – în cele două monografii consacrate recent adverbului românesc<sup>1</sup> justifică reexaminarea critică a problemei.

1. În studiile comparative se arată de obicei că toate limbile romanice au moștenit un foarte mic număr de adverbe latinești în *-e*, cu unele variații de la o limbă la alta, inventarul fiind mai bogat în unele limbi occidentale (unde, pe lângă panromanicele *bene*, *mane*, eventual *longe*, s-au moștenit și unele – *pure*, *tarde* – absente din română), dar sufixul ca atare nu s-a transmis decât limbii române, în timp ce în Occident el a dispărut adesea în urma evoluției fonetice a adverbilor care-l conțineau și, în orice caz, a fost total lipsit de productivitate chiar acolo unde se menține. Românei i se recunoaște deci un număr mai mic de cuvinte moștenite cu *-e*, dar o productivitate surprinzătoare a sufixului care o deosebește de celelalte limbi romanice; această productivitate este datată în mod curent din perioada latinei (orientale sau dunărene), fiind demonstrată cu formațiile în *-isce* < *-iscus* + *-e*<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> Ciompec, *Morfosintaxa* (cu o mențiune totuși la p. 70–71); Nica, *Teoria*.

<sup>2</sup> Vezi: Meyer-Lübke, *Grammaire* II, p. 686; Bourciez, <sup>2</sup>*Éléments*, p. 253; I. Fischer, *Latina dunăreană*, București, 1985, p. 169; Laura Vasiliu, în ELIR, s. v. *adverbiale, sufixele* ~.

În studiile referitoare la română părerile sunt mai puțin clare și adesea divergente. Adverbul unanim menționat drept moștenit cu acest sufix este *bine* < *bene* (raportabil la *bun*, dar neanalizabil din cauza vocalei diferite din rădăcină)<sup>3</sup>, la care unii cercetători îl adaugă, în mod justificat, pe *mâ(i)ne* < *mane* (inițial semianalizabil prin *amâna* și *dimineață, mâneca*)<sup>4</sup>. G. Pascu<sup>5</sup> include în aceeași categorie și pe *dulce*, dar acest punct de vedere este vulnerabil, dată fiind omonimia adverbului cu adjectivul și posibilitatea explicării adverbului prin conversiune<sup>6</sup>; într-o situație similară și chiar cu o pondere mai mare a valorii adverbiale ar fi și *călare* < *caballaris*, *tare* < *talīs*, dacă nu și *ferice* < *felicem*, *mare* (adv. în româna veche, vezi DLR) < *marem*, *moale* < *mollis*, *subțire* < *subtilis* sau *verde* < *viridis*. Dintre cuvintele moștenite cu *-e* neconcludent ca marcă adverbială originară un interes mai mare prezintă *aproape* < *ad prope*, *asemenea* < *assimilis* și mai ales *foarte* < *forte*.

Productivitatea lui *-e* ca sufix adverbial românesc s-a manifestat pe planuri diferite.

Aproape unanim acceptată<sup>7</sup> este identificarea lui *-e* în structura sufixului *-ește*, analizabil etimologic prin sufixul adjectival *-esc* și raportabil până azi la acesta în cele mai multe formații (*bărbătește*, *omenește*, *românește* etc.), chiar dacă există și exemple fără un adjectiv în *-esc* paralel (de exemplu: vechile *milostivește*, *ticăițește*, *vitește*); pentru analiza formală cf. *muscă* – *muște*. Divergențele față de acest punct de vedere se referă la explicația istorică (teren latin sau românesc<sup>8</sup>; etimologia latinească sau nelatinească a lui *-ește* și a lui

---

<sup>3</sup> Vezi, de exemplu, Cipariu, *Gramateca I*, p. 361; Tiktin, <sup>3</sup>GR, p. 132; Pascu, *Sufixe*, p. 179.

<sup>4</sup> Pascu, *Sufixe*, loc. cit.; Elena Toma, în *Istoria limbii române. Fonetică, Morfosintaxă, Lexic* (coordonator: Florica Dimitrescu), București, 1978, p. 341.

<sup>5</sup> Loc. cit.

<sup>6</sup> Pentru acest procedeu vezi Cornelia Mihai, *Valoarea adverbială a adjectivelor în limba română contemporană*, în SCL XIV, 1963, 2, p. 209–217; F. Cotelnic, *Adverbializarea numelui*, Chișinău, 1968, p. 72–102.

<sup>7</sup> Vezi, de exemplu, Cipariu, *Gramateca I*, loc. cit.; Tiktin, <sup>3</sup>GR, loc. cit.: J.-A. Candrea, *Cours complet de grammaire roumaine*, ediția a treia, București, [f. a.], p. 305; Pascu, *Sufixe*, loc. cit.; Iordan, <sup>2</sup>LRC, p. 469–470; Gherghina Haneș, *Sufixe adverbiale -ește și -icește*, în SMFC II, 1960, p. 141; I. Coteanu, în ILR II, p. 280.

<sup>8</sup> Precizare căreia nu i se acordă atenție; vezi însă Lucia Wald, în ILR I, p. 202.

-esc: substrat traco-dac<sup>9</sup>, eventual influență slavă<sup>10</sup>) sau la interpretarea actuală a sufixului *-ește* (analizabil sau nu<sup>11</sup>).

Mai puțin adusă în discuție este adaptarea cu *-e* a unor împrumuturi. G. Pascu<sup>12</sup> înregistrează în această categorie numai pe *lesne* < bg. *lesno*.

Există însă și cuvinte moștenite al căror *-e* actual presupune o adaptare similară: este cazul adverbelor și adjectivelor *limpede* < *limpidus* (cu varianta *limped* adj., prezentat ca „neobișnuit; în vers” în DA, cu un citat din Alecsandri, P. P.) și *repede* < *rapidus* (cu varianta reg. *rapăd* adj. și adv. neînregistrată în DLR; vezi însă R. Todoran, în DR XI, 1948, p. 141, citat de CDER), care, după știința mea, au fost explicate numai de T. Cipariu<sup>13</sup> prin adverbele latinești *limpide*, *rapide*. Deși teoretic ar fi posibil să se admită o simplă schimbare de declinare/desinență adjectivală – petrecută fie în latină<sup>14</sup>, fie în română<sup>15</sup> –, această ipoteză mi se pare mai puțin probabilă din cauza diferenței de productivitate a celor două tipuri flexionare (tipul în *-us*, *-a* fiind mult mai productiv decât cel în *-is*, *-e*), iar în situația specială a lui *repede* atestarea anterioară a valorii adverbiale, care prevalează până azi asupra celei adjectivale, poate orienta și explicația istorică a formei; cf. însă și *turbure* < *\*turbulus* (cu varianta izolată *turbur* la M. Eminescu, în DLR), la care valoarea adverbială are o pondere

---

<sup>9</sup> Vezi A. Graur, *Le suffixe thrace -isk-*, în „Romania” LIII, 1927, și ML I, p. 164 (cf. însă idem, *Gramatica azi*, București, 1973, p. 164); Rosetti, ILR 1986, p. 210, 239; C. Poghirc, în ILR II, p. 363.

<sup>10</sup> Probabilitate avută în vedere de I. Manliu, *Gramatica istorică și comparativă a limbii române pentru cursul superior*, București, 1894, p. 288.

<sup>11</sup> Vezi Ion Coteanu, în Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu Vrânceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, ediție revăzută și adăugită, București, 1985, p. 224.

<sup>12</sup> *Loc. cit.*

<sup>13</sup> Cipariu, *Gramateca I*, *loc. cit.*

<sup>14</sup> Vezi, de exemplu, Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, Heidelberg, 1905, 1455: *\*rapidis*.

<sup>15</sup> I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*. Fasc. I–IV, *A–putea*, București, 1914: „forma *limpede*, în loc de *\*limped*, se explică din pl. *limpezi*, după analogia lui *verde* – *verzi*”; J. Byck et A. Graur, în BL I, 1933, p. 42–43. Proveniența lui *repede* din albaneză (REW, 7054) nu se susține; vezi A. Graur, în BL V, 1937, p. 111.

neînsemnată. Dacă la *limpede, repede* și *tulbure -e* poate fi chiar etimologic în ipoteza preluării (și a) adverbilor latinești, în alte cazuri intervenția sufixului *-e* s-a produs pe teren românesc; în această categorie intră reg. *ușure*, varianta a lui *ușor* < *levis* + *-șor*, la care însă poate fi vorba și de preferința graiului oltenesc pentru desinența nominală *-e* (cf. *ficatē, martore*)<sup>16</sup>; de asemenea, reg. *înderete*, variantă a lui *îndără(p)t* < *in de retro* (+ *indirectus*?), atestată rar ca adverb (vezi JIRS XIII 92, în DA), dar frecventă în locuțiunea adverbială de uz general *de-a-ndărătele(a)*, cu variantele *de-a-ndără(p)tele(a)*, *de-a-ndăretele* (pentru care vezi DA). De remarcat că majoritatea cercetătorilor care au propus sau preluat etimologiile unor asemenea cuvinte (sau variante) nu dau atenția cuvenită faptului că finala le face inacceptabile fără o explicație oarecare<sup>17</sup>.

Desigur, cu excepția derivatelor în *-ește* (inclusiv a celor cu compusele acestui sufix: *-icește, -ărește*), celelalte cazuri aduse în discuție nu demonstrează o mare productivitate a sufixului adverbial *-e* și oricum nu o productivitate actuală, dar sunt în măsură să susțină existența unei foste productivități, fie și într-un grad minim, dacă se elimină cuvintele cu explicații incerte (controversate).

2. La deprinderea vorbitorilor români cu o marcă adverbială *-e* au contribuit în timp și cuvinte în care aceasta nu reprezintă sufixul latinesc. În această situație sunt mai multe categorii de cuvinte:

1. În primul rând, adverbe neanalizabile (primare sau devenite neanalizabile):

a) moștenite, ca *aînte* < *ab ante*, *nece* < *neque*, *unde* < *unde* și v. *înde* < *inde*, la care se adaugă cele compuse cu *-ce* (*aice* < *ad hicce*, *atunce* < *ad tuncce*, *încoace* < *in eccum hocce*), cu *-re* < *res* (*aiure(a)* < *aliubi re* și *nicăire* < *nec aliubi re*) sau cu *-mente* (*altmîntre* sau *altmîntere(a)* < *altera mente*);

---

<sup>16</sup> Vezi Grigore Brâncuș, *Graiul din Oltenia*, în LR XI, 1962, 3, p. 256–257; Ion Ionică, în TDR, p. 173.

<sup>17</sup> Vezi CDER, s. v. *limpede*; s. v. *repede* se spune numai că „schimbarea terminației trebuie să fie modernă, cf. *rapăd*”, fără altă precizare.

b) împrumutate, ca *aieve(a)* < *a* + v. sl. *javě*, *iute* (cu varianta reg. *iut* adj. și adv.) < sl. *ljutě* (*ljutŭ*), v. și reg. *prisne* < sl. *prisně*; *agale* < gr. ἄγαλι(α);

c) cu etimologie necunoscută, ca *purure(a)* (cf. și v. *rutes/rutese*).

2) În al doilea rând, adverbe formate în română:

a) prin conversiune: *oare*<sup>18</sup>, *poate*, *chipurile*;

b) prin compunere cu adverbe în *-e*: v. *dece* < *de acia/acie* sau cu substantive în forma de singular sau de plural în *-e*: *alene*, *aminte*, *anevoie*, *anume*, *departe* și *deoparte*, *devreme*, *îndelete*, *îndeobște*; *alături(a)*, v. *alocure*, *pesemne* (cf. și locuțiunile adverbiale cu astfel de substantive: *de-a fire(a)*, *de-a spinare(a)*, *din fericire*, *din vreme*, *pe cinste*, *din păcate*, dar îndeosebi cele cu forme de supin sau de participiu plural: *de mânecate*, *din auzite*, *pe ghicite*, *pe înserate*, *pe nemâncate*, *pe nesimțite*, *pe ocolite* etc.<sup>19</sup>);

c) mai ales prin adăugarea unor particule adverbiale terminate în *-e*: *-le* (*acile(a)*, *apăile(a)*), *-ne* (*pretutindene(a)*), *-re* (*așijdere(a)*), *-mite* (*pasămite*), *-te* (*adicăte*, *încalte*), uneori cumulate între ele (*pretutindenele*, *așijderile*, *adicătele*)<sup>20</sup>.

3. Inventarul adverbilor în *-e* cuprinde și câteva cuvinte la care e mai greu de precizat dacă avem a face cu sufixul latinesc moștenit (vezi 1) sau cu o finală fără statut de sufix (vezi 2). Este vorba atât de un *-e* adăugat, cât și de un *-e* care ia locul altei finale.

Pentru un asemenea *-e* adăugat se pot cita în mod cert formațiile locuționale *de-a (-n) boulea* < *de-a (-n) boul* și în *a josulea* < în (*al*) *jos[ul]*, care seamănă numai aparent cu cele în care adaosul este *-le* (exemple ca *de-a binele(a)*, *de-a-n picioarele(a)*, încadrabile sub 2).

Tot aici intră, după părerea mea, două adverbe compuse pe teren românesc și rămase analizabile: *adese(a)* < *ades* (< *a* + *des*) și *arare* <

---

<sup>18</sup> Indiferent de etimonul acceptat: verbul *\*volet* sau substantivul *hora*; pentru diversele soluții vezi CDER., s. v.

<sup>19</sup> Pentru acestea vezi Gh. Bulgăr, *Despre locuțiunile românești de tipul: pe alese, de mânecate, pe nevăzute*, în SCL XI, 1960, 3, p. 395–401; Elena Carabulea și Magdalena Popescu-Marin, *Exprimarea numelui de acțiune prin substantive cu formă de infinitiv lung și de supin*, în SMFC IV, 1967, p. 280, nota 27.

<sup>20</sup> Pentru particulele adverbiale vezi Ciompec, *Morfosintaxa*, p. 111–134.

*arar* (< *a + rar*), deși în mod curent ele sunt explicate drept prescurtări sau elipse din *adeseori*, respectiv *arareori*<sup>21</sup>, și, deși, teoretic, ar suporta și explicația prin compunere cu forma de plural a adjectivului (substantivizat), ca în tipul locuțiunii *din auzite, pe alese*.

Pentru *-e* care a substituit altă finală originară exemplele cel puțin probabile sunt unele formații adverbiale provenite din compuse cu lat. *hora* sau urmașul său rom. *oară*: v. *aore(a)* și, mai ales, *adineare(a)*, explicate de obicei din lat. *ad horam*, respectiv *ad de in illa* (sau *de una*) *hora*: dacă primul se poate explica și, chiar mai degrabă, prin forma pluralului românesc *oare/ori* la ultimul această explicație nu mi se pare posibilă și trebuie admisă intervenția unui *-e* adverbial<sup>22</sup>.

La acestea din urmă cred că s-ar putea adăuga și *acole(a)*, variantă a lui *acolo* < lat. *eccum illoc*, explicată, în general, prin influență slavă, după v. bg. *kolě*<sup>23</sup>.

4. Situațiile descrise până acum privesc fondul vechi și popular al limbii, transmis în cea mai mare parte, dar nu în totalitate, și limbii literare contemporane. Diferențele sunt date atât de dispariția unor cuvinte (de exemplu, *aore, prisne*), cât și, mai cu seamă, de evoluția formală a altora în sensul modificării lui *-e* (spre *-i*: *aici, atunci, nicăi(e)ri, nici; alături* etc. sau/și spre *-ea*: *adesea, aievea, asemenea*).

În legătură cu variația formală între *-e* și *-ea* (prin adăugarea particulei adverbiale *-a*) mi se pare interesantă constatarea că ea nu apare, de regulă, la adverbele discutate sub 1 – fie ele primare (tipul *bine*) sau derivate (tipul *românește*) –, ceea ce înseamnă că ea ar putea constitui un criteriu de distincție între sufixul *-e* și finala omofonă: după acest criteriu, cazurile discutate sub 3 s-ar rezolva în favoarea încadrării la finala nesufixală (2). De observat însă și excepția pe care

---

<sup>21</sup> Vezi TDRG, DA, SDLR. Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 152–153, consideră pe *adeseori* o contaminație absurdă. Pentru lămurirea problemei ar trebui cunoscută, mai bine decât din dicționarele actuale, cronologia variantelor și a formațiilor sinonime în cauză.

<sup>22</sup> Pentru explicarea ambelor prin pluralul românesc vezi Al. Procopovici, în DR IX, 1936–1938, p. 77–79; pentru *aorea* vezi și SDLR., s. v.: „*a și oară, pl. ori*”.

<sup>23</sup> Vezi Densusianu, HLR I, p. 245; I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *lucr. cit.*, s. v.; SDLR. Rosetti, ILR 1986, p. 148, pornește de la *\*aco* (< *eccum hoc*) + *-le*, iar DA presupune un *eccu-illĭc*.



o reprezintă *asemene(a)* la primul tip, precum și asimetrii ca *adese/adesea*, dar numai *arare*.

În limba modernă și contemporană s-a produs apariția unor noi adverbe și locuțiuni adverbiale în *-e*, de mai multe feluri. Pe de o parte, s-au împrumutat derivate cu două sufixe culte: *-e*<sup>24</sup>, dublet al celui moștenit, cu o existență limitată în timp și în spațiu, și *-mente*<sup>25</sup>, cu o soartă ceva mai bună. Pe de altă parte, s-au înmulțit compusele și locuțiunile adverbiale în alcătuirea cărora intră forme nominale în *-e*; acestea sunt: a) formații proprii, ca *pe bune*; b) formații neologice (împrumuturi totale sau semicalcuri/adaptări): *aparte*; *în fine*, *în genere*, *în corpore*.

Ultimele trei locuțiuni, asemănătoare între ele ca structură, prezintă deosebiri interesante. *În fine* (creație după it. *in fine*, fr. *enfin*) are construcție normală: prepoziția *în* + substantivul *fine*, existent în limbă și în alte forme sau/și construcții (cf. *la finele cărții*). *In corpore* este o locuțiune latinească preluată ca atare și alterată uneori prin înlocuirea latinescului *in* cu corespondentul românesc *în*. Dacă varianta *în corpore* este condamnată drept hibridă, un hibrid de același tip s-a încetățenit în norma literară: *în genere* < it. *in genere*. Analiza acestei ultime locuțiuni, românizate, nu este ușor de făcut din cauză că *genere* nu funcționează ca substantiv românesc în afara locuțiunii menționate; de aceea, prin confuzie cu valoarea adverbială a locuțiunii, dar și sub influența posibilă a finalei *-e*, cuvântul *genere* a fost înregistrat, în mod greșit, drept adverb în unele dicționare (DA).

Probleme de încadrare morfologică pun și alte cuvinte atestate numai în locuțiuni adverbiale. Este, de exemplu, cazul lui *boulea* sau *îmboulea*, tratate ca adverbe în SDLR, respectiv la D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, București, 1967, deși ele nu funcționează în afara locuțiunilor adverbiale formate cu prepoziția compusă *de-a*; la fel, în DA figurează adverbul *josulea*, impropriu interpretat astfel în locuțiunea *în a josulea*.

---

<sup>24</sup> M-am ocupat de acestea în SCL XLIV, 1992, 1, p. 9–19 [în volumul de față p. 234–250].

<sup>25</sup> Vezi I. Dănăilă, *Sufixul -mente în limba română*, în SMFC II, 1960, p. 185–198.

Din punctul de vedere al posibilității actuale de analiză formală și de identificare a unei valori, adverbele în *-e* din limba contemporană sunt de trei feluri:

a) neanalizabile sau analizabile numai prin rădăcina comună a familiei de cuvinte (de exemplu: *bine*, *limpede*, *repede*);

b) variante analizabile prin adverbul paralel (de exemplu: *înderete*, *adese*, *arare*: cf. și *pe ales/pe alese*, *de-a-n boul/de-a-n boulea*);

c) analizabile printr-un adjectiv paralel fără *-e* (majoritatea celor în *-ește* cu dublă analiză și cultismele de tipul *respective*; izolat opoziția *iut* adj. – *iute* adv. în punctul 961 din NALR; vezi V. Rusu, în SCL XIX, 1968, 4, p. 419).

Statutul funcțional de sufix se poate acorda numai lui *-e* moștenit din *-ește* și dubletului latinist *-e* din seria *respective*.

5. Indiferent de statut, *-e* a fost și este simțit ca una dintre caracteristicile adverbelor românești, ceea ce face cu atât mai surprinzătoare absența lui din lucrările consacrate acestei părți de vorbire<sup>26</sup>. Chiar preferința pentru locuțiunile constituite cu forme flexionare în *-e* poate fi pusă în legătură cu sentimentul marcării în acest fel a valorii adverbiale<sup>27</sup>: cf. *pe alese* față de *pe ales*.

Pentru etimologia cuvintelor cu *-e* este mai puțin important să se precizeze statutul acestei finale, cât să i se ia în considerare intervenția. Nu o dată aceasta impune deplasarea explicației etimologice din latină pe teren românesc.

Lipsa de unitate în interpretarea lui *-e* și folosirea unor denumiri neriguroase ca *terminație/ finală* sau *caracteristică/marcă*<sup>28</sup> se explică prin complexitatea situației obiective a adverbelor românești în *-e* și

---

<sup>26</sup> Vezi nota 1; ilustrativă este lista de „caracterizatori” de la Nica, *Teoria*, p. 83.

<sup>27</sup> Vezi relatarea lui Gh. Bulgăr, *lucr. cit.*, p. 399, despre opinia lui J. Byck: „*-e* final din locuțiunile *pe alese*, *pe nevăzute*, *pe dibuite* ca și *-le* și *-a (-lea)* sânt caracteristice ale adverbelor (de ex. în: *aiure*, *aice*, *asemene*, *adese*, *pe de-a-ndoaselea*)”.

<sup>28</sup> *Terminație* la Tiktin, <sup>3</sup>GR, p. 132, J.-A. Candrea, *loc. cit.*; *terminațiune caracteristică a adverbelor* la Al. Procopovici, *loc. cit.*, p. 78; *caracteristică a adverbelor* inclusă în seria particulelor la J. Byck (vezi nota precedentă).

prin variația ei în timp. Sufixul adverbial *-e* reprezintă o realitate în primul rând din punct de vedere istoric.

Acceptarea concluziei eclecticice că *-e* este o marcă adverbială cu caracter eterogen care nu permite delimitări tranșante ale tuturor situațiilor cuprinse sub această etichetă comodă nu ar trebui să mire decât pe cei lipsiți de informații comparative asupra statutului ambiguu al lui *-e* adverbial în latină<sup>29</sup> – unde proveniența lui din forme cazuale îl împiedică să fie unanim recunoscut drept sufix – și asupra statutului neclar al altor finale adverbiale romanice: fr. *-s*, it. *-i*<sup>30</sup>.

SCL XLIII, 1992, 4, p. 355–360.

---

<sup>29</sup> Vezi Lucia Wald, în ILR I, p. 198–199.

<sup>30</sup> Vezi Alexandra Cuniță, în ELIR, s. v. *adverb*.

## PREPOZIȚII NEOLOGICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

Domeniul elementelor de relație – prepoziții, conjuncții – este de obicei neatins de împrumuturi directe<sup>1</sup>; ele constituie un fond stabil, moștenit din limba bază, ca unități care aparțin deopotrivă vocabularului fundamental și structurii gramaticale. Din punctul de vedere al inegalei penetrabilități a componentelor limbii, prepoziția și conjuncția sunt considerate, alături de pronume și numeral, părți de vorbire care nu se prea împrumută dintr-o limbă în alta<sup>2</sup>. E cu atât mai interesant deci să se ia act de stuațiile în care influențele străine pătrund și în acest sector.

Inventarul prepozițiilor din limba română este alcătuit din elemente latinești moștenite<sup>3</sup> în imensa lui majoritate<sup>4</sup>, dar nu în totalitatea lui, cum cred unii. Printre prepozițiile propriu-zise (excluzând deci exemple ca *împotriva* < *în* + substantivul de origine slavă *potrivă* sau *bașca* < adverbul omonim de origine turcă), există două rânduri de excepții: în limba veche prepoziții de origine slavă ca *bez* (vezi DA), *na* (vezi Densusianu, HLR II, p. 280), *ot* (vezi DLR), *po* (TDRG), *za* (TDRG)<sup>5</sup>,

---

<sup>1</sup> Calcurile sunt invocate adesea (vezi, de exemplu, Constantin Dominte, în *Sistemele limbii*, p. 429), dar nu totdeauna cu o demonstrație sigură (vezi Graur, TA, p. 292).

<sup>2</sup> Vezi, de exemplu, *Tratat de lingvistică generală* (redactori responsabili Al. Graur, Sorin Stati și Lucia Wald), București, 1971, p. 232.

<sup>3</sup> Ca prepoziții (primare) sau evolute spre această valoare.

<sup>4</sup> Din cele 22 de prepoziții considerate de Al. Graur ca aparținând fondului principal, 21 sunt de origine latină (moștenite direct sau formate în română din elemente moștenite); pentru stabilitatea acestei clase lexico-gramaticale e importantă precizarea autorului că, dintre ele, 20 au în latină etimologie indo-europeană. Vezi Graur, *Încercare*, p. 164–165.

<sup>5</sup> Dintre prepozițiile citate numai *ot* figurează printre „prepozițiile străine” discutate de Hans Moser, *Der Ursprung der rumänischen Präpositionen*, în JIRS X, 1904, p. 409–464, care ia în considerație în schimb slavonisme cu circulație românească mai puțin convingătoare: *kă*, *să* și *vă*, *u*.

care au avut circulație în special în anumite stiluri<sup>6</sup>, iar în limba contemporană o serie de prepoziții neologice.

În lista celor 35 de prepoziții considerate a fi „principalele prepoziții ale limbii române”, în care ni se spune că se cuprind „prepozițiile simple ale limbii române și principalele ei prepoziții compuse”<sup>7</sup>, Gramatica Academiei înregistrează două prepoziții neologice: *a<sub>2</sub>* și *contra*.

Dintre acestea numai *contra* este recunoscută de multă vreme ca unitate neologică a inventarului românesc de prepoziții<sup>8</sup>. Ceea ce variază de la un cercetător la altul este, pe de o parte, explicația etimologică – numai din latină (CADE, SDLR, DA, Sever Pop), din latină cu referire și la franceză (<sup>2</sup>DN), din franceză cu eventuală referire și la latină (DM) sau cuvânt internațional (Al. Graur<sup>9</sup>) – și, pe de alta, importanța care se acordă valorii adverbiale a acestui cuvânt<sup>10</sup>.

Prepoziția neologică *a* (< fr. *à*) se găsește în situația specială de omonimie cu o prepoziție veche (< lat. *ad*), al cărei dublet etimologic – în sensul larg al cuvântului – este. Gramaticile și dicționarele mai vechi (DA, CADE, SDLR) nu menționează în nici un fel această prepoziție, care, după știința mea, a fost relevată pentru prima oară în

---

<sup>6</sup> Limbajul administrativ de la începutul secolului trecut folosea încă în mod curent construcții ca *bez taleri 72 500, lăcuiitori ot satu Măicănești, po taleri 6, staroste za negustori* (vezi Gh. Bulgăr, *Despre limba documentelor administrative la începutul secolului trecut (1800–1820)*, în CILL, III, 1962, p. 80).

<sup>7</sup> <sup>2</sup>GLR I, p. 334; din formularea citată s-ar înțelege că prepozițiile simple sunt date toate, spre deosebire de cele compuse, la care s-a operat o selecție.

<sup>8</sup> Vezi Philippide, *Gramatică*, p. 145, și Sever Pop, *Grammaire roumaine*, Berna, 1948, p. 321; H. Tiktin o înregistrează în dicționarul său, dar în gramatică nu. Hans Moser (vezi nota 5) nu o trece totuși în categoria „prepozițiilor străine”, ci grupează pe *contra*, la un loc cu dubletul său vechi *către*, printre „prepozițiile românești” (p. 417).

<sup>9</sup> Graur, *Încercare*, p. 49; vezi și TDRG: „neol.”, fără precizarea sursei.

<sup>10</sup> Dacă s-ar demonstra anterioritatea valorii adverbiale față de cea prepozițională (demonstrație încercată, cu argumentul evoluției *in contra* > *contra*, de Richard Kurth, *Der Gebrauch der Präpositionen im Rumänischen*, în JIRS X, 1904, p. 633–634, care însă consideră, greșit, verbul drept moștenit), *contra* ar constitui o ilustrare mai puțin concludentă a împrumutului de prepoziții neologice (vezi mai jos, p. 264).

Gramatica Academiei (încă de la prima ediție<sup>11</sup> a acestei lucrări). Gramatica Academiei<sup>12</sup> distinge net cele două prepoziții omonime:  $a_1$  prepoziția moștenită și  $a_2$  cea „de dată recentă” care „leagă un substantiv de un substantiv precedat de numeral (funcțiune de atribut)” și „are un singur sens – distribuția: *10 nasturi a 5 lei fiecare, 3 saci a 80 de kg*”; la fel au procedat DLRC și DM (vezi  $a_3$  și  $a_4$ )<sup>13</sup>, care adaugă glosarea adecvată „de câte”.

Ca în atâtea alte cazuri, omonimia poate da naștere la confuzii între elementele în cauză. Așa se explică, probabil, nu numai înregistrarea târzie a prepoziției neologice în lucrările amintite de după 1950 – și atunci cu exemple ilustrative create de autorii gramaticii, respectiv de lexicografi, deși citate cu acest  $a$  se puteau găsi cu ușurință în texte din bibliografia lucrărilor menționate (vezi I. L. Caragiale, *Opere*, tomul VII. *Correspondență*, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, București, 1942, p. 507: *V-am trimis 27 (nu 25) de articole a lei 57.70*) –, ci și alte fenomene, ulterioare acestor semnalări, ca absența lui  $a < fr.$  à în <sup>2</sup>DN (ceea ce poate reprezenta totuși o simplă omisiune) și, mai ales, tratarea unei construcții specifice acestui  $a$  printre construcțiile omonimului său vechi: *calcă a popă, miroase a ars (rânced), flori a trei lei firul, eforturile a cinci oameni* în Iordan/Guțu Romalo/Niculescu, SMLRC<sup>14</sup>, unde se vorbește de un singur „ $a$  [care] are în limba română actuală posibilități combinatorii foarte reduse”<sup>15</sup>.

---

<sup>11</sup> Vezi ediția din 1954 (<sup>1</sup>GLR), vol. I, p. 348: prepoziția neologică este însă amintită aici numai într-o notă, pentru a se evita confuzia cu vechiul  $a$  (singurul considerat demn de a figura printre „principalele prepoziții ale limbii române”).

<sup>12</sup> <sup>2</sup>GLR I, p. 336.

<sup>13</sup> Dacă însă DLRC are formularea corectă „cu sens distributiv, precedând numerele”, DM reproduce afirmația greșită din ediția I a Gramaticii Academiei (<sup>1</sup>GLR I, p. 348) conform căreia  $a$  „introduce un numeral distributiv”, deși exemplul ilustrativ *3 saci a 80 kg* nu are nici un numeral distributiv.

<sup>14</sup> P. 279.

<sup>15</sup> E curios și faptul că autorii nu consideră „vie” construcția care ne interesează. Vezi propoziția care urmează după enumerarea posibilităților combinatorii ilustrate prin exemplele citate: „Dintre aceste posibilități, vie este numai prima. Celelalte se realizează, mai ales, în expresii oarecum fixe, ca cele menționate mai înainte”.

Prepoziția neologică *a* poartă o puternică amprență a limbajului administrativ-comercial. În același stil funcțional fr. *à* a fost împrumutat nu numai de română, ci și de alte limbii europene, ca germana<sup>16</sup> și suedeza<sup>17</sup>: în toate limbile în care a pătruns, această prepoziție are, față de formulele tradiționale (rom. *de câte*, germ. *zu je*), avantajul scurtimii și al monosemantismului propriu unui element de cod tehnic (vezi, de altfel, posibilitatea notării prin semnul  $\times$  a raportului gramatical respectiv: *10 nasturi  $\times$  5 lei*), ea înlocuind simultan o prepoziție (rom. *de*, germ. *zu*) și un element pronominal (rom. *fiecare*, germ. *je*) sau marca unui numeral distributiv (rom. *câte*). În română folosirea acestui *a* a evoluat însă rapid spre asocierea redundantă a altor elemente cu sens distributiv (adverbul *câte*<sup>18</sup>) sau singulariv (pronumele *fiecare*<sup>19</sup>, numeralul *unul*, substantive ca *bucata*, *firul* etc.), care reproduc construcția polisemanticului *de* (*de câte...*, *de... fiecare* etc.); iată, de exemplu, într-un contract din 1893 un cumul de asemenea elemente superflue după *a*: *D-nii Șaraga vor tipări piesele mele în două volume cu titlul: I. L. Caragiale, Teatru I și II, a câte 6000 șase mii exemplare unul* (I. L. Caragiale, *Opere*, VII, p. 515)<sup>20</sup>.

---

<sup>16</sup> Vezi construcții ca *5 Stück à 10 Pfennig* în *Der Grosse Duden. Wörterbuch und Leitfaden der deutschen Rechtschreibung*, Leipzig, 1970, sau la Walter Jung, *Kleine Grammatik der deutschen Sprache*, Leipzig, 1955, p. 244. În *Dicționar german-român* (coordonare și revizie: Mihai Isbășescu și Maria Iliescu), București, 1966, acest *à* este calificat adverb!

<sup>17</sup> Vezi *ett dussin à 10 francs stycket*, la Thekla Hammar, *Svensk-Fransk Ordbok*, Stockholm, 1964.

<sup>18</sup> Vezi *700–750 de lingouri de aur a câte un kg* SC. nr. 6691, 26.VII. 1965, p. 4/7; *două cămine a câte 400 de locuri* SC. nr. 6721, 26 VIII 1965, p. 1/5; *50 premii a câte o excursie* „Pentru apărarea păcii” 1973, nr. 1 (274), p. 29. Pentru asemenea construcții s-ar potrivi mențiunea din DM că *a* precedă „un numeral distributiv”.

<sup>19</sup> Vezi exemplul din <sup>2</sup>GLR I *10 nasturi a 5 lei fiecare* (în ediția I, 1954, vol. I, p. 348, exemplul e, mai corect, *10 nasturi a 5 lei*).

<sup>20</sup> Această necesitate de a se preciza sensul distributiv al construcției s-ar putea explica prin identitatea contextului specific lui *a* neologic (+ numeral + substantiv) cu unul dintre contextele omonimului său vechi, a cărui valoare e cu totul diferită (de genitiv: *prețul a trei kilograme, contravaloarea a șase mii de exemplare* etc.).

Singurele elemente neologice care se mai găsesc citate în capitolul *Prepoziția* din Gramatica Academiei fac parte din categoria altor părți de vorbire care „pot fi folosite ca prepoziții”<sup>21</sup>: substantivul *grație*, eventual și adverbele *conform*, *contrar*, care „au tendința de a deveni prepoziții”<sup>22</sup>. Deși nu e vorba de prepoziții propriu-zise, desigur că și aceste elemente prezintă interes pentru problema permeabilității inventarului de prepoziții, dar într-un grad mai mic decât cuvintele împrumutate numai ca prepoziții. În sfârșit, pe treapta cea mai de jos în ierarhia interesului pentru problema enunțată stau locuțiunile prepoziționale formate cu elemente neologice (de tipul *din cauză de*, *referitor la*, *plus de* etc.).

În limba română contemporană mai există câteva neologisme care ar fi trebuit incluse în lista prepozițiilor propriu-zise, cu atât mai mult cu cât unele dintre ele sunt înregistrate ca atare în diverse lucrări lexicografice<sup>23</sup>. Am în vedere, în primul rând, prepozițiile simple *per*, *pro*, *supra*, *via* și, în al doilea rând, formația *a la*, care comportă o discuție specială.

*Per* a fost înregistrat ca prepoziție, cu sensul „pentru..., de fiecare” în DLRC (care adaugă precizarea „în legătură cu raportul dintre prețuri și unitatea de măsură a mărfii respective”) și în DM, ilustrată în amândouă dicționarele cu citatul *De ce aprobă ei 34 de lei per kilo grâu?* Galan, B., I, p. 60. DM califică această prepoziție drept „termen comercial”; poate că mai aproape de adevăr am ajunge cu adaosul „și administrativ”, dat fiind că în contabilitatea de orice natură – nu numai comercială – se folosesc formule ca *per articol*, *per bucată*, *per unitate*<sup>24</sup> și, de aici, *per total*. *Per* se folosește însă și în limbajul familiar, cu sensul „prin, cu”, în expresia *per tu*<sup>25</sup>,

---

<sup>21</sup> Vezi <sup>2</sup>GLR I, p. 323.

<sup>22</sup> *Ibidem*, p. 324.

<sup>23</sup> Faptul că dicționarele înregistrează unele prepoziții sau întrebări prepoziționale necuprinse în inventarul din gramatici al acestei părți de vorbire constituie o realitate generală, care poate fi constatată și pentru alte limbi.

<sup>24</sup> Cf. *per oca* în rezumatul unei catagrafii din 1844, în *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800–1859* culese de J. Cojocaru, II, București, 1958, p. 831.

<sup>25</sup> De origine italiană.



împrumutată tale-qualē<sup>26</sup>, dar analizabilă în românește, după cum demonstrează și construcția *per dumneata*, care se întâlnește în următorul exemplu dintr-o scrisoare particulară datată 25 august 1914: *Iartă-mă că te tutuiesc, însă pe o prietină bună cum mi-ai fost tu, n-aș putea-o agrăi per D-ta* (din corespondența lui Emil Rebreanu, în *Addenda* la Liviu Rebreanu, *Opere*, 5, București, 1972, p. 399).

*Per* este, evident, latinescul *per* (moștenit în această formă de italiană), care a fost împrumutat, din latină sau din italiană, și de alte limbi europene, ca germana, engleza, suedeza: pornindu-se, probabil, de la o serie de formule latinești curente în limbajul (juridic-administrativ), cum sunt *per annum* (*per diem*, *per mensem*), *per caput*, *per mille*, *per procurationem*, s-a ajuns, în fiecare dintre aceste limbi, la întrebuințarea lui *per* în construcții ca germ. *per Jahr* sau engl. *a shilling per man*; cf. sued. *per dag*, *per man*. Menționez în mod special două formule germane direct comparabile cu unele românești: formula „comercială” *per Stück*<sup>27</sup> echivalentă cu rom. *per bucată* și expresia familiară *per Sie anreden*<sup>28</sup> = rom. (din Ardeal) *a agrăi per D-ta*.

**Pro.** Deși este înregistrat în mai multe dicționare (L. Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, CADE, SDLR, DLRC, DM și <sup>2</sup>DN) ca prepoziție cu sensul „pentru, în favoarea”, poziția acestui cuvânt în limba română și chiar statutul gramatical de prepoziție sunt mult mai slabe. DLRC și DM precizează că se folosește „mai ales”, respectiv „de obicei”, „în corelație cu *contra*”; SDLR este mai categoric: „se întrebuințează rar n u m a i [spațiat de mine – M. A.] în *pro* și *contra* «pentru și contra» la vot”<sup>29</sup>. Mai important de subliniat este faptul că *pro* se folosește de cele mai multe ori eliptic, fără cuvântul pe care ar trebui să-l introducă, în construcții susceptibile de a pune în discuție valoarea sa prepozițională, după cum

---

<sup>26</sup> Vezi Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 23, care o citează printre împrumuturile „din limbi străine”.

<sup>27</sup> Cf. și sued. *3 kr. per styck*.

<sup>28</sup> Vezi *Dicționarul german-român* citat în nota 16.

<sup>29</sup> Vezi și LM: „ocurre separata numai in frasi ca: a vorbi pro sau contra unei propositione [...]”.

reiese și din unicul citat inserat, fără nici o mențiune de ordin gramatical, în DLRC: *Întâmpinarea aceasta, departe de a fi un argument contra, este un argument pro* (Kogălniceanu, S. A. 145), care denotă o întrebuintare adjectivală<sup>30</sup> a lui *pro*. Din explicația care se dă în DLRC și în DM sensului „pentru”: „(o idee, o teorie, o doctrină etc.)” s-ar putea înțelege că *pro* se construiește exclusiv cu substantive abstracte; vezi însă, încă în LM, *a fi pro sau contra unei persoane*<sup>31</sup>. *Pro* poate apărea și pe lângă nume proprii, dar atunci este mai evidentă dificultatea de a i se stabili statutul: prepoziție sau prefix? I. Rizescu<sup>32</sup> a remarcat această situație pornind de la un fapt de grafie, folosirea cratimei într-un exemplu ca *pro-Croce*, care arată că „prepoziția *pro* [...] este simțită la limita cu prefixul corespunzător”.

*Pro* este un element neologic de origine latină, care a fost împrumutat ca prepoziție și de alte limbi europene, ca germana și suedeza<sup>33</sup>, dar cu sensuri diferite de cel din română discutat mai sus: cf. germ. *pro Kopf*, *pro Stück*<sup>34</sup>, sued. *pro enhet kroppsvikt* „pe unitate a greutății corporale”<sup>35</sup>. Sensul „pentru, în favoarea”, ca și amprenta apartenenței la limbajul politic – pe care îl sugerează acest sens chiar atunci când e vorba de adeziunea la o mișcare din domeniul cultural – se regăsesc în alte limbi, de exemplu în franceză<sup>36</sup>, numai la prefixul

---

<sup>30</sup> <sup>2</sup>GLR (I, p. 333) interpretează valoarea lui *contra* din *a fi contra* drept adverbială și o explică prin originea acestei prepoziții, „datorită căreia s-a ajuns în mod analogic și la folosirea similară a prepoziției *pentru*”.

<sup>31</sup> În construcțiile de tipul *pro sau/și contra cuiva* (sau *a ceva*), singurele în care statutul de prepoziție al lui *pro* este incontestabil, e de remarcat că, în coordonarea cu prepoziția *contra* pe lângă unul și același termen, *pro* ocupă totdeauna primul loc și că termenul introdus de amândouă urmează regimul în genitiv al prepoziției *contra* imediat precedente.

<sup>32</sup> *Prefixele pro-* în limba română, în SMFC IV, 1967, p. 26.

<sup>33</sup> Probabil și în engleză. *The Concise Oxford Dictionary of Current English*, ediția a V-a, Londra, 1966, o înregistrează, dar o ilustrează, fără nici o mențiune, numai cu formule latinești: *pro bono publico*, *pro forma*, *pro tempore*. Vezi însă și *Webster's Seventh New Collegiate Dictionary*, Springfield, 1970, în care figurează cu același sens ca în română.

<sup>34</sup> Vezi *Dicționar german-român și Der Grosse Duden...*

<sup>35</sup> Vezi dicționarul citat în nota 17.

<sup>36</sup> Vezi, de exemplu, Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, 1967 (și nota 33).

*pro-*, ceea ce pledează, o dată mai mult, pentru strânsa legătură dintre valoarea de prepoziție și cea de prefix a românescului *pro(-)*.

**Supra.** Ca element neologic dicționarele românești nu înregistrează decât prefixul *supra-* (CADE, SDLR), numit uneori – în mod nejustificat – „element de compunere” (DLRC, DM, <sup>2</sup>DN). Există însă și o prepoziție neologică *supra*, cu același etimon ca prefixul (latinesc), folosită în limbajul matematicienilor la lectura fracțiilor ordinare de tipul  $\frac{2}{3}$  și, mai ales,  $\frac{a}{b}$ : *doi supra trei* și, respectiv, *a supra*

*b*. Atât prepoziția ca atare, cât și procedeul de exprimare cu ajutorul ei a numeralului fracționar în limba română au fost semnalate recent de Alf Lombard<sup>37</sup>. Dintre multiplele posibilități de exprimare a numeralului fracționar românesc în diverse stiluri<sup>38</sup>, construcția în care intervine prepoziția *supra* este perfect echivalentă din punct de vedere structural cu tipul realizat cu prepoziția sinonimă *pe (doi pe trei)*: amândouă aceste tipuri pornesc de la imaginea grafică a fracției exprimate<sup>39</sup>.

Prepoziția neologică *supra* constituie dubletul etimologic al vechii prepoziții moștenite omonime *supra*, care a ieșit de mult din uz (e atestată la Dosoftei în secolul al XVII-lea – vezi TDRG, CADE), păstrându-se numai în compusele *asupra* și *deasupra*.

**Via.** Figurează în mai multe dicționare (L. Șăineanu, CADE, SDLR, DLRC, DM, <sup>2</sup>DN), cu statutul prepozițional și sensul, în general, bine stabilite: „pe drumul” – aș spune, mai exact, „pe ruta” –, „(trecând) prin sau pe la”; excepție fac<sup>40</sup> SDLR, care califică pe *via*

---

<sup>37</sup> *Rumänsk grammatik*, Lund, 1973, p. 369 și 113.

<sup>38</sup> Vezi <sup>2</sup>GLR I, p. 192, și studiul special al Alexandrinei Novac, *Observații asupra numeralului fracționar în limba română*, în SCL XXI, 1970, 6, p. 669–672.

<sup>39</sup> Din punct de vedere formal aceste două tipuri de numerale fracționare au aceeași structură și cu numerele cardinale propriu-zise de la 11 la 19, care sunt alcătuite din numerele simple legate între ele prin prepoziția (paronimă și înrudită cu *supra*) *spre* cu sensul ei vechi „pe, peste”, dar la care „suprapunerea” este adițională: compară *doi supra zece* cu *doisprezece*.

<sup>40</sup> Luând în considerație dicționarele serioase. Altminteri, la Al. Resmeriță, *Dicționarul etimologico-semantic al limbei române...*, Craiova, 1924, găsim pe *via* ca substantiv cu sensul „drum, cale, direcțiune de cale ferată”.

drept adverb, și <sup>2</sup>DN, care, în completarea sensului „pe drumul”, dă indicația falsă „în direcția”, înlocuind greșit prepoziția *prin* de la CADE („prin direcțiunea”), respectiv *pe* din DM („pe direcția”). În afară de <sup>2</sup>DN, celelalte dicționare citate limitează întrebuințarea acestei prepoziții fie la anumite domenii tehnice: căile ferate și poșta la CADE, fie la un anumit obiect al comunicării: „în călătorii” în SDLR, „(numai) în fraze indicând o rută, un itinerar” în DLRC și DM. Desigur, *via* a intrat în limbă ca element al unor limbaje tehnico-profesionale, dar fiind vorba de domenii ale serviciilor publice de transporturi și comunicații, el a devenit cunoscut și beneficiarilor acestor servicii și și-a putut extinde întrebuințarea în limbajul familiar, iar de la sensul pur local a dezvoltat unul instrumental, „prin intermediul”, cum dovedește un citat recent ca: *E. P. s-a adresat instanței, via – comisia de judecată*. SC. nr. 9424, 18.II.1973, p. 2/3.

La originea lui *via* stă lat. *viā*, ablativul substantivului cu sensul „cale, drum”. Cu valoare prepozițională lat. *via* a pătruns într-o serie de limbi europene, printre care franceza, germana și engleza, încât în limba română prepoziția *via* poate fi considerată ca având etimologie multiplă. SDLR o consideră de origine latină, iar CADE și DM împrumut direct din franceză („fr. < lat.”); tot așa de bine ne-ar fi putut veni însă și din germană sau engleză, de unde am luat mai mulți termeni feroviari. Notez că și în dicționarele altor limbi *via* poartă mențiunea „în tehnică” (sau „în limbajul transporturilor”), iar o extensiune stilistică spre o întrebuințare „în glumă, despre subiecte aflate în legătură” este remarcată, pentru limba engleză, în *The Concise Oxford Dictionary...*; cf de asemenea sensul „prin intermediul” în *Webster's... Dictionary*).

Deosebit de interesantă este situația lui **a la** (scris și *à la* – vezi mai jos<sup>41</sup>), despre care am anticipat afirmația că are nevoie de o discuție specială. Neînregistrat în nici un dicționar românesc, *a la* constituie în ansamblu un element relațional de tip prepozițional cu sensul „în maniera (stilul)..., de felul..., după sistemul..., ca...” și cu diverse posibilități de construcție, dintre care numai câteva expresii fixe au fost notate, în diferite contexte, de Șt. Pașca, Iorgu Iordan și

---

<sup>41</sup> În citatele de mai jos am respectat grafia întâlnită.

Al. Graur. Cel mai adesea, *a la* apare în construcții, atributive sau circumstanțiale, realizate cu nume proprii:

a) de persoană (tipul care dispune și de cele mai vechi atestări): *Cele românești* [versurile] începeau mai totdeauna à la Paris Momuleanu. I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, București, 1940, p. 476. *Declamații deșarte a la Cațavencu* I. L. Caragiale, *Opere*, VII, p. 257. *Exclamații à la Creangă* SC., nr. 9363, 17.II.1972, p. 4/7. La acest tip se pot încadra și construcțiile cu nume de „firme” personale: *Fasole „à la frații Chivu”* „Tribuna României” nr. 5.

b) topice (de localități, regiuni, străzi): *Varză a la Cluj* Nina Decusară, *Rapid, economic, gustos*, 1969, p. 118. *Scrob de ouă à la Muscel, pui cu cartofi la cuptor à la Muscel* „Magazin” nr. 754, 18.III.1972, p. 6/7. *Cu jambierele „a la Corso”* „Magazin” nr. 764, 27.V.1972, p. 8/5.

Mai rar se construiește cu:

– substantive comune: *Mâncare pregătită „a la minut”* (în limbajul restauratorilor bucureșteni) Iordan,<sup>2</sup>LRA, p. 481. *Cremă a la minut*<sup>42</sup> Nina Decusară, *lucr. cit.*, p. 164. „*Tunsoarea*” femeilor de la mahala poate fi à la castron<sup>43</sup>. Șt. Pașca, în DR VII, 1931–1933, p. 165;

– expresii întregi: *Lucrează a la „vivat concurența”* (auzită în vorbirea unui academician, în 1970)<sup>44</sup>;

– expresii greu de calificat din punct de vedere gramatical, fie din cauza aspectului trunchiat: *a la șme* – interpretat de Iorgu Iordan drept „o prescurtare (voită!) din *a la șmecherul*”<sup>45</sup>, dar care pare a fi mai curând abrevierea lui *\*a la șmecherie*<sup>46</sup> –, fie din alte cauze; pentru ultimele situații am în vedere construcțiile à la grec (*dovlecei* ~ Olimpia Ștefănescu, *Bucătărie rapidă*, 1970, p. 159; *sos* ~ Draga Neagu, *Preparate reci pentru zile calde*, 1971, p. 77; *salată de dovlecei* ~ *ibidem*, p. 55; *salată de țelină* ~ Elena Rusu, *Salate*, 1971,

<sup>42</sup> Pentru *a la minut* cf. fr. à la minute.

<sup>43</sup> Etimologie populară: cf. fr. à la garçonne.

<sup>44</sup> Vezi și o expresie licențioasă din vorbirea periferică citată de Iordan,<sup>2</sup>LRA, p. 500.

<sup>45</sup> Iordan,<sup>2</sup>LRA, p. 500.

<sup>46</sup> Cf. „șme și șmecherie în expr. a vorbi la șme sau șmecherie” la Al. Vasiliu, în GS VII, 1937, p. 125.

p. 67) și *à la turca*, semnalată cu sensul „«arbitrar» (așa cum procedau turcii în țările cucerite)” de Al. Graur<sup>47</sup>, care sunt expresii împrumutate, dar analizabile în română în ciuda dificultăților morfologice.

Ultimul exemplu permite abordarea problemei esențiale a apartenenței expresiei citate – și, implicit, a lui *a la* – la limba română. Al. Graur menționează expresia între alte exemple românești de întrebuițări adverbiale care pornesc de la nume etnice: (*a șede*) *turcește*, *à la turca*, (*a fuma*) *ca un turc*, precizând că *à la turca* este „cu o construcție adverbială franțuzească”. În franceză expresia corespunzătoare este *à la turque* cu sensul general „à la manière des Turcs” (*assis, accroupi à la turque; cabinets à la turque* – vezi Paul Robert, *Dictionnaire...*) și cu o întrebuițare specială în muzică, unde redă it. *alla turca*. Oare rom. *a la turca* nu poate fi explicat și direct prin expresia italiană omofonă, atât de răspândită în terminologia muzicală internațională (mai ales prin cunoscuta piesă a lui W. A. Mozart), considerându-se că *alla* a fost interpretat ca fr. *à la*<sup>48</sup>? În acest caz scrierea *à la turca* este hibridă, întrucât reunește elemente aparținând unor limbi diferite, iar dacă acordăm întregului statutul de expresie românească, trebuie să acceptăm și scrierea fără accent: *a la turca*.

În general, după cum s-a văzut în parte și din exemplele date până acum, scrierea lui *a la* oscilează între *à la* și *a la* și păstrarea ortografiei franceze e de natură să arate că elementul relațional e simțit ca străin; în același sens vorbește și încadrarea între ghilimele a unor construcții, la care se recurge uneori chiar atunci când ortografia e româniată: vezi mai sus exemplele *fasole „à la frații Chivu”*, *jambierele „a la Corso”*, *mâncare pregătită „a la minut”*, la care se pot adăuga numeroase altele: *figură „a la Napoleon”* Petru Oancea, *Anotimpuri*, Reșița, 1970, p. 203; *o soprană „a la Tebaldi”* *Almanahul „Magazin”* 1973, p. 143; *sărmăluțe „à la Ion Zugravu”*

---

<sup>47</sup> *Nume de locuri*, București, 1972, p. 142. Expresia are, de fapt, sensul general „ca la turci”, „turcește”; cf. *a la turca, bre!*

<sup>48</sup> A. Doljanski, *Mic dicționar muzical*, traducere din limba rusă de Rostislav Donici, București, 1960, menționează în articolul *à la* „expresie franceză” că „uneori se folosește îmbinată cu cuvinte italiene *à la marcia* – cu caracter de marș”; de fapt, avem aici aceeași modificare a formulei italienești *alla marcia* prin echivalarea lui *alla* cu mai răspânditul *à la*.

„Tribuna României” nr. 4 etc. După părerea mea, *a la* a devenit element de construcție liberă în exprimarea unor vorbitori români și el poate primi aceeași scriere românizată ca și prepoziția *a* < fr. *à*<sup>49</sup>. Vom deosebi deci expresiile franțuzești întrebuințate în anumite ocazii, ca *à la carte*, *à la garçonne*, *à la russe*<sup>50</sup>, de folosirea liberă în combinație cu nume proprii sau cuvinte comune românești: *a la Creangă*, *a la Cluj*, *a la minut*<sup>51</sup>. Nu vom mai avea astfel hibridi grafici de felul lui *à la grec*, ci ori *à la grecque* ca în franceză, ori – românizat – *a la grec*.

Ca origine, *a la* reprezintă fr. *à la*<sup>52</sup>, la care trebuie adăugat, numai în subsidiar, it. *alla* din terminologia muzicală: pe lângă *alla turca* citat mai sus, vezi *alla breve*, *alla militare*, *alla ottava*, *alla Palestrina*, *alla polacca* etc. În ambele limbi menționate, avem a face cu o prepoziție + articolul hotărât feminin al unui substantiv subînțeles (fr. *façon*, *manière*, *mode*<sup>53</sup>, it. *maniera*, *moda*). În română *a la* în ansamblu nu poate fi interpretat decât ca prepoziție, așa cum de altfel este calificat acest împrumut (din franceză) și în dicționarele limbii engleze<sup>54</sup>. Mai mult, se poate spune că în română *a la* permite a fi interpretat ca o prepoziție compusă de tipul *de-a*, elementele sale

---

<sup>49</sup> Menționez că în germană, unde normele cer scrierea *à la*, se scrie ca în franceză și prepoziția distributivă *à*.

<sup>50</sup> În engleză chiar expresiile de acest tip se scriu uneori fără accent: vezi *a la carte*, *a la mode* în *Webster's... Dictionary*; cf. și în italiană *à la* sau *alla garçonne*, la Aldo Gabrielli, *Dizionario linguistico moderno*, Milano, 1956, s. v. *garçon*.

<sup>51</sup> Iordan, <sup>2</sup>LRA scrie consecvent *a la*.

<sup>52</sup> Pentru gramaticalizarea construcției cu *à la* în locuțiuni „care desemnează comportări (*à l'aimable*) și mai ales mode și preparate: *une coiffure à la Marilyne Bardot* (sic!), *des rognons à la financière*” vezi Pierre Guiraud, *Les locutions françaises*, Paris, 1962, p. 49.

<sup>53</sup> Vezi Albert Dauzat, *Grammaire raisonnée de la langue française*, Lyon/Paris, 1947, p. 341.

<sup>54</sup> De exemplu, în *The Concise Oxford Dictionary...*, unde este scris *à la* și tipărit cu caractere specifice cuvintelor și expresiilor străine. În *Webster's... Dictionary* figurează „*a la* or *à la*...: in the manner of” fără specificarea părții de vorbire, după cum și Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 500, vorbește de „formule cu *a la*” din română fără a preciza ce este *a la*. Vezi aceeași situație pentru germană (*Der Grosse Duden...*).

alcătuitoare fiind identificate cu prepozițiile *a* și *la*. Pentru primul element această identificare e justificată etimologic: ca origine directă, acest *a* este același cu neologicul  $a_2$  (< fr. *à*), dar prin valoarea sa se grupează mai bine cu dubletul vechi  $a_1$  (< lat. *ad*), care exprimă și el modul, asemănarea (*miroase a vin, seamănă a sat*). Cel de al doilea element, *la*, articol în construcția originară, a putut fi identificat cu prepoziția omofonă *la* și datorită unor similitudini de valori, prepoziția *la* exprimând ea însăși modul în construcții ca *la trap, la nebunie*. În sprijinul acestei identificări vorbesc soluțiile adoptate uneori pentru evitarea franțuzismului *a la*; în special în nume de mâncăruri construcția de tip *a la se* înlocuiește cu *ca la*<sup>55</sup>: *dovlecei ca la Nisa, ouă ca la Neapole* (vezi Olimpia Ștefănescu, *lucr. cit.*, p. 160, 169), *salată verde ca la Galați* (Elena Rusu, *lucr. cit.*, p. 29) sau chiar cu *la* singur: *cremă la minut* (Irina Dordea, *250 dulciuri rapide*, 1971, p. 118), *supă de carne „la minut”* Olimpia Ștefănescu, *lucr. cit.*, p. 79); am văzut mai sus că în vorbirea argotică *a la șme* a fost înregistrat alături de *la șme*. Poate chiar *la modă* ar trebui explicat în legătură directă cu *à la mode*.

Pentru considerarea lui *a la* drept element al limbii române actuale se pot aduce și argumente referitoare la folosirea lui în diverse varietăți funcționale ale limbii, precum și la unele deosebiri față de franceză, cel puțin în dezvoltarea unor anumite construcții. În ce privește primul aspect, Iorgu Iordan a arătat, în explicația dată lui *a la șme*, că „formule cu *a la...* (după modelul lui *à la française*) sunt multe în vorbirea argotică și periferică”<sup>56</sup>. Alături de aceasta, trebuie menționat însă, ca punct de pornire, limbajul comercial, în special cel al restaurantelor și al sectoarelor legate de modă, care au introdus și în limbajul familiar urban denumiri de mâncăruri, de coafuri etc. cu formule de acest tip cu caracter terminologic. O întrebuintare liberă cunoaște *a la* în special în limbajul familiar al oamenilor culti (vezi citatele din corespondența lui I. Ghica și I. L. Caragiale) și în stilul

---

<sup>55</sup> Într-o anchetă recentă a emisiunii de televiziune „Cum vorbim” Sorin Stati a înregistrat interpretarea formulei franțuzești din limbajul restaurantelor *à la carte* drept „ca la carte”, „(preparat) cum se arată în cărțile de bucate”.

<sup>56</sup> Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 500.



publicistic (în cronici literare, artistice, sportive și în limbajul reclamelor), mai ales în construcții cu nume de persoane, după modelul expresiilor livrești ca *victorie a la Pirus*<sup>57</sup>.

Dintre construcțiile cu *à la* din franceză, româna nu are tocmai construcția cea mai caracteristică limbii de origine, anume construcția cu un adjectiv substantivizat de tipul *à la française*, *à la légère*, dar se pare că a dezvoltat construcțiile cu substantive nume de locuri pentru care franceza întrebuițează derivatul adjectival: vezi *salată à la Nisa* (Draga Neagu, *lucr. cit.*, p. 67) pentru fr. *salade niçoise* (P. Robert, *Dictionnaire...*).

În sfârșit, trebuie amintit faptul că vorbitorii români creează expresii „franțuzești” cu *à la*. Desigur, *fripturi à la daco-romaine* (I. L. Caragiale, *Opere*, VII, p. 3) nu prezintă interes din acest punct de vedere, formația fiind perfect normală în franceză. Alta este însă situația expresiei *a la fonfé* semnalată de Iorgu Iordan<sup>58</sup> și, în forma *à la fonfé de bigi-bigi*, de Al. Graur<sup>59</sup>. Dacă expresia citată a fost creată cu intenții glumețe, alteori suntem în fața unor greșeli: un anumit fel de salată preparată cu carne de vită și cunoscută la noi cu denumirea franceză *salată (de) boeuf* a căpătat în unele medii numele, mai „distins”, *salată à la boeuf*, greșeală care dovedește familiarizarea vorbitorilor români cu elementul *à la*, prezent în terminologia culinară franceză nu numai cu sensul comparativ discutat până acum, ci și cu sensul instrumental din *choux à la crème*.

Evident, nu numai pentru *a la* se poate aduce în discuție problema apartenenței la limba română, ci și pentru celelalte patru prepoziții neologice: *per*, *pro*, *supra* și *via*, iar, dacă admitem că toate acestea au devenit cuvinte ale limbii române, se poate pune întrebarea de ce nu includem în inventarul prepozițiilor neologice și elemente ca *apud* și *in* folosite în indicațiile bibliografice, *ante* și *post* din datările aproximative (*ante 1500*, *post 1500*) sau *ad* din indicațiile medico-farmaceutice. Explicația stă în faptul că acestea din urmă sunt folosite de specialiștii români drept cuvinte străine (latinești), ca elemente ale

---

<sup>57</sup> Scrisă *victorie à la Pyrrhus* la I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, București, 1968.

<sup>58</sup> Iordan, <sup>2</sup>LRA, p. 500.

<sup>59</sup> *Langues mêlées*, în BL XV, 1947, p. 17.

unui cod științific internațional, alături de alte cuvinte și expresii ca *passim*, *ibidem*, *infra* și *supra* (adverb), *op. cit.* etc. din domeniul bibliografic sau *pro dosis*, *per os* din domeniul medical, în timp ce prepozițiile pe care le-am luat în considerație mai sus, chiar dacă s-au aflat inițial în situații asemănătoare, au devenit bunuri ale limbii române prin posibilitățile de combinare cu cuvinte românești și, de cele mai multe ori, prin depășirea limitelor înguste ale domeniului funcțional original.

În completarea discuției asupra prepozițiilor neologice, trebuie menționat faptul că în unele lucrări – mai ales dicționare – se atribuie și altor elemente neologice fie calitatea de prepoziții însoțită de o glosare necorespunzătoare, fie sensuri prepoziționale sub o interpretare lexico-gramaticală diferită. Pentru prima situație se poate cita cazul lui *circa*, dat drept prepoziție în dicționarul lui I.-A. Candrea (CADE), deși glosarea e specific adverbială: „cam, ca la, aproape”; toate dicționarele mai noi (SDLR, DA, DLRC, DM, <sup>2</sup>DN) îl clasează corect, ca adverb. Pentru a doua situație este semnificativ cazul lui *minus*, care, sub calificarea de adverb, apare glosat de cele mai multe ori (DLRC, DM, DLR, <sup>2</sup>DN) prin prepoziția *fără*; nu e vorba aici de o simplă echivalență semantică lipsită de implicații asupra valorii gramaticale, cum este glosarea aceluiași cuvânt prin gerunziul *scăzând*: *minus* are într-adevăr o valoare apropiată de prepoziții ca *fără* sau – aș adăuga – *afară de*. Dacă citatul ilustrativ din DLRC – DLR *Găsești aici toată colecția „Vieței românești”, minus două numere, ce nu se mai găsesc* (I. L. Caragiale, *Opere*, VII, p. 152) a putut fi interpretat în Gramatica Academiei în sensul că adverbul *minus* ar exprima „coordonarea copulativă a unor părți negative”<sup>60</sup> – ceea ce a permis lui B. Berceanu<sup>61</sup> interpretarea lui *minus* drept „conjunție a scăderii”! –, un exemplu ca *În interior însă era, minus mulțimea tablourilor de pe pereți, acceptabil* (Al. Piru, *Cearta*, București, 1969, p. 196) arată mai clar că funcțiunea lui *minus* e aceea de a introduce un complement circumstanțial de excepție. Prin această funcțiune însă *minus* nu-și pierde valoarea adverbială, întrucât el

---

<sup>60</sup> <sup>2</sup>GLR II, p. 214.

<sup>61</sup> *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, 1971, p. 279.

realizează același tip de construcție a complementului de excepție ca și adverbul *decât*, anume cu reproducerea modului de construire a termenului de referință (partea de propoziție la care se referă complementul de excepție), deci cu un regim liber, neprepozițional. Din moment ce se spune *Le-am spus tuturor, minus ție* sau *I-am văzut pe toți, minus pe voi doi*, construcția lui *minus* dovedește că, exact ca *decât*, el își menține calitatea gramaticală de adverb, în ciuda apropierii funcționale de clasa prepozițiilor. Desigur, această apropiere trebuie notată la întrebuirile lui *minus* și ea interesează problema mai largă a neologismelor din sectorul prepozițiilor românești. Ca o curiozitate semnalez împrejurarea că unele dicționare, ca DLRC și DM, menționează la *plus* o „valoare de prepoziție” pe care nu i-o recunosc lui *minus* în construcții identice<sup>62</sup>. În ce privește situația din alte limbi, atât *minus*, cât și *plus* sunt înregistrate de obicei ca prepoziții în dicționarele limbii engleze<sup>63</sup>.

Cu valoare apropiată de prepoziții pot fi considerate și unele elemente neologice din categoria prefixelor care au origine prepozițională în limba de bază (latina); mă gândesc la *extra-* și *inter-* care, în exemple ca (*lucrări*) *extraplan* (sau *supraplan*) sau (*întreceri*) *interfacultăți*, *interorașe*, *interțări*, (*pauze*) *intersesiuni*, sunt interpretate în mod curent ca prefixe derivând adjective de la substantive<sup>64</sup>, deși prefixele nu au în general capacitatea de a forma o parte de vorbire diferită de cuvântul-bază. Comportarea elementelor *extra(-)* și *inter(-)* în situații ca cele de mai sus este cel puțin la limita dintre prefix și prepoziție, asemănându-se din acest punct de vedere cu statutul parțial ambiguu al lui *pro(-)*.

---

<sup>62</sup> În general tratarea celor două antonime în dicționarele noastre recente (DLRC, DM, <sup>2</sup>DN) surprinde prin lipsa oricărui paralelism; e suficient să remarc că în DLRC și DM există două articole *minus*: *minus*<sub>1</sub> adverb și *minus*<sub>2</sub> substantiv, în timp ce *plus* e dat numai ca substantiv, considerându-se că are valoare de prepoziție în situații similare cu cele ale lui *minus* adverb.

<sup>63</sup> Vezi *Webster's... Dictionary*. În *The Concise Oxford Dictionary... minus* este calificat „quasi-prep[osition]”, în timp ce *plus* e dat fără rezerve drept prepoziție.

<sup>64</sup> Vezi, pentru exemplele cu *inter-*, Elena Carabulea, *Prefixele inter-, între-*, în SMFC III, 1962, p. 37.

Din faptele aduse în discuție rezultă că limba română, ca și alte limbi moderne, a adoptat o serie de prepoziții neologice, din vocabularul mai mult sau mai puțin internațional. Numărul prepozițiilor neologice poate fi considerat destul de mare în raport cu totalul prepozițiilor din limbă<sup>65</sup>, dar importanța lor este departe de a se compara cu aceea a prepozițiilor din fondul vechi sau, cel puțin, cu a majorității acestora, căci la comparația cu *înde* rezistă, incontestabil, neologismul *contra* și, probabil, nu numai el. Se poate vorbi și în cadrul prepozițiilor de o ierarhie care ar distinge un nucleu de prepoziții principale și comune tuturor aspectelor limbii față de altele cu întrebuintări limitate din diverse puncte de vedere. Al. Graur<sup>66</sup> l-a plasat pe *contra* „care încă nu se întrebuintează prea mult” pe o treaptă inferioară celorlalte 21 de prepoziții propriu-zise, admise în fondul principal lexical al limbii române; în ordine ierarhică ar urma, dintre neologisme, *a* și apoi celelalte prepoziții discutate aici, care se situează, în grade diferite, la periferia limbii comune. Aceasta ar fi însă ierarhia generală din limbă, care nu corespunde cu situația specială a unor varietăți funcționale în care prepoziții ca *a* sau *per* pot avea o întrebuintare mai mare chiar decât *către* sau *printre*. De aceea e foarte important să se cunoască precis inventarul la care se referă afirmații ca „prepozițiile simple sunt toate de origine latină” (H. Tiktin<sup>67</sup>: inventar din care lipsește până și *contra*), „prepozițiile străine [...] sânt luate din slavă, maghiară și neogrecă” (H. Moser<sup>68</sup>: inventar care cuprinde limba veche, graiuri regionale și dialectele sud-dunărene) sau „există două prepoziții de origine străină: *împotriva* [...] și *contra*” (S. Pop<sup>69</sup>: inventar redus, chiar pentru formații vechi).

Fără a avea o pondere însemnată în sistemul prepozițiilor românești, prepozițiile neologice prezintă interes teoretic din următoarele motive:

---

<sup>65</sup> Oricât ar părea de curios, un inventar complet al prepozițiilor din limba română nu există.

<sup>66</sup> Graur, *Încercare*, p. 164.

<sup>67</sup> Tiktin, <sup>3</sup>GR, p. 135.

<sup>68</sup> *Art. cit.*, p. 411.

<sup>69</sup> *Lucr. cit.* p. 321.

1. Simpla lor existență, oricât de limitată, demonstrează penetra-bilitatea acestei părți de vorbire.

2. Prin prepoziții ca *a, per, supra, via* se evidențiază capacitatea prepozițiilor de a caracteriza varietăți funcționale cum sunt limbajele tehnico-științifice. Deși pare ciudat ca prepozițiile să fie „termeni tehnici”<sup>70</sup>, nu se poate nega rolul lor în realizarea unor formule specifice câte unui stil. La prepozițiile enumerate ca unități de inventar trebuie adăugată și construcția cu acuzativul a prepoziției *contra*, care caracterizează limbajul administrativ-comercial: *contra cost, contra chitanță, contra ramburs*, spre deosebire de construcția cu genitivul din celelalte stiluri.

3. Prin majoritatea prepozițiilor neologic se demonstrează aportul unor stiluri și limbaje speciale la limba comună, în domeniul elementelor de relație, chiar dacă întrebuintarea unor construcții cu *a la* sau *via* (alături de care poate fi pus *minus*) dincolo de granițele domeniului originar se face numai cu intenții de expresivitate.

4. Unele întrebuintări ale lui *extra(-), inter(-), pro(-)* și *supra(-)* arată că limita dintre statutul de prepoziție și cel de prefix nu este totdeauna tranșantă.

Constatările de mai sus sunt valabile pentru oricare limbă modernă cu prepoziții de acest fel. Menționez faptul că pentru limba germană se precizează apartenența prepozițiilor neologice la „stilul comercial” (Kaufmannsstil) îmteles într-un sens foarte larg și cu o oarecare nuanță peiorativă, opunându-i-se recomandările ferme de înlocuire a lui *à, per, pro, via* cu construcții „germane”<sup>71</sup>.

Pentru limba română în mod special merită să fie relevate două aspecte:

1. Întrucât, deși internaționale și intrate pe diverse căi, prepozițiile neologice sunt exclusiv de origine latino-romanică, ele constituie un element al acțiunii generale de rero-manizare a vocabularului și a structurii gramaticale a limbii române<sup>72</sup>; concurența

---

<sup>70</sup> Aceasta fiind situația, ne-am aștepta ca *Lexiconul tehnic român* să cuprindă și prepoziții ca *via*.

<sup>71</sup> Walter Jung, *Kleine Grammatik...*, p. 244.

<sup>72</sup> Pentru care vezi Graur, TA, p. 351.

dintre *împotriva* și *contra* este, în această privință, rezultatul cel mai elocvent. Prepozițiile neologice s-au constituit adesea ca dublete ale unor prepoziții moștenite, fie omonime (*a, supra*), fie cu o formă mai mult sau mai puțin asemănătoare (*per/pe, contra/către*); în același timp, multe dintre ele au fost întărite de împrumutarea simultană a prefixelor omonime (*contra-, per-, pro-, supra-*). Asemănarea cu prepozițiile vechi a putut favoriza asimilarea împrumuturilor, dar nu e exclus să fi ascuns în parte ponderea reală a elementului neologic în domeniul prepozițiilor românești: pe lângă confuzia produsă între cele două prepoziții *a*, am în vedere acum posibilitatea unor calcuri greu de depistat în situații în care *pe* a preluat, de exemplu, întrebuințări ale lui *per* (oare construcția ardelenescă *pe poștă* nu poate fi pusă în legătură cu germ. *per Post*?).

2. Nu este lipsit de interes să se remarce că prepozițiile neologice au pătruns adesea în aceleași zone stilistice (limbajul administrativ-comercial) și funcționale (valoare distributivă și cumulativ-exceptivă) care fuseseră atinse și de vechile prepoziții slave: comparație directă se poate stabili între *a* și *po, per* și *po, minus* și *bez*.

SCL XXIV, 1973, 3, p. 239–252.

# DESPRE CÂTEVA CONFUZII ÎN REGIMUL CAZUAL AL PREPOZIȚIILOR ROMÂNEȘTI

1. Descrierea curentă a regimului prepozițiilor românești distinge trei situații, luate drept criterii de clasificare<sup>1</sup>:

– construcția cu acuzativul (majoritatea prepozițiilor propriu-zise: *cu, de, fără, la* etc. și locuțiunile prepoziționale al căror ultim termen este o prepoziție: *față de, împreună cu* etc.) = A;

– construcția cu genitivul (două prepoziții primare: *asupra, contra* și compusele din care fac parte: *deasupra, în contra* etc., mai multe prepoziții provenite din adverbe sub forma „articulată”<sup>2</sup>: *înaintea, îndărătul* etc., precum și locuțiunile prepoziționale având ca ultim termen un cuvânt articulat: *în ciuda, în locul* etc.) = G;

– construcția cu dativul (trei prepoziții provenite din substantive nearticulate sau din participii feminine: *datorită, grație, mulțumită*, mai multe adverbe cvasiprepoziționale: *asemenea, conform* etc.) = D.

Se admite că această descriere simplifică<sup>3</sup> o realitate complexă din mai multe puncte de vedere, situație care se datorează: existenței unor construcții „echivalente” pentru prepozițiile de tipul G și de tipul D, dintre care câteva sunt comune celor două tipuri sau/și par să contrazică identificarea lor ca atare; apoi, confuziei – produse prin analogie – între anumite construcții; în sfârșit, posibilității – reale sau aparente – ca o prepoziție să aparțină la două tipuri.

---

<sup>1</sup> Vezi Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973, p. 65.

<sup>2</sup> Pentru aceste prepoziții vezi Valeria Guțu Romalo, *Unele valori ale articolului în limba română actuală*, în *Omagiu lordan*, p. 368: „Rolul articolului, în acest caz, e cel de a distinge adverbul de prepoziție, valoarea sa determinativă fiind nulă”.

<sup>3</sup> În <sup>2</sup>GPT, p. 269, am calificat formula „(prepoziții care) cer genitivul” drept exprimare „pe scurt” bazată pe construcția principală a prepozițiilor în cauză.

Prepozițiile și locuțiunile prepoziționale de tipul G sunt construite nu numai cu:

a) cazul genitiv (al substantivelor, al diverselor pronume, al numeralelor cu articol hotărât: *asupra țării/cuiva/ambilor*), ci și cu:

b) cazul dativ „posesiv” (interpretat uneori ca genitiv<sup>4</sup>) al pronumelor personale și reflexive sub forma lor neaccentuată conjunctă (*asupra-i, asupra-și*)<sup>5</sup>;

c) adjective<sup>6</sup> posesive (pe care unii lingviști le interpretează ca genitive ale pronumelor personale<sup>7</sup>) acordate după aspectul formal al prepoziției<sup>8</sup> și considerate, în general, ca fiind la cazul acuzativ<sup>9</sup> (*asupra mea*);

d) prepoziție + un acuzativ; în norma literară actuală se folosește numai *a*, în unele contexte caracterizate prin prezența unui

---

<sup>4</sup> Irimia, GLR, p. 104–106.

<sup>5</sup> Construcții pentru care Lombard, LR, p. 127, menționează, după G. Rohlfs, paralela cu o situație întâlnită în vechea italiană: *incontrogli* (= rom. *împotriva-i*).

<sup>6</sup> Aceasta este opinia majoritară. Pentru interpretarea lor ca pronume în construcții cu prepoziții vezi Constantinescu-Dobridor, *Morfologia*, p. 131, 289; Georgeta Ciompec, *Prepoziția*, în *Limba română contemporană. Fonetica. Fonologia. Morfologia* (sub coordonarea acad. Ion Coteanu), ediție revizuită și adăugită, București, 1985, p. 274. O interpretare mai nuanțată la C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată*, vol. I, Iași, 1994, p. 288–290, care recunoaște că această construcție a prepozițiilor prezintă „dificultăți – insurmontabile convenabil în faza actuală a cercetării”.

<sup>7</sup> Vezi Maria Manoliu, *Genitivul pronumelui personal în limba română contemporană*, în *Elemente de lingvistică structurală* (redactor responsabil I. Coteanu), București, 1967, p. 274–290; Guțu Romalo, *Corectitudine*, p. 68, și *Pronumele*, în *Limba română contemporană* (vezi nota precedentă), p. 224–225; Irimia, GLR, *loc. cit.*

<sup>8</sup> Lombard, LR, p. 127, care consideră că această construcție este „fort curioasă”, clasifică prepozițiile în cauză, după aspectul lor formal, în prepoziții „à syntaxe féminine” (cele terminate în *a, ea*) și prepoziții „à syntaxe masculine” (având la finală o consoană, mai exact, secvența *ul*); vezi și p. 363 din lucrarea citată.

<sup>9</sup> Chiar Dumitru Bejan, *Gramatica limbii române. Compendiu*, Cluj-Napoca, 1995, care contestă regimul cazual postprepozițional al adjectivelor (p. 252), admite interpretarea după care adjectivele posesive precedate de prepoziții de tipul G sunt în acuzativ, susținând că în aceste construcții prepozițiile respective își pierd calitatea proprie acestei clase de cuvinte și se comportă ca substantive, pe lângă care aceste adjective posesive ar fi atribute (p. 250).



numeral sau a unui alt cuvânt având un sens cantitativ (*împotriva a doi/câțiva/numeroși dușmani*) sau o formă invariabilă (*împotriva a ceva*); în limbajul popular se poate folosi și prepoziția *la*, chiar cu substantive (*împotriva la dușmani, din cauza la bărbat*)<sup>10</sup> și, într-o fază mai veche a limbii române, de asemenea prepoziția *de* cu substantive (construcția în care aceasta este precedată de *asupra* sau *deasupra* este înregistrată în DA, dar altădată a fost întrebuințată și după *contra*; de exemplu: *Cu arme, contra de-mpărăție, Nici că rebelii fac răotate Zilot Românul, Opere complete*, București, 1998, p. 270; *că n-avem acea vină De arme contra de-mpărat* Idem, *ibidem*, p. 273). De precizat că prepozițiile (*a, la, de*) din construcția cu acuzativul echivalentă cu un genitiv<sup>11</sup> nu sunt legate de prepoziția regentă, pentru a forma prepoziții compuse<sup>12</sup> ca *\*împotriva a, \*contra de*, ci de cuvântul următor, a cărui construcție este impusă de prepoziția de tipul G.

Echivalența construcțiilor menționate sub *c* (+ un adjectiv posesiv) și sub *d* (+ prepoziție + un acuzativ) cu construcțiile aparținând categoriei *a* (+ un genitiv) este pusă în evidență de posibilitatea ca elementele guvernate să fie coordonate după aceeași prepoziție regentă: *asupra mea și a altora, împrejurul nostru și al tuturor, asupra noastră, a celor de față și a numeroși alții*; vezi, de exemplu, formulele folosite curent în definițiile lexicografice *împotriva/îndărătul cuiva sau a ceva* și, într-o ordine inversă a elementelor guvernate, *împotriva/îndărătul a ceva sau a(l)cuiva*<sup>13</sup>.

---

<sup>10</sup> Vezi Mioara Avram, *Probleme de cultivare a limbii referitoare la prepoziții*, în LL 1987, 3, p. 331–332.

<sup>11</sup> Numită uneori, impropriu, „genitiv analitic” sau chiar „genitiv cu *a*”.

<sup>12</sup> Numai Marina Rădulescu, *Despre regimul sintactic al prepozițiilor și al locuțiunilor prepoziționale*, în LLR XXIV, 1995, 1, p. 12–13, afirmă că „combinațiile prepoziționale” *asupra (contra, împotriva, din cauza) + a* „funcționează ca niște prepoziții compuse, în cadrul cărora ultimul element, respectiv prepoziția «a», dictează cazul cuvântului introdus”; în conformitate cu această interpretare prepozițiile în discuție reprezintă tipul A.

<sup>13</sup> Lombard, LR, p. 238, nota, consideră că această ultimă ordine (*în partea din urmă a ceva sau a cuiva*) „est inusitée”.

La rândul lor, prepozițiile și adverbele cvasiprepoziționale de tipul D apar nu numai în construcții cu:

a) dativul substantivelor, al diverselor pronume și al numeralelor cu articol hotărât (prezența unui dativ este evidentă când termenii guvernați sunt forme accentuate ale pronumelor personale sau reflexive: *datorită vouă* sau *datorită sie/sieși*), ci și cu:

b) prepoziție + un acuzativ<sup>14</sup>, și de data aceasta numai cu *a* în limba literară actuală<sup>15</sup>, în contexte de același fel (numerale, alte cuvinte având un sens cantitativ sau o formă invariabilă: *datorită a doi*<sup>16</sup>/*câțiva/numeroși prieteni*, *datorită a ce/ceva*; vezi, de exemplu: *Datorită a numeroase cauze obiective [...], nava a întârziat descărcarea*. ADEV. 1995, nr. 1626, p. 3/5), și cu *la* în limbajul popular (*datorită la doi/câțiva prieteni*)<sup>17</sup>; în ce privește separarea funcțională a celor două unități prepoziționale succesive, observația de mai sus în legătură cu construcțiile prepoziționale echivalente cu cazul genitiv este valabilă și în situația avută în vedere aici.

Ca și pentru prepozițiile de tipul G, pentru cele care reprezintă tipul D echivalența construcțiilor sintetice (menționate sub *a*) cu construcțiile analitice (menționate sub *b*) este demonstrată prin posibilitatea coordonării, de exemplu, în *mulțumită lui și a doi vecini* sau în formule lexicografice ca *datorită cuiva sau a ceva*<sup>18</sup>, *conform/contrar cuiva sau a ceva*.

După cum se poate observa, prepozițiile de tipul G și cele de tipul D au câteva construcții comune sau în aparență comune. Sunt în mod real comune numai construcțiile cu prepozițiile *a*<sup>19</sup> și, în limbajul popular, *la*. Nu sunt comune decât în aparență:

---

<sup>14</sup> Uneori și această construcție este numită, impropriu, „dativ analitic” sau chiar „dativ cu *a*”, respectiv „cu *la*”.

<sup>15</sup> Acest *a* are o lungă istorie în construcțiile echivalente cu dativul, dar, foarte probabil, poziția lui în română a fost consolidată de influența franceză (*grâce à...*).

<sup>16</sup> Vezi exemplul *datorită a doi copii* la Lombard, LR, p. 361.

<sup>17</sup> Sunt construcții pe care le-am întâlnit în varianta orală nonstandard a limbii. Lombard, LR, p. 361, le exclude, într-un avertisment care nu ne permite să deducem dacă le consideră inexistente sau numai incorecte: „mais non *la!*”.

<sup>18</sup> Formulă lexicografică menționată în lucrarea precitată, p. 238, notă.

<sup>19</sup> Constatând prezența prepoziției *a* în construcții echivalente atât cu genitivul, cât și cu dativul în româna veche, Valeria Guțu Romalo, *Le nom roumain – évolution et typologie*, în Maria Iliescu/Sanda Sora (Hrsg.), *Rumänisch: Typologie*,

– construcțiile cu forme flexionare identice pentru genitiv și pentru dativ (*asupra unui prieten/prietenului/lui Ion/acestuia* vs. *datorită unui prieten/prietenului/lui Ion/acestuia*)<sup>20</sup>, care, de fapt, se deosebesc între ele prin posibilitatea vs. imposibilitatea unui fel de „reluare” – obligatorie în limba corectă (vezi *infra*) – a prepoziției, prin articolul posesiv, numit și „genitival”: *asupra lui și a altora* vs. *datorită lui și altora*;

– construcțiile cu dativul pronumelui personal sau reflexiv, care se separă totuși în două categorii: formele neaccentuate conjuncte ale acestor pronume nu se folosesc decât cu prepozițiile de tipul G (*asupra-ți*), iar formele accentuate nu se folosesc decât cu prepozițiile de tipul D (*datorită ție*).

O distincție bazată pe un criteriu formal între prepozițiile de tipul D și cele de tipul G nu ar fi decât în parte valabilă: primele au totdeauna forma „nearticulată” (*datorită, conform*), în timp ce prepozițiile de tipul G au forma „articulată” în majoritatea situațiilor (construcțiile *a, c, d: împotriva, îndărătul cuiva, împotriva mea/îndărătul meu, împotriva/îndărătul a ceva*); dar ele pot să aibă și forma „nearticulată” în construcțiile (*b*) cu dativul posesiv (fapt evident numai când este vorba de prepoziții cu un aspect formal feminin: *împotriva-ți/împotrivă-ți, înaintea-i/înainte-i*).

2. Din cauza identității sau a unei asemănări punctuale, pot să existe, pe de o parte, construcții cu o dublă valoare cazuală și, pe de altă parte, granița care separă cele două tipuri de prepoziții – G și D – poate fi violată, ca urmare a unor analogii.

Construcții în care opoziția între tipurile G și D este neutralizată (una și aceeași formă flexionară având ambele valori cazuale) apar când un substantiv sau un pronume este precedat de o secvență

---

*Klassifikation, Sprachcharakteristik...*, Veitshochheim bei Würzburg, 1996, p. 78, discută faptul că „l’emploi des prépositions n’est pas encore gouverné par des règles corrélant clairement préposition et valeur casuelle”. În ce privește prepozițiile care reprezintă tipurile G și D, este de notat că ele pot să facă parte din construcții echivalente cu construcția *a + acuzativul*, în limba actuală întocmai ca în limba veche.

<sup>20</sup> Hans-Martin Gauger, *Les particularités de la langue roumaine*, în *Rumänisch...* (vezi nota precedentă), p. 10, vede în „l’identité matérielle [...] du génitif et du datif” o trăsătură specifică limbii române.

formată dintr-o prepoziție (locuțiune) de tipul G și o prepoziție (un adverb) de tipul D, coordonate. De exemplu: *Decizia aceasta survine în urma și conform acordului semnat cu Statele Unite. ROM. LIB. 1995, nr. 1497, p. 8/4* (s-ar putea spune și *în urma și conform a două acorduri*), *datorită sau împotriva cuiva/a ceva*<sup>21</sup>. Situația discutată aici nu trebuie confundată cu cea în care prepozițiile coordonate reprezintă tipuri complet diferite (A și G): *pentru sau împotriva, pro sau contra, după sau înaintea/înaintea sau după*; după aceste secvențe de prepoziții forma termenului unic care urmează arată clar că acesta satisface exclusiv regimul ultimei prepoziții: vezi *pentru sau împotriva cuiva/a ceva, pro sau contra cuiva/a ceva, după sau înaintea cuiva/a ceva* (dar, cu o ordine diferită a prepozițiilor, *înaintea sau după cineva/ceva*)<sup>22</sup>.

Printre confuziile la care, în practica limbii, se ajunge prin analogie s-a semnalat folosirea greșită a articolului posesiv („genitival”) *a* înaintea unui termen coordonat cu dativul precedat de prepozițiile *datorită, grație, mulțumită*<sup>23</sup> sau de adverbe cvasiprepoziționale de felul lui *conform*<sup>24</sup>. De remarcat forma invariabilă a articolului, *a* peste tot, deci nu numai după prepoziții provenite din substantive/participii feminine, ci și după adverbe cvasiprepoziționale provenite din forma de masculin-neutru a adjectivelor. Al. Graur dă exemple de tipul *conform hotărârii și a propunerii, conform înțelegerii [...] și a adresei*; am întâlnit, recent, în presă, exemple similare cu *potrivit și asemeni/asemenea: Potrivit acordului dintre România și Ucraina pentru continuarea investiției de la Krivoi-Rog și a unei hotărâri de guvern [...], industria constructoare va primi comenzi*. ADEV. 1994, nr. 1297, p.1/4; *Menționăm că asemeni*

---

<sup>21</sup> Această situație se aseamănă cu cea a unei unități sintactice (parte de propoziție sau propoziție subordonată) în relație cu două elemente sintactice coordonate (de exemplu: *Îmi place și practic sportul sau Îmi place și obișnuiesc să fac sport*); vezi Avram, <sup>2</sup>GPT, p. 416.

<sup>22</sup> Vezi lucrarea precitată, p. 273, 397.

<sup>23</sup> Iorgu Iordan, *Tendențe sintactice în limba română actuală*, în SCL XVII, 1966, 6, p. 615–616; Graur, TA, p. 298; Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine, loc. cit.*; G. Gruiță, *Gramatică normativă. 77 de întrebări, 77 de răspunsuri*, Cluj-Napoca, 1994, p. 160.

<sup>24</sup> Graur, TA, p. 299.

parlamentarilor PNȚCD și a primarului general, nici o altă publicație n-a primit respectivele informații. ROM. LIB. 1994, nr. 1384, p. 3/2. (Inexistența unor construcții cu *al* după adverbe cvasiprepoziționale având o formă de masculin-neutru (*conform/potrivit acordului... și \*al hotărârii*) arată că în situațiile de acest gen este vorba de o confuzie între articolul posesiv și prepoziția *a*, întocmai ca în construcțiile *de-a lungul a câtorva ore, înaintea a multor oameni*, care se explică prin contaminare<sup>25</sup>.)

Aceste greșeli, devenite banale prin frecvența lor, nu sunt însă singurele efecte ale confuziilor între prepozițiile care reprezintă tipurile G și D. Am întâlnit în presă dovezi surprinzătoare a două confuzii de un fel diferit, corespunzătoare unor tendințe analogice contradictorii:

O prepoziție de tipul G apare într-o construcție greșită înaintea formei accentuate a dativului pronumelui reflexiv, construcție specifică prepozițiilor de tipul D *a*: *Ultima victorie asupra sieși a fost repurtată de domnul [...] săptămâna trecută*. ACAD. CAȚ. VII, 1997, nr. 1 (269), p. 1/2. Această confuzie se explică, pe de o parte, prin identitatea formelor de genitiv și, respectiv, de dativ accentuat ale pronumelor personale *lui, ei, lor* și, pe de altă parte, prin posibilitatea de a construi prepoziția *asupra*, în mod curent, cu forma neaccentuată de dativ a pronumelui personal (*asupra-i*) și, rar, și cu forma corespunzătoare a pronumelui reflexiv (de exemplu: *este blestemat să și-o poarte și s-o aibă veșnic asupra-și*. ADEV. LIT. VII, 1998, nr. 434, p. 7/2).

Un adverb cvasiprepozițional de tipul D, terminat în *a*, apare, într-o construcție la fel de greșită, urmat de un adjectiv posesiv „acordat” cu el și având deci forma de feminin, construcție specifică prepozițiilor de tipul G: *Totuși, dl. [...] și toți aidoma sa nu ar trebui să se obișnuiască [...]. „22” IV, 1993, nr. 29 (181), p. 1/2*. Este interesant de menționat că, s. v. *aidoma*, 3<sup>o</sup> „analogue, tout semblable, comme deux gouttes d’eau, en tout pareil”, DA înregistrează – alături de construcții firești cu *ca* + acuzativul (*aidoma ca tine*) și cu dativul propriu-zis (*aidoma celeia ce căuta*) – construcția „cu pronumele posesiv”, în realitate cu dativul posesiv al pronumelui personal

---

<sup>25</sup> Vezi Avram, <sup>2</sup>GPT, p. 103.

neaccentuat conjunct, atestată pe la mijlocul secolului al XIX-lea: *Buchetul E nemerit cu fețe vii, Aidoma-ți portretul* (Iancu Văcărescu). De menționat, ca circumstanță în măsură să favorizeze această confuzie, faptul că finala *a*, ca în *aidoma*, este mai obișnuită pentru tipul G decât pentru tipul D.

3. Unicul exemplu de prepoziție care aparține, în limba contemporană<sup>26</sup>, la două tipuri, din punctul de vedere al regimului cazual, este, după gramaticile limbii române, *contra*<sup>27</sup>. Când are sensul curent „împotriva” prepoziția apare în construcții de tipul G (*contra cuiva* sau *contra a ceva*), dar construcțiile ei sunt de tipul A în două situații speciale: când prepoziția are sensul „în schimbul”, în formulele comerciale mai mult sau mai puțin fixe (*contra chitanță, contra cost, contra plată, contra ramburs*), și când, cu sensul curent, ea apare în contexte, formate mai ales din nume proprii, specifice unor limbaje (stiluri) funcționale (juridic: *Kramer contra Kramer*; sportiv: *Axiotti contra Spakow*; vezi, de asemenea, în limbajul sportiv, formula fixă *contra cronometru*)<sup>28</sup>. În situația specială a contextelor cu cuvinte cantitative sau/și invariabile (*contra două milioane, contra trei, contra numeroși bani, contra ceva*) pot avea o astfel de construcție și alte prepoziții de tipul G terminate în *a*: *asupra, deasupra* (de exemplu,

---

<sup>26</sup> Această precizare este necesară, dat fiind că în limba veche și prepoziția *deasupra* era în situația pe care o voi examina; vezi DA, s. v. *asupra*, citatul *pogorâși deasupra Svânta Fecioară* (Dosoftei, V. S.), unde prepoziția *deasupra* este construită cu acuzativul.

<sup>27</sup> Vezi <sup>2</sup>GLR I, p. 327 (unde se vorbește numai despre „limbajul comercial”); Avram, <sup>2</sup>GPT, p. 269. O părere diferită întâlnim numai în articolul citat al Marinei Rădulescu, p. 10–12, după care categoria prepozițiilor caracterizate printr-un „regim mobil” (care „pot cere cazuri diferite”, anume genitivul, dativul posesiv și acuzativul) este mai largă, autoarea incluzând aici și toate prepozițiile de tipul G (în virtutea constatării că există construcții eterogene cum sunt cele descrise *supra*; vezi subtipurile *b* și *c*); construcția lui *contra* „în expresii consacrate de tipul *contra cronometru, contra cost, contra chitanță*” este grupată cu construcțiile de genul *contra (asupra, înaintea) mea* și toate aceste construcții sunt considerate ilustrări ale regimului în acuzativ.

<sup>28</sup> Graur, TA, p. 299, menționează și o construcție mai puțin obișnuită, proprie limbajului publicitar interbelic: *ochelari contra praf și soare*.

*asupra ceea ce, deasupra ceva*); aici avem a face cu eliminarea, prin contracție, a prepoziției *a* din construcția normală pentru tipul G (*contra a trei > contra trei, asupra a ceva > asupra ceva*)<sup>29</sup>.

Pentru toate construcțiile descrise în acest paragraf se pune întrebarea dacă sunt într-adevăr realizate cu cazul acuzativ, cum sunt prezentate în mod curent. Îndoiala vine din faptul că, nefiind realizate cu pronume personale sau reflexive, construcțiile în discuție nu ne permit să verificăm prin proba comutării statutul de acuzativ al formei cazuale în cauză (construcții ca *\*asupra mine* sau *\*asupra sine* nu există). De aceea, în ce privește situația întâlnită în contextele despre care este vorba, ar fi mai prudent să spunem că prepozițiile de tipul G menționate în rândurile precedente ajung să se construiască cu forme invariabile (nedeclinabile)<sup>30</sup>.

Interpretate în acest mod, prepozițiile *contra, asupra* și *deasupra* din construcțiile citate nu ar mai fi considerate excepții, ci ar fi incluse în fenomenul mai amplu al folosirii prepozițiilor de tipul G și de tipul D cu substantive prezente, în aceste construcții, sub o formă nesupusă variației după caz. În acest sens, se cuvine să fie amintite, pe de o parte, situația (în norma românei!) a pronumelor de politețe *dumnealui, dumneaei, dumnealor* și *dumneavoastră*, construite cu această formă unică după prepoziții care reprezintă toate trei tipurile: *la/asupra/datorită*; pe de altă parte, trebuie luată în considerație situația unei variante morfologice nonstandard a grupului nominal constituit dintr-un substantiv (nume care indică o relație de înrudire) și un adjectiv posesiv conjunct: *asupra maică-sa* (V. Drăghici; vezi DA, s. v. *asupra*), *în locu taică-său* C. Rădulescu-Codin, apud Sandfeld/Olsen, SR I, p. 67). Fenomenul la care mă refer aici a căpătat o mare extindere cu substantivele (și frazeologismele substantivele) nedeclinabile sau greu declinabile, de obicei nume proprii străine sau sigle (străine sau autohtone), mai rar substantive comune și frazeologisme străine neadaptate; iată câteva exemple:

---

<sup>29</sup> Vezi Avram, PEC, p. 120, și Mioara Avram, *Conséquences grammaticales de la contiguïté des homophones*, în RRL XLII, 1997, 5–6, p. 336.

<sup>30</sup> Vezi Graur, TA, p. 299: „construcția lui *contra* cu acuzativul (mai exact cu forma devenită unică pentru toate cazurile)”.

– după prepoziții de tipul G: *Participanții la Conferința de la Rambouillet asupra Kosovo [...] ar putea să se întâlnească din nou.* ROM. LIB. 1999, ne, 2709, p. 1/4; *Nu toți chiriașii sânt împotriva „restitutio in integrum”.* ROM. LIB., 1994, nr. 1300, p. 16/3–6;

– după adverbe cvasiprepoziționale de tipul D: *Conform Radio Deutsche Welle, [...] ambasadorul Turciei în Olanda a fost rechemat pentru consultări.* ROM. LIB., 1995, nr. 1537, p. 8/5; *Și potrivit „Le Monde”, alte 3 miliarde așteaptă în Hong Kong ocazii pentru investiții pe continent.* ROM. LIB., 1994, nr. 1202, p. 8/4.

Că aici nu este vorba de o schimbare a regimului prepozițiilor, ci de caracterul defectiv (invariabilitatea) substantivelor – fenomen întâlnit, în zilele noastre, și în alte construcții, fără prepoziții<sup>31</sup> – rezultă din posibilitatea de a coordona doi termeni guvernați de una și aceeași prepoziție, dintre care primul are forma unică (în aparență forma de acuzativ), iar al doilea forma de genitiv; de exemplu: *Prin cele două acțiuni – împotriva Shell și a guvernului britanic [...] –, Greenpeace [...] speră să depășească [...]* ROM. LIB. 1995, nr. 1607, p. 8/5.

De asemenea, se înțelege de la sine că nu este vorba de o schimbare a regimului cazual al prepozițiilor de tipul A în construcțiile eliptice, aparținând limbajului colocvial, în care aceste prepoziții sunt urmate de un nume de stradă (piață, cartier etc.) „scurtat”, în sensul că primul lui termen, generic, care ar fi fost în acuzativ, este eliminat, în timp ce determinantul, care este genitivul unui nume propriu (toponim), este menținut, ca: *din Occidentului*, în loc de *din strada Occidentului*; *pe Victoriei* = *pe Calea Victoriei*; *în Primăverii* = *în cartierul Primăverii*; *la Ianului* = *la Piața/Șoseaua Ianului*. *Mutatis mutandis*, aceste construcții „anormale”, datorate unei elipse sintactice, sunt comparabile cu cele – despre care am vorbit deja – în care avem a face cu o contragere fonetică. De remarcat că construcțiile eliptice de acest fel ar fi ambigue după prepozițiile de tipul D, unde genitivul toponimului ar putea fi interpretat ca un dativ obișnuit: *datorită/grăție Primăverii* = „grăție cartierului Primăverii” (*Primăverii* – genitiv, determinant al unui determinat subînțeles, sau dativ cerut de *grăție?*).

<sup>31</sup> Vezi Avram, <sup>2</sup>GPT, p. 87, 492: *conducerea Credit Bank; s-au adresat CDR.*



4. Existența unor elemente comune sau ambigue printre construcțiile celor trei tipuri de prepoziții, cvasiunanim recunoscute ca atare și pe care le-am descris sub 1, nu constituie un argument în favoarea părerii după care ar trebui să se renunțe la distincțiile tradiționale, adoptându-se soluții ca aceea propusă de Alf Lombard, care unește tipurile G și D într-un singur tip: prepozițiile construite cu G-D<sup>32</sup>. Este însă necesar, pe de o parte, să se precizeze că cele trei tipuri principale sunt reprezentate prin mai multe subtipuri și, pe de altă parte, să se ia în considerație mobilitatea lor, dinamica trecerilor, mai mult sau mai puțin accidentale, de la un tip la altul, chiar dacă construcțiile care reflectă această mobilitate sunt incorecte din punctul de vedere al normelor limbii literare.

*Sur quelques confusions dans le régime casuel des prépositions roumaines*, în RRL XLIII, 1998, 5–6, p. 289–297.

---

<sup>32</sup> Lombard, LR, p. 361–364; argumentele sunt prezentate în notele de la p. 361 și 363.

## ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- ACAD. CAȚ. = „Academia Cațavencu”.
- ACILFR XII = *Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*, București: I, 1970; II, 1971.
- ADEV. = „Adevărul”.
- ADEV. LIT. = „Adevărul literar și artistic”.
- ALIL = „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași.
- ALR = *Atlasul lingvistic român*: I = partea I..., de Sever Pop; I/II = partea I, vol II..., Sibiu/Leipzig, 1942; II = partea a II-a..., de Emil Petrovici; II SN VI–VII = [partea a II-a], serie nouă (redactor principal Ioan Pătruț; material cules de Emil Petrovici), București: VI, 1969; VII, 1972.
- AUI = „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași (serie nouă), secțiunea III. e. Lingvistică.
- Avram, *Anglicismele* = Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*, București, 1997.
- Avram,<sup>1, 2, 3</sup>GPT = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București: [ediția I], 1986; ediția a II-a revăzută și adăugită, 1997; ediția a III-a, 2001.
- Avram, PEC = Mioara Avram, *Probleme ale exprimării corecte*, București, 1987.
- BL = „Bulletin linguistique”, București.
- Bourciez, <sup>2</sup>Éléments = Édouard Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, deuxième édition refondue et complétée, Paris, 1923.
- CADE = *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească”*, partea I. *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, de I.-Aurel Candrea; partea II. *Dicționarul istoric și geografic universal*, de Gh. Adamescu, București, 1931.
- Caragiu Marioțeanu, *Compendiu* = Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București, 1975.
- CDER = Alejandro Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, La Laguna, 1958–1966.
- CILL = *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea* (redactor responsabil Tudor Vianu), București: [I], 1956; II, 1958; III, 1962.

- Ciompec, *Morfosintaxa* = Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, 1985.
- Cipariu, *Gramateca I–II* = Tim. Cipariu, *Gramatec'a limbii române*, București: partea I. *Analitica*, 1869; partea II. *Sintetica*, 1877.
- CL = „Cercetări de lingvistică”, Cluj.
- Constantinescu-Dobridor, *Morfologia* = Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, București, 1974.
- CONT. = „Contemporanul”.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- <sup>1,2</sup>DCR = Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, București: [ediția I], 1982; ediția a doua, București, 1997.
- Densusianu, HLR I–II = Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Paris: I. *Les origines*, 1901; II. *Le seizième siècle*, 1914–1938.
- DER = *Dicționar enciclopedic român* (coordonator principal Dimitrie Macrea), București: I, 1962; II, 1964; III, 1965; IV, 1966.
- <sup>1,2</sup>DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române. DEX* (conducătorii lucrării: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche), București: [ediția I], 1975; ediția a II-a, 1996.
- DEX-S = *Supliment la Dicționarul explicativ al limbii române. DEX-S* (conducătorii lucrării: Ion Coteanu, Ion Dănăilă, Nicoleta Tiugan), București, 1988.
- DI = Institutul de Lingvistică din București, *Dicționar invers*, București, 1957.
- Diaconescu, *Structură* = Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970.
- DLPE = *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (sub redacția lui Tudor Vianu), București, 1968.
- DLR = *Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă (redactori responsabili: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu; la ultimele volume Marius Sala, Gheorghe Mihăilă), București, 1965–.
- DLRC = Institutul de Lingvistică din București (sub direcția lui Dimitrie Macrea), Institutul de Lingvistică din Cluj (sub direcția lui Emil Petrovici), *Dicționarul limbii române literare contemporane*, București: I, 1955; II, 1956; III, 1957; IV, 1957.
- DM = Institutul de Lingvistică din București (sub direcția lui D. Macrea), *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
- <sup>1, 2, 3</sup>DN = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, București: [ediția I], 1961; ediția a II-a revăzută și adăugită, 1966; ediția a III-a, 1978.

- DOOM = *Dicționarul ortografic, ortopic și morfologic al limbii române* (redactor responsabil Mioara Avram; redactor responsabil adjunct Laura Vasiliu), București, 1982.
- DR = „Dacoromania”, Cluj.
- ELIR = *Enciclopedia limbilor romanice* (coordonator Marius Sala), București, 1989.
- FD = „Fonetică și dialectologie”, București.
- <sup>1,2</sup>GLR I–II = Institutul de Lingvistică din București, *Gramatica limbii române*, I–II, București: [ediția I] (redactor responsabil Dimitrie Macrea), 1954; ediția a II-a revăzută și adăugită (coordonare: Al. Graur, Mioara Avram, Laura Vasiliu), 1963, tiraj nou 1966.
- Graur, *Încercare* = Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954.
- Graur, ML I–II = A. Graur, *Mélanges linguistiques*: [I], Paris/București, 1936; II, Copenhaga, 1941.
- Graur, TA = Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, 1968.
- GS = „Grai și suflet”, București.
- Guțu Romalo, *Corectitudine* = Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșală (Limba română de azi)*, București, 1972.
- ILR I–II = *Istoria limbii române* (redactor responsabil Al. Rosetti), București: I. *Limba latină* (redactor responsabil Al. Graur), 1965; II. (redactor responsabil I. Coteanu), 1969.
- Iordan, GLR = Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, București, 1938.
- Iordan, <sup>2</sup>LRA = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*, ediția a II-a, București, 1948.
- Iordan, <sup>2</sup>LRC = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ediția a II-a, București, 1956.
- Iordan/Guțu Romalo/Niculescu, SMLRC = Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.
- Iordan/Manoliu, *Introducere* = Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1965.
- Irimia, GLR = Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași, 1997.
- JIRS = „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig”.
- LL = „Limbă și literatură”, București.
- LLR = „Limba și literatura română”, București.
- LM = A. T. Laurian și I. C. Massim, *Dicționarul limbei romane*, București: I, 1871; II, 1876.

- Lombard, LR = Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, 1974.
- Lombard, VR I–II = Lombard, *Le verbe roumain. Étude morphologique I–II*, Lund, 1955.
- Lombard/Gâdei, DM = Alf Lombard, Constantin Gâdei, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, Lund/București, 1981.
- LR = „Limba română”, București.
- LRL III = *Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL)*. Herausgegeben von/Édité par Günter Holtus, Michael Metzeltin, Christian Schmitt, Band/Volume III, Tübingen, 1989.
- MCD I = *Materiale și cercetări dialectale I* (redactori responsabili: Romulus Todoran și Vasile Breban), București, 1960.
- <sup>1</sup>MDE = *Mic dicționar enciclopedic* (coordonare generală Aurora Chiorean, Gheorghe Rădulescu), București, 1972.
- Meyer-Lübke, *Grammaire II* = W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, II, Paris, 1895.
- Munteanu, *Gramatică I–II* = Gavriile I. Munteanu, *Gramatică română pentru clasile gimnaziale inferioare*, Brașov: [I]. *Partea etimologică*, 1860; [II]. *Partea sintactică*, 1861.
- NALR = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni*, București, 1967–.
- Nica, *Teoria* = Dumitru Nica, *Teoria părților de vorbire. Cu aplicație la adverb*, Iași, 1988.
- NȘDU = [Noul] Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, ediție revăzută de Alexandru Dobrescu, Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu și Victoria Zăstroiu, Iași: I–II, 1995; III–V, 1996.
- Omagiu Iordan* = *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1958.
- Omagiu Rosetti* = *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, 1965.
- Pascu, *Sufixe* = G. Pascu, *Sufixele românești*, București/Leipzig/Viena, 1916.
- Philippide, *Gramatică* = Alexandru Philippide, *Gramatică elementară a limbii române*, Iași, 1897.
- Pumnul, *Grammatik* = Aron Pumnul, *Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen*, Viena, 1864.
- REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 3. vollständig neubearbeitete Auflage, Heidelberg, 1935.
- ROM. LIB. = „România liberă”.
- ROM. LIT. = „România literară”.
- Rosetti, ILR 1968 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, București, 1968.

- Rosetti, ILR 1986 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I. *De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, ediție definitivă, București, 1986.
- Rosetti/Byck, <sup>2</sup>GLR = Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române*, ediția a doua revăzută și adăugită, București, 1945.
- RRL = „Revue roumaine de linguistique”, București.
- Sandfeld/Olsen, SR I–III = Kr. Sandfeld et Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine*: I. *Emploi des mots à flexion*, Paris, 1936; II. *Les groupes de mots*, Copenhaga, 1960; III. *Structure de la proposition*, Copenhaga, 1962.
- SC. = „Scânteia”.
- SCL = „Studii și cercetări lingvistice”, București.
- SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.
- Seulescul, *Grammatică* I–II = Gheorghie Seulescul, *Grammatică românească sau observații grammaticești asupra limbei românești pentru scoalele [sic] normale și ghimnaziale*, Iași, 1833: *Partea I-ia, etimologică; II parte, sintactică*.
- SG = *Studii de gramatică* (redactori reponsabili Al. Graur și Jacques Byck), București: I, 1956; II, 1957; III, 1961.
- Sistemele limbii* = *Sistemele limbii* (redactori responsabili Ion Coteanu și Lucia Wald), București, 1970.
- SMFC I–IV = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, București: I (redactori responsabili Al. Graur și Jacques Byck), 1959; II (redactori responsabili Al. Graur și Jacques Byck), 1960; III (redactor responsabil Al. Graur), 1962; IV (redactori responsabili Al. Graur și Mioara Avram), 1967.
- TDR = *Tratat de dialectologie românească* (coordonator: Valeriu Rusu), Craiova, 1984.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1895–1925.
- Tiktin, <sup>3</sup>GR = H. Tiktin, *Gramatica română. Etimologia și sintaxa*, ediția a III-a revăzută de I.-A. Candrea, București, 1945.
- Văcărescul, <sup>2</sup>*Observații* = Ianache Văcărescul, *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor grammaticii rumânești*, Viena, 1787.

## ALTE ABREVIERI

A = acuzativ	ir. = istroromân
adj. = adjectiv, adjectival	it. = italian
adv. = adverb, adverbial	lat. = latin
ar. = aromân	loc. cit. = locul citat
art. = articol, articulat	lucr. cit. = lucrarea citată
art. cit. = articolul citat	m. = masculin
bg. = bulgar	magh. = maghiar
cf. = <i>confer</i> (lat.) „compară”	m. m. pf. = mai mult ca perfect
com. = comunicare	mr. = meglenoromân
coord. = coordonator	ms. = manuscris
D = dativ	n. = neutru
dat. = dativ	N = nominativ
des. = desinență	nr. = numărul
dr. = dacoromân	p. = pagina
engad. = engadinez	part. = particulă
engl. = englez	pct. = punctul cartografic
f. = feminin	pf. = perfect simplu
fig. = figurat	pl. = plural
fr. = francez	port. = portughez
G = genitiv	prep. = prepoziție
gen. = genitiv	prez. = prezent
ger. = gerunziu	pron. = pronume, pronominal
germ. = german	prov. = provensal
gr. = grec	red. = redactor
h. = harta	refl. = reflexiv
ibid. = <i>ibidem</i> (lat.) „în același loc”	reg. = regional
id. = <i>idem</i> (lat.) „același”	rom. = românesc
imper. = imperativ	rus. = rusesc
ind. = indicativ	s. = substantiv, substantival

scr. = sârbo-croată

sg. = singular

sl. = slav

sp. = spaniol

subst. = substantiv

sued. = suedez

suf. = sufix

s. v. = *sub voce* (lat.) „la cuvântul”

tom. = tomul

urm. = următoarele

v. = vechi

V = vocativ

vb. = verb, verbal

vol. = volumul

vs. = *versus* (lat.) „în opoziție cu,  
față de”



# INDICE DE CUVINTE, AFIXE ȘI ÎMBINĂRI

- a *art.* 121–128, 140, 284, 285  
a *prep.*<sub>1</sub> 52, 54, 123, 124, 140, 255,  
256, 262, 272, 278, 280–283, 285,  
287  
a *prep.*<sub>2</sub> 261–263, 271, 272, 276–278  
a *vb.* 40, 41  
a *vocală tematică* 173  
a *cu valori multiple* 132  
à *fr.* 261–263, 271, 272  
à *germ.* 263, 271, 277  
a- 160  
-a *art.* 73, 78  
-a *marcă s.* 141  
-a *part. adv.* 256, 258  
-a *part. deictică* 51, 53, 54, 151–153  
-a *it., sp.* 82  
-a *lat.* 91, 253  
a ars (miroase ~) 262  
a  
— 267  
b  
ab ante *lat.* 254  
abogado *sp.* 85  
absolv(esc) 30  
absolvi (a ~) 30  
absolute *adv.* 243  
absolute *germ.* 244  
abstracte *adv.* 235, 240, 249  
abussei 2 *sg.* 186  
acarce 156  
acațără 176  
acătare 160  
acăța (a ~) 176  
acățara (a ~) 176  
a câte 263  
a cât mai multor 140  
a câtorva 140  
a câți 52  
a câțiva 52, 140  
acea 51, 57, 58  
aceasta 57, 58, 147  
\*aceasta/aceste(a)/acesteia (fetei ~)  
57–59  
această 57, 58  
acei 55  
aceia (...) care 158  
acel 152  
acela 55, 152, 159  
acelălalt 152, 155  
acel... că 158  
acele *pron.* 51  
acelei alte/altei 57, 59  
acel... încât 158  
acelor *pron.* 55  
aceluia 135  
acest 58  
acesta 55, 58, 152, 159  
acesta/acestuia (băiatului/lucrului ~)  
57  
acestălalt 154, 155  
aceste (al întinderii/dimineții ~) 58  
acestea 58, 63  
acestea/acestora (fetelor ~) 57  
acestei 57  
acestei/acesteia (femeii ~) 58

acesteia alte/altei 57, 59  
 acestor 57  
 acestora/aceștia (băieților ~) 57  
 acestuia 135  
 acești câțiva 59  
 a ceva sau a cuiva 281  
 acile(a) 151, 255  
 a cinci 262  
 \*aco 256  
 acolo 159, 256  
 acorda (a ~) 30  
 acord(ez) 29, 30  
 acru 138  
 act 91  
 acum 159  
 acumulea 150  
 ad *lat.* 261, 272, 273  
 adapta (a ~) 34  
 adaptez 34  
 -adă 116  
 ad de in illa hora *lat.* 256  
 ad de una hora *lat.* 256  
 ades 255  
 adesea 255–258  
 adeseori 256  
 ad hicce *lat.* 254  
 ad horam *lat.* 256  
 Adi 67  
 adicăte(le) 255  
 a diferite/diferiți 140, 141  
 adineare(a) 256  
 ad inferius *lat.* 246  
 ad litteram 247  
 adopta (a ~) 32, 34  
 adopt(ez) 32, 34  
 adormisei 2 *sg.* 183, 184  
 a douălea 150  
 ad prope *lat.* 252  
 Adrian(a) 67  
 ad tuncce *lat.* 254  
 aduce-vă-ți 44  
 adunați-vă 45  
 adverbialice *adv.* 235, 243, 249  
 aest 147  
 afară de 274  
 afirmative *adv.* 235, 249  
 aflândă, -e 212, 213  
 agale 255  
 ἀγάλι(α) *gr.* 255  
 agă (o/un ~) 85  
 agrăi (a ~) per D-ta 265  
 agretaret *lat.* 193  
 ai *art.* 121, 122, 124, 126–128, 140  
 aialaltă 152  
 ai ăstorlașilor/ăstorlanșilor 55  
 aice 254, 258,  
 aici 256  
 a(i)cilea 150  
 aide-mémoire 89  
 aidoma ca/sa 285  
 aidoma celeia ce 285  
 aidoma-ți 286  
 aieve(a) 255  
 ailalta 154  
 ailaltă 152, 153  
 ailaltăieri 231  
 ailantă 153  
 ainos 109  
 ainoși 108, 109  
 ainte 254  
 ainu 108  
 -aire *fr.* 76, 81  
 (a)ista 147  
 aistalalt 154  
 aiure 254, 258  
 aiurea 161, 254  
 aiurilea 150  
 ajutați-vă(-ți) 45

al 121–128, 140, 285  
 -al 235  
 a la 264, 268–273, 277  
 à la 268–270, 273  
 a la/à la *engl.* 271  
 à la *fr.* 270, 271  
 à la *germ.* 271  
 à la boeuf (salată ~) 273  
 a la carte *engl.* 271  
 à la carte *fr.* 271, 272  
 à la castron 269  
 a la Cluj/Paris etc. 269, 271, 273  
 a la Corso 269, 270  
 a la Creangă/Napoleon etc. 269–271  
 à la daco-romaine (fripturi ~) 273  
 à la financière *fr.* 271  
 a la fonfé (de bigi-bigi) 273  
 à la française *fr.* 272, 273  
 à la/alla garçonne *it.* 271  
 a/à la grec 269, 271  
 à la grecque *fr.* 271  
 à la légère *fr.* 273  
 alalt 152, 153, 164  
 alaltă- 231  
 alaltăieri 152, 164, 165  
 alaltămăine 165, 231–233  
 alaltăseară 152, 165  
 à la marcia 270  
 alamă 113, 116  
 alame 120  
 a la minut 269, 270  
 à la minute *fr.* 269  
 a la mode *engl.* 271  
 alântă mîne *ar.* 165  
 a la Pirus/Pyrrhus (victorie ~) 273  
 à la russe *fr.* 271  
 a la șme 269, 272  
 \*a la șmecherie 269  
 a la șmecherul 269

al atâtelea 62  
 a/à la turca (, bre!) 270  
 à la turque *fr.* 270  
 a la „vivat concurența” 269  
 -ală 67  
 alămuri 111, 116  
 alătore(a) 255  
 alături 256  
 alcătui (a/a se ~) 27, 28, 36  
 al câtelea 62  
 al doilea/șaselea 94, 150  
 ale 121–124, 126–128, 140  
 -ale 235  
 ale(a) 151  
 aleagă *ind. prez.* 34  
 alealalte 152  
 aleg 34  
 alega (a /a se ~) 34, 35  
 alege (a se ~) 44  
 alege-vă-ț 44, 45  
 aleg(heaz)ă 34  
 alelalte 152, 155  
 alene 255  
 al enșpelea 62  
 aliā(s) *lat.* 167  
 alicubi *lat.* 163, 164  
 alicunus *lat.* 163  
 aliō *lat.* 167  
 aliquando *lat.* 163, 164  
 aliquantus *lat.* 163  
 aliquis *lat.* 163  
 aliter *lat.* 167  
 aliubi *lat.* 163  
 aliubi re *lat.* 254  
 aliunde *lat.* 163  
 alius *lat.* 163, 167  
 alla breve 247  
 alla (breve) *it.* 271  
 alla marcia *it.* 270

- alla militare *it.* 271  
 alla ottava *it.* 271  
 alla Palestrina *it.* 271  
 alla polacca *it.* 271  
 alla turca *it.* 270, 271  
 allegro 247, 248  
 (al) lu altul/ăla/ăsta/cine/  
     cutare/dânsul/matale 54  
 al n-sprezecelea 62  
 al n-uilea 62  
 alocure 255  
 alt 51, 52, 57, 139, 140, 153, 154,  
     161, 163, 164  
 altă 57, 58  
 altăce 163  
 altădată 232  
 altcareva 163  
 altcând(va) 163, 164  
 altce(va) 163, 164, 167  
 altcevașilea 150  
 altcine(va) 163–165  
 altcum(va) 163, 164  
 alte 58, 63, 140  
 alte/altei (acelei/oricărei etc. ~) 57, 59  
 altei 57, 59, 140  
 alter *lat.* 163, 164  
 altera mente *lat.* 254  
 alternative *adv.* 235, 249  
 alt fiече 163  
 altinderi 163  
 altîncotro 163  
 altmîntere(a) 254  
 altmîntre 254  
 altmîntrelea 150  
 alt oarecare 163  
 altor 140  
 altora 55, 154  
 altresî *it.* 164  
 altrettale *it.* 164  
 altrettanto *it.* 164  
 altrieri *it.* 164  
 altro (che) *it.* 166, 167  
 altronde *it.* 163, 164, 167  
 altrove *it.* 163, 164  
 altruno *it.* 164  
 altui 140  
 altuia 51  
 altu(l) *adv.* 165–167  
 altul *pron.* 51, 52, 54, 55, 62, 151,  
     154, 161–166  
 alt(ul) cine 163  
 altunde(va) 162–165  
 alții 54, 55  
 \*alților 55, 154  
 amăna (a ~) 253  
 (amân)doi 139  
 aminte 255  
 amour *fr.* 84  
 a multor 140  
 a mulți 140  
 am vrut dzice 191  
 analitice *adv.* 235, 243  
 ananas 105, 106  
 anana(s) *sp.* 105  
 ananași 106  
 a n-a (oară) 62  
 -and/-end 216  
 anders *germ.* 167  
 anderswie *germ.* 164  
 anderswo *germ.* 164  
 anderswohin *germ.* 164  
 anevoie 246, 255  
 animal 98  
 a n-sprezecea (oară) 62  
 -ant/-ent 123, 208, 216  
 ante *lat.* 273  
 -ante *it., sp.* 76, 81  
 anterior *adv.* 220  
 anticipat *adj., adv.* 219  
 anticipative *adv.* 234, 235, 248

-anță 116  
 anume 161, 255  
 anumit 52, 53, 62, 139, 141, 156  
 anumită 53  
 anumite 139  
 \*anumitei 53  
 anumitor 53, 63, 139  
 anumitui 53  
 anumiți 139  
 aore(a) 256  
 a popă (calcă ~) 262  
 aproape 252  
 apropia (a ~) 33  
 apropiei / sg. 33  
 apropiata (a ~) 33  
 apropiiez 33  
 apud *lat.* 273  
 a puțini 140  
 aramă 113  
 arar 256  
 arare 255, 257, 258  
 arareori 256  
 ară fi audzind/bând etc. 190–193, 195  
 ară fi beteag/bună etc. 191, 193–195  
 ară fi crescut/spus etc. 191, 192, 195  
 ară lăsa 190  
 arborea 74  
 arc 15, 22  
 arce/arcuri 15, 22  
 -are *suf.* 116  
 are fi 194  
 ar fi bătut/fost etc. 195–197  
 argintiu 138  
 aroe *pf.* 3 sg. 169  
 aroeî *pf.* 1 sg. 169  
 aroesî *pf.* 2 sg. 169  
 arsessei 2 sg. 186  
 ar stăpâni 195  
 artista *it.* 76, 81  
 artista *sp.* 77, 81  
 artistico *sp.* 77  
 arū fi 195  
 arzătorul 212  
 arzindu *ger. adjectivizat* 206  
 arzindul soare 206  
 a sat (seamănă ~) 272  
 asemăna (a ~) 30  
 asemăn(ez) 30  
 asemenea *adv.* 257, 258  
 asemenea *adv.* 252, 257, 279, 284  
 asemenea *pron.* 156, 157, 161  
 asemeni *adv.* 284  
 asemeni parlamentarilor [...] și a  
 primarului 284–285  
 asi fi (fost) laudat 196  
 asi lauda 196  
 asindetice *adj./adv.* 240, 243  
 assimilis *lat.* 252  
 ast 147  
 astăzi 224, 225, 227  
 astăzi ici, mâine coala 226, 227  
 atăzi...; mâne...; poimâne... 229  
 astea 149, 150  
 astelalte 155  
 astelea 149  
 astfel de 156, 161  
 astilea 148–150  
 astronomice *adv.* 234, 235, 243, 249  
 asupra 267, 279–281. 283, 285–287  
 asupra a 281  
 asupra a ceva 287  
 a supra b 267  
 asupra ceea ce 287  
 asupra ceva 287  
 asupra cuiva 280  
 asupra-i 280, 285  
 asupra Kosovo 288

asupra lui/mea și a altora 281, 283  
 asupra maică-sa 287  
 asupra mea 280, 286  
 \*asupra mine/sine 287  
 asupra noastră, a celor de față și a  
 numeroși alții 281  
 asupra sieși 285  
 asupra-și 280  
 asupra-ți 283  
 asupra-și 285  
 -aș 103, 107, 108  
 așa 156, 159, 161, 226  
 așa... că/cum/încât 158  
 așa-numindă 210  
 așa-numitul 94  
 aș asculta/îngădui 191  
 așchiuță 74  
 -ași *des. s.* 108  
 așijdere(a) 255  
 așjderile 255  
 aștea 149  
 aștile 148, 149  
 așū vedē 194  
 atale 24  
 atare 156, 157, 159–161  
 atât 61, 156–161, 166  
 atâta 61, 157–159, 161, 166  
 atâta(-i) tot 158  
 atâta și nimic mai mult 158  
 atâtălea 150  
 atât (...) că/cât/încât 158  
 atâtic(a) 61, 161  
 atâticuța 62  
 atâtuț 61  
 atâția (...) câți 158  
 âter *ir.* 164  
 a toate/a tot 123  
 atotputernic 123  
 atque *lat.* 160  
 a treia parte 143  
 a trei kilograme (prețul ~) 263  
 a trei lei firul 262  
 atresi *prov.* 164  
 atretal/atretan *prov.* 164  
 atributive *adv.* 235  
 atrier *prov.* 164  
 atu 24  
 atunce 254  
 atunci 256  
 atunci (...) când 158  
 atuncilea 150, 151  
 atuuri 24  
 au *vb.* 40  
 aũaltări *ar.* 164  
 auce 156  
 auđăi *pf. 2 sg.* 188  
 audissei 2 *sg.* 186  
 au făcut (el ~) 178  
 Augustin(a) 67  
 Ausbau (o ~) 89  
 automne *fr.* 84  
 autresi *v. fr.* 164  
 autretant/autretel *fr.* 164  
 autrier *v. fr.* 164  
 auzi *pf. 3 pl.* 178  
 auzii 2 *sg.* 188  
 auziră 178  
 auzirăi 1 *sg.* 168  
 auzisei 2 *sg.* 183  
 avea (a ~) 9  
 avēi *pf. 2 sg.* 188  
 aviasăi *imperfect* 187  
 a vin (miroase ~) 272  
 avui 2 *sg.* 188  
 avurăși 173, 174  
 avuseserăși 174  
 axă 90

- axis mundi (o/un ~) 90  
 axis mundi *lat.* 88  
 az(i) 222, 223, 225, 227, 229,  
 azi așa, mâine așa 226  
 azi..., mâine... 227  
 ... azi...,... mâine/mâni 227, 229  
 azi... una, mâine... *alta* 228  
 aztec 82  
 azteca *sp.* 81, 82  
 aztecă 82  
 azteci 109  
 aztèque *fr.* 82  
 à 10 francs stycket *sued.* 263  
 à 10 Pfennig *germ.* 263  
  
 ă *vocală tematică* 173  
 -ă *des. nominală* 8, 26, 78, 82, 117,  
 120  
 -ă *des. și suf.* 17  
 -ă *suf.* 67  
 -ăi *suf. + des. pf. 2 sg.* 188  
 ăi(a) 151  
 ăialalți 152  
 ăi(a)lalții 55  
 ăialanții 154, 155  
 ăilalți 152, 153  
 ăi-lalți/ă-i-lalți 153  
 ălălalt 152, 153  
 ălălaltul 55, 154  
 ălălant 153  
 ăle(a) 151  
 ălelalte 155  
 -ăli 67  
 ălalt 153, 154  
 ălorlalți 154  
 ălorlalților 55, 154  
 ălorlanților 155  
 -ără 177  
 -ărește *suf. adv.* 254  
 ăst(a) 147  
 ăstălalt 154  
  
 ăstălaltul 55  
 ăstelalte 155  
 ăstora/ăștia (caselor ~) 148, 150  
 ăstora/ăștia (oamenilor ~) 150  
 ăstorlalților 55  
 ăstorlanților 155  
 ăștea *m.* 150  
 ăștea *f.-n.* 148, 150  
 ăștia *m.* 149, 150  
 ăștia *f.-n.* 148, 150  
 ăști(a)lalții 55  
 ăștilanții 55, 155  
 ăștilea 148–150  
 -(ă)tate 116  
 -(ă)tăț- 116  
  
 -ând 9, 205–207  
 -ândă 206  
 -ânt 207  
  
 Baba-Novac 69  
 babă 68–70, 81, 87  
 babei 11  
 babu 68  
 baby-talk 90, 93  
 \*baby-talka 93  
 baby-talk-ul 93  
 balteus *lat.* 18  
 bambarași, -șe 108  
 bamboo *engl.* 105  
 bambou *fr.* 105  
 bambu *it., sp.* 105  
 бамбык *rus.* 105  
 bambus 105, 106  
 Bambus *germ.* 105  
 bambuși 106  
 ban 98  
 „Band 3” (această ~) 88  
 bandă, -e 20, 22

banlieue 95  
barba *sp.* 74, 85  
barză 64  
bas 18  
basm(ele) 10  
basta 247  
basuri 18  
bașca *prep.* 260  
bași 18  
băteți-vă 45  
batist 17  
batistă 17  
batu(ra)m *pl.* 169  
baturati 169  
batut *pf.* 2 *pl.* 169  
băbă 68, 69  
băiat, -ă 71, 87  
băiețele 71  
băiețică 71, 87  
Bălcescului 135  
bănui (a ~) 9  
bănuiesc 10  
bănuît (a ~) 10  
bânzi 22  
bărbații 55  
bărbaților 55  
bărbătește 252  
bătândă 207  
bătéți-vă 45  
bățum *pf.* 1 *pl.* 169  
bățut *pf.* 2 *pl.* 169  
bățuți *pf.* 2 *pl.* 169  
băui 2 *sg.* 188  
băut *adj.* 219  
beatnici 104  
Bebe 67  
beizadea (o/un ~) 85  
belga *sp.* 76  
bene *lat.* 244, 251, 252

Bentea 61  
benzi 20, 22  
benzoic 219  
bez 260, 261, 278  
-bil 216  
Bildung(-ul) 95  
bilinguită (acelei ~) 89  
bine 246, 252, 256, 258  
biraie 98  
birău 98  
bit(s) 104  
blană 21, 22, 114, 115, 120  
blăni 21, 22, 114, 116, 120  
blănuri 21, 22, 114, 115, 120  
block-out 94  
boa 104  
boabe 23  
bob 23  
Bobi 68  
boburi 23  
bogat 11  
borfeturi 119  
bostanii 11  
bou 81  
boulea 257  
bousei *m. m. pf.* 2 *sg.* 184  
boutique *fr.* 88  
brădeturi 118  
brăzdează 11  
brânză 119  
brânzeturi 119  
brethren *engl.* 12  
broască 64  
brothers *engl.* 12  
bruto 248  
Bubi 68  
Bubu 67  
bucată, -e 25, 37  
bucăți 25, 37



bucura (a ~) 9  
 bucură (se ~) 10  
 buftea 67  
 bun 138, 252  
 bună, -e, -i 138  
 bunătate 116  
 bunătați 115, 116  
 bunătațuri 114–116  
 burtă-verde 65, 66

ca *adv.* 285  
 ca atare 160  
 caballaris *lat.* 252  
 cactus 106  
 cactuși 106  
 cadiascher 98  
 cadră (de nădejde) 100, 101  
 cadre (de conducere) 100  
 cadru (de nădejde/didactic) 100  
 cafea 9, 10  
 café frappé 90, 92  
 \*café frappé-a 92  
 café frappé-ul 92  
 cafegiu(l) 10, 11  
 caiafă 65  
 čajko *scr.* 69  
 ca la (dovlecei ~ Nisa, salată verde ~  
 Galați etc.) 272  
 calcă-n străchini 66  
 calitativmente 246, 248  
 canat, -e, -uri 23  
 candu (veni/venise) 197  
 cantăra *pf.* 3 *sg.*, *pl.* 168  
 cantărai *pf.* 2 *sg.* 168  
 cantăram *pf.* 1 *sg.* 168  
 cantăramu *pf.* 1 *pl.* 168  
 cantarăți 168  
 cantassei 2 *sg.* 185  
 canta(vi)sses *lat.* 186

cap 17, 24  
 capete 24  
 capi 17  
 capitulare (un ~) 89  
 captare *lat.* 35  
 captatio (benevolentiae) 89  
 capuri 24  
 caput *lat.* 18  
 care *pron.* 139  
 care a fost 220  
 carele *pron.* 51  
 Carmen 77  
 carne 113  
 carnivor 98  
 cartel 17–19, 36  
 cartel *fr.* 19  
 cartelă 17–19, 36  
 cartella *it.* 19  
 cartello *it.* 19  
 cartouche *fr.* 19  
 cartuccia *it.* 19  
 cartuccio *it.* 19  
 casă 98  
 cască-gură 66, 76  
 cată 35  
 catharsis 94  
 catharsis *fr.* 94  
 ca un turc (a fuma ~) 270  
 \*cautare *lat.* 35  
 caval, -e, -uri 23  
 cave *lat.* 201  
 că 190  
 căce că 190  
 călare *adj.*, *adv.* 252  
 cămin, -e/-uri 23  
 cărni *gen.-dat.* 120  
 căta (a ~) 35  
 cătană 84  
 către 261, 276, 278

căuta (a ~) 35  
căzântă 207  
căzură *sg.* 176  
căzut 219  
căine 81  
când 190  
când îi mâne sară 229  
cânta (a ~) 183, 184  
cântai *pf. 1 sg.* 173  
cântai *pf. 2 sg.* 188  
cântară *sg.* 173, 175  
cântară *pl.* 174, 175  
cântarai 1 *sg.* 173, 174  
cântarai 2 *sg.* 173, 174, 188  
cântarăm 175  
cântarăți 175  
cântasăi *imperfect 2 sg.* 187  
cântasei *m. m. pf. 2 sg.* 43  
cântasem 1 *pl.* 42  
cântaseră 42  
cântaserăși 174  
cântaseși(i) 43, 186  
cântaseți 42  
cântasi *m. m. pf. 2 sg., pl.* 184  
cântat *pf. 2 pl.* 175  
cântă *pf.* 173  
cântăm *pf.* 175  
cântără *pf. 3 pl.* 178  
cât 140, 166  
câte *adv.* 263  
cător(va) 52, 140  
câtva 140  
câți(va) 52  
ce *adv.* 166  
ce *pron.* 54, 190  
-ce 81, 254  
-ce(a?) 67  
ceaealaltă 153  
ceafă 113

ceaică 69  
ceailaltă 153  
cealaltă 57, 58, 152, 153  
cealantă 153  
cealălaltă 153  
ceartă *s.* 21, 112, 116  
ceață 112, 113, 115  
cecale 98  
ceea ce 54  
ceeealaltă 152, 153  
ceialalți 152  
cei(e)laltă 153  
ceică 68–70  
ceialți 152, 153  
cei-lalți/ce-i-lalți 153  
cel *art.* 10  
cel *pron.* 152  
celalalt 152  
celalt 153  
celălalt 152–154, 159, 164  
celălant 153  
celealalte 152  
celeilalte/celelalte (fetei ~) 57–59  
celeilalte fete 57  
celelalte 58, 63, 152  
celelante 153  
cellalt 153  
cel mai oarecare 56  
celorlalți 154  
celui de-al câtelea 62  
Cendea 68  
Cenghea 68  
cenușotcă 67  
cer *s.* 15, 132  
cer *vb.* 15, 32  
Cerbolea 68  
cerneală 113, 116  
cert *adv.* 249  
certamente 249

certe *adv.* 235, 240, 249  
 certe *s. gen.-dat.* 120  
 certuri (unei ~) 120  
 certuri *pl.* 21, 112, 116  
 \*certurii 120  
 cestălaltul 55  
 ceți *pl.* 116  
 cețuri 112, 115  
 ceva 52, 54  
 cevașilea 150, 151  
 chartreuse 90  
 checiua 104  
 chewing-gum 89  
 chiper negru 36  
 chipeș, -ă 10  
 Chippewa *engl.* 106  
 chippewas 106  
 chipurile *adv.* 255  
 choux à la crème *fr.* 273  
 chronologice *adv.* 236  
 cicală 67  
 Cici 67  
 -cida *sp.* 76  
 cinci (întregi) și două treimi 143  
 cinci kilograme și trei sferturi 145  
 cinci și trei pătrimi/sferturi 143  
 cinci și 3/4 143  
 cineva 165  
 cinevașilea 150, 151  
 ciorap 98  
 circa *adv.* 274  
 „Cité fleurie” (așa-numitul ~) 95  
 ciubuc, -e, -uri 24  
 ciurui (a ~) 30  
 ciuruje 30  
 ciuruiesc *l. sg.* 30  
 civilizado(s) 104  
 civilizados, -ii 104  
 civis *lat.* 80  
 cîntără 172  
 cîntasăi *imperfect 2 sg.* 187  
 cîntără *sg., pl.* 172  
 cîntărăm<sup>u</sup> 173  
 cîntărăț 173  
 clan 98  
 coadă, -e 24  
 coală, -e 13  
 coarnă 16  
 coarne 12, 16, 17, 23, 38  
 coate 23  
 coate-goale 66  
 Coca 67  
 cocând 213  
 cocco *it.* 105  
 coco *fr., sp.* 105  
 coco(a) *engl.* 105  
 cocomii 108  
 cocos 105  
 cokchiqueii 108  
 kokoc *rus.* 105  
 colective *adv.* 235, 249  
 colega *m., f.* 71  
 colegă *m., f.* 71, 81  
 coli 13  
 comanș 107  
 comics(uri) 103, 117  
 commediante *it.* 76  
 comparative *adv.* 235, 236, 249  
 complete *adj./adv.* 240, 249  
 complice 71–73, 77, 78, 87  
 complicea 78  
 complicele 78  
 complici 71, 87  
 compuse *s.* 20  
 compuși *s.* 20  
 comunicare 89  
 concepție 92  
 \*concrete *adv.* 240

- concura (a ~) 31, 33  
 concură 31  
 concurează 33  
 concurent *adj.* 31  
 concurez 31  
 conducerea Credit Bank 288  
 confidente *it.* 76  
 confidinte 81  
 confirm 33  
 confirma (a ~) 33  
 conform *adv.* 264, 279, 284  
 conform *prep.* 283  
 conforma (a ~) 33  
 conform acordului... și \*al hotărârii  
 285  
 conform cuiva sau a ceva 282  
 conforme *adv.* 235  
 conformez 33  
 conform hotărârii/înțelegerii... și a...  
 284  
 conform Radio... 288  
 continuu *adj.* 138  
 contra 261, 265, 266, 276–279, 281,  
 286, 287  
 contra- 278  
 contra a 281, 287  
 contra (a) ceva 286  
 contra chitanță/cost/plată/ramburs 277,  
 286  
 contra cronometru 286  
 contracta (a ~) 30  
 contracte *adv.* 236, 243  
 contractă *pres.* 30  
 contractez 30  
 contra cuiva 286  
 contra două milioane/numeroși bani  
 286  
 contra de(-mpărat/-mpărăție) 281  
 contra mea 286  
 contra praf și soare (ochelari ~)  
 286  
 contrar *adv.* 264  
 contrar cuiva sau a ceva 282  
 contravaloarea a... 263  
 controale 24  
 control(uri) 24  
 conversio simplex 93  
 konziliu 242  
 copcă, -e, -i 20  
 copilame 119  
 copilamuri 119  
 copsesei 2 *sg.* 186  
 corect *adj., adv.* 218  
 corecte *adv.* 236, 239, 243, 246  
 corn 16, 23  
 corni 16, 38  
 cornuri 12, 17, 23, 38  
 cortés 103  
 cortes(uri) 103  
 cot 23, 61  
 Cotea 61  
 cotrohaliță 67  
 coturi 23  
 coup (de foudre) *fr.* 88, 90, 91  
 cover-girl 89, 93, 117  
 cover-girl-ul 93  
 cover-girl-ului 89, 93  
 cow-boy 90, 104  
 cozi 24  
 -crata *sp.* 76  
 crescândeii 207  
 critice *adv.* 236, 249  
 critică *adv.* 236, 247  
 criticește 249  
 critique *fr.* 85  
 cronistice *adv.* 236, 243, 245  
 cronologice *adv.* 236, 249  
 cruzeiro *port.* 105

cruzeiros *sg., pl.* 104  
 cruzeirosului 104  
 cu 28, 279  
 cu azi, cu mâine 223  
 cucoană 119  
 cuconet(uri) 119  
 cucule, voinicile...! 129  
 culcați-vă-ți 44  
 culcați-vi-ți 44  
 culpă 91  
 cultură 89  
 cum 190  
 cum *lat.* 196  
 cumanice *lat.* 244  
 cum că 190  
 cum e/ar fi (poi)mâ(i)ne 227  
 cum să *conjunție* 190  
 cumvașilea 150  
 cunoștință 84  
 cura (a ~) 29  
 curândă 205  
 cure (să ~) 29  
 curent *s.* 17, 18  
 curente/curenți 17, 18  
 curriculum (școlar/vitae) 90  
 cursessei 2 *sg.* 186  
 custode 84  
 cutare 55, 61, 70, 160  
 Cutărescu 61  
 cutărică/cutăriță 61, 70  
 cu totul oarecari 56  
 cuvântare 91  
 dacă 196  
 daimio(și) 107  
 dakotas 109  
 damă 117  
 dandî 104  
 dar *s.* 132  
 dar *conjunție* 132  
 d-astilea 149  
 dată, -e *s.* 20  
 datorită *prep.* 279, 282–284, 287  
 datorită a (ce/ceva) 282  
 datorită cuiva sau a ceva 282  
 datorită sau împotriva a ceva/cuiva  
     284  
 dădui 2 *sg.* 188  
 dămuri 117  
 dăți 20  
 dânsul 51, 154  
 dânsului 51, 135  
 dânșii 55  
 dânșilor 55  
 de *prep.* 123–125, 145, 263, 279  
     281  
 de *cu valori multiple* 132, 26.  
 de-a *prep.* 257, 271  
 de-adevăratelea 150  
 de-a binele(a) 150, 255  
 de-a bușilea 150  
 deaca 190  
 deaca... crescuse 194  
 de aceea 160  
 de acia/acie 255  
 de-a fire(a)/spinare(a) 255  
 de-a lungul a câtorva 140, 285  
 de-a (-n) boul(ea) 255, 258  
 de-a-ndără(p)tele(a) 254  
 de-a-ndăretele 254  
 de-a-n picioarele 255  
 de asta 160  
 deasupra *adv.* 132  
 deasupra *prep.* 132, 267, 279, 281,  
     286, 287  
 deasupra ceva 287  
 deasupra Svânta Fecioară 286  
 de azi pe mâine 227  
 decât *adv.* 275

de câte... 263  
 dece *adv.* 255  
 dedeeseși 187  
 d'edesei 2 *sg.* 184  
 de... fiecare 263  
 definitive *adv.* 236, 249  
 definitivè *adv.* 236, 247  
 delicatessuri 114, 115  
 delicatețe 116  
 delicatețuri 114  
 demain *fr.* 223, 224  
 de mâncate 255  
 de n ori 62  
 denota (a ~) 29  
 denot(eaz)ă 29  
 deoparte 255  
 departe 255  
 des *adv.* 255  
 deschide-vă-ți 44  
 (des)crescând *adj.* 208  
 destul 52, 53  
 destulor 53  
 determinatoare 209, 210  
 determinânde 210  
 determinândelor 209  
 devenit 219  
 \*devenit democratică 221  
 devreme 255  
 dialect 90  
 dialectice *adv.* 235, 236, 240, 249  
 diarista *it.* 76  
 dibace, -i 138  
 Didi 67  
 diferit 52, 53, 62, 139, 156  
 diferite 140, 141  
 diferitelor 141  
 diferitor 53, 57, 63, 140, 141  
 diferitor alte 57  
 diferiți 140, 141  
 diferiților 141  
 dimineață 252  
 din 28, 145  
 din auzite 255, 256  
 din cauza (a) 281  
 din cauza la 281  
 din fericire/păcate 255  
 din Occidentului 288  
 dinte 98  
 din vreme 255  
 directe *adv.* 234, 236, 239, 249  
 discurs 91  
 dissessei 2 *sg.* 186  
 distributive *adv.* 235, 236  
 divers 62, 156  
 Dividend(us) *germ.* 210  
 dividendus *lat.* 210  
 divident 216  
 divizi(un)e 36  
 Doamne 25, 26  
 dobitoacă, -e 99  
 dobitoc 98, 99  
 dobitoci 99  
 doctrină 90  
 doime 143  
 doi/două din trei 143  
 doi pe trei/cinci etc. 142, 144, 267  
 doisprezece 267  
 doi supra cinci/trei etc. 142–144,  
 267  
 dolce far niente 91  
 dolce far niente *it.* 88, 91  
 dom'(le) 25  
 domn 25, 26  
 Domn 25  
 Domnia ta 156  
 domnul 25  
 domnule 25, 26  
 Domnului (ascultoi ~) 125

don' 25  
 dormim *pf. 1 pl.* 169  
 dormiram 169  
 dormirati 169  
 dormit *adj.* 219  
 dormit *pf. 2 pl.* 169  
 dormiți *pf. 2 pl.* 169  
 două a cincea/a treia etc. 143, 144  
 două părți din cinci/trei etc. 143  
 două cincimi/treimi etc. din/ dintre/  
 dintru 145  
 dragii mamei/mei *V* 131  
 dragoste la prima vedere 91  
 dragul mamei *V* 131  
 Drang nach Osten *germ.* 88  
 drive-in 94  
 drumurile 11  
 duce (a ~) 198, 201  
 duceți-vă 44, 45  
 duceți-vă-ți 45, 46  
 duce-v-ați 46  
 duce-vă-ți 44–46  
 duce-v-ăți 46  
 duce-vi-ți 44  
 ducu-mă 46  
 dudain 94  
 dulce *adj.* 138  
 dulce *adv.* 252  
 dulceață 114, 116  
 dulceți 114  
 dulcețuri 111, 114  
 dum *lat.* 197  
 dumisale 51  
 dumitale 51  
 dumneaei 287  
 dumnealor 287  
 dumnealui 135, 287  
 dumneasa 51  
 dumneata 51, 130, 156  
 dumneavoastră 130, 287  
 dunărean 219  
 dup-acea cum 190  
 după ca 190  
 după ce 190, 194  
 după sau înaintea (cuiva/a ceva) 284  
 dus 219  
 dusără (să ~) *sg.* 177  
 -e *des. adj.* 53, 56–59  
 -e *des. nominală* 8, 10, 20, 22, 74,  
 78, 111, 117, 120, 254  
 -e *des. a V* 25, 131  
 -e *suf. adv.* 234, 235, 239–259  
 -e *des. adj. lat.* 253  
 -e *suf. adv. lat.* 249, 251, 259  
 ea 51  
 -ea *suf. s.* 76, 81  
 -eală 116  
 -ean 109  
 -eață 116  
 ecce *lat.* 159, 160  
 eccu-illīc *lat.* 256  
 eccum *lat.* 159, 160  
 eccum hoc *lat.* 256  
 eccum illoc *lat.* 256  
 eccum-tantum *lat.* 159  
 efectuată 209  
 efectuândă 209, 210  
 ego *lat.* 9  
 ei *f. gen.-dat.* 135, 285  
 -ei *des. pron.* 53, 56, 58, 59  
 -eji *suf. vb. + des. pf. 2 sg.* 188  
 Einführung-ului 95  
 ele 51  
 elefant 101  
 elefantiță 101  
 elemente/elementi 20  
 elogiere 91  
 elogiu 91

- eminent 244  
 eminente *adj. sg.* 244  
 eminente *adv.* 235  
 Endlösung 95  
 energice *adv.* 236, 243  
 enfin *fr.* 257  
 -ent 235  
 -ente/-inte 235  
 -ente *it., sp.* 76  
 -ență 116  
 era *vb.* 9  
 erbivor, -ă, -i 99  
 -ere 116  
 -(e)s *engl.* 104  
 -esc *des.* 28–30, 33, 34, 48  
 -esc *suf.* 252, 253  
 eschimos 103, 105, 106  
 eschimosă, -e 106  
 eschimoși 103, 106  
 esci, esci *vb.* 47, 48  
 escis *lat.* 48  
 esclusive *adv.* 236  
 esco *lat.* 48  
 esc(u), escü *vb.* 46–48  
 -escu *suf.* 61  
 eskimo *fr.* 103  
 Eskimo *engl., germ.* 105  
 эскимос *rus.* 105  
 esplicite *adv.* 236  
 espresse *adv.* 236  
 esprimând *ger. adjectivizat* 210, 211  
 exprimânde 210, 211  
 Esquimaux *fr.* 105  
 este 9, 47  
 estem 47, 48  
 esteți *vb.* 47, 48  
 estü *vb.* 47  
 estudianta *sp.* 77  
 estudiante *sp.* 76, 77  
 ește *vb.* 47  
 -ește *des.* 48  
 -ește *suf. adv.* 234, 246, 248, 249, 252–254, 258  
 ești 47, 48  
 -ești *des.* 48, 108  
 -et 118, 119  
 -ete 116, 118  
 -eturi 118, 119  
 -ețe 116  
 eu 9, 60, 61  
 eu unul 59  
 ex- 220  
 exclusive *adv.* 236, 249  
 ex-comunist, -ă, -e 220  
 Exempla docent *lat.* 245  
 expirândul (greu ~) 216  
 explicite *adv.* 235, 236, 245  
 explizite *germ.* 244  
 exprese *adv.* 236, 243, 249  
 extra(-) *prefix/prep.* 275, 277  
 extractoare a/de 125  
 extraplan (lucrări ~) 275  
 -ez *des.* 28–30, 32–34  
 -ezi *des.* 108  
 face (a ~) 201  
 face-v-ați 46  
 făce-vă-ți 45  
 face-vă-veți 46  
 façon *fr.* 221  
 fair-play 94  
 fākusi *m. m. pf.* 2 sg.  
 fan(i) 104, 110  
 fanși 110  
 fantezie 116  
 fanteziuri 114  
 fașă 113



fatalitate 90  
 față de 279  
 favoare 112, 113, 118  
 favor(uri) 112, 118  
 făcēți-vă 45  
 făcu 173  
 făcui 2 sg. 188  
 făcură sg. 173, 177, 178  
 făină 113  
 făinuri 21  
 fără 274, 279  
 fărămușă 113  
 fel de a vorbi 90  
 felicem *lat.* 252  
 felurit 52, 53, 62  
 ferice *adj., adv.* 252  
 feșteli (a~) 11  
 feștig, -uri 98  
 fi (a) 9, 46, 47, 183, 184, 192, 199, 219  
 fiară 98  
 ficate 254  
 fi (a ~) (pro sau) contra 266  
 fie, fii (să ~) 195  
 fiecare 54, 55, 263  
 fiecăreia 54  
 fiecăruia 54  
 figurate *adv.* 236, 249  
 figuratè *adv.* 236  
 filosofice *adv.* 243  
 filozofie 90  
 final *fr.* 19  
 finale *fr.* 18, 19  
 fine s. sg. 73, 85, 257  
 finea 85  
 finele s. sg. 85, 257  
 finețe 114, 116  
 finețuri 114  
 fior *it.* 18  
 Fira 68  
 fistichiu 10  
 firēși ascultându 191  
 flamingo 104  
 flăcărânde 213  
 flor *it.* 18  
 florem *lat.* 18  
 flot 94  
 fluieră-vânt 66  
 foarte 252  
 foarte oarecare 56  
 foche 69  
 Ford 96  
 forte *adj.* 234  
 forte *adv.* 234, 235  
 forte *lat.* 253  
 forti- 234  
 forță 234  
 fost 228–221  
 fost (un ~) 219  
 fosta 219  
 fosta/fostul U. R. S. S. 96  
 fostă, -e 219–221  
 fost comunistă, -e 220, 221  
 fost-comunist 220  
 \*fost elevi/miniștri 220  
 fost ex- 220  
 \*fost repetentă 220  
 fost sovietici 220, 221  
 fostul 219  
 fostul ex-președinte 220  
 foști 219, 220  
 foști sovietici 221  
 foudre *fr.* 91  
 frag, -ă 73  
 fragi (doi/două ~) 73  
 franco 248  
 fraților *V* 131  
 frânserei *I* sg. 168  
 frica 11

friguri 21, 25  
frigus *lat.* 111  
frumos *adj., adv.* 218  
frumusețe 116  
frumușel 138  
fu 9  
fugiserăși 174  
fume când *adj.* 208  
fusăi, fusei *pf.* 2 *sg.* 188  
fussei *m. m. pf.* 2 *sg.* 186

Gabi 67  
garden-party 93  
garderoabe 19  
garderob, -ă, -e, -uri 19  
gazd 73  
gazdă 64, 72, 73, 85  
gazde 73  
gazetă 113  
găgăuță 72, 77  
găgăuțe, -i 72  
gălbui 138  
găsisei 2 *sg.* 183  
gâgâlice 72  
gâgâlici, -ii, -ile 78  
gâlceavă 113  
genere *s.* 257  
genitiv-dativul(ui) 60  
gentilețe 116  
gentilețuri 114  
germanice *adv.* 236, 240, 249  
gest 91  
Gestapo 93  
Gestapo *fr.* 93  
gheață 98, 113  
gheți *gen.-dat.* 120  
ghețuri 111  
Gigi 67  
gingaș, -ă 10

girl 89, 94, 95, 117  
girls(uri) 117  
girluri 89, 117  
glasnost' *rus.* 88  
glasnost(i) 91, 92  
\*glasnostia 93  
glasnostiul 93  
голова *rus.* 74  
gonfianuvoli *it.* 75, 76, 81  
gothice *adv.* 237, 247  
gotice *adv.* 237, 243  
grâce à *fr.* 282  
gramatice *adv.* 237, 240, 249  
gratuit *adv.* 249  
\*gratuite *adv.* 249  
grație *prep.* 279, 284, 288  
grație *s.* 264  
grădinii 11  
greață 112, 113, 116  
greoi *adj.* 138  
greșit *adj., adv.* 219  
greturi 112  
greu *adj.* 51, 138  
grijuliu 11  
guanși 108  
gură-cască 65, 66, 81  
gură-spartă 66  
Gusti 67

haha 67  
haiduc(i) 106  
haiducii 11  
haimana 84  
haplea 67  
¡hasta otra! *sp.* 167  
hăinet 118  
hăineturi 118, 119  
heruvim(i) 106  
Hindoo *engl.* 105

- Hindou *fr.* 105  
 Hindu *engl., germ.* 105  
 (h)indus 105, 106  
 hip 110  
 hipi 104, 107, 110  
 hipii 104, 108  
 hipis 110  
 hipis-i 110  
 hipist 110  
 hipiși 108, 110  
 hipișii 108  
 hipiști 110  
 hipócrita *sp.* 81  
 hippies 104, 105, 110  
 hippies *engl.* 104  
 hippies-ii 104  
 hippy *engl.* 104  
 homines *lat.* 9  
 homo *lat.* 7, 9  
 honeste *adv.* 234, 237, 240  
 hora *lat.* 255, 256  
  
 -i *art. f. gen.-dat. sg.* 53  
 -i *des. s. gen.-dat. sg.* 120  
 -i *des. s. pl.* 10, 20, 43, 73, 77, 105, 106, 108, 111, 117, 120  
 -i *des. vb. pf. 2 sg.* 43, 174, 182, 183, 185, 188  
 (-)i(-) *cu valori multiple* 132  
 -i *it.* 259  
 -ī *vocală tematică lat.* 186  
 -ia *suf.* 36  
 iacua 11  
 iar *adv.* 132  
 iar *conjunție* 132  
 iarbă 113, 115  
 ibidem *lat.* 274  
 -ic 243, 247  
 -ică 61, 67  
  
 -ice 243, 244  
 -icește 248, 254  
 Icsulescu 61  
 idealiter *lat.* 245  
 idiom 90, 91  
 -ie 36, 116  
 ieftin 10  
 Iepura 74  
 iepurea 74  
 ierbi *gen.-dat.* 120  
 ierburi 115  
 ieri 222–225  
 ier l'altro *it.* 165  
 iesc(ū) *vb.* 46, 47  
 iestū 46  
 ieșind *s.* 208, 212  
 ieșiră *sg.* 176  
 iește 46, 47  
 ieștem 46–48  
 ieșteți 46–48  
 iești 46  
 -ilă 67, 68, 76, 81  
 ille *lat.* 9  
 imagine 88  
 imago *lat.* 88  
 -ime 143, 145  
 imitândă 213  
 \*impersonalice *adv.* 239  
 impersonaliter *lat.* 245  
 implicit *adj.* 245  
 implicite *adv.* 235–237, 244, 245, 249  
 implicite *adv.* 245  
 implicite *lat.* 244  
 implizite *germ.* 244  
 importa (a ~) 32  
 importă 32  
 import(ez) 32

- impresie puternică 91  
 improprie *adv.* 237, 239, 246, 249  
 impropriè *adv.* 237  
 in *lat.* 257, 273  
 in- 239  
 инако *sl.* 167  
 inactivitate plăcută 91  
 ииъгда *sl.* 164  
 inca *sp.* 106  
 Inca *engl. fr.* 106  
 инка *rus.* 106  
 incas 103, 105, 106  
 incasă 107  
 incaș 103, 107  
 incașă, -e 107  
 incași 103, 109  
 incipio *lat.* 7  
 inclusive *adv.* 234, 235, 237, 242,  
 244, 249  
 incontrogli *it.* 280  
 \*incorecte *adv.* 239  
 -ind 9, 205, 206  
 -indă 206  
 inde *lat.* 254  
 ииъде *sl.* 164  
 indios 105  
 \*indirecte *adv.* 239  
 indirectus *lat.* 254  
 индус *rus.* 105  
 in ecum hocce *lat.* 254  
 in fine *it.* 257  
 infirm *vb.* 34  
 infirma (a ~) 34  
 informa (a ~) 34  
 informez 34  
 infra *lat.* 274  
 in genere *it.* 257  
 Inka *germ.* 244  
 ииъдоу *sl.* 164  
 instantaneu *adj.* 138  
 -inte 206, 214  
 inter(-) 275, 277  
 interfacultăți/interorașe etc. (întreceri  
 ~) 275  
 înterprete *sp.* 76  
 intersesiuni (pauze ~) 275  
 interview *fr.* 92  
 intransitive *adv.* 237, 239  
 intrând *s.* 208, 212  
 -ință 116  
 inverse *adj./adv.* 240  
 Ioane (, veniți) 129, 130  
 Ionele, puiele! 129  
 ipocrita *it.* 81  
 -ire 116  
 iris 106  
 iriși 106  
 I. R. T. A. 96  
 -is *lat.* 253  
 -isce *lat.* 251  
 -iscus *lat.* 251  
 isprăvit (am ~) 11  
 ist 147  
 -ista *it., sp.* 77, 81  
 istalalt 154  
 -iste *fr.* 77, 81  
 istorie 88, 91  
 -ita *sp.* 76  
 -(i)tate 116  
 -(i)tăț- 116  
 I. T. B. 9  
 -iter *lat.* 245, 248  
 itzaii 108  
 -iță 61  
 -i<sup>u</sup> *des. vb. pf. I sg.* 188  
 iubești 10  
 iubi (a ~) 9  
 iubit (este ~) 10

iubitor al/de 125  
-iune 36  
iut 258  
iute *adv.* 255, 258  
-iv 247  
izda (a ~) 29  
  
-îj *suf. vb. + des. pf. 2 sg.* 188  
îmboulea 257  
îmbunați-vă 45  
împărțind *s.* 210  
împotriva 260, 276, 278, 281, 283  
împotriva a 281, 283  
împotriva-i 280  
împotriva la 281  
împotriva „restitutio in integrum” 288  
împotriva Shell 288  
împotriva-ți/împotrivă-ți 283  
împrejurul nostru și al tuturor 281  
împreună cu 279  
împrumuta (a ~) cuiva/de la cineva/pe  
cineva 36, 86  
împușcă-n lună 66  
în 257, 260  
înaintea 279, 286  
înaintea a 285  
înaintea-i 283  
înaintea sau după (cineva/ceva) 284  
înainte-i 283  
în a josulea 255, 257  
în (al) jos[ul] 255  
înalt 153  
încailea 150  
încalte 255  
încep 7  
în ciuda 279  
încoace 254  
în contra 261, 279  
în corpore 257  
încurcă-lume 66

îndără(p)t 254  
îndărătul 279, 283  
îndărătul a(l) 281, 283  
înde *adv.* 254  
înde *prep.* 276  
îndelete 255  
îndeobște 255  
înderete 254, 258  
îndesa /îndesi (a ~) 18, 36  
îndoi (a ~) 31  
îndoi(esc) 31  
îndrăgisei 2 *sg.* 183  
îndrepta (a ~) 33  
îndrept(ez) 33  
îndura (a ~/a se ~) 27  
în fine 257  
[î]nfloritoare 212  
în genere 257  
îngreuiată/îngreunată 36  
în locul 279  
în locu taică-său 287  
în (mod) public 249  
în Primăverii 288  
însemna (a ~) 33  
însemn(ez) 33  
însurără-se *sg.* 176  
însul 51  
însuși, -ți 156  
[î]ntâmplară *sg.* 177  
întinse *pf. 3 pl.* 178  
întinseră *pl.* 178  
întinseră (oastea ~ fuga) 177  
întoarce-vă-ți 44  
întrară *sg.* 177  
în trecut 220  
în urma și conform (a) 284  
învârt(esc) (mă ~) 32  
învârti (a/a se ~) 32  
îs(ü) 47, 48

- javë *v. sl.* 255  
 je *germ.* 263  
 jeans(i) 108  
 jelină (îl ~ și poporul) 177  
 jivină 98  
 josulea 257  
 jota (unei ~) 89  
 jumătate (dintre) 143, 145  
 jună, -e, -i 138  
 jurară *sg., pl.* 168  
 jurarai 2 *sg.* 168  
 jurarăm 1 *sg.* 168  
 jurarăm 1 *pl.* 168  
 jurarai 168  
  
 kalapalo(și) 108  
 karma 90, 94  
 karma *fr.* 94  
 kă *prep.* 260  
 kântasei 2 *sg.* 184  
 kilogram 146  
 kiowa 107  
 Kiowa *engl.* 107  
 kiowaș(i) 107  
 koine 90, 91  
 koiné *gr.* 88  
 Kokos *germ.* 105  
 kolë *v. bg.* 256  
  
 la 52, 54, 144, 272, 279, 281, 282, 287  
 la *fr.* 272  
 la alții *dat.* 54  
 lac(uri) 15  
 la câți(va) *gen.-dat.* 52  
 Lack *germ.* 15  
 lacus *lat.* 15  
 lady 93  
 la fiecare *dat.* 54  
 la Iancului 288  
 l'altro ieri *it.* 165  
  
 la mie 143, 144  
 la mini *dat. mr.* 54  
 la minut 272  
 la modă 272  
 Lancia 96  
 la nebulie 272  
 la nimeni *dat.* 54  
 la nimeni altul *gen.-dat.* 60  
 laque *fr.* 15  
 largo 248  
 lasă-mă-să-te-las 66  
 la sută 143–145  
 la șme 272  
 latinește 241, 246  
 la trap 272  
 la țista *dat. mr.* 54  
 laudaram *pl.* 169  
 laudaram, -as, -at *lat.* 174  
 laudarati 169  
 laudatio 91  
 laudă 91  
 la unii *dat.* 54  
 lăcrămând *ger. adjektivizat* 206  
 lăcrămândă 206  
 lă-mă mamă 66  
 lăpădate 210  
 lăpădatelor 211  
 lăpădânde(lor) 209–211  
 lăudai *pf. 1 sg.* 169  
 lăudară *sg., pl.* 168  
 lăudarăm *sg., pl.* 168  
 lăudarai 168  
 lăudarai 168  
 lăudaru(e) *pl.* 169  
 lăudași 169  
 lăudat *pf. 2 pl.* 169  
 lăudați *pf. 2 pl.* 169  
 lăudă *sg.* 169  
 lăudă *pl.* 169, 178  
 lăudai *pf. 1 sg.* 169  
 lăudăm *pf. 1 pl.* 169

lăudără 3 *sg.* 168  
 lăudără 3 *pl.* 168, 178  
 lăudărăi 1 *sg.* 168  
 lăudărăm 1 *pl.* 168  
 lăudărăși 168  
 lăudărăți 168  
 lăudăși 169  
 lăudându *ger. adjectivizat* 206, 207  
 lăudândul om 206  
 lăudântu *ger. adjectivizat* 207  
 lână 114  
 lânături 119  
 lâni/lânuri 114  
 -le *art.* 10, 73, 151  
 -le *des. pl.* 10, 51, 111, 116, 120  
 -le *des. gen.-dat. sg.* 120  
 -le(-) *part. adv.* 255, 256, 258  
 -le(a) *part. deictică* 148–151  
 leafă 21, 112, 113  
 lefi 21, 113, 120  
 lefuri 21, 113  
 legato 248  
 lege 90  
 legumă 113  
 lei (un ~) *fr.* 105  
 lendemain *fr.* 224  
 lene 91  
 lento 248  
 leoparduri 98  
 lepre *it.* 80  
 lepus *lat.* 80  
 lesne 253  
 lesno *bg.* 253  
 leu 105  
 levis *lat.* 254  
 lichior 90  
 lieu *fr.* 95  
 lighioană 98  
 Lili 67  
 limbaj 90  
 limbă 89–91  
 limped *adj.* 253  
 limpede *adj.* 138, 253, 254  
 limpede *adv.* 253, 258  
 limpezi *adj.* 253  
 limpiabotas *sp.* 76  
 limpide *lat.* 253  
 limpidus *lat.* 253  
 lin *adj./s.* 132  
 linge-blide 66  
 lipsă 21, 112, 120  
 lipse 120  
 lipsea 11  
 lipsuri 21, 112, 120  
 litru 146  
 ljutě, ljutŭ *sl.* 255  
 lock-out 94  
 logice *adv.* 237, 243, 246, 249  
 longe *lat.* 244, 251  
 lor 285  
 -lor 55, 141  
 „love story” (o ~) 91  
 lovitură de trăsnet 91  
 lu *art.* 54, 61  
 lu al’ț *gen.-dat. ir.* 55  
 luară *sg.* 177  
 lu’ ăia *gen.* 54  
 lu’ ăla *dat.* 54  
 Luci 67  
 Lucia(n) 67  
 lucinde 212  
 lucrară *sg.* 177  
 lucrez 29, 40  
 lucru *vb.* 29, 40  
 lui *art.* 54, 61, 132–136  
 lui *pron.* 132–136, 285  
 -lui 135  
 lui altul *dat.* 54

lui Petr(e)a/Sima 72  
luminândă s. 208  
lung 138  
lu nimeni altul *gen.-dat.* 60  
-luri *des.* 120  
lu țela *gen.-dat. ir.* 55  
lu țesta *gen.-dat. ir.* 55  
lu țista *gen. mr.* 54  
  
-m *des. pf. 1 sg.* 188  
macrou 98  
mai *adv.* 10  
maia 71, 108  
mai alaltăieri 165  
mai altul 56  
maiași 108  
mai a ta 56  
mai ceva 52, 56  
mai cineva 56  
mai eu/noi înșine 56  
mai mâni-alaltă 165  
(m)ainte de ce 190  
male *lat.* 244  
malgaș 107  
manageri 104  
Măndea 61  
Mandiru 61  
mane *lat.* 244, 251, 252  
manechin 98, 100, 101  
manechină, -e 101  
\*manechini 101  
maniera *it.* 271  
manière *fr.* 271  
manifesta (a ~) 30  
manifest(eaz)ă 33  
manifest(ez) 29, 30  
manus *lat.* 113  
maqua 108, 109  
maquași(i) 108, 109  
mar *sp.* 85  
marabu 104

mare *adj.* 138, 252  
mare *adv.* 252  
marele 94  
marem *lat.* 252  
marfă 112, 117  
mar(h)ă 117  
mari 138  
mărtir *sp.* 81  
martore *m.* 254  
marți 77  
Marțolea 68  
marvă 117  
măs *magh.* 166  
masă, -e 15, 22  
„mass communication” 89  
„mass culture” 89  
mata 130  
mațe-pestrițe 66  
maya 82, 108, 109  
mayasă, -se 109, 110  
mayași 109  
mă ăla/ăsta! 55  
măcarce 156  
măi (acesta!, cutare!) 55  
Măndelul 61  
măne *adv.* 233  
mărfi *gen.-dat.* 120  
mărfuri 112  
mărimi 117  
mărimuri(le) 117  
Mărioară de la munte 129  
mătase 113  
mătăluță 61  
mătăsuri 111  
măine 165, 222–233, 252  
măine-alaltă 165, 231–233  
\*măine am fost 231  
măine-noapte 227  
măine-poimăine 165  
mână s. 113



mână-lungă 66  
 mâncare 21, 113, 114, 116  
 mâncat 219  
 mâncăcilă 67  
 mâncări 21, 114, 120  
 mâncăruri 21, 111, 114  
 Mândrilă 68  
 mâne 223–227, 252  
 mâneca (a ~) 252  
 mânecândă s. 208  
 mâne(d)zi 232, 233  
 mâne-le 113  
 mâni *adv.* 227  
 mânil 113  
 mânu(le) 113  
 mânuri(le) 113  
 mea 51  
 mea culpa (o/un ~) 91, 94  
 mea culpa *fr.* 94  
 megastar 99  
 mele 51  
 membră, -e, -i, -u 100  
 -mente 235, 245, 246, 248, 250, 254,  
 257  
 -mente/-minte 245  
 mereu 11  
 merino *it., sp.* 105  
 Merino *germ.* 105  
 merinos 105  
 mérinos *fr.* 105  
 меринос *rus.* 105  
 mersasăi 2 *sg.* 183  
 mese 15, 22  
 meșter(e) 10, 11  
 meșteșugului (broșură învățătoare ~)  
 125  
 metaforice *adv.* 237, 243, 249  
 metis/metiș 107  
 mic 138  
 Michi 67, 68  
 mie *pron.* 9  
 miere de albine 36  
 mierlă 101  
 mierloi 101  
 mihi *lat.* 9  
 milostivește *adv.* 252  
 milostiviseși (te ~) 187  
 Mina 68  
 mingași 108  
 mingo 108  
 minirok 94  
 ministr(eas)ă 101  
 ministru 101  
 -minte 245  
 minus *adv.* 274, 275, 277, 278  
 minus s. 275  
 minus *engl.* 275  
 Miorlăilă 68  
 mir (mă ~) 30  
 mira (a ~/a se ~) 30  
 mirară (să ~ mulțimea) 176  
 mirez (mă ~) 30  
 miroase s. 25  
 miroseau 207  
 mirosind *ger.* 207  
 mirosinde 207  
 miros(uri) 25  
 miss 93, 117, 120  
 misse 117  
 missuri 117, 118  
 miss-urile 118  
 Mișca 68  
 miș<i>cați-vă 45  
 mită 113  
 -mite 255  
 Miți 68  
 moale 252  
 moațe 25

moda *it.* 271  
 mode *fr.* 271  
 model 100, 102  
 moderato 248  
 mofturilă 67  
 moldavskij jazyk (acestei ~) 89  
 mollis *lat.* 253  
 moș Ioane/moș Ion 60  
 moșul 11  
 moșulică 74  
 motroce(a) 65  
 moț(uri) 25  
 mult *adj.* 52, 53, 63, 138–140, 156  
 multă, -e 138  
 multelor 141  
 multiplicandus *lat.* 211  
 Multiplicand(us) *germ.* 211  
 multor 57, 138, 140, 141  
 multora 141  
 mulți 138, 140  
 mulțind *s.* 210  
 mulțumită *prep.* 279, 282, 284  
 muncă 98  
 munciserăm *sg.* 174  
 muntea 74  
 murdar 10  
 murind *ger. adjectivizat* 208  
 murinda 206  
 murindă 212  
 murindul (om) 206, 208  
 muriră *sg.* 177  
 muriserăm *sg.* 174  
 muritor(ul om) 208  
 muscă 252  
 musicalmente 246, 248  
 muște 252  
 Mutu(l) de la manutanță 61  
 mutulică 67  
 n/N/N. *s.* 60  
 n *adj. pron.* 62  
 na *prep.* 260  
 -na 36  
 nahukua(șii) 108, 109  
 n-ai *imper.* 199, 200, 203  
 n-aibi *imper.* 199, 203  
 naică 69, 70  
 nana 69, 70  
 nana *guarani* 105  
 nană 69, 70, 87  
 nandu 104  
 nant 153  
 narrative *adv.* 237  
 natural *adj.* 244  
 naturale *adj. sg.* 244  
 naturale *adv.* 235  
 -nauta *sp.* 76  
 năframă 113  
 născând *adj.* 208  
 născânda, -ă 206, 212  
 nătăfleată 72, 85  
 nătăflețe, -i 72  
 -nd(u) 209, 214  
 ne *lat.* 201  
 ne- *prefix* 62  
 -ne *part. adv.* 255  
 nealtul 62  
 neam 98  
 nec aliubi re *lat.* 254  
 nece 254  
 necesare *adv.* 237, 249  
 neconținut *adj., adv.* 219  
 Nedelea 68  
 negative *adv.* 235, 237, 240  
 neică 69, 70  
 neico Mario 70  
 neîncetat 219  
 neîntârziat 219

nemulțumindă 213  
neque *lat.* 254  
neto 248  
neșasare *adv.* 237, 245  
neutraliter *lat.* 245  
nicăi(e)ri 256  
nicăire 254  
nici 132, 256  
nici un(ul) 51, 141  
nimănuî altuia/altul 60  
nimeni 54, 61  
nimeni altuia 60  
nimeni altul 59, 60, 62  
nimerica/nimeric(ă) 62  
nimerit 11  
nimicuț(ă) 62  
nimicuțica 62  
nins 219  
Nissan 96  
no amână *imper. ar.* 203  
noi *pron.* 186  
noi-/nou-născuți 221  
noli *lat.* 201  
non *lat.* 201  
norod 98  
notes/nótes 103  
nou 138  
novice 71, 77  
novici 71  
n-sprezece 62  
nu 200, 201, 203  
nu adu 199, 200  
nu (a)duce *imper.* 198  
nu ai *imper.* 200, 203  
nu ai *imper. ar.* 200  
nu aibi *imper.* 200  
\*nu aleargă *imper.* 203  
\*nu citește *imper.* 203  
nu dă *imper.* 200, 203  
nu dă *imper. mr.* 203  
nu dîi(ți) *imper. ar.* 200  
nu du 198–203  
nu ...-ează *imper. ar.* 203  
nu face *imper.* 198, 204  
nu fați *imper. ar.* 200, 202  
nu fă 198–200, 203, 204  
nu fă *ar.* 200  
nu fă *ir.* 202  
nu fii 199, 200, 203  
nu lasă *imper.* 200, 201  
\*nu lucrează *imper.* 203  
nu mi calcă *imper. ar.* 203  
numita, -ei 53  
nu (ne) du 199  
nu (ní) dîiți *imper. ar.* 202  
nu-ntreabă *imper. mr.* 203  
nu rămâi *imper.* 203  
nu spera 203  
\*nu stai *imper.* 203  
nu stăi *imper.* 200, 203  
nu te du 200  
nu ti aspară *imper. ar.* 203  
nu ti rușunează *imper. ar.* 203  
nu toarnă *imper.* 200, 201  
nu vezi *imper.* 203  
nu viî *imper.* 203  
\*nu vino 203  
\*nu vorbește *imper.* 203  
nu yino *ar.* 203  
nu zberă *imper. mr.* 203  
nu zi 198–200, 203  
nu zice *imper.* 198  
nyanja 109  
o *art.* 57, 58  
o *numeral* 145, 146  
o *vb.* 41  
o *cu valori multiple* 132

- o *sufix* 248, 250  
 o aceeași 59  
 oameni 9  
 oară 256  
 oare *adv.* 255  
 oare *s.* 256  
 oarecare 56  
 oaspe(te) 107  
 oaspeț, -ă, -i 107  
 o cincime din 145  
 Octavia(n) 67  
 ocupand *s.* 216  
 ogoarele 11  
 olânduri 114  
 -olea 67  
 om 7, 8  
 omagua(și) 108  
 omenește *adv.* 252  
 omorâi *pf.* 2 *sg.* 188  
 omorâi 2 *sg.* 188  
 omorâși 188  
 oneste *adv.* 237, 240  
 onoare 118  
 onor(uri) 118  
 o parte din 143  
 Oprea 68  
 -or *des.* 52, 53, 57, 139–141  
 -or *suf.* 123  
 -ora *lat.* 111  
 oraș 10  
 orben(i)ce 67  
 -orcă 67  
 ordinarie *adv.* 237, 249  
 ordona (a ~) 30  
 ordon(ez) 30  
 -ore(a) 67  
 ori *s. pl.* 256  
 oricare 57, 58  
 oricare alt 59  
 oricare/oricine altul 59  
 ortografice *adv.* 237, 243  
 osce *adv.* 237, 240, 241, 243, 246, 249  
 oscè *adv.* 237, 247  
 oscește 246, 249  
 -osei *suf.* + *des. pf.* 2 *sg.* 188  
 osie 90  
 -oși *des. s.* 108  
 ot 260, 261  
 -otcă 67, 81  
 otravă 113  
 o treime a 145  
 otrosi *sp.* 164  
 otrotal *sp.* 164  
 otro tanto *sp.* 164  
 oțel, -e, -uri 25  
 outrosim *port.* 164  
 outrotal *port.* 164  
 outro tanto *port.* 164  
  
 pampa 103, 106  
 pampa *engl., it.* 106  
 pampa *fr., sp.* 103, 106  
 Pampa *germ.* 106  
 pampas 103, 106  
 pampas *fr.* 106  
 pampasuri 103  
 пампак *rus.* 106  
 panis *lat.* 7  
 papă-lapte 66, 76, 77  
 Papou(a) *fr.* 105, 106  
 papouas *fr.* 106  
 papu *sp.* 106  
 papua 110  
 Papua *engl.* 105  
 Papua *germ.* 106  
 Papuaner *germ.* 106  
 papuani 106  
 papuas, -ă, -e 103, 105–107

nanyac *rus.* 105  
papuaș, -ă, -e, -i 103, 106, 107  
par 98  
parte 143  
party 93  
party *fr.* 93  
pasămite 255  
passive *adv.* 237  
pasivè *adv.* 237  
paso doble *sp.* 88  
passim 247  
passim *lat.* 274  
passing-shot 95  
pastramă 113  
pașa/pașă 26  
patio 89  
patio *sp.* 88  
patriota *sp.* 76  
părerea acestor/altor diferiți/ diferitor  
alți 59  
părți 143  
părură (li să ~) *sg.* 177  
păstrător al/de 125  
pășuniuri 116  
pătrime 143  
păzește 11  
pâine 7  
până *prep./conjunție* 132  
până nu demult 220  
pândeau 11  
pânză, -e 119  
pânzet(uri) 119  
pârquindă 213  
pe 125, 144, 267, 268, 278  
pe ales(e) 256, 258  
pe bune 257  
pe cinste 255  
pec(uri) 98  
pedeapsă 113  
pe de-a-ndoaselea 258  
pe dibuite 258  
pe ghiçite 255  
pe înserate 255  
pe lângă asta 160  
pe nemâncate/nesimțite 255  
pe nevăzute 258  
pentru sau împotriva (a ceva/ cuiva)  
284  
(pen)ultim 53  
penultimeia 53  
pe ocolite 255  
pe poștă 278  
per 264, 265, 273, 276, 278  
per *germ.* 277  
per *lat.* 265  
per- 278  
per abusus *lat.* 245  
per annum *lat.* 265  
per articol/bucată etc. 264, 265  
per caput *lat.* 265  
per dag *sued.* 265  
per diem *lat.* 265  
per D-ta/dumneata 265  
perfect *adv.* 249  
\*perfecte *adv.* 249  
perfectissime *lat.* 245  
perifrastice *adv.* 238  
per Jahr *germ.* 265  
per man *engl.* 265  
per man *sued.* 265  
per mensem *lat.* 265  
per mille *lat.* 265  
per oca 264  
per os *lat.* 274  
per Post *germ.* 278  
per procurationem *lat.* 265  
persi/perși 106  
per Sie anreden *germ.* 265  
persoană 99  
personaj 99, 101

personajă, -e 99, 101  
 personalice *adv.* 238, 239, 243, 249  
 per Stück *germ.* 265  
 per styck *sued.* 265  
 per total 264  
 per tu 264  
 pe săritelea 150  
 pesemne 255  
 peștea *s.* 74  
 peștoaică 101  
 petitio principii 91  
 petiție 91  
 Petr(e)a 68, 72  
 Petrei 72  
 pe Victoriei 288  
 phans 110  
 phans-i 110  
 pica (a ~) 32  
 pichet, -e, -uri 23  
 pic(hez) 32  
 Pieptea 61  
 pierde-vară 66  
 Pișt(e)a 68  
 planton 98  
 plasă, -e 20  
 plăși 20  
 plângoace 67  
 pleca (a ~/a se ~) 27  
 ploios 219  
 plug(urile)10, 11  
 plus 275  
 plus *engl.* 275  
 plus de 264  
 po 260, 261, 278  
 poate *adv.* 255  
 poamă 119  
 pociu 40  
 poetă *m., f.* 72, 81  
 poetice *adv.* 238, 243, 249  
 poi- 186, 230, 231  
 poi-ieri 231  
 poimăine 223–225, 227–230, 232  
 poimăine ailaltă 231  
 poimănezi 232, 233  
 politețe 116  
 politeți 114, 115  
 politețuri(le) 114, 115  
 pomet(uri) 119  
 pop 94  
 popa, -ă 26  
 pop-art 94  
 pop-corn 94  
 popor 98  
 porumb(el) 36  
 portalettere *it.* 76  
 poseda (a ~) 29  
 post *lat.* 231, 273  
 post- 220  
 postcomunism(e) 220  
 postquam *lat.* 194  
 posuisset *lat.* 193  
 pot *vb.* 40  
 potoale (se ~) 32  
 potol(esc) 29, 32  
 potoli (a ~) 32  
 potrivă 260  
 potrivit *adv.* 284  
 potrivit acordului... și \*al hotărârii  
 284  
 potrivit acordului [...] și a unei  
 hotărâri 284  
 potrivit „Le Monde” 288  
 poveste 91  
 povestește 11  
 povestire 91  
 prăzise *germ.* 244  
 precis *adj.* 247  
 precise *adv.* 238, 249

- prefaça (a ~) 204  
premergător 128  
presidenta *sp.* 77  
presidente *sp.* 77  
pretutindene(a) 255  
pretutindenele 255  
prețis *adj.* 247  
prețize *adv.* 238, 243, 245, 247  
prețul a 263  
prezice (a ~) 204  
prilejul 11  
prim 53  
primeia 53  
primo 248  
prin 268  
printre 276  
prisne 255, 256  
prisnă *sl.* 255  
privește 11  
privighetoare 64  
privitor pe cutare 125  
pro *prep.* 264, 267, 273, 275, 277  
pro *germ.* 277  
pro- *prefix* 267, 275, 277  
pro bono publico *lat.* 266  
procent 143  
procente (din) 143, 145  
procente la sută/la mie 143  
pro-Croce 266  
pro dosis *lat.* 274  
pro enhet *sued.* 266  
pro forma *lat.* 266  
pro Kopf *germ.* 266  
promilă, -e 143  
proprie *adv.* 238, 239, 242, 243, 247,  
249  
propriè *adv.* 247  
pro sau contra (cuiva/a ceva) 284  
pro sau/și contra (a ceva/cuiva) 265,  
266  
pro Stück *germ.* 266  
pro tempore *lat.* 266  
provizori(c)e *adv.* 238  
public *adj.* 247  
public *adv.* 249  
publicamente 249  
publice *adv.* 234, 238, 241, 248,  
249  
publicește *adv.* 249  
publițe *adv.* 238, 241, 247  
puente *sp.* 85  
punk-party 93, 94  
punk-rock 94  
pure *adv.* 238, 244, 249  
purè *adv.* 238, 247  
pure *lat.* 244, 251  
pur-sânge 67  
purtăsei 2 *sg.* 186  
purtându *ger.* 209  
purure(a) 255  
pusasei 2 *sg.* 183  
putore(a) 65  
puțin 53, 63, 138, 139, 156  
puțini 140  
puținor 138  
puținora 53  
puzzle 94  
quichéii 108  
quid esset *lat.* 193  
quid escit? *lat.* 48  
quipre 94  
quum *lat.* 197  
-ram *lat.* 174, 179  
rapăd *adj., adv.* 253, 254  
rapide *lat.* 253  
\*rapidis *lat.* 253  
rapidus *lat.* 253

rapoarte s. 24  
 raport s. 24  
 raport (să-i ~) 34  
 raporta (a ~) 30  
 raportă 3 *sg.*, *pl.* 30  
 raport(ez) 30, 34  
 raporturi 24  
 rar *adj.*, *adv.* 10, 256  
 -ras *lat.* 174, 179  
 rați(un)e 36  
 -ră(-) *des./suf.* 41, 42, 168–181, 187  
 răbda-l-aș 191  
 rădicară-se *sg.* 176  
 răgace 73  
 -râi *suf.* + *des. pf.* 1 *sg.* 170, 174  
 -răm *suf.* + *des. pf.* 1 *pl.* 108, 168,  
 175, 176, 178  
 rămășiță 113  
 răpind(ă) 209, 219  
 răpitor, -oare 212  
 răsălaltăieri 231  
 răsărinda 208  
 răsăritoarea 208  
 răspoimăine 231  
 -răși *suf.* + *des. pf.* 2 *sg.* 170, 174  
 -răți *suf.* + *des. pf.* 2 *pl.* 168, 176, 178  
 rău 51  
 rândunel, -ică 101  
 rânduarea 64  
 rânzători 212  
 -re *part. adv.* 254, 255  
 reale *adv.* 235  
 realiter *lat.* 245  
 recte 234, 235, 238, 243  
 rectè 238  
 recti- 234  
 recto 234  
 reduce (a ~) 204  
 „reelaboración parcial” (o ~) 89  
 referitor la 264  
 reflecta (a ~) 31  
 reflect(ez) 29, 31  
 regeal 98  
 reînviinde 209, 211  
 relative *adv.* 234, 238, 242, 249  
 Rendea 68  
 Renghea 68  
 reo *sp.* 81  
 repede *adj.* 253  
 repede *adv.* 253, 254, 258  
 report *vb.* 31  
 repurta (a ~) 31  
 repurtez 31  
 reprint 94  
 res *lat.* 254  
 resăltânde 212  
 resoarte 23  
 resort(uri) 23  
 respeckive *adv.* 245  
 respectiv *adj.* 249  
 respectiv *adv.* 243, 249  
 respective *adv.* 239, 242, 249, 258  
 respekkive 239  
 respektive *germ.* 244  
 respiro 94  
 reșpeckive *adv.* 239, 243  
 reșpective *adv.* 239, 242  
 revărsără (de ziuă se ~) 178  
 Riri 67  
 roadele 11  
 rochie 98  
 românească 138  
 românesc 138  
 românește 252, 256  
 românești 138  
 roșu 138  
 rotofei 138  
 rozătoare 98  
 rozător 98  
 rutes(e) 255



-s *vb.* 47  
 -s *fr.* 77  
 sa(le) 51, 135  
 -sa- *suf. vb.* 183  
 sabelotodo *sp.* 75, 76, 81  
 sac 98  
 „Sahiei” (al ~) 96  
 salade niçoise *fr.* 273  
 salată (à la/de) boeuf 273  
 sam(ă) 118  
 samuri *f./n.* 118  
 sans-souci *fr.* 75, 81  
 sar 34  
 s-ară fi măniat 195  
 sare *s.* 113  
 sare-garduri 66  
 s-ari cădea 195  
 Sașa 67  
 satisface (a ~) 204  
 s-au adresat CDR 288  
 să *conjunție* 9  
 să *prep.* 260  
 -săi *suf. + des. m. m. pf. 2 sg.* 183  
 săltânde 212  
 sămânță 113  
 săra (a ~) 34  
 sărez 34  
 sări (a ~) 34  
 său 135  
 săvaice 156  
 săvârșiți-vă 45  
 -săi *suf. + des. m. m. pf. 2 sg.* 183  
 sâm *vb.* 48  
 sângerând *adj.* 208  
 sânt 47, 48  
 sântem, -eți 47  
 scanner 94  
 scăzând *ger.* 274  
 schippo 95  
 science-fiction 94  
 științifice *adv.* 239  
 scippo *it.* 88  
 sciussei 2 *sg.* 186  
 sclipinde 212  
 scossessei 2 *sg.* 186  
 script-girl 89, 117  
 scris-cititul(ui) 60  
 scris(es)(s)ei 2 *sg.* 184, 186, 189  
 sculără (se ~) *sg.* 178  
 scumpete 113, 116  
 scumpeturi 116  
 -se *des.* 107, 108, 110  
 -se- *suf.* 9, 183, 188  
 seamăn *vb.* 34  
 se-ară fi făcut 190  
 se-ară fi svădind 191  
 secundo 248  
 seguidilla (a unei ~) 89  
 -sei *suf. + des. pf. 2 sg.* 43, 44,  
 183–189  
 semăn 34  
 semăna (a ~) 34  
 sentinelle *fr.* 84  
 -seși 43, 185–187  
 -șeșt *engad.* 187  
 sex-simbol 100, 101  
 sfârșitul 11  
 sfert 143, 145  
 Sherpa *engl.* 107  
 show-business 94  
 si *lat.* 196  
 -si *des. s.* 107  
 sie/sieși (datorită ~) 282  
 Silea 68  
 silitoare 138  
 silitor(i) 138  
 Sima 68, 72

Simei 72  
 simplice *adv.* 235  
 simpliciter *lat.* 245  
 simt/simțesc 29  
 sincere *adv.* 239, 249  
 sincerè *adv.* 239  
 sindetice *adj./adv.* 240  
 sine *s.* 73  
 sintactice *adv.* 239  
 -sîi *suf. + des. m. m. pf. 2 sg.* 183  
 Skoda 96  
 skylab 95  
 slab/slabi pregătiți 221  
 slapstick 94  
 sloop 94  
 sluga *sl.* 72  
 slugă 64, 72, 73  
 softwarea 93  
 somnore(a) 67  
 somnorilă 67  
 soră 26  
 soră-sa 51  
 soră-sei/-sii 51  
 soro 26  
 sosească (să ~) 10  
 sosesc 10  
 sosi (a ~) 9  
 sosind 10  
 spată 22  
 spate/spete 22  
 specialmente 246  
 specificânde 209  
 specifice *adv.* 246  
 spre 267  
 sprinteri 104  
 spusăi 2 *sg.* 188  
 spusăm 1 *sg.* 188  
 spuse 3 *pl.* 178  
 spusei 2 *sg.* 188  
 -sses *lat.* 186, 187  
 stabilinde *gen.-dat.* 209  
 staff 94, 95  
 stambă 113  
 standing 94  
 star 98–102  
 star-sistem 94  
 staruri 99, 101  
 stat, -e, -uri 23  
 stați, fraților! 130  
 stăpânul 11  
 stătui 2 *sg.* 188  
 stea 10, 51  
 steag 47  
 stele 47, 51  
 -sti *lat.* 186  
 stimatè tovarășe 129  
 story 91, 118  
 story *engl.* 88  
 \*story-a 93  
 story-ul 93  
 stradă 98  
 strai, -e, -uri 23  
 straniu 138  
 străinătate 116  
 străinătățuri 114–116  
 străjuind 11  
 străluce 29  
 străluci (a ~) 29  
 strâmba (a ~) 32  
 strâmb(ez) 29, 32  
 strict *adv.* 218, 249, 250  
 stricte *adv.* 239, 249  
 Stukas-uri 103, 117  
 sū, 'sū, -sū *vb.* 47, 48  
 subat 94  
 subsemnatul 60  
 substantival 243  
 substantivice *adv.* 239, 243  
 subtilis *lat.* 252

subtilitate 116  
 subtilități 114–116  
 subtrahendus *lat.* 211  
 Subtrahend(us) *germ.* 211  
 subtrăgând *s.* 210, 212  
 subțire 252  
 succesive *adv.* 239, 244, 249  
 судья *rus.* 85  
 suferind *adj.* 208  
 suficiente *adv.* 235  
 suicida *sp.* 76  
 sukzessive *germ.* 244  
 sum *vb.* 47, 48  
 sunt 9, 48  
 superstar 99  
 supra *prep.*<sub>1</sub> 267, 278  
 supra *prep.*<sub>2</sub> 144, 264, 267, 273, 277, 278  
 supra *lat.* 274  
 supra- 267, 277, 278  
 supraplan (lucrări ~) 275  
 -sură 116  
 Surchea 68  
 surprise party 93  
 sutime 143  
 synopsis 90  
 synopsis *fr.* 90  
  
 Șarga 68  
 -șe *des. s.* 107, 108, 110  
 șerpas 107  
 șerpaș(i) 107  
 -și *des. s.* 107, 108, 110  
 -și *des. vb.* 43, 174, 182, 185, 186, 188, 189  
 și altceva 167  
 șiragul 11  
 șlem 94  
 șme (a la ~) 269  
 șmecherie 269  
 șmecherul (a la ~) 269  
 șoarice 64  
 -șor 254  
 șovăindă 207  
 șpețial 242  
 șteag 47  
 ștele 47  
 științifice *adv.* 239, 249  
 știutor obiceiului 125  
  
 ta(le) 51  
 tacum *pf. 1 pl.* 169  
 tacuram 169  
 tacurati 169  
 tacusei 2 *sg.* 186  
 tacut *pf. 2 pl.* 169  
 tacuti *pf. 2 pl.* 169  
 talis *lat.* 160, 252  
 tandrețe 116  
 tandrețuri(le) 114, 115  
 tanti Matilda/Matildei 60  
 tarde *lat.* 244, 251  
 tare 252  
 -tare 160  
 tata 26, 27  
 tată 26, 27, 82  
 tatăl 26, 27  
 Tatăl 27  
 tatălui/tatei 26  
 Tavi 67  
 tălică 61  
 tălpoiul 75  
 tău *adj. pron.* 132  
 tău *s.* 132  
 târâie-brâu 66  
 târziu 10  
 -te *part. adv.* 255  
 telegrafista *sp.* 76  
 „templa serena” (acel ~) 88

tempus *lat.* 111  
tenace, -i 138  
terchea-berchea 66  
terminaserăm *l sg.* 174  
testigo *sp.* 81  
ticăițește *adv.* 252  
tinerea, -ele 51  
tip 100, 110  
tipă 100  
tipi 110  
tipuri 100  
tist(uri) 18  
Titi 67  
-toare 116  
toecúsei *2 sg.* 186  
tonă 146  
top-model(e) 100, 101  
-tor 122–124, 208, 210, 214, 216  
torn 31  
tory 104  
tot 63, 138, 139, 156, 166  
totdeauna 223  
tötte volna *magh.* 193  
tovarășe profesor 129  
Toyota 96  
tranca-fleanca 66  
transitive *adv.* 237, 239  
transparentă 91  
trassesei *2 sg.* 186  
trăda (a ~) 29  
trândăvie 91  
treabă 112, 115  
trebi 112, 116  
trebui (a ~) 29  
trebuiească (să ~) 29  
trebuie 29  
treburi 112, 115  
trei 186  
trei (întregi) și două miimi 143  
trei virgulă zero zero doi 143

tremurând *adj.* 206  
tremurândă 206, 207  
три *rus.* 15  
trib 98  
trimitânde 210, 211  
trompette *fr.* 18, 85  
tu 130  
tuamotu(și) 108  
tuareg(i) 106  
tukuchéii 108  
tulbure *adj., adv.* 253, 254  
-tură 116  
\*turbulus *lat.* 253  
turbur *adj., adv.* 253  
turcește (a ședeia ~) 270  
turna (a ~) 31, 33  
turnez 31  
tutu 95  
tuturor 138

țândărică 74, 85  
țârâi *l sg.* 32  
țârâi (a ~) 32  
țârâie(ște) 32  
țigaret 17  
țigaretă 17  
ținândă 209, 211  
ținum *pf. 1 pl.* 169  
ținut/ținuți *pf. 1 pl.* 169  
Țuchi 68  
Țumpi 68  
Țuțu 67

u *prep.* 260  
-u *des. s.* 10, 113  
-ui *des. gen.-dat.* 53  
-uî *suf. + des. pf. 2 sg.* 188  
uică 69, 81  
uină 69

uita (a ~ / a se ~) 27  
uitați(-vă) 27  
uită(-te) 27  
uite 27  
ujka *scr.* 69  
-ul 94  
-ule 131  
ulăi, -e, -uri 23  
ulițorcă 67  
ulițotcă 67  
ultimeia 53  
umăr 20  
umere/umeri 20  
umpleți-vă-ți 45  
un *adj. pron.* 51  
un *art.* 94  
un *numeral* 141, 146  
un *cu valori multiple* 132  
una *pron.* 166  
una a treia 143, 145  
una și jumătate tone 146  
unde *adv.* 254  
unde *conjunție* 190  
unde *lat.* 254  
undeva 165  
unei alte/altei 57, 59  
unii 54  
uni(i)a 151  
univerzitate 242  
un oarecare om 59  
unor anumite/anumiți 139  
unu(l) *numeral* 141, 146, 263  
unul *pron.* 51, 151  
unu pe/supra trei 142, 144  
unu și jumătate/o doime 143  
unu și trei sferturi saci 146  
unu și 1/2 143  
ura (a ~) 32  
-ură *des.* 111

-ure *des.* 111  
ur(ez) 32  
-uri 8, 10, 20–22, 95, 108, 111–120  
Ursilă 68  
U. R. S. S.(-ului) 96  
-uru *lat.* 210  
-us *lat.* 210  
-usăi *suf. + des. pf. 1 sg.* 188  
usca (a ~) 35  
uscă *prez.* 35  
usucă (se ~) 35  
-uș 108  
ușor *adv.* 254  
ușure *adj.* 254  
utró *engad.* 163, 164  
ȳusucát (m-am/s-a ~) 35  
uzat 219

Vali 67  
vamă 10  
vanitas vanitatum 89  
vară 21, 36  
vargă 22  
văzusiei 2 *sg.* 184  
vă *prep.* 260  
Văcărescu (un/o ~) 68  
vădit 219  
vărgi 22  
văzu 3 *pl.* 178  
văzui 2 *sg.* 188  
văzură (norodul ~) 176  
văzură 3 *pl.* 178  
văzurăi 1 *sg.* 168  
vântură-lume 66  
veche, -i 138  
vedea (a ~) 183, 184  
vedetă 99  
vendussei 2 *sg.* 186  
veni 173  
venindu *ger.* 209  
veniră *sg.* 173

venisei 2 *sg.* 186  
veniseră(m) 41  
veniserăți 41  
veniți, fraților 130  
„Venus” (același ~!) 96  
-veram *lat.* 178  
-veras, -verat *lat.* 179  
verde *adj., adv.* 74, 138, 252, 253  
verdeată 113, 116  
vere/veri *f.* 21  
vergi 22  
Verilă 68  
verișoară 36  
vertebrat(ă) 98  
verzi 253  
vesel 10  
vespe(a)/vespele 74  
via *prep.* 264, 267, 268, 273, 277  
via *germ.* 277  
via *lat.* 268  
viespe 73, 80  
viețuitoare 98  
Viezura 74  
\*viezurea 74  
vino, Ioane 130  
vip 100, 101  
vipă 100–102  
vipe 100, 101  
VIP-ei 100  
vipi(i) 100  
vipuri 101  
virgulă 144  
viridis *lat.* 252  
virtualiter *lat.* 245  
vis, vise(le)/visuri(le) 13  
vită 64, 98  
vitește *adv.* 252  
viziune 92

vlădica, -ă 26  
voi *pron.* 130, 186  
volet 94  
\*volet *lat.* 255  
Volvo 96  
vopsea 120  
vopsele 120  
vopseluri 114, 116, 120  
voră-lungă 65, 66  
vorbi (a ~) la șme(cherie) 269  
vorfire 90  
vrealtcineva 163  
vrednic a laudei/de lauda 123  
vreme 112, 120  
vremi/vremuri 112, 120  
vreo 166  
(vre)unele 151  
(vre)unii 151  
vreunul 51  
vuindă 212  
vulgariter *lat.* 245  
vulgo *lat.* 245  
vultur 64

walachice *lat.* 244  
Weltanschauung 92, 93, 118  
Weltanschauung *fr.* 93  
Weltanschauung *germ.* 88  
\*Weltanschauunga 92  
Weltanschauungul 92  
wind-surfing 94  
work-shop 95

x/X *s.* 60  
xiuii 108  
X-ulescu 61

Y *s.*  
yao 109  
yoga 90, 94

yoga *fr.* 90, 94  
yoga *it.* 90

za *prep.* 260, 261

Zalinca 68

zapateado 89 (a unui ~) 89

zăloagă 74

zeamă 113

zero bani/carii/lei 146

zero virgulă zero unu 143

zgârie-brânză 66

zgribce 67

zice (a ~) 201

zise *pf.* 3 *pl.* 178

zisei 2 *sg.* 188

ziseră *sg.* 177

zîsăsei 2 *sg.* 184

zori *s.* 73, 85

zorii/zorile 73, 85

Zoulou *fr.* 106

zu *germ.* 263

зубы/зубья *rus.* 12

zu je *germ.* 263

žukasei 2 *sg.* 184

zúlu 108

zulu *it.* 106

Zulu *engl., germ.* 106

zulu *sp.* 103, 106

zulus 103, 106

зупус *rus.* 106

zuluși 103

zulúși 103

0,01 143

1 1/2 t 146

1 3/4 saci 146

2 % 144

2 ‰ 144

2/3 144

$\frac{2}{3}$  267

3

3,002 143

5 2/3 143

5 3/4 kg 145

10 nasturi a 5 lei 263





## CUPRINSUL

<i>Cuvânt înainte</i> .....	5
Structura morfologică – mărturie incontestabilă a latinității limbii române .....	7
Mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba română .....	12
Date dialectale recente și mărturia vechilor gramatici ale dacoromânei .....	39
Interferențe flexionare între nume și pronume în limba română .....	50
„Genul comun” în limba română .....	64
Despre „genul comun” .....	80
Genul substantivelor străine întrebuițate ca atare în limba română .....	88
Moțiunea la substantive neutre nume de animate .....	98
Desinențe pentru cuvinte străine în limba română contemporană .....	103
Despre desinența <i>-uri</i> la substantivele feminine .....	111
Genitivul complement al unui adjectiv și rolul lui <i>al (a, ai, ale)</i> .....	121
Poate fi vocativul parte de propoziție? .....	129
Omonimia și analiza gramaticală: <i>lui</i> articol și pronume .....	132
Note asupra flexiunii adjectivului în limba română contemporană .....	137
Structura internă și construcția externă a unor formule cu numerale .....	142
Variante regionale ale pronomelui demonstrativ de apropiere la feminin-neutru plural .....	147
Un pronume cu multe variante: demonstrativul de diferențiere .....	152
Încadrarea lexico-morfologică a pronomelor (și pronominalelor) <i>atât și atare</i> .....	156
Despre câteva pronume și adverbe nehotărâte în limbile romanice .....	162
Despre formele de perfect simplu cu <i>-ră-</i> la singular .....	168
O desinență regională la persoana a 2-a singular a mai mult ca perfectului românesc .....	182
Condiționalul cu valoare de indicativ trecut în texte vechi românești ...	190
Despre vechimea și explicația formelor de imperativ negativ <i>nu du, nu fă, nu zi</i> .....	198

Din istoria formațiilor participiale moderne în <i>-ând, -ind</i> .....	205
Folosirea adverbială a participiului <i>fost</i> .....	218
Adverbul <i>măine</i> și timpurile verbale din sfera trecutului .....	222
Cultisme adverbiale cu sufixul <i>-e</i> în limba română .....	234
Despre <i>-e</i> adverbial în limba română .....	251
Prepoziții neologice în limba română contemporană .....	260
Despre câteva confuzii în regimul cazual al prepozițiilor românești .....	279
<i>Abrevieri bibliografice</i> .....	290
<i>Alte abrevieri</i> .....	295
<i>Indice de cuvinte, afixe și îmbinări</i> .....	297

